

BAKI BEYNƏLXALQ
MULTIKULTURALIZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

K'urban Səid

*Əli
q'a
Nino*

Udi muzen

Bakı 2021

Bəkü Millətşoyarane Mult'ik'ult'urali İdara

Redaksiin: Kamal Abdulla, Ravan Həsənov,
Muxtar Kazımov, Tehran Əlişanoğlu,
Şirindil Alışanlı, Solmaz Tohidi,
Maksim Ayrumov

Lahin ideyin kalo: **Kamal Abdulla**
*Bəkü Millətşoyarane Mult'ik'ult'urali
İdarin Şurin kalo, Azərbaycani muzurşoy
Universit'et'i Rek't'or*

Rəy: **Robert Mobili**

Taradiyo: **Rafik Danak'ari**

C'evk'iyo: **Fəxri Uğurlu**
*Bakı Millətşoyarane Multikultural
Mərkəzi analitik şöbin əşpal*

K'urban Səid. ƏLİ Q'A NİNO (Udi muzen).
Bəkü, Mütərcim, 2021, 176 pera.

ISBN 978-9952-28-568-0

“Əli və Nino” romanı ilk dəfə Vyananın “Tall” nəşriyyatında alman dilində nəşr olunur; lakin o qədər də diqqəti cəlb etməyərək bir müddət unudulur. Sonralar Amerikada, Türkiyədə və digər ölkələrdə tərcümə olaraq çap olunur. Bu kitab ədəbiyyatımızın ən məşhur və qalmaqallı əsərlərindən biridir. Dünyanın 33 dilinə tərcümə olunub və 66 ölkədə nəşr edilib. “Əli və Nino” romanı artıq udi dilinə də tərcümə edildi. Əksər avropa ölkələrində ƏSRİN ROMANI kimi dəyərləndirilib. Əsərdəki hadisələr Rusiya inqilabi, müstəqil və demokratik Azərbaycanın qurulması və Qızıl Ordunun Bakını işğal etdiyi dövrləri əhatə edir. Hadisələrin cərəyan etdiyi əsas məkan isə “tərəqqi etmiş” Qərb və “qeridə qalmış” Şərgin qovuşduğu Bakıdır.

Tarixi təlatümlü hadisələrin fonunda Müsəlman Əli və Xristian Ninonun məhəbbət hekayəsi heç bir oxucunu lageyd qoymayacaq. “Cəlb edici və gözəl tarixdir... Canlı baxış, mədəniyyətlərin toqquşması və ölməz məhəbbət”. Bu əsərin Azərbaycan dilinə populyar olan iki tərcüməsi var : Vəzirov qardaşlarının (türkcədən) və Mirzə Xəzərin (almancadan). Bir-birinə könül bağlayan iki gəncin qovuşmaq üçün heç bir məhdudiyətə boyun əymədiklərini göstərən möhtəşəm romantik kitablardan biridir. Kimsə həddindən çox sevdinizni və dəyər verdiyinizi düşünürsünüzsə bu kitabı oxuduqdan sonra bu barədə birdə düşünməli olacaqsınız.

Robert Mobili

BDU böyük elmi işçisi,

Alban-Udi xristian dini icmasının sədri

“Əli q'a Nino” romanen Avrop'in şamk'alxoy tərəfəxun kala q'iymətxone haq'i.

Romana şampit'ay əsəs s'i – Məhəmməd Əsəd-bəyə . Şo 1905-ci usena təngələ sa ailina nanaxune bake. Şot'ay bava – İbrahim Arslan Səmərəkəndaxune. İz nana usum p'urene, şot'aynak'al içü nemeşi çuğone kalabe. Əsəd bəy qos's'e yəşt'ə bakat'an məcburbaki iz bavaxun saal nemeş çuğoxun həmişəluğ Germaninane taysa.

Metər suale c'eyasa: p'oy “K'urban Səid” s'i k'ə upsuna?!

“K'urban Səid” – ko nemeşi baronessa Elfrid fon Bodmersxofi ləğəb s'ine. Şot'in Əsəd bəyəxun irəzi baki ke s'i yen girkə fasistxoy şenzurinaxun q'orişebe.

Faşistxoy şenzurina ferest'eynak' M. Əsəd bəyən q'a baronessan met'ar sa əşt'un biq'sa: girke ç'oyel “K'urban Səid” şameşiyal bakayin, girkə qayk'at'an, k'alk'alən əsil şampit'ay şikiləne aksa – M. Əsəd bəy çurpene p'ap'urus' iz kiyel. Süft'in girken romani hake formina 1937-ci usena nemeşi muzin c'eri k'inə ak'esest'a.

Ke barada namak'xoy boşe şam saal t'e döörə baki şamk'alxoy şamur, avrop'in saal amerik'in k'azet'xoy boşe şameçe. Kot'oğö avabakalat'un t'e amdarxon, mat'oğon ki, “Əli q'a Nino” romana içoğoy k'inə ak'est'un çureğalxon. Ama me romana şampiyo XX əsrast'a Azərbaycani şamk'al – Məhəmməd Əsəd bəyə.

Robert Mobili

BDU kala elmi əlp'al,

Alban-Udi xristian dini icmin kalo

— **G**üney, q'uzey saal bəğ batk'ala Avrop'in hərrəminə dənizə. Güney Buzla ok'ean, Araluğ dəniz saal Atlant'ik' ok'ean t'e k'ont'inent'i əsəs zaxmanxone. Bəğ ceğalaç bakala Avrop'in zaxman Uruset'i imp'erin oçalaxune c'ovaksa. Şo Ural buruğoxune şiyasa, K'asp'i dənizə p'ə galane cöybsa, oşa Zak'avk'azinaxune c'ovaksa. Memiya hələ elmen iz axırncı əyitə tene pe. Sa hema alimxon K'avk'azi buruğoy q'uzey tərəfəl Avrop'at'un hesabbsa, t'e sunt'oğon isə hesabt'unbsa ki, t'e oçalxo Avrop'a tene, əsəs memiya yəşəyınşala camaati mədəniyətə bəğat'an. Bezi balox! Vəxun asulune, beşi şəhərə inkşafbi Avrop'ina hesabbalt'un nəəl ki, qoş mandi Asina.

P'rofessoren, urusi gimnazin məlimxoynak' əbəsi q'ızılən mundira lapi, irəzi axşumepi.

Bəkün urusi imp'erat'ori humanit'ar gimnazin xibimci sinifi q'ırx əyel haq'əsi mant'undi elmi bəğəloyluğı q'a beşi əmna bel bakala yükə görə.

Samal vaxt yan bütüm şip' çuryanpi. Yan – otuz musulman, bip' armı, p'ə p'olyak', xib sek't'ant, sa urus. T'e vədə axırncı p'art'axun Məhəmməd Heydəren iz kulane alabi.

– Bağıxlayınşanan, p'rofessor, ama yan Asina manst'unyan çuresa.

Sinifjık'əsi. Məhəmməd Heydər p'əmcı usene ki xibimci sinifane arst'a, hələ ki, Bəkü Asiyane hesabbaksa, ak'esa ki, ko k'alast'a xibimci usenal bəş tene tağal, şot'o görə ki, Urusi imp'erina bakala asiyin ölköğə nazirliyen əmire tade ki, t'e gane k'alk'ala əyloğon hat'e sinifə heq'ədər çureğayt'un k'alp'es bat'unkon.

P'rofessor Saninen iz k'odoğo şarpsun fikirəne taşi.

– Ketərə! Ak'esa, vən, Məhəmməd Heydər, çurnansa Asina manst'un? Sa miya ekinan. Efi fikirə p'es banankon?

Məhəmməd Heydər c'ap'-ç'öç'a baki çurepi, sa dənə əyit pes tene baki. İz jomo əm, k'odoğ bari, iz pulmoğo şıxəmpi çurpeney. Musulman nu bakala əyloğon həzt'un haq'say. Me vəziyətəxun c'eyusun lazımey, zu bezi kula alabi pizu ki, zuval Asina manst'unez çuresa.

– Əli xan Şirvanşir! Vənal? De saat', miya c'eki!

P'rofessor Saninen iz jomo curpi, içu K'asp'i dənizi t'öğöl eçeri ğina lənətləyinşebi, oşa qəq'p'i, umuden pine:

– Vəñ efi fikirə düz pes banankon?

– Hoo. Zu Asina za gele saat'ez hisbsa.

– Ketərə. Vəñ he vaxt'esa əsil əqna asin ölkinə bakenan, uk'en İrana?

– Hoo. Esen yəynul.

– Saat'! Ketərəsa, t'etiya vəñ avrop'in mədəniyyəti kala əşurxoxun, məsələ maşın ak'enan?

– Hoo, lap kalat'u. Otuz tanluğ, banekon samalal gele. Şorox şəhəri boş tet'un əşbsay, ama sa şəhərəxun t'e soğo şəhərat'un taysay.

– Vəñ avt'obusaxunnan exlətbsa, şot'oğö dəmir yaq'e nu p'oyesunent'un əsp'est'a. Moval – qoş manst'uni əlaməte. Arşanan, Şirvanşir!

Həysə musulmani müqluği vədəne baki. Zu bezi gala arst'a tağat'an axşumk'a c'ovakest'undi.

P'rofessor Sanin bəğsun manedi. Şot'ay əş iz şagirdxo əsil avrop'alu k'inə tərbiyə tast'uney.

– Efi aranexun Berlina şuva bake? – şot'in xavare haq'i.

T'e ği p'rofessoreynak' pis ğimxoy soğoney, sekt'ant Mayk'ov iz kula alabi pine ki, mis'ik' hamaq'un Berlina bakene, ama həysə, vagzali eğarixaxun, metroyi ost'aar səsəxun saal iz nanan şot'aynak' həzirbi yeq'la şumaxun q'erəz iz eyex hik'k'al tene.

Beşi, otuz musulmani köfel gelene laft'i şot'ay exlət. Seid Must'afan icaza haq'i c'öşe c'eri, sot'o görə ki, şot'ay ük'e əreşi böq'e yeq'e s'iya ibaki. Metərлуğen, Bəkü bakala gane exlət çarek'i.

Zəng duğesi. P'rofessor Sanin bəğəloy nəfəs haq'i sinifəxun c'ere, yanal, q'ırx tan iz baç'anexun t'ist'un c'eryan. Mo kala tənəfüsey, hər sunt'in iz çureğala xib açınəxun c'ək'p'es banekoy: məəlnə t'it'eri t'e soğo gimnazin əyloğoxun davabsun, sot'aynak' ki, şot'oğoy mundiri loxol q'ızılı ülməy, q'ızılı k'ok'ardano, beşi isə ülməyxo saal k'ok'ardox gümüşiney; nəəl ost'aar sun-sunaxun azərbaycani muzin əyitpsun, sot'aynak' ki, urusxon ke muza tet'un q'amişaksay, gimnazina dərse vədine azərbaycani muzin əyitpsuna icaza tenoy; axırda çoba-çö İvel kraliça T'amara s'iyen bakala xuyərmoğoy gimnazina tayes bayankoy. Zu xibimcinaz c'ək'p'i.

Gimnazin xuyərmux göyin dərgələ, mas'i döşlülə baxçına tarat'unney. Şot'oğoy t'öğöl bezi xalay xuyər Ayşəl buney. Şo, dünyəni ən gözəl xuyərmoğoy soğo, Nino K'ip'ianin kula biq'i taranney. Za

ak'i Aysən iz kulane alabi. Zu şot'oğoy t'öğöl taşi geografın dərse boş baki exlətə şot'oğoynak' exlətezbı.

– Əli xan, hun düz ten nex, – iz jomo c'urpi dünyənin ən gözəl xuyəren pine. – Buxaçuğə şükür ki, yan Avrop'ınayan yəşəyinşbsa. Yan Asina bakiyanıy zu çadrinen but'bakalzuy, hunal sal sa vədine bezi çöya ten ak'aliy.

Zu bezi sərfə q'amışezbaki. Bəkü şəhər q'ərərsuz biq'esuna görə dünyənin ən gözəl pulmoğə ak'es basksay.

Dilxorbaki, t'e soğə dərsurxo tez taşi, buresqi küçəmoğə tarapsa, buşurxoz tamaşabi, oşa dənizi t'öğöləz çurpi, Avrop'ına, Asina saal Nino K'ip'ianin gözəl pulmoğə eyex badi fikirəz taşi.

Bürdən bezi bəş yara baft'i sa pay girbale c'eri. Zu şot'ay bəş təngəz bosı. Şot'in bezi kula biq'i muçpsune çureşi. Q'ıbi bezi kula qəşezbi. Oşa peşman baki p'ə saad şot'o qəvəzsi, sot'aynak' ki, sot'o bezi kula muçpsuna bark'alzuy. Zaynak' t'etərə hari ki, iz köfelez laft'e, ke fikirenal za narahatebi. Ama sot'o qəvəş'i tez bəğəbi.

Şot'oxun oşa qo usen c'ovaneki.

Me usenxoy arane gele əşurxone c'ovaki. Beşi gimnazina təzə direkt't'ore hari, sot'ay gele çureğala şey əyloğoy paltaraxun biq'i jık'suney. Gimnazistxo t'apsun q'adağaney.

Me qo useni boş şəriyət məlimen yax q'andrişebi ki, Buxaçuğon yax gele çuresunen me dünyəne musulmanyən hare. Beşi sinifə p'ə armi saal sa uruse hari. Ama p'ə musulman gimnazınaxun c'ert'un, sot'oğoxun soğə üqes's'e yəşt'ə laşk'oye baki, p'əmcit'u isə jöğula melayınşi best'unbi.

Zu isə, Əli xan Şirvarşir, xib kərə Dağıst'anaz taşi, p'ə kərə – Tiflisə, sa kərə K'islovodsk'a, sa kərə İrana bakala bezi əmin k'oyaz q'onağ baki.

Male mandı p'əmcı usen sinifə mandaz gerundiyuma gerundivumaxun nu c'əkp'suna görə. Bezi bava t'e vədə mecit'ə taşi mollaxune exlət'p'i, şot'inal latın muza görə hay-küy mənasuze hesabbi. Bavan iz türk, urusi, irani ordenxo lavk'i gimnazın direkt'ori t'öğöl hari, gimnazina lazımlı şeye tadi. Şot'oxun oşa hik'k'alsuz sinifəxun sinifəz c'ovaki.

Me usenxo gimnazın barın loxol təzə elant'un suruk'p'i, elanı boş şameşene ki, gimnazına tapançala eysun q'adağane.

Me qo useni boş şəhərə telefont'un zapi, p'ə təzə k'inot'eatre qayesi, Nino K'ip'iani isə t'evərin k'inə ən gözəl xuyərmoğoy soğoney.

Sa hema vədə oşa hər şey çark'alaney: imtahanxoynak' sa şamat'e mandey, bezi otağa arsi fikirezbsay ki, K'asp'in t'öğöl yaşəyinşi latini muza zombaksun axmağluğə.

Beşi p'ə't'ajla k'oya ən saat' otağ beziney. Bariğoy loxol Buxarin, İsfagani saal K'eşandani gözəl xalçoox suruk'ey. Gele gözəl nəzik naxışxon xalçin loxol baxça saal göl, çölmux saal çəyləğxo, əldit'in çureşi k'inəney. Me əşurxo nu q'amişakala amdaren t'etər vacib şey miya atenek'al, ama q'amişakalt'aynak' – morox gözəl təsirxone.

Mayanesa əxil beyvən ganxo köçəri əsiləxun bakala çupuxxon vardla ot'un qəvəsa, kot'o həzirbsuni sir nəsiləxun nəsiləne c'ovaksa. Me naxışxo bex p'ap'esbseynek' əldaleynak' vis' usen vaxt'e lazım. Metərлуğen, xalçin loxol öxəlbsuni saal q'oççağxoy buşurubsuna ak'est'ala naxışxone baksa, tam simvolen saal işarox, sa börine Firdosin şeyir nəəl Saadi müdrük əyitmux.

Xalçoox geleneq, otağal kot'o görə bayinq'e ak'esay. Xalçoğoxun başq'al bezi otağa oq'oloy divan, lak'layinşi mis'ik' ist'ol, gele cüqi berurxo, mot'oğoy q'ate gele lazımsuz girkürxonoy, avrop'a elmi girkürxo – ximiya, latın, fizik'a, t'rigonometriya – varvarxon içoğoy q'ammazluğa c'apbseynek' bakala girkürxo.

Girkə but'k'i otağaxun c'eriz. Q'ac' seyvanen taşi üğülezi laşi, t'et'iyin bezi turin oq'a bakala dünyənəz ak'i: İçəri şəhəri möhk'əm bariğo, şareşi sarayı jeyurxoy loxol ərəbi muzin şamurxo, q'ac' küçəmoğon tağala buşurxo. T'ağaycəl yekə K'ız q'alano. Şot'ay beş t'uristxonoy. K'ız q'alınaxun samal t'ağay K'asp'i dənizəy. Dənizi börinen dərgəney – q'ayaney, q'um saal şaşuruxey – mo təbiəti nu ak'əsi gözəlluğey.

Üğül boxoy arezsi. Za lazım tene q'ezər şəhərmux, q'eyt'ay üğürxo, q'ert'ay hava. Zu çurezsay me dənizə, dərgənə saal damna şəhərə. Miya neft qəvəsa eğala amdarxon varlayınşaki me dərgənə nu çureşi qaybaki tat'unsay.

Nökəren çəye eçeri. Zu üğül arsi çəy üğsun imtahanxoxunez fikirbsay. İmtahanxoxun əyitsuz c'ovakoz. Bot'albakayiz imtahanaxun – dünyə tene şareğal. T'e vədə beşi bakala gane ayizluğon uk'alt'uniy ki, zu k'ala gelez çuresay, kot'o görəl gimnazinaxun cöybaksun tez çuresay.

Həgigiyal dirxorezbaksay ki, gimnazina bezi k'al çareksay. Gümüşi ülməyla, p'agonla saal k'ok'ardla beşi gözəl formanoy. Me paltari boş za narahatez hisbsay. Zu me paltara gele boxoy tez lak'aliy – tək sa xaş. Oşa Mosk'vina k'alpsa tağoz, Lazareviç s'iyen bakala

İnst'it'ut'a. Ke q'ərərə zucaz hare. Zu urusxoxun gele saat' k'alk'oz, sot'aynak' ki, şot'oğon zombakalt'oğo zu əyel hamaq'un avazuy. Lazarev İnst'it'ut'i tələboğoy ən gözəl mundiroy: q'ızılı varat'nik'la ç'oç'a p'encək, q'ızılı xena çəp'əsi nəzik xançal, cügi əlcəyxo, manu ki, şamati axırast'a lapes banekoy. Tələboğon formina mütlək lak'alat'un, tene urusxo şot'oğo hörmət tet'unbal, zuval urusi hörmətə nu q'azayınşayiz Nino za işq'ara tene eğal. Ama zu Ninoyaxun laşk'oy bakiz buq'on, şo kışt'on balkayin. Gürci xuyərmux dünyəne ən gözəlt'un. Zu avazuy k'ə boz, şo za nu eğayin. Zaxun sa hema q'oçağ ext'i taşi Ninoya ekə baçane arşevk'i taşoz İrana. T'e vədə Nino irəzi bakale, şot'aynak ki, içeynak' q'erəz yaq' tene bakala.

Hoo, me beşi bəkün k'ojin belxun bəğat'an, yəşəyinşbsun hasand saal gözəle ak'esay.

Beşi nökar Kərimen za t'uk'edi.

– Vaxt'e!

Hayizzeri bez ganuxun. Tağala vaxt'ey. Nargini tərəfəxun gəmi ak'esay. Kışt'on t'elegrafist'en t'elegrame eçeri ki, me gəminen bezi əmine eysa izi xib çuğoxun saal nökarxoxun. Kot'oğoy bəş c'eğalazu. Zu t'ist'un piləkəni muxurxoxun şiri, fayet'ona arşi p'ort'az taşi.

Bezi əmi çalxəşi amdarey. Nəsrəddin şaxen şot'o "Assad-ad Dovlya" – imp'erin Pələng s'ine tade, t'e ğinaxun şot'o ketərt'un k'aley. Bezi əmin xib çuuxoy, gele nökarxo, T'egerana saray, Mazandarana gele oçəlxo.

Bəkünə iz xibimci çuux Zeynaba görəne eysay. Sot'ay muğes's'e yəşoy, əminen şot'o t'e sunt'oğoxun gelene çuresay. Ama Zeynab ərəmik'ey, əminen ama əyela şot'oxune çuresay. Şot'in Zeynaba Xamadanal taşerəney. T'et'iyə beyvan gala ç'oç'a jənaxun düzbi Şiroy, manu ki, Şire bəğsunen çupuxxo q'olayt'un baksay. Şir düzbest'i padçağxoy s'i gele vaxt'axun eyexun c'erene. Gele əsirxone ki, çupuxxo heykəli t'öğölt'un eysay, hari Şire kala çöya muçt'unney, oşa nana baksuna umud baki yaq't'un beğsay. Ama Şirenal Zenaba tene köməybi. Tene köməybi afırinen, nə kərbalayı dərvişxon, nə məşxədi müdrikkon, nəəl t'egerani q'oja çupuxxon.

Kot'o görəl əminen Zeynaba Bəkünəne eçeri ki, miya bakala doxt'urxon köməybale, manu ki, azina bakala müdrikkxo zəyift'uniy. Gorox əmi! Şot'in məcəurbaki iz t'e p'ə q'oja, lazımsuz çupuxxoval eneçeri. Ədətə görə "hun sa, p'ə, xib nəəl bip' çuux haq'es bankon" şot'oğo bütümə sa bəğalanu.

"Sa bəğalanu" – şot'o görəl çupuxxo bütümə Bəkünə eçerene.

Ədətə görə şot'oğoxun bezi əyitk'ala ext'iyər tenoy.

Çupuxxoy mandala ga bonin otağxoney. Tərbiyəlü amdaren q'ert'ay çupuxxoxun tene exlətpsa, hik'k'al tene xavar haq'sa, dirist'uğal tene yaq'abon. Çupuxxo işq'arxoy xojinat'un yəsəyinşbsa. İsq'arxonal k'e xojiluğa içoğə saat't'un hisbsa. Zu hesabezbsa ki, ko düz saal haq'ullu sa əşe. Beşi tərəf next'un: "Çuğoy haq'il k'ok'os'i pope hamane". Haq'il bel nu bakalat'oğoy baç'anexun bəğan, şot'aynak' ki, şot'oğoyal, içoğoy işat'oğoy belal pis əşuruxə eğon. Bezi fikiren ko gele saat'e.

Mis'ik' gəmi hari p'anep'i. Popla, zorba gəmiçiğon k'as'k'ala boxot'undi. Hariyirox usum burt'unqi şiysa, urusxo, armiyox, əbraniyox – şorox t'et'ər kapt'unney oçala p'apseynak', unk'oy q'it'unbsay gəmin boş sa dəyğə avuz mandat'un. Əmi hələ aktenesay. Şo kapk'ala amdar teney. "Kapsun – şeytani əmələ" – həmişə nexey. Şot'aynak'al goğan imp'erin Şir ak'əsi gəminəxun axırda şiri amdaraxun oşa.

Əmin loxol boxoy p'encək'oy, iz bel məyin papaq'oy, boçu saq'q'al q'a iz muxurxoval imam Hüseyna bul k'os'bsuna görə xinane duğə, t'e imamen hazar usen bəş vəluğeynak' iz p'iyane şipe. Əmin, dünyəne bəğala xuri pulmux mandak'e ak'esay. İz baç'anexun tağala xib tane çö belxun turel şirik' çadrinen but'ey – iz çupuxey. Oşa eğalorox evnuxxoney – samciyo alimi sufaten, p'əmciyi goğan, derevala oşq'ardalo. Xibimciyo mis'ik' boyen, ama içü gele kalane taşt'ay, şot'aynak' ki, əminə q'orişbsun içeynak' k'ala sa əşe ak'esay.

Əmi yavaş-yavaş şire oqa. Zu q'ujbi muçespi şot'o, ama camaati boş ketər nu bes baskoy. İz çupuxxoy loxol sal bətezgi. Yan fayet'ona aryanşi, çupux saal nökrəxo beşi baç'anexun eğala but' fayet'onat'un arşi. Beşi taysun t'e q'ədər saat'ey ki, fayent'onçına pizu ki, yax bulvarenq'an taşeri: barta dirist şəhərən ak'eq'an, bez əmi heq'ədər varlune.

Ninoyaz ak'i, bulvara çurpeney, axşumk'a bez loxole bəğsay.

Əminen iz saq'q'ala sığallayınşi xavare haq'i:

– Şəhərə k'ə təzə xavarxova bu?

Zu saat'ez away bezi əşlə. Təzə xavarxo exlətp'at'an gərəy mis'ik' xavarxoxun burqan, oşa yavaş-yavaş əsəs xavarxo c'ovakan.

– T'et'ər hik'k'al teno, – zu pizu. – C'ovaki şamat' Dadaş bəyən Axundzadəne bəsp'e, şot'ay çuğə muğ usen bəş başq'i, isəl şəhərəne ak'əse. İsəl polisen şot'o qəvesə, ama bəğəbala tene, şəhərə bütümt'in avat'un ki, şo Mərdəkənəne c'ap'p'aksa. Haq'ullu amdarxon next'un ki, Dadaş bəyən düz əşe biq'e.

– Əminen sal xavare haq'i:
– Ene k'ə xavaro?
– Urusxon Bibi-Heybata gele neftt'un bəğəbe. Nobelen şəhərə nemeşi kala maşinə eçere. Next'un, şot'in dənizi sa t'öğə buybi neft qəveğale.

Əmi haq'əsi manedi.

– Ay Buxaçux, ay Buxaçux, pi ene əyit tene bəğəbi.

K'oya hər şey iz galane, Buxaçuğoy köməyənəl zu eğala şamat' kala çarezksa.

Haketər bütüm yaq' exlətezbi, əminenal za şip ümüxe laxi. K'oya p'ap'i vədine oq'a bəğsun pizu:

– Şəhərə Uruset'axun sa çalxəsi doxt'ure hare. Next'un, şo gele şaat' doxt'ure. Amdari çoye bəği şot'ay c'ovaki, həysət'in saal oşin yəşəyinşaxun exlətebsa.

Me exləten əminə sal təsir tenebi. Şot'in doxt'uri s'iyane xavar haq'i, q'amışəzbaki ki, me exlətxo əmin xoşəle hari.

Metər əşurxo “amdaren içü şaat' taşt'un saal tərbiyəlü baksune” next'un.

2 Bul

Yan xib tan, bava, əmi saal zu, beşi k'ojin bel aryanşi. Eğarix havanoy. K'ojin bel cügü, şampi k'arabaği xalçoxoy, t'e xalçoğoy loxol beşi turmoğo girbi arşeyaniy.

Beşi bəş sulfin loxol bəğ bat'k'ala ölköğoy muç'a ukunxonoy – uc'la kətə, q'aribi meyvə, kəbab, k'ok'oşi döşəmələ kişmişlə xup'.

Hər dəfə bavay q'a əmin uksuni yönə bəğat'an, bezi xoşel eysun tamaşazbsay. Tərs kula galdinut hat'e kiin k'əşəmoğon şume k'ot'ora çut'unksay. Hat'e k'ot'orenal sa tikə yeq't'un exst'ay, şumen yeq'a bəç'ürpi içoğoy jomot'un laxsay. Oşa əminen yavaşç'ə iz xib k'əşinə c'əyinəx , muc'a adeğala xup'e boş badi sa xeylək birins'ə iz k'əşəmoğoy q'ate ext'i yeq'e baç'anexun iz jomo lanexsay, t'etərə uksay ki, sa dənə birins' oq'a tene bist'ay.

Buxaçuğo elasezne, urusxon ams'i galat'un forssa, çəngəlen q'a menen uksuna bacarbsuna. Kot'o bitot'in sa xaşen zomebakon. Zuval şaat' bacarezbsa menen q'a çəngəlen, avrop'in ist'olin baç'ane hetər arst'una şaat' avazu. Ama bezi me muğes's'e yəşəst'a tez baki zombakes uksuna bezi bava q'a əminen ukala k'inə. İçoğoy xib k'əşinen şot'oğon bəğ bat'k'ali ölköğoy bitov ukunxo ukex bat'unksay.

Ninoyen beşi bütüm uksuni yönürxo qoş mandine hesabbsay. K'ip'iyaniğoy k'oya avrop'alu k'inət'un uksay, ist'oli baç'ane arsi. Yan isə ist'oli baç'ane aryanst'ay, beşi q'onağxo urusxo bakayt'un. Nino gijebaksay iz fikire eçat'an, hetərez arsi xalçin loxol kulmoğonal uzksa. T'e vədine kot'in izi eyexun c'evexsa ki, iz bavan samci kərə q'a yəşt'ə iz kiyel çəngələ ext'e.

Kəyi çaryank'i. Beşi kulmoğoy os'yank'i, oşa əminen afırınane k'alpi. Nökərxon q'avurxo mandi ukunxoxun sagala girt'unbi, mis'ik' əyəq'xoy boş çəyt'un eçeri. Oşa həmişəni k'inə, yəni ukunaxun oşa, əminen bureqi t'eyin meyin exlət'bsa. Bavan gele tene exlət'bsay, zu isə, bezi şot'oğoy exlətə gərbakala ext'iyər tenoy. Ko beşi ədətxone. Saycə əminene əyitey, geloo Nəsrəddin şaxe döörəxun, şot'ay saraya əminen kala əşuruxə biq'e hələl bezi nu q'amışakala.

– Otuz usen şahinşaxe hörmətəz q'azayinşe. Xib kərə içuxun xaricəz taşe, t'et'iya kafurxoy dünyənəz zombaki. Yan imp'erat'orxoy, padçağxoy sarayxoyan taşi, ən gele çalxeşi kişt'onxoxunyan exlət'p'i. Maraxlune şot'oğoy yəşəyinq – ən maraxluval şone ki, içoğoy çupuxxo, padçağiyal, imp'erat'oriyal, sarayxo çup'lağ k'inək' tarat'unney, şuk'k'alenal kot'o fikir tene tast'ay. Ak'esa kişt'onxo işq'ar tet'un nəəl ki, q'ərəz şeyo. Ama ams'i əşurxoynak'al içoğoxun c'et'unsa. Sa kərə şahinşaxa sa padçağen q'onağə k'ale. İz t'öğöl k'raliçane arst'a. Şahinşaxe t'alik'i boş sa yəni tikə k'ok'os'i yeq'oy. Şot'in iz xib k'əşinen t'e tikiyə ext'i k'raliçay t'alik'əne laxsa. Şot'ay irəng t'inest'a, q'ibi, susp'akala ganuxun çareksa.

Oşa avayanbaki ki, sarayin amdaxo saal p'rinşxo padçaği ük' bok'osp'al baksaxun, xarabbaket'un. De bəğanan, avrop'aluğon çupuxxo heq'ədər oq'at'un saks! İşq'arxon bütüm dünyənə içoğoy çupuxxoy çup'lağ bədənət'un ak'est'a, ama şot'oğoxun yəni rəft'arsuna tet'un zombaki. Şum kəyit'uxun oşa fransuzi p'osolen k'raliça q'ujbi axmağ sa faren əçinepi. Padçağen q'a iz generalxonal şip' şot'oğoy tamaşat'unbi, şuk'k'ali haq'ilenal tene bot'i ki, içoğoy padçaği namusa q'orişat'un. Berline bakat'an sa t'eat'ral tazsi. T'e t'eat'r op'eraney. T'et'iya sa kök çuğon axmağ sa məğə məğey. T'e op'erin s'iyal “Afrik'ank'aney”, məğk'alt'ay səs şahinşaxe xoşel tene hari. Vilgelm İmp'erat'oren kot'o q'amışebaki, oşa əmirebi ki, hat'et'iya məğk'ala cəzalayinşeq'at'un. Axırda negrxone hari t'iya aruxt'unbi. Məğk'ali kulmoğoy, turmoğoy gəçp'i aruğoy loxol lat'unxi, oşal yavaş bok'ala aruği loxol bok'ost'unbi. Şahinşax irəzine mandi. Düze, oşa sa amdaren yax pine ki, ke arux həgigi arux tene, ama yan kot'o və teyan baki,

sot'aynak' ki, t'e məğk'alen t'et'ərə hareyey ki, şot'ay haray T'egerana sahe əmiren bok'osp'i kafir Hurriyət –ul-Ayini səsəne oşq'ardi.

Əmi fikirə taşi şip' çurepi. Oşa bəğəloy nəfəse haq'i.

– Sa şeyə zu tez q'amış kışt'onxost'a, – əminen pine, – şot'oğost'a ən saat' silaxxono, ən zorba q'oşuno, silaxi zavodxonon, t'e zavodxon düşməne qalib eyseynak' hər şey c'evək'sa. Gele düşməne hetər usum məhvəseynak' fikirbala amdaren təngə saal ordenxone haq'sa. Ko düz əşe. Şot'aynak' ki, dava lazımlı şeyə. Ama, sa tərəfəxun, avrop'aluğon bolinsoxt'un biq'sa, alimxonal amdar nu biseynak' dərmənəxtot'un bəğəbsa, doxt'urenal davin döərə düşməni əsk'ərxo köməybsunen bütümt'ay hörmətət'un q'azayınşbsa, kot'aynak'al şot'oğoval ordenxot'un tast'a. Şax ke əsurxoy loxol həmişə haqesay: Het'aynak' amdarxon cür-cür əşurxoynak' hat'e sa cürə ordenxot'un haq'sa? Venina şot'in hake məsəlinə imp'erat'oraxun xavare haq'i, ama şot'inal sal coğab tades tene baki. Hələ avrop'aluğon yax aksunal tet'un çuresa, şot'aynak' ki, yəynak' düşməne – düşməne, yanal şot'o besp'alayan. Şot'oğon yax aksun tet'un çuresa, şot'aynak' ki, yan hərt'in bip çuux efesyan bakan. Ama şot'oğon gelet'in kot'oxunal gele çuuxt'un efsa. Saal kot'oğon yax aksun tet'un çuresa, şot'aynak' ki, yan Buxaçuğoy buyruğxo əməlbsun yəşəyınşyanbsa.

Əmi p'urumal şip' çurepi.

Bat'k'ala bəğə işigast'a şot'ay xoji q'oja, goğan, q'uşe xojinane oşq'arstay. Bürdən əmi çəçəyınşebaki, oşa qöqepi.

– Yan bütümə Buxaçuğon yaxun çureğala k'inək'yanbsa, – əminen qöqpi çark'i pine. Ama avrop'aluğon içoğoy Buxaçuğon uk'alt'oğotet'unbsa. Ama Buxaçuğon şot'oğotet'ə gele zore tast'a, yaxun isə kot'o əxest'a. Şina za pes bakan, het'aynak'a metər baksax?

Yan me exlətə hik'k'al pes teyan baki. Q'oja, mandak'baki əmi hayzeri yavaş-yavaş iz otağane taşi. Bez baval iz baç'anexun taneşi. Nökərxon əyəq'xo girt'unbi, zuval tək k'ojin bel manezdi. Baksun tez çuresay.

Bayinq'baksunen me şəhər c'ap'baki cup'suna həzirbaki sa heyvanane oşq'ardi. Bez bəş sa şəhər teney, p'ə şəhərə ak'esay, ereq' k'inə suna ləçəq'əsi.

Şəhəri sa tərəf damna q'alın t'e soğotərəfey. Küçəmüx t'e şəhərə gengey, k'ojurxo – alloyey, amdarxoval puldeşi, paxılt'uniy. Əsəso t'e şəhərə yəşəyınşəst'a beşi dərgəne c'əğala neft'ey. Şoney əsəs varluğ tadalo. T'e şəhərə t'eat'rxo, k'oledjxo, bolinsoox, kitubxanox, polisxo, içoğoy əmnabul qay gözəl çupuxxo buney. T'etiya döpe səs c'əğayın,

şo tänginə görəne. Avrop'in q'a asiyin zaxman t'e şəhərexune c'ovaksa. Əsəso şoney ki, Nino t'iyane yəşəyinşbsay.

Şəhəri me soğo tərəf isə küçəmux q'ac'ey, k'orine, xançala oşq'ardalaney. Şəhəri t'e tərəf göynul p'ap'amu Nobeli neft'e küllöxe, memiya isə göynul p'ap'ala meçiti minarətxone. Memiya damna şəhəri t'öğöl Q'ız q'alano, ke q'alina damna döörəst'a Bəkün kalat'in, Məhəmməd Yusif xanen biq'esedey. Xuyərən küllin belxun içü bonest'a, sa kala jəne loxole bist'a. Binxon laşk'oyaxun bəş me jəne loxol eçeri vardt'un laxsa.

Me c'ovaki sabaç usenxost'a beşi şəhəri küçəmoğgo gele p'ine bare.

Beşi k'ojaxun çöba-çö k'nyaz Şisianişvilin darvazoxe ak'esa.

Gele usenxo bəş Bəkü hələ İrani kiyele, Azərbaycani kalat'in şaxa nalog tadalane. Bəkün kalo Həsən Gulu xaney, k'nyaz Şisianişvilial Bəkün bəş çurpi imp'erin q'oşuni generaləy. Həsən Gulu xanen pine ki, şəhərə tast'una irəzine, darvazoğgo q'ayepi, k'nyazal banesi. K'nyazal Bəkünə sa hema ofiseraxun banesi. Şəhəri meydane, hat'e darvazoğoy tume kala q'onagluğt'unbi, aruğt'unbi, yeq'urxot'un ç'oç'abi. Mandak', arxayin baki k'nyazen Həsən Gulu xane əmna bel iz bula lanexi. T'e vədə bezi kalbay kalban, İbrahim xan Şirvanşiren, Həsən Gulu xana kala sa xançale tast'a, şot'inal şip'c'ə knyazi q'oq'exun iz bula bonest'a. Generali bula elaxp'i möşik'ət'un laxsa, bezi kalbay kalbanal şot'o T'eğərana şahinşaxeynak'e taşt'a.

K'e q'ısasa haq'seynak' padçağen Bəkünə kala q'oşune yaq'absa. Həsən Gulu xanen darvazoğgo ost'aar but'ksuna əmirebsa, içal saraya c'ap'ebaksa, t'et'iya biyəbakamun Buxaçüğone k'ale içü çark'est'eynak'. Padçaği q'oşunxo şəhərə hücumbat'an, Həsən Gulu xan oçəlin oq'a bakala cıgıren dənizi t'ödx c'eri İranane t'ist'a. Ama tağamun bəş şot'in oçəlin oq'a bakala cıgırin darvazin loxol sa kəlməne şame: “Şin əyc'in ğina fikirebsa, şo sal sa vədine q'oççağ tene bakal”.

Həysə t'e oçəlin oq'a bakala yaq' butene.

Gimnazinaxun qaybakat'an zu həmişə t'e şərəsi sarayı t'ödxunəz c'ovaksa. Şot'ay kakala mavritani sütünxo bakala divanbala otağxo həysə ams'ine. Düzgünlüq qəvəğəlo isə urusi divanbali t'ödx tağalane, şoroxal şəhəri q'alın t'e tərəft'un. Ama şot'oğoy t'öğöl tağalorox gele male, şot'aynak' tə ki, şorox pit'un nəəl düzgün tet'un. Ama tərsinə, şorox gele düzgün, muç'a muzint'uniy, şot'oğoy düzgünlüqə, muç'a muzluğə camaat tene q'amış, içoğoy xoşelal tene eysa. Urusi divanbalxon oğriğo türminət'un bast'a, t'et'iyal şot'oğgo təmiz

otağxot'un efsa, ukest'unst'a, çəy, q'əndt'un tast'a. Ko şuk'k'ali xeyirə tene, əsəs başq'əsit'aynak'.

Camaat nərəzine kot'oxun, içənal içoğə q'orişt'unbsa. Şikəyət balxo berezəri ukuna kəyi meçit'at'un eysa, t'et'iya k'oja, müdrük amdarxo arşi Buxaçuğoy saal şəriyəti kanunen məsələğə həlt'unbsa: "Pule gala pul, uluğoy gala uluğ".

Bayinq'un küçəmoğoxun mask'ala amdarxo xançal içoğoy kiyel c'ovaki, fəldi şunesa best'unbsay.

P'iyə q'ısas sa k'oyaxun t'e soğə k'oyane c'ovaksay, şuk'k'alal urusi divanbali t'öğöl tene taysay. Ketər amdaraxun q'ojoğon içoğoy çöyat'un tarast'ay, əyloğonal şot'oğə içoğoy muzat'un ak'est'ay.

Arane küçəmoğoxun möşük't'un xork'a taşt'a, t'et'iyin şinesa səsüruxə c'eysay. Möşük'al dənizət'un bost'a, şoval şip'cə dənizi tumene taysa. Əyc'indəri şinesa öndönney, iz paltarana zığzığbsa, ama Buxaçuğoy uk'alo baneki – pis əşurux biq'i çuğə best'unbi.

Beşi şəhər bul-oş sirləne, t'e sirurxo küçəmoğoy dönboğə c'ap'p'alt'un. Zu me sirurxo çurezsa, me dönboğoval çurezsa, bayinq'un üşeni səsürxoval çurezsa, ğenaxun meçit'i məline bakala səsürxoval çurezsa. Çurezsa şot'aynak' ki, Buxaçuğoy köməyen me dünyəne amdar k'inəz hare, şit'zu, İmam Cəfəri yaq'en tağalozu.

Əgər Buxaçuğon za çuresasa, imkan tadeq'an bisuna hame küçinə, hame k'oya, maya ki, nanaxunez bake.

Buxaçuğon imkan tadeq'an za saal kışt'on bakala gürcü xuyərə, mat'in ki, çəngələn q'a menene ukxa, nəzik çulk'ine laye, şiki, pulmoğon həmişə axşumene, – Nino!

—◆◆◆◆◆— 3 Bul —◆◆◆◆◆—

Gimnazina çarksuni imtahanxoy samci ğine. Q'ızılı varat'nik'xon s'alest'a, işiğə saksay gümüşəxun bakala q'ayınşxon saal ülməyxon. Jeq'e irəngen bakala şalvarxo q'əşəng ütü bakiney. Furaşk'oğə beşi kiyel biq'i şip' çurpeyanıy kala zala urusi Buxaçuğoxun köməy çuresun, beşi q'ırx tane boş'an p'ıravoslavxo p'ə taney.

Q'ızılı xena çəp'ası paltaren, kala q'ızılı xaç iz kiyel bəyinşen bureq'i iz afırına. Zala ladani aden haneq'i. Məlimxo saal p'ə p'ıravoslavxo dize loxol çökt'undi.

Yan bəyinşi məğk'a uk'alt'oğō ümüx teyan saxlay. Yan axırıncı muğ usena geleyan ibake ke əyitmoğō.

– Xeyir-bərəkətq'an tadi Buxaçuğon beşi gelezorba, bacaraxlu kıst'on padçağ Nik'olay Aleksandroviça, bütümə, dənizə saal oçala bakalt'oğō, azarit'oğō saal körüğ ak'alt'oğō, bütümə, Buxaçuğoy, padçaği, ölkın şiyen davına p'urit'oğō, bütüm p'pravoslav kıst'onxo.

Zu tarıxmışaksaxun barınaz tamaşabsa. T'et'iya p'əbullı k'artalı oq'a kala q'ızılı ramk'in boş turel çurpi “gelezorba, bacaraxlu padçaği” şikiloy. T'e şikil vizant'iin ik'onxone oşq'arst'a. İz ço boxoy, popurxo neşum, qay, çax pulmoğon bəşe bəğsa. İz döşe gele ordenxono. Me muğ useni boş çurezşi şot'ay ordenxo bəq'əlk'az, ama hər dəfə çəşmişzəbaksay.

Süft'ə ke şikili t'öğöl k'ralıçay şikiləl buney, ama oşa xət'undi. Musulmanxoy, geloo ayizexun bakalt'oğoy xoşel tene eysay ki, şikili boş k'ralıçay əmurxo q'a döş qayey. Kot'aynak'al içoğoy əyloğō gimnazına tet'un barey. Şot'aynak'al direkt'oren t'e şikilə t'et'iysin xəst'a.

Beşi kef kökey. Gele təsirlü ğiney. Me müq ğine, fikirezbi ki, za həmişəni k'inə ma taşaz. Za əyit tazdi ki, bacarbamu tərbiyəlü bakoz. Ama savaxt'inaxun kot'o bsun zu fikirbit'uxun çətine baki – k'oya hələ bütüm bask'et'unıy. Gimnazına tağat'an za irəst eğala dilənçiğō pay tast'enez taşi. Hat'etər, payez tadi. T'etər fikirlizuy ki, sunt'u qo köpiin gala sa manatez tadi, dilənçinen za diristbakane pi.

– Za ma diristbaka upa, – zu pizu, – Buxaçuğō upa, bezi ük' bok'osbsuneynak' xeyir-bərəkəte tade. İmtahanaxun ene bot'tezbakon.

Afırıbsun çarek'i. Oşa yavaş-yavaş imtahani ist'ola işalayınşyanbaki. K'omisiin üzviyox Noye iz gəmin boş bakala eybəcərxone oşq'arst'a: çöyurxo saq'q'alla, pulmux tutq'un, q'ızılı mundirla. Me vəziyətəxun samal naraharçiluğoy, ama kot'ayna mənə tenoy: urusi məlimxon imtahanaxun müsəlmanxo tet'un bost'a. Şot'aynak' ki, beşi dost'urxo gelene – q'oççağ ğarmux, içoğoy kiyele silah saal me. Məlimxon kot'o avat'unıy, şot'aynak'al mal tet'un q'ıbsay tələboğoxun, hetər tələboğon şot'oğoxun. Gelet'oğoynak' Bəkünə əşlə eysun Buxaçuğoy cəzaney, şot'aynak' ki, üşə məlimi loxol hücümbsun adi əşey. Axırda hücümbiyoroş bəğətesay, t'ap'əsi məliməl yaq'at'unbsay q'erəz gala əşlə. Şot'aynak'al, məlimxon nu ak'sunat'un laxsay t'e vədə ki, tələbə Əli xan Şirvanşiren iz t'öğöl arşi tələbə Met'alnik'ovaxun dərşəne köçürüşsəy. Ən saat' köçürüşəla

vədinə məlim bezi t'öğöl hari şip'cə pine: “Ketər qay batenekon, Şirvanşir, yan axri tək teyan”.

Hesabaxun şame imtahana hasand tayandı. Oşa yaxun irəzi, fikirsuz tayanşi Nik'olayevskiy küçinen, unk'o gimnazina çark'eyaniy. Öycə urusi muzaxun şame imtahanoy.

Direk't'oren Tiflifaxun hari namak'a qaypi ost'aar pine:

– T'urgeneven iz romanxoy boş ak'est'i gözəl çupuxxoxun.

Hasandey, k'ə uk'ayin şampes baneko. Urusi çupuxxo tərifbsunen, bütüm saat' bakale.

Gele çətinə fizik'in şame imtahane. Ama memiya nu avabakayin köçürüşes banekoy. Ketərluğen fizikinəl c'ovazki.

Kot'oxun oşa imtahani k'omisinen yax sa ği istirahəte tadi.

İsəl şifayi imtahanxoy vaxt'e hari. Memiya isə köçürüşbsunen əş tateneğon. Hasand suvalxo bacarbamu haq'ullu coğabxo tast'un lazime.

Samci imtahan Buxaçuğoy k'anunxoxune. Beşi molla, t'e imtahanxost'a baç'ane arseneysa, isə ist'oli baç'ane əsəs galane arse. Şo nəzik' xalaten, iz biyex yaşıl q'ayınşen, me mollan içü Xavareçali şagird baksunane ak'est'a. Şagirdxoxun mollay ara saat'ey. Zu pizu: “Allahaxun q'erəz Buxaçux tez çalxsa, Məhəmmədəl Şot'ay Xavareçale, Əliyal İz köməyçi”, oşal za ən kala q'iyməte tadeşi, şot'aynak' ki, mo şit'xo q'a sünniğə c'ək'k'ala kəlmoxey. Me əyitmoğə yax mollane zombey, saal şot'in peney ki, sünniyox düz yaq'axun c'eriyal bakayt'un, Buxaçuğon şot'oğə t'ödx tene efi. Beş molla gele saat' amdarey.

Ama tarix məliməxun ketər pes tene bakoy. Bilet'a exti suala k'alpi: “Madat'ovi Gəncinə haq'sun”, zu pisezbaki. Memiya exlət Gəncinə baki davinaxune taysay, maya ki, uruxon İbrahim xan Şirvanşiri q'oşuna şarpet'un, şin ki, Həsən Gulu xana Şisianişvilina bəsp'at'an köməyebə.

– Şirvanşir, – məlimen bezi çəşmişəksuna ak'i muç'a muzin pine, – efi ext'iyəro bilet'a badalbala.

Zu fikirbsun, bəğəloy came boş bakala biletxoy loxolez beği. Hər şagirdi ext'iyəroy sa kərə bilet'a badalbala, ama ketər bat'an əla q'iymət haq'es ten bakoy. Het'aynak' naxışa şinəyinsaz? Əslində bez kalbay kalba hetəre p'ure saat'ez ava, ama came boş q'erəz sualxonoy, maninesa Fridrixaxun, Vilgelmaxun, Fridrix-Vilgelmaxun, Amerik'in Ştat'xo baki davinaxun. T'et'iya gele çətin bakaley!

Zu bez bulaz jık'p'i.

– Təə, zu bez bilet'a coğab tadoz. Bez fikirxo topp'i, burezqi exlətbəsa, hetər irani şahzadə Abbas Mirzən q'ırx hazar q'oşun ext'i Təbrizə taşi urusxo Azərbaycanaxun şəp'esune çuresi. Gəncin t'ödx şot'ay bəş qo hazar tanlu q'oşune c'eri, şot'oğoy kaloval padçağı general, armi Madat'ovey. İz tope döpen irani q'oşuna k'aşepi, mandiyoroxal qoşt'un t'it'eri. Abbas Mirzə ėkaxun biti q'andağı xena baft'i t'et'iya davin axıral şirik' manest'a. İbrahim xan Şirvanşir iz q'oşınaxun oqe t'e soğo tərəf c'ovaksune çuresi, ama əsire baft'i, içü döpt'i best'unbi.

– Axırda zu pizu: me q'ələbə saycə urusi əsk'əri hünəren tene bake, heq'ədar ki, Madat'ovi q'oşuni silahi hünəren. Urusxoy me q'ələbinəxun oşa Türk'mənçay irəzilüğat'un ġaçesi, me irəzilüğen iranluğon kala sa haq' tadalat'un. Kot'o tadt'uxun oşa İrani qo vilayət tamam şaresi.

Zu q'amışzuy ki, me exlətxon oşa yöni q'iymət haq'es tez bakal. "Qo" haq'seynak' zu gərəy piyzuy: "urusxon kala möcüzoxt'un ak'est'i, düşməni q'oşuna şəp'esi davina tat'unşeri. Me q'ələbinəxun oşa Türk'mənçay irəzilüğe baki, iranluğo Bəğ bat'k'ala ölköğoy mədəniyətə saal bazara işənebi".

Ama bezi nəsiləxun exlət bakat'an zaynak' mani q'iymət bakale "qo" nəəl "bip'", zaynak' fərg tenoy. Tarixi imtahan axırciney.

Direk't'oren müq exlətebi. Me əşurxoxun fərəxləyişəki pine ki, yan me cəmiyəti sa üzviyoxyan.

Şot'in iz exlətə çark'ala k'inə yan türminəxun c'erit'oğollarik' piləkənxoxun t'it'eri şiryan. Bəğ beşi piyele bist'ay. Məlin sa t'ödx p'olise çurpey, şot'in muğ usen yax q'orişebey. Şo yax işalayışəki pulxaşluğə tadi, yanal hərt'in şot'o əlli köpiyan tadi, oşal şəhərin küçəmoğon harayk'a t'iyant'eri.

K'oya p'ap'at'an t'etərt'un bezi bəş c'eri ki, unk'o Alek'sandr Mak'edonsk'i farsurxo davina taşerine hare. Nökərxon müqbaki bezi loxolt'un bəğsay. Bavan za muçepi, əyite tadi ki, bezi xib arzuna əməlbale. Əminen t'e vədə pine ki, metər savadlu amdar mütlək T'egerani saraya taşine buq'on, t'et'iya şot'ay kala gələcəyo.

Bütüm şip' çurpit'uxun oşa, zu şip'cə t'elefoni t'öğöləz taşi. P'ə şamat'e ki Ninoyaxun əyit tezpey. İşq'arxon vacib əşurux biq'at'an çuğuoxun samal əxil bakalat'un – mo bavoğoy müdrük q'ərərxone.

T'elefona ėt'i zəngəzbi.

– 33-81 zəngnanbon?

– Əli, imtahanxo tandii? – Ninoyen xavare haq'i.

– Hoo.

– Vi pulxaş, Əli!

– Maya, hevədə, Nino?

– Saadi qo, Gubernat'ori bağa bakala ovuzi t'öğöl.

K'oya bakala bütümt'in it'unbaksay, şot'aynak'al ene əyitpes tez baki. Ninoyi baç'ane yağın ki, iz nanane çurpey.

Ala laşi bavay otağaz başi. Bavan divani loxol arşi çəye ũğsay, əmiyal iz t'ödx arşeney. Barin tumen, bez loxol bəğsun nökərxone çurpey.

İmtahan hələ çark'i tene. Bavan ğare bəş bakala yəşəyinşi müdrikluğa şot'aynak' qayk'alane.

– Bezi ğar, – bavan exlətə bureqi, – vi yəşəyinşi yaq'a burqat'an, musulmani k'anunxo salal vi eyex bast'unez çuresa. Yan yəşəyinsala ölkinə Allahi xavareçala tet'un vė. Əfçi nu bakseynak' yan beşi damna ədət xo saal yəşəyinsbuni yönurxo q'orişiyən buq'on. Bez ğar, usum-usum afırıpə. ũməğə, q'ert'ay çupuxxoxun arşi haymaza, həmişə kəsibxo q'a azariğə köməyba. Həmişə seri vėluğa ğorə davabsuna saal bisuna həzir baka. Hun davina biyain, zu gele pis bakoz, ama hun dirist mandı, vi namusa ačesp'ayin, vi bava biyaburbakale. Vi düşməne aman ma tada, yan kışt'on teyan. Əyc'in ğinə ma fikirba, q'ılığən yax q'ibalepsa. Axırdanal: şii't'luği ədət xo eyexun c'evmak'a – imam Cəfəri q'a xavareçal Məhəmmədi zombalt'oğə.

Əminen q'a nökərxon t'etərt'un bava ũmüxlaxsəy, unk'oy şot'ay əyitmoğost'a buxaçugoy əyitmuxo.

Bez bavan hayzeri bez kula biq'i za pine:

– Xoyişezpsa, p'olit'ik'inəxun məxq'ul ma baka! – iz səs bürdən badalebaki. – Hik'ə çurensa ba, ama p'olit'ik'ina ma ğərbaka!

Kot'o zu ũk'in bava əyitez tadi. P'olit'ik'inaxun zu gele əxilzuy, bez q'amışaksuna ğorə Nino – ko p'olit'ik'a teney. Bavan sal za q'ujebi, azk'i ki, ene zu kalabakezu.

Bez mundira lapi qoaray qı yavaşcə darvazinaxun c'eri dənizi t'öğöləz taşi. Gubernat'ori k'ojin t'ödxun yönd fıırıpı baxçinaçez taşi.

Za me azadluğən finiğoyebsay. Bezi t'ödxun şəhəri kalat'ay fayet'one c'ovaki, zuval me muğ useni boş əsk'ər k'inə samci dəfə “düz” nu çurpes baskon. Zu bez furaşk'in looxun gümüşi k'ok'ardina c'evk'i ũk'in şot'o əxil bossi. Çarek'i, zu ene adi amdarzu! Me azadluğa hissaxun p'ap'urus' zap'sunez çureşi, ama tez zapi, şot'aynak' ki, me azadluğ tütünəxun şaat'ey.

Gubernat'ori baxça gele kalaney. Yaq'mux asvalt'ey, yaq'e t'öğurxo şame xodurxon içəğoy taymoğə k'os'p'etuniy. Xodurxoy oq'a arşala taxt'urxonoy. Xib dənə xodin loxol haciləlləyi mesurxonoy.

Sa tərəf damna q'alin bariyox, bilyexal şəhəri k'lubin mas'i mərməri sütünxo. K'lubaxun samal oq'a, iz hərəminə jenen t'ak'eşi kala, bəğəloy ovuzoy. T'e vaxt şəhərin kalat'in me ovuza mas'i q'azurxo miya tərbseynak'e biq'ey. Ama me əş bex tene c'eri. Samci xe gele toyexey, p'əmciyal me ölkinə sa dənə mas'i q'az tene bəğəyəşi. Me ovuz ams'i manedi, p'uri deve sa pul k'inə göynule beğsa.

Zu me taxt'urxoy sunt'ay loxol arezsi. K'ojurxoy loxolxun bəğə işiğe bist'ay. Xodurxoy xojiyox taysun boxoyebaksay. Bez t'ödxun iz çüst'urxon səbsun, sa çuuxe c'ovaki, belxun oşel çadrinen bac'üreşiney. Çadrin oq'axun q'ırğın dündük'ə oşq'ardala boxoy böxmöğe ak'esay. Böxmöğ yavaş-yavaş zac'e fıırpi. Zu usum bezi çöya tarazdi.

He saat'e ki, Ninoyen çadra tene laye, saal şot'ay böxmöğ saat'e ki, metər kala, k'oritene! Təə, təə, zu sal sa vədine bez Ninoya çadrin oq'a tez c'ap'p'on. Ama, şin k'ə ava?

Bat'k'ala bəğə işiği boş bez piin bəş Ninoyi gözəl çöne ak'eşi. Nino K'ip'iani – he gözəl gürcin s'ine! Ninoyi hörmətlu bava, nana Avrop'ina çureğalt'un. Ama morox bütüm za lazım tene. Nino map-mas'ine, iz pulmuxal kakala, axşumk'ala, box-boxoyal net'urxonon. Saycə gürcin xuyərmoğoy ketər gözəl, ketər axşumk'ala pulmuxe bakon.

Ninoyi gözəl sufaten Mariya xuyəri sufatane bez eyex badi.

Metər oşq'arst'un bezi xoşele hari. Bəğ bat'k'ala ölköğə çupuxoy gözəlluğa – xuyər Mariya oşq'arst'unat'un ak'say. Zu bez bula k'os'pi oşa bez pula q'ic'espı – q'ume neşumluğen s'aldi bezi pula taneşt'ay.

Bürdən bez t'ödx ost'aar axşumi səse c'eri:

– İvel Georgi! Bəğənan me Romeoni loxol! Nep'axeşi, iz Julet't'ay yaq'a bəği.

Bezi bəş Nino çurpeney İvel Tamari s'iyen bakala lişeyi formala. Nino gele goğaney. Ama kot'ay goğanluğ gele bezi xoşele eysay. Həysə Ninoyi vüges's'e yaşoy, ama zu Ninoya samci kərə lişeya taşi ğinexunex çalxsay.

Nino bezi t'öğöl areşi.

– Axırinci imtahana tandi? – şot'in, iz gözəl pulmoğon bezi loxol bəği xavare haq'i. – Zu samal narahatzuy.

Bezi kula şot'ay əmnabel lasxi.

– Samal dirxorezbaki, ama Buxaçuğon həmişənin k'inə köməyebi.

– Sa usen oşa hun zaal köməybalnu, – axşumk'a Ninoyen pine. – İmkan bakiniy, imtahanxoy vədine bez p'art'e oq'a arşi za köməyenboy.

Kot'oxun yan hema usene exlätyanbsa, t'e ği, Ninoyi p'as's'e yəşoy, önek'a za iz sinifəne taşeri, t'iya bütüm dərsə iz p'art'e oq'a arşi tapşırığa həlbsuna köməyezbi. T'e ğinaxun Ninoyi piin bəş sa q'oççağzuy.

– Vi əmi saal iz çupux hetərə? – Ninoyen xavare haq'i.

Bez sufat badalebaki. Əmin çupuxxoy barədə exlätbsun tez çureşi. Ama Ninoya nu coğab tades tez baki. Şot'ay cügi, məyin pope loxol bez kula lasxi.

– Bez əmin çupuxxo içoğoy vətənə tayseynak't'un gir-giresa. Bəğ bat'k'ala ölköğoy doxt'urxon ak'esa əmin çuğö köməyebi. Hələ hik'k'al avateyan, ama əmi gele umudlane.

– Ko bitov gele pise, – Ninoyen, iz k'odoğö şipi, pine. Bez bava, nana kot'ay əleyinat'un. Gele çupux haq'sun əyib əşe, şot'in p'urum pine.

– Nino, vəbaka, bezi gele çuux tene bakal.

– Ama vi çuğö hun çadrin oq'a mütlək c'ap'p'alnu!

– Lazum bakayin, vəziyətə bəği. Çadrin gele xeyiro. Şot'in çuğö bəğaxun, tozaxun saal pis pulmoğoxun q'orişebşa.

– Hun həmişə asiyalu bakalnu! – ç'oç'a baki Ninoyen pine. – Va k'ə baksa q'ert'ay bəğsunaxun? K'ə baksa ki, çuux q'ert'ayal xoşel eğanə?

– Çuux saycə iz işq'ari xoşel eğalane, q'ert'ay tə. Ço qay, əmnabul qay, döş qay, turel nəzik' çulki – metər lak'ala çuğon k'ənesa upsune çuresa. Kot'o görəl, k'etər çupuxxo ak'ala işq'aren q'erəz k'anesal ak'sune çuresa. Kot'aynak'al, işq'arxoy ketər fikir nu bakseynak' çadrane lazum.

Nino haq'əsi manedi.

– Hun k'ən fikirbsa, Avrop'ina bakala vüğes's'e yəşt'ə xuyərən q'a vuyes's'e yəşt'ə ğären ketər exlätxo exlätt'unbsa?

– Təə!

– T'e vədə yanal teyan exlätp'al, – Ninoyen bəyic pi, iz jomo ost'ar but'ek'i.

Zu iz popa sığallayınşezbi. Şot'in iz bula alanebi. Bat'k'ala bəğə işiğ iz piyele bitü. Zu k'os'baki iz cicirxo muçespi. Ninoyi nəfəs çurepi. Pulmoğö q'ic'epi. Bürdən cupi hayzeri za lik'edi. Samal vaxt bayinq'luğa bəğsun şip' ariansi. Oşa, ot'bsun hayzeri sun-sunay kula biq'i baxçinaxun c'eryan. C'eğat'an Ninoyen pine:

– Zuval gərəy çadra lak'az. Şot'in ot'bsun axşumepi. İsə hər şey iz galaney. İçoğoy k'ojal şirik' c'ovakesezdi.

– Zu mütlək efi gimnazin çark'suni axsibaya eğoz.

Zu iz kula bizq'ı.

– Yəynul p'oy hun k'ə balnu?

– Yəynu? Yan Q'arabağa tağalyan, Şuşana. Ama hun fikir maba ki, Şuşana eğalanu.

– Baneki, yəynu Şuşana irəstyan eğon.

– Hun k'ən əyite. Sal tez ava hun hetər amdarnu?

Ninoyi bac'anexun çomo but'əsi. Zu k'oyaz taşi. Əmin nökrən iz jomo gıjdi pine:

– Gürci xuyərmux gele gözəlt'un, xan. Ama şot'oğö baxçına muçsun batenekon, t'et'ıya camaat gelene baksa.

Zu şot'ay çoya k'is'imespi, şot'in hik'ə çureğayin bes banekon. Şot'aynak' ki, şo nə işq'ar nəəl çuux tene.

Zu bez bavay t'öğöllez taşi.

– Hun za bez xib arzuna bsuna əyiten tade. Samci arzu Q'arabağa taysune me yəynul.

Bez bavan bez loxol bəği axşumpi iz bula jık'epi.

4 Bul

Zeynal ağa Bəkün Binagadi ayizexuney. İz sa k'ot'or oçalo, t'e oçälənal k'ə tanest'ay, şot'ine yəşəyinşəbsay. Oçäl galk'at'an, şot'ay oçäl t'öpene, t'et'iyinal neft'e c'eysa. T'e ğınaxun Zeynal ağay üşe-ğena əşbsuna ene eyt'ıyac tene baksa. Təngə oq k'inə şot'ay cunune baysay, qoş-bəş bəğınut' xaşlayınşəbsay, şot'ay var-dövlət ğıba-ği gelene baksay, ama içü gelene narahat'bsay. Şot'in avaney ki, t'etər sa vaxt eğale, me müqluğ çark'ale. Zeynal ağan iz cazin yaq'ane bəğsay. Bureqi xeyirli əşurxo bsa, meçit, balınsa, türməne biq'ı. Oşa Məkk'inəne taşi, t'et'iyin hari yetimxoynak' k'oje biq'ı.

Ama naxışa ten bakon feret't'es, pis əş bakalesa t'it'es tene bakon.

Sa ği, Zeynal ağay yetmiş yəş bakat'an, iz çuğoy – muğes's'e, şot'in işq'ari namusane ləkələyinşi.

İçü biyaburbsuna görə, Zeynal ağan iz k'isasa haneq'i, kot'oxun oşa azarişaki halnuxun bineti. İz ailə şareşi: sa ğar iz t'ödxun c'eri taneşi, t'e sunt'inal bava buyaburebi – içü besebi.

İsəl t'e azari, bədbaxt q'oja işq'ar izi Bəkün kala q'ırx otağla k'oya savsa yəşəyinşəbsa.

İz t'öğöl mandı sa ğar İlyas bəy yaxune k'aley, şot'aynak'al beşi gimnazına çark'suni axırncı şunə c'ovakest'eynak' Zeynal ağan iz k'ojin kala zala yaxə tadi.

Biyəsin saadi muğarast'a zu kala mramor pilləkənən lassı şot'ay k'oya. İlyas bəy pilləkəni loxol q'onağxoy bəşe c'eri. Şot'inal, zallarik, çerk'es paltara lapi, iz biyex xalçale suruk'p'ey. Şot'inal, zallarik, iz belxun tene c'evk'ey eğeli t'olaxun bakala papaq'a, şot'aynak' ki, ko beşi damna döörəxun mandı ədətey.

Bezi yön kula papaq'aç taşeri pizu:

– Usumez ak'i va, İlyas bəy!

T'e vaxt'in ədəten p'urannanal beş p'ə'kula boxodi görüşyan baki.

– Ğe cuzamxana ğaçəğale, – zuval irəzi baki bez bula jik'espi.

Cuzamxana beş sinifin əyloğoy sa sirey. Urusi məlimxon şəhərə usenxon yəşəyinşit'oğon, Bəkünə çaltet'unxsay. Şot'aynak'al yan şot'oğə əfçiyan duği, piyan ki, Bəkün t'öğ gala cuzam azarit'oğoynak' k'ojebu. Yaxun şinesa dərsəxun t'ist'un çureğat'an, şot'in sinifi əyloğoy sunt'u nexey. Şoval oşa taşi beşi məlimi t'öğöl q'ıbsun nexey ki, cuzamxanaxun azarine t'it'ere, polisen şot'o qəvəsa. T'e t'it'eri azari şagird yəşəyinşala peysərəne c'ap'p'aksa, məlimenal q'ıbi şagirda icazane tast'a dərsə nu eyseynak' şot'o biq'amu. Metər k'oya çurpsun şamat'urxon zap'enedey. Məlimxoxun saycət'ay fikirə tene eysay, taşi avabakat'un ki, metər cuzamxana buva-tiyavu. Ğe kot'ay ğaçəğala ğiney.

Camaaten buy zala bass'i. Ən hörmətlu gala beşi gimnazın direkt'or Vasiliy Grigoryeviç Xrap'k'o arseney. Direkt'ori hərəminə məlimxone çurpey.

Direkt'ori t'öğöl taşi şot'o bulez k'os'p'i. Gele muz avabaksuna görə, zu sinifə saat' əyitk'al dep'ut'at'zuy musulman şagirdxoxun. Beşi sinifəxun sunt'in urusin sa dənə əyit uk'ayın hat'et'ıya avabakes baneksa ki, mo urus tene. Zu işə sa hema urusi dialekt'en əyitezney.

Direkt'or P'et'enburgaxuney. Şot'oxun əyitk'at'an gərəy p'et'enburgi dialekt'en əyitk'an. Metər əyitpsun pısal c'əğayın, ama arist'okrat' k'inək'ey. Direkt'oren tene ak'say ki, içü lağat'un haq'sa, ama iç müqəbaksay ki, urusi muzat'un zombaksa.

– Biyəsin xeyir, cənab direkt'or, – şip'cə zu pizu.

– Biyəsin xeyir, Şirvanşir, val harenu imtahanxoxun oşa?

– Hoo, cənab direkt'or. Ama zu t'et'ıya pis əşez ak'i.

- K'ə bakey ki?
- Zu cuzamxani baradanez əyite.
- K'ə bakey ki, cuzamxaninaxun?

– Hətər ki, cənab direkt'oren avatene? Nəyni azariyox t'et'iyin t'it'eri bitov şəhəret'un taşe. Şot'oğoy loxol p'ə q'oşunt'un yaq'abe. T'it'erit'oğon p'ə ayiza içoğoy kiyelt'un haq'e. Əsk'ərxon t'e ayizmoğo hari şot'oğo bitova döbt'i besp'et'un. K'ojurxoval bok'osp'et'un. Cuzamxana ene butene. Azariğoy qıyo hələ dirist'e. Yara baft'i şorox şəhəri darvazin tume baret'un, içoğoy loxol nöyit lapi bok'ost'unbsa.

Direkt'ori irəng t'inet'eri, iz pulmux sıxəmeşi. İz çoyel sa fikire ak'əsi – usumluğen memiyin q'erəz sa şivil gala t'ist'un.

– He pis ölkəne, he pis amdarxone, – fikirlu şot'in pine. Ama memiya, bez balox. Amdaren q'amişe baksa ki, heq'ədər vacibe hökməten usum hönbəri əşurxo biq'sun.

– Yan direkt'ori hərəminə gireşi şot'ay exlətxoyan ümüxlaxsay. Cuzamxana ene butene. Oşin nəsili gimnazisxon q'erəz sa təzə şey fikirbat'un.

– Bürdən bez bel sa fikire hari:

– Cənab direkt'oren avane, p'ə usene ki, beşi gimnazina Məhəmməd Heydəri ğarene k'ale?

– K'əə? Direkt'ori pulmux iz təpinene laşi.

Məhəmməd Heydəren beşi gimnazina biyaburbeney. Hər sinifə şo sa xib usen areşe. Üqes's'e yəşt'ə laşk'oye bake. İz ğare vuy yəş bakala k'inə gimnazinane taşi. Bavan süft'ə kot'o c'ap'sune çuresay, ama sa kərəm sa əyel şot'ay t'öğöle eysa.

– Bava, – t'e gözəl balan pine, – hun za şak'alad haq'seynak' qo köpi nu tadayın, zu nanay t'ödx uk'oz ki, hun dərsə köçürüşenbe.

Məhəmməd Heydər ç'oc'ane baki, usum əyela t'ödx zap'epi, yaxal əyite tadi ki, direkt'ori t'ödx iç bava baksuna exlətp'ale.

– İse vən upsunnan çuresa ki, beşi üqümci sinifi şagirdi, Məhəmməd Heydəri beşi gimnazin p'əmcı sinifə k'alk'ala ğaroo? – direkt'oren saal xavare haq'i

– Hoo, cənab direkt'or, ko ketərə, şot'inal vəxun bağışlamane çuresa. Kot'aynak'al şot'in çuresa ki, iz ğar içullarik' yöni k'alk'al bakane. Ko pis əşe ki, usen ba usen şot'in samalal gele elma zombaksune çuresa.

Direkt'or əcoğon biq'i ç'aç'ane baki. Şo şip' çurepi, fikirəne taşi – mo düz əşe ki, bavan q'a ğaren sagala gimnazina k'alk'at'un. Ama şo sa q'ərara eyes tene baki, metərluğen bavan q'a ğaren meyin oşal sagala k'alk'alat'un.

Börine bakala mis'ik' çomo qayeşi, vis' yəşt'ə ğar əyelen zala bip' məyin popla k'açi işq'are eçeri. Morox İranaxun hari fark'alxone. Şorox xalçin loxol zale dönbine art'unşi, damna irani fark'ala ət'təjxo c'evt'un'ki. Zala bütüm şip't'un çurpi. Tər fark'alən bureq'i iz fara.

Fark'alxoxun sunt'in iz kula ümüğoy tume laxi bureqi ost'aar məğpsa:

Vi bədən – farse q'ılınce.

Vi cicirxo ç'oç'a rubine.

Türke sultan bakayiz, va zaynak' çuuxez haq'on.

Zu vi uşk'unxoy q'ate mirvari t'ak'ezk'oy.

Vu turmoğo muçezk'oy.

Bezi ük'ə q'ızılı came boş vaynak'ez eçoy.

Şo şip' çurepi, oşa t'e sunt'ine burqi məğpsa:

Hunal, bez gözəl, məl k'inə ,t'inst'a

Hər şü q'onşin k'oya.

Təren harayeney, kəmanen şıq'k'a önenney, xibimci məğk'alən bureqi məğpsa:

Şo sa şule, şo – kəfure

Ay bədbaxt! Ay biyaburçuluğ!

Şo şip' çurepi, təren samal fərpit'uxun oşa, bip'imcit'in məğepi:

Xib ği zu xançalez ğayinbi,

Bip'imci ği zu bez düşmənəz şampi.

Zu şot'o k'ot'or-k'ot'or k'as'espı.

Zu va, bezi gözəl, yəhəri loxolez laxi.

Bez çöya məyin çalminen ğaçespi.

Vaxun sagala ěkən tassı buruxmoğo.

Zaxun samal t'ağay, sa pərdin t'öğöl direkt'or q'a geografın məlim çurpet'unıy.

– Heq'ədər pis fare, direkt'oren şip'cə pine. – Mo elemi angrlayinbsunane oşq'arst'a. Maraxlune, me məğurxost'a sa mənə bune?

– Miya sa mənə teno, hetər ki, sa faral, – məlimen coğabe tadi.

Zu k'əşin bel şot'oğoy t'ödxun əxil baksunez çuresay, t'e arane pərdin səsəz hisbi. Fırıpi mas'i bul, q'oja işq'arez ak'i, şot'in c'ap'p'aki məğurxone ümüxlaxsay. İz pulmux neğen buyey. Şot'in önenney.

Mo İlyas bəye bava, Zeynal ağaney. Şot'ay kakala kulmoğon t'ut'unney. Fikirbes tene bakon, me kulmoğon q'ələm biq'i iz s'ıya nu şampes bakala amdari isə yetmiş million təngəno.

Bezi çöya tarazdi. Zeynal ağa kəsib amdare bake, ama şot'in məğə, fara beşi məlimxoxun gelene q'amişake.

Məğ çarek'i. İsəl fark'alxon k'afk'azi əçin farurxot'un farey. Zu zala tarazney. Əylox coy-coy çurpi fit'un üq'say, musulmanxonal. Zu fi tez üği.

Bez sinifi əyloğoy xunçimux saal dost'urxo çurpi exlətt'unbsay. İçoğoy arane gele neşum bul, göyin pul, pudralayınşaki urusi xuyərmuxoy. Şot'oğon urusxoxun, armigəoxun saal gürcüğoxunt'un exlətbsay, ama şot'oğon musulmanen əyitp'est'ala k'inə, t'e xuyərmoğon axşumpi, k'ənesa pi əxilt'un baksay.

Şunesa p'ianinay t'öğöl arsi, valse farpi. Direkt'oren gubernat'ori xuyərə əçinəne k'alpi.

Buxaçuğo şükür!

– Biyəsin xeyir, İlyas bəy, – p'iləkəni tərəfəxun səzes ibaki. – Zu samal c'əyiz baki. Ama bezi taxsır tene.

Piləkənəç taşi Ninoyaz ak'i, şot'ay loxol nə qavuna lak'ala dərgə teney nəəl lişeyi forma teney. İz loxol q'ac, gözəl dərgənoy. İz əmnə bel gödəy, məxmərəxun bakala q'ızılı üyməylə p'encək'oy. Boxoy məxməri dərginə iz gözəl turmoğon but'ek'say. Saycə iz turinq'avxone ak'esay. Ninoyi bel şlyap'k'ane laxey, iz k'odoğoy loxol p'ə cörgə q'ızılı təngə gəçey. Nino həysə damna vizant'iin angelane oşq'arst'ay, gürcün k'raliçay damna paltaren.

– Vi əcoğon maq'an biq'i, Əli xan, – angelen axşumk'a pine. – Me dərgin loxol bakala bağurxo gəçk'amu sa saade c'ovaksa, mo bezi kalnay dərgəne. Me dərginə çətinluğen va görəz lape.

– Samci əçi bezine! – İlyas bəyən ost'aar pine.

Ninoyen bez loxole bəği, zuval irəziz baki. Əçipsun bezi xoşel tene eysay, yöni əçipes tez baksay. Ama İlyas bəyə Ninoya ext'ibərbes baskoy. Şot'in avaney, içü hetər taşale.

– “Şamili afırına”! – İlyasen ost'aar fark'alxo pine, şot'oğonal fart'unpi.

İlyas zale biyexe c'eri, iz xançala c'evek'i. Bureqi bəyic' k'avk'azi əçinə, iz kiyelal xançal. Nino əçik'a şot'ay t'ödxə taşi. İz turmux binik'i turmoğollarik' xuriney.

Şamili əçi burqəsi, Nino – bine, şot'o başq'alat'un. Xançala iz uluxxon kaşp'i, iz kulmoğon qaypi, İlyas q'ızılıq'uş k'inə xuyəri hərəminə fırınney. Ninoal əçik'a şot'oxun əxile baksay. İz tərs kiyel çalmanoy. Şot'ay dirist bədənən əçinney. Saycə iz şlyap'k'in loxol bakala şepurux galtənney. Me əçinəst'a hakətərəl bakalane, ko ən çətinoney. Saycə gürcün xuyərmoğone bakon ketər əçipes, ke vədineyal şepurxo nu galpes. İlyas q'ırği k'inə

xuyəri baç'anexun açik'a tanesay. İz açik'ala kulmoğon samalal ost'aare açiney, ama Ninoyi kulmux yavaşe galey. Nino çurepi, iz bədənen t'ut'unney, oxəlbali tora bəft'i cüür k'inə. İlyasen bureqi samalal bəyic cup'k'a açipsa. Ninoi pulmoğon xoyinşəbsay, kulmoğonal t'ut'unney. Fare səs samalal ost'aare baki. Oşa Ninoi tərs kul qayeşi, çalma oq'a bineti, hat'e saad İlyasen xançala çalmina t'əq'ədi.

Əçi çarek'i.

Zu bezi eyexun c'eri sa şeyə tez pi: açinaxun bəş yan İlyas bəyəxun beşi xançalxo badalyanbey. Ko bezi xançaley Ninoi çalmina t'əq'əşi. Şot'aynak'al vi əşlə həmişə düz biq'alanu. Damna amdarxon duzt'un pe: "Vi buşa Buxaçuğə tapşurbamun bəş, çarvəndəxun ost'aar gəçp'a".

5 Bul

— **B**eşi kalboğox me oçalxo eğat'an, şot'oğon buruxmoğə ak'i harayt'unpe: "İja bəğanan! T'et'iya İjo!" Oşa, buruxmoğə işalayınşaki c'ələymoğə ak'at'an, harayt'unpi:"Kala baxça!" T'e ğinaxun oşa me oçali s'i baneki Q'arabağ. Q'arabağluğon şot'o Sünik't'unpe, şot'oxun bəş şot'ay s'i Əgvana bake. Ay xan, avabaka ki, mo beşi gözəl, gele damna oçalxone.

Q'oja Must'afa işq'aren, şi k'oya ki, Şuşana zu manest'ay, exlətp'i çarek'i. Şo iz exlətəxun gele irəzine mandı. Şot'in sa q'urt't'un ğoğə əraq'i üği, sa k'ot'or motali ğismine çuki.

– Beş tərəf Bayınq'luğə saal Bayınq'luği urufxone yəşəyinşbsa. Şot'oğon miyani xəzinoğot'un q'orişbsa. Kot'o hər əyelenal avane. Me buruxmoğə İvel jeyurxono, iz aranexun İvel xeyurxone taysa. Beşi hər şey bune. Hun taki şəhərə tarapa, bəğa, bəyin sa amdaren əşəbsa? Sunt'inq'a bakayin? Qəvəki, bəğa, sa dirxor amdar bune? Saycə tan! Sa tan nu üğəla bəğənbəon? Saycə tan! Taki, ağa, bəğa, çəşmişaka, fəxirba!

Q'oja Must'afan hələ gele exlətxone besbakon. Bezi xoşel eğalo q'arabağluğon içoğə gele tərifsbuney. K'ə tet'un fikirbsay içoğoy oçalaxun, hətər nağılxot'un exlətbsay! Nəyni sa kök arminen za vəst'une çuresay ki, Şuşana bakala Maraş kisilin qo hazar useno.

– Əfçi ma duğa, – zu şot'o pizu. Kışt'onluğ eysun hələ p'ə hazar usen teno. İsus Xrist'os Nanaxun bakamin bəş kilisəne bake?

Kök armi yaman incimişebaki.

– Hun k'alpi amdarnu, hik'k'al pes bateskon. Ümüxlaxa, beşi q'ojogon kot'oxun k'ət'unne. Köken pine: – T'e soğo azuk'xoy kışt'onluğı p'ə hazar usene, ama Q'arabağa İsus Xrist'os xib hazar usen bəşe hare. Ko haketəre.

Hələ yaq'a, Şuşana eğat'an, jəne bİbİnə c'ovakat'an fayent'onçinen zaynak' exlətebi:

– Me bİbİna İrana tağat'an Mak'edonlu Alek'sandrene biq'e, iz əsk'ərxoy q'oççağluğa görə.

Bİbİn loxol "1897" şameşey. Kot'o fayent'onçina ak'esezdi.

– Ağa, – şot'in pine, – mot'o urusxone be, beşi q'əst'en.

Şuşa q'əribə şəhərey. Sənqi hazar metrin bel biq'əsi me şəhər K'avk'azi, İrani saal Türkiyin arane sa bİbİne baki. Buruxmux, c'ələymux, oqurxo hərəminə bakala me şəhərə t'e vaxt'axun musulmanxo q'a kışt'onxo sagalat'un yəşəyinşe. Camaaten, buruğoy bel, buruğoy tume içoğoynak' bic'i kərp'ic'en mis'ik' k'ojurt'un biq'e, ke k'ojurxoval sarayt'un hesabbe. Ke sarayxoval musulman bəyurxoy saal ağoğoy, armi mülkədarxoy – məlikxoy saal naxararxoye bake. Me sarayi q'onçuxxo saadxon seyvane arsi k'əlyan zap'sun exlətt'unbsay ki, Urusat'a çark'est'i padçağı generalxo Q'arabağaxunt'uniy, q'arabağluyox nu bakiniy imp'erin vəziyyət pis bakaley.

Zu saal bez q'oçi, q'aç yaq'en vüğ saadi bel mis'ik' dəmiri yaq'e st'ansinaxun Şuşanayan p'ap'i. Q'oçiyox silahlu nökerxoney, amdarfiq'sun çureğalxo.

Me silahlu amdarxo gele vədə mal əyitk'alxone, şot'aynak' ki, şot'oğoy fikir c'ovaki içən amdarxo fiq'k'ala ğimxost'aney.

Bavan zaynak' q'oçine biq'ey, tez ava, za q'orişbseynak' q'ert'unxun nəəl q'ert'u zaxun q'orişbseynak'. Hakot'o tez q'amışaki.

Bezi q'oçi gele muç'a muzin amdarey. Şot'ay Şirvanşir ailinaxun axıl q'oomluğal buney, şot'aynak'al sa q'oom k'inə şot'o ext'ibərbes banekon.

Şuşana bez eysun qo ğiney, Ninoi yaq'a bəğsun biyabakamin şuşaluğoy exlətəz ümüxlaxsay, t'e barada ki, bütüm amradxo he vədənesə varlu baki, yəni davabi, q'erəz yəni əşurux biq'iyorox Şuşanaxunt'un.

Sal zu usum-usum şəhəri p'ark'a tarapi, meçitxoy minaret'xoz tamaşabsay. Me atmış hazar amdar bakala şəhərə vus' meçid, vüğes's'e kilisane biq'əşey. Şəhəri hərəmine gele ocağxonoy – bul

k'os'p'ala ganxo, şot'oğoy arane samci ga biq'alo p'ə dənə kala xodoy İvel Sarı bəye. İçoğö tərifbala q'arabağluğon samci ğine za t'İya tat'unşeri.

Me İvel amdari gərəmzəluğ şəhərexun sa saadi yaq'e loxole. Hər usen, iz ğİnest'a, bütüm şəhərluyox gİresi hari me İvel gərəmzoğö bult'un k'os'p'sa. Camaat İvel xodurxoy oq'a arşı şumt'un uksay. BəziyoroX ke gərəmzoroç p'əp'İnen xoresİt'un taysay. Ko çətin əşey, kot'aynak'al şərəfluney. İveli gərəmzoğoy loxol c'eri xodurxo kul duğes batenekoy. Şiin iz xazalal galdayin hat'et'İya p'aralıç bakale. Metər kala zoro bu Sarı bəye!

Ama za şuk'k'alen tene baki pes me İvelen hetər möcüzoxe be. Kot'ay gala zaynak' burt'unqsay exlətbsa, şot'oxun baki hadisinəxun. Sa kərəm Sarı bəye baç'anəxun düşmənəxone baft'İ. Şot'ay ěk buruğoy təpİnəxun purk'a tanesay, t'e buruğ həysəl t'et'İyane, Şuşani t'ödx. İçu busmişalxo hari p'ap'at'an Sarı bəyen q'antarğİna zapene, şot'ay ěkal bürdən cupi purepi buruxmoğoy, q'ayoğoy saal dirist şəhəri loxolxun.

Musulmanxon həysəl t'e ěkə turin irizxo ak'es bat'unksa.

Şot'ay ke cup'suna və tezbaki. Zaynak' exlətp'alxoy köfele laft'İ.

– Ağa, – axır ko q'arabağİ ěkəy! – za pit'un.

Hat'e saad q'arabağİ ěkurxoxun q'erəz əfsanət'un exlətp'İ. Q'arabağa hər şey gözəle, ama ən saat'o – ěkurxone. İrani şax Ağa Məhəmməd, za vət'unst'ay, sa dənə q'arabağİ ěkəynak' iz bütüm garema tast'una həzirey. Ko serine, İvel ěkuruxe. Q'arabağİ ěkurxo əmələ eşst'eynak' müdrİk amdaxxon usenxon İçoğoy bulat'un gİjbe, axır ki, q'arabağİ ərkəy ěkə əmələ hari.

Me exlətxo zaynak' gele maraxlune baki, zuval xayışezbi ki, sa dənə ěk za ak'est'eq'at'un. Za pit'un ki, sultani garema taysun hasande, q'arabağİ ěkurxo ak'saxun. Dirist q'arabağa şot'oğoxun p'as's'e bule mande. Şot'oğö ak'sun çureğalt'u sa oğri k'İnə cəzalayınşalt'un. ěkə q'onçux iz ěkə loxol saycə dava bakat'ane arşes bakon.

Bezi naxışen tene eçeri. Kot'aynak' ki, ke ěkurxoy barada saycə exlətxoz İbaki, atezk'İ.

Metərİluğen, zu Şuşanaz yəşəyİnşbsay, q'oja Must'afay exlətxo İmİxlaxsun Ninoi yaq'az bəğsəy. Me oçalı barada bakala exlətxoxun zu ene boşezuy.

– Ay xan, – sa kərəm za Must'afan pine, – vi kalboox əsk'ərxone bake, ama hun – savadlu amdarnu, gimnazinan k'alpe. Şot'aynak'al, mədəniyətə q'amişnu. Farsxon Səədinaxun, Xafİzaxun, Firdosinəxun fəxİrt'unbsa, urusxon – P'uşk'İnəxun. Bəğ bat'k'ala ölkİnə sa şair Götene yəşəyİnşə, şot'İn İblisaxun şeire şampe.

– Hun nexnu ki, şoroxal q'arabağlut'un? – zu xavarez haq'i.

– Təə, hörmətlu q'onağ, zu kot'o tez nex. Bez fikiren beşi şairxo şot'oğoxun gele şaat't'un! Şorox t'e q'ədər bacaraxlut'un ki, içoğoy şeirxo kağızi loxol tet'un şame, ama hat'etər əzbər k'alt'unne.

– Hun aşığxonne?

– Hoo, – t'e q'ojan pine, – aşığxoxunez əyite. Şorox me q'onşi ayizmoğot'un yəşəyinşbsa, əycəl şot'oğoy yarışma bakale. Taysun çurensa ke yarışmina?

Zu irəziz baki, əycin dəri q'ac' buruxmoğoy cıgırxon yan yavaş-yavaş layanşi Daşkənd ayize, t'e ayiz K'avk'aza bakala aşığxoy mərkəze hesab baksay. Q'arabaği hər ayize aşığxonoy. İjəna şot'oğon şeirt'un şame, joğulal camaati bəş c'eri sarayxo q'a k'ojurxo məğt'unney. Xib ayize saycə aşığxone yəşəyinşbsa, damna döörəxun mağay feodalxon şot'oğoxun haq' tet'un haq'e. Daşkənd ke ayizmoğoxun soğone.

Süftə ak'ala k'inək' q'amişakes baneksay ki, me ayize yəşəyinşalxo adi amdarxo tene. Memiya bakala işq'arxon boxoy pop't'un efsay, içoğoy loxolal armuşumi urbaşk'at'un layey. Şot'oğon sun-sunay loxol k'orit'un bəğsay. Çupuxxon işq'arxoy baç'anexun taşi, fark'ala ət't'əjxot'un taşt'ay. İçoğoy k'odoğ bariney.

Me ayize bütüm Q'arabağaxun, dövlətlu armiyox q'a musulmanxone harey. Şorox müqt'uniy aşığxoy məğurxo ibakseynak'.

Camaat Daşkəndi kala meydane girt'unşi. Meydani bİYex p'ə aşığ çurpeney. Şorox t'etərt'un çurpey, unk'o poy sun-sunaxun davabalt'un. Şot'oğon niffrəten sun-sunay loxolt'un bəğsay. Muşen içoğoy boxoy popurxo fəlfələst'ay.

– Vaxun peyinene adesa, – sunt'in harayk'a pine, – vi sufatal böq'ə sufat'e! Vast'a bacarağ teno, hun p'ə köpiyal axmağ məğuren şamk'on.

– Hunal kosa k'inə bəzəyinşakenu, – t'e sunt'in pine, – vi səsəl butene. Vi bacarağa toydes ten baksa, şo vast'a butene. Hun bezi ist'olin loxol bəşt'an mandi ukunxoxunen yəşəyinşbsa.

Şot'oğon gele boxoy höcət't'unbi. Kot'oğoy höcət'bsun içoğoy yarışmin burqesuney, camaatenal şot'oğoy hər əyitə çəpit'unbsay. Oşa boxoy popla, müdrük sa q'oja işq'ar bİYex baneşi. Ost'aar səsən şot'in me deyişmin mövzuğə pine: “Arakse loxol Xaş”, “Ağa Məhəmmədi şaxe bisun”.

Aşığxon göynul bəği burt'unqi məğsa. Şot'oğon q'əddar, işq'arluğ nu bakala Ağa Məhəmmədəxunt'un məğey. Şax Tiflisə taşi kükürdi xeyurxoy boş os'k'alpi iz biyabur vəziyətəxun q'olaybaksune çuresay. Ama me kükürdi xeyurxon şot'o tene köməybi, şaxen, iz

əcoğon biq'i Tiflisə oçalaxun barabarebi, bütüm tiflisluğə k'as'epi – işq'arxoval, çupuxxoval. Qoş qaybakat'an Q'arabağaxune c'ovaki. Üşe şo iz çadrin boş bask'at'an, şinesa şot'o xançalen besebsa. Haketər me şax sa müqluğ ak'inut' p'ure. Davin vədine şo busalmandene, naq'axun q'ari şumal keyene. Şot'in gele ölköğə içü tabinebe, ama axırda sa dilənçi k'inə dərgənəne p'uri. Ağa Məhəmməd şaxe q'ismat ketərey.

Haketər aşığxon məğt'unney, içöğə ümüxlaxalt'oğə müqt'unst'ay. Sunt'in ən gözəl çupux bakala ölkən şaxe köruxxoxune məğey, t'e sunt'in gözəl gürcün çupuğə bespsunaxun.

Ümüxlaxalxon məğk'alt'oğəynak' ost'aar çəpit'unbi. Aşığxoy çöyexun ap'e s'oroyesay. Bürdən aşığxoy sunt'in nəzik' səsen məğəpi:

– Şuva oşq'arst'a Arakse loxol bakala xaş?

P'əmçi, əcuxlut'in bureqi:

– Vi çureğalt'ay çöya.

Samcit'in məğepi:

– Nəzik'e t'e xaşə işiğ.

T'e sunt'in p'urumal pine:

– Təə, xaş davina p'uri q'oççaği q'alxanane oşq'ar.

Haketər sun-suna incitmişsun məğt'unpi, samci ga biq'seynak'.

Oşa hərt'in sa məğə məğpi. Şot'oğon Xaşə gözəlluğaxun, xuyəri usk'unxo oşq'ardala Arakse xeyurxoxunt'un məğəy.

Me deyişminə təşeriyo əcuxlu aşığə baki. Şot'in iz jomo gjidi təşəst'it'ay saza əxədi.

Deyişminə təşerit'ay t'ödx işalayınşəzbaki. Şot'in tağay-mağay bəğsun təngənə girbsay.

– Hun vi taşt'una müqnu? – şot'oxun xavarez haq'i.

Şot'in nairəzi k'inə coğəbe tadi:

– Kot'o taşt'un hesabbes tene bakon, ağa. T'e vaxt baneksay q'ələbox! Sabaç usen bəş taşalt'in təşəst'altay bulane bost'ay. T'e vaxt gele hörmətoy mədəniyəət. Yan zəyif bəkeyan. Həysə sa cörgə şəireynak' şuk'k'alən iz elmoğə tene tadon.

– Hun həysə ən saat' şairnu.

– Təə, – şot'in pine iz bula k'os'ebi. – Təə, şot'in p'urum pine, – zu adi ustazu. Zu əsil aşığ tezu.

– P'oy əsil aşığ bakseynak' k'ə lazım?

– Ramazan xaşast'a sa q'ərib şüno, şot'ay s'i K'ədiri şüne. T'e üşe təbiyəət sa saadluğa nep'axesa. Oqə xeyurxo çurt'unne, pis urufxon xəzinoğə tet'un q'orişsa. İbakes baneksa: oyurxo hetərt'un c'eysa, xodurxon hetərt'un exlətbsa, Xənepəriyox c'et'unsa oqnuxun, t'e şü

dünyəne eğala əylux nə alimt'un baxsa nəəl şair. K'ədiri şüne, aşığən xavareçal İlya k'alk'alane. Xavareçal iz vədinest'a enesa, aşığa iz çame boş't'an üç'est'i nexə şot'o: "Ğeyinaxun hun əsil aşığnu, dünyəne hər şeyə bezi pulmoğon bəğalnu". Xeyir-bərəkət haq'ı şairi ext'iyərene hər şey. Şot'ay bəş bütümt'in bule k'os'psa: heyvanxon saal amdarxon, muşurxon saal dənixxon, şot'aynak' ki, şot'ay seirxost'a zor saal Buxaçüğoy müdrikluğə.

Aşığ oçala arşı, kulmoğon iz çöya but'k'i bureqi öndöpsa.

– Şuk'k'alenal avatene, mani şü – K'ədiri şüne, me üşə he vaxt nep'axeşese bakon. Şot'aynak'al yöni aşığxo butene.

Şo, savsa, k'odoğ bari, şip c'eri taneşi. Savsa dərgəni ul k'inə, Q'arabaği yaşil cənnət yəşəyinşalo.

6 Bul

İsa bulaği xe jeyurxoy loxolxun şırılt'inen tanesay. İz hərəmine bakala xodurxon unk'oy göynult'un bəğsay. Şuşa q'ayoğoy bac'aneney. Q'uzey təfəf bakala armığoy q'oruğxo biblinə bakalt'oğone oşq'arst'ay. Bəğ c'eğalaç tərəfəl Q'arabaği tozla dərgəni oçəlxoney. T'et'iyin muşen Zərdüş't'i aruğoy gamluğane fuyey.

Beşi hərəmine bakala xodurxo şip't'uniy, sa xazal tene galey, unk'o şot'oğə damna angelxon təzət'un barti taşey. Beşi aruğoy k'üünen me peysərə iləle ak'est'ay.

Aruğoy hərəmine şampı xəlçoxt'un sakey, yanal iz loxol arşeyaniy, sulfin loxol fine p'ot'urk'ox, meyvox, ğusmi saal göyinoy. Mangalxoy loxol kəbabe ap'say.

Zazandari, tarak'ala fark'alxo orayin t'ödx aršet'uniy. İçoğoy ət'təjxoy s'i sa farey: dayre, çiyauri, tər, dip'lip'it'o. Şot'oğon muç'a məğurxot'un məğey. Me məğə gürcüğont'un zak'azbey, şot'oğon me təbiyəti ğözəlluğa samalal yöni ak'est'unt'un çuresay. Beşi latini məlim memiya bakiniy, şot'in me farurxo, əçiğə "dionisi aləme" uk'oy. Me camaata üşə Şuşanı t'ödx bakala c'ələye tarapsa k'alpiyo K'ip'ianiğoy ailəne. Şorox axır ki, Bəkünəxun hart'un.

Zaxun çöba-çö Ninoi bavane arşey, şot'in me q'onaxluğa saat' tamataluğəbi.

Şot'ay məyin biğurxo, kakala pulmux, ç'öç'al çonoy. Şot'in ayaq'a alabi fine üğsay. Zuval sa q'ort't'un üzgi. Mandi vədine zu ütezğoni, ama tamatinen uk'at'an nu üğsun hörmətsusluğə.

Nökərxon orayinaxun xet'un eçeri. Sa q'ort't'un t'e xenaxun ŭği heq'ədər çureğayin ukes bankon, botenşon, şot'aynak' ki, şo İsa bulaği xene, Q'arabaği möcüzoğoy soğone. Orayin xena ŭyanğsay, sulfin loxol bakala ukunxo yavaş-yavaş çareksay.

Aruği işiğen Ninoi nanay çoyaz ak'say. Şo iz işq'ari t'ödxə arsey, iz pulmoğonal axşumeney. Metər pulmux bakala çuux dünyəne eyes banekon Mingrelina, Rioni oçalxo, mayaki gözəl falçi Medeya saal argonavt Yason irəst't'un hare.

– Ŭğən hörmətlu Didianin diristt'uğa! – iz ayaq'a alabi tamatinen ost'aar pine.

Didiani, əyeli pulmoğon q'oja işq'arey, iz bula k'os'p'i diristbakane pi. Me diristt'uğ xibimciney. Ayağxo ams'ine baki. Möcuzə İsa bulaği xenen finoğoy baksa tene barey. Şuk'k'al finoğoy teney, gürcüğon ŭk'in köfbes bat'unksay, ama içoğoy haq'ıl içoğoy beley, İsa bulaği orayin xe k'inə.

Tək yan tiyanıy me ŭşe miya q'onaxluğbiyo. Hər tərəf xodurxoy q'atexun aruğoy işiğxone ak'esay, şot'aynak' ki, hər şamat' Şuşaluyox orayin t'ödx girt'unksay. Şorox savaxt'inal şirik' art'unst'ay. Memiya xodurxoy oq'a musulmanxon q'a kışt'onxon köft'unksay.

Zu fıırpi bezi t'ödx arsi Ninoi loxolez bəği. Şot'in tağay bəği iz exlətə q'oja Didianinaxun davamebi. Beşi ədətxo metərey: yəşlut'oğə hörmət, çəyilt'oğoynak' çuresun.

– Vəñ mütlək bezi Zugzidina bakala saraya sa kərəm harinan buq'on. Şo Rioni oqe t'ödxə. T'e vaxt Midinəxun bakala nökerxon eğeli xayen memiya q'ızılıt'un girbe. Hunal eki, Əli xan, hari ank'on tavar nu laft'i Mingrelin t'rop'ik' c'ələymoğə.

– Bez piin loxol, hörmətlu Didiani, ama eğoz c'ələymoğə görə tə, vəx görə.

– C'ələymux efi xoşel tene eysa? Zaynak' c'ələy – yəşəyinq upsune.

Beşi exlətə Ninoal gərebaki.

– Əli xanen c'ələymoğoxun q'inebsa, hetər ki, əyloğon cinurxoxun.

– T'e q'ədərəl tə. Heq'ədər vəynak' c'ələymux saat'esa, hat'eq'ədər zaynak' beyvan saat'e – Didianinen iz pulmoğə şıxəmpi bəneği. – Hörmətlu Didiani, za q'idest'alo c'ələymuxə, zu c'ələyə ačesəz bakon. Ke c'ələymoğon za tarıxmışebsa, t'et'ıya cinurxon, şeytanxon buye. Memiya hik'k'al tene ak'esa, cığırxo bayinq'une, c'ovakes tene baksa. Bəğə işiğxo xogurxoy q'atexun ak'tenesa. Hər tərəf bayinq'uğə.

C'ələyin xodurxoy xojinen, za pise təsirbsa. Zu adi şeyurxoz çuresa – muşa, q'uma, jena. Beyvan – adi sa q'ılinci fəlst'üne. C'ələy isə, sa dügün k'inə gərgüre. Zu c'ələye açesez bakon.

Didianinen fikirlu bezi loxole bəği.

– Vast'a beyvan amdari urufo, – şot'in pine, – Zu fikirezbsa ki, amdarxo çalxseynak' şot'oğə gərəy p'ə gala cöyban: c'ələyluyox saal beyvanluyox. Bəğ c'eğala ölköğə fisuz beyvana finogoy bakes banekon. T'et'iya amdarxo finağoy balo gam muş q'a gam q'ume. Beyvan adi saal p'roblemsuze. C'ələy isə sualxon buye. Beyvanen sual tene tast'a, hik'k'aleyak'al əyit tene tast'a. Ama urufi gamluğ c'ələyexune eysa. Beyvani amdari, bez fikiren, sa hiso saal sa düzgünluğə. Ke p'ə şeyen şot'ay ük' buye. Ama c'ələyi amdari hema çono. Beyvanexun fanat'ik'xo, c'ələyexun isə yaratmışalxone əmələ eysə. Bəğ c'eğala ölköğəy q'a bəğ bat'k'ala ölköğəy fərg hakone.

– Şot'aynak'al yan, armiğon saal gürcüğon c'ələymoğə geleyan çuresa, – exlətə kök armi Məlik Naxararyan gərəbaki.

Me amdar, kakala pulmuxla, boçu q'aşla, gele əyitk'al saal gele üğəley. Şo, hayzeri bez diristt'uğa ost'ar pine:

– Əli xan, Q'artalxo buruxmoğəne baksa, pələngxo – c'ələymoğə. Beyvanexun k'ə c'eysa?

– Aslanxo saal əşq'ərxo, – zu pizu, Ninoyenal bureqi çəpipsa.

Kəbabxo et'unçeri. P'urumal əyəq'xo buybaki ams'ine baki. Dirist c'ələyə me gürcün q'onaxluği səsen haq'əney. Didianinen Naxararyanaxun k'ənesa exlətəbsa. Kot'oğə ak'i Ninoyen axşumk'a bez loxole bəği.

Zu irəzilüğen bez bula galezdi. Bayiq'bakeney. Aruğoy işiğen memiya bakala amdarxo cinurxo, şeytanxot'un oşq'arst'ay. Yax şuk'k'alen tene fikir tast'ay.

Zu hayzeri yavaşc'ə orayinəc'ez taşi. K'os'baki, bez q'oşamağen xe ext'i üzği. Heq'ədər mu'ə xeney! Zu boxoy çurpi xene boş ak'eğala mu'əuliğoz tamaşabi.

Bürdən turmoğoy səsez ibaki. Ninoi turin oq'a q'ari çirpiyox xoxebaki... Bez kula boxozdi, Ninoyenal bez kula bineq'i. Yan yavaş-yavaş buryanqi c'ələyən taysa. Xodurxon beşi bac'anexun q'aşq'abağlu saal nairəzi k'inə bət'unği. Aruğoy t'ödxun əxil baksun şot'oğəy ədəten düz tene. Nino oçala arşi, bez kula zapi iz t'öğöl arşevək'i. Həmişə müqluğ saal kef bakala Q'arabağa gele sərt ədətxonoy. Q'oja Must'afan sa kərəm za exlət'ebi ki, muğes's'e usen meyin bəşinəxun

sa ailinə içoğoy serluğ pozmişakeneý, şot'oxun oşa t'iyani meyvin xodurxon meyva tet'un c'epi.

Yan Ninoyaxun sun-sunay loxol bəğsun arseyaniy. Xaşe işiğen şot'ay çö mapmas'iney.

– P'rinšesa, – şip' səsən pizu.

Ninoyen çəp-çəp bez loxole bəği.

Saqo bip' saadey ki, şo p'rinšesane baki, saqo bip' usene ki, k'nyaz baksuna çalışebaksay, çalışaki iz uk'alt'u bine. Ğe savaxt'an k'nyaz baksuni barada P'et'erburgaxun t'elegrame hari. Q'oja k'nyaz əyel k'inə müqəbaki, iz müqəxunal yax bütümə miya girebi.

– P'rinšesa, – zu p'urumal pi, şot'ay çöya bezi məxine bizq'ı.

Şo şip' çurpeney. Bərkə gelene üğey k'axet'in finaxun, nəəl şot'o me c'ələyen saal xaşe işiğene finoğoy be. Şot'o muçespi. Ninoi kulmux cügüney saal gamey.

Yan cügi oye loxol bask'eyaniy. Ninoyen bez loxole bəğsay. Xaşe işiğa şot'ay çö, iz bədən gele gözəle ak'esay. Zu şot'ay ük'e səsə izbaksay. Şot'ay pulmux nəgen buybakeneý. İz çöya, pulmoğoy muçezpi.

Nino hayzeri şip' areşi. Şot'ay şip' çurpsun iz ük'est'a bakala fikirxoxuney. Bez Ninoi hələ vüğes's'e yəşey, şot'in hələ İvel Tamara s'iyen bakala lişeyane k'ale.

– Əli xan, zu va çurezsa, – şot'in pine. – Çurezsa, həysə p'rinšesa balkayiz.

– Unk'oy, vi p'rinšesa baksun gele boxoy tene zap'k'al, – zu coğabez tadi.

Ninoyen za q'amış tene baki.

– Hun k'ən upsun çuresa? – çəş-p'əş baki şot'in xavare haq'ı. – Hun fikirenbsa ki, padçağen beşi ke s'iya qaydı əxədon?

– Vi ke s'ı tene bakal hun işq'ara tağala k'inə. Ama xan baksunal pis tene.

Ninoyen kulmoğoy iz ozane laxi, ala bəği axşumepi.

– Xan, bərkə xane çuux? Ketər s'ı dünyəne butene. Ko hetər əyitə za pinu, vaxun laşk'oy bakseynak'en pi.

– Ho, hakoç upsuneç çuresay.

Ninoyen iz p'ə kiin bez çöya bineq'ı.

– Vi uk'alt'u q'abulbayiz, me şuşani c'ələyi xodurxoxun irəzilüğ haq'alnu?

– Fikirezbsa ki, ho...

– Laşk'oyaxun oşa yan tarapsa vi əmin k'oya T'egerana tağalyan? T'et'iya zu şaxe garema taşi, t'iya bakala gele kök çupuxxoxun çəy üği exlətp'alazu?

– K'ə baksa ki?

– Oşa zu taşi beyvane tarak'oz, şot'aynak' ki, t'et'iya işq'arxo tene bakal za ak'at'un.

– Təə, Nino, zu va məcbur tezbəl beyvane tarak'an, şot'aynak' ki, şo vi xoşel tene eğal.

Nino za işalayınşaki iz bəxmöğön bez k'odoğo t'ayağebaki.

– Bərkə zu va işq'ara hariz, Əli xan. Ama hun fikirensa k'ə çat'inluğxo bakale yəynak', beyvanxoxun q'a c'ələymoğoxun başq'a!

– Hun het'uxunen əyite?

– Samci, bez nana-bava q'ubarbi biyalt'un, zu musulmana tağayiz. Oşa vi bavan məcburbəle, zu islama q'abulbaz. Zu kot'o bayiz, padçağen za Sibira yaq'abale, kişt'onluğa xayinbsuna görə, vaal yaq'abale ki, za məcburenbe kot'o bseynak'.

Zu ost'aar axşumespi.

– Yan gərəy Buz ok'eani bıyex yəşəyinşayan, kala mas'i şuyenxonal yax k'ot'or-k'ot'or bat'un. Təə, Nino, hər şey ke q'ədər pis tene bakal. Hun islam ten q'abulbal, vi nana-bava tet'un buyal q'ubarbi, laşk'oyaxun oşa tarapsa yan P'arija nəəl Berlina tağalyan, hun tiya Bulon c'ələyxo, Berlini zoop'ark'i heyvanxo ak'alnu. Kot'o k'ən uk'on?

Ninoyen haq'əsi bezi loxol bəneği.

– Hun za gelen çuresa, şot'aynak'al zu nextezu “tə”, ama “ho” pseynak' hələ usume. Zu vaxun t'itest'a ki. Lişeya çarezk'on, oşa beş bava-nanaxun exlətyanbon. Ama hun za başq'ala tenu. Va xoyinşezbsa, ketər əş ma biq'a. Zu avazu, kot'o hetərt'unbsa: xuyərə ext'i, ekə loxol laxi buruxmoğonan taşt'a, axırda burqesa piye dava K'ip'iani ailinaxun

Bürdən Ninoyen bureqi axşumsa, gijluğbsa. Unk'oy iz dirist bədənen axşumeney: iz çöyen, kulmoğon, turmoğon. Xoda t'ayağbaki şot'in alaxun oq'a bez loxole bəği. Zu içuxun çoba-çö çurpezuy. Memiya, xodin oq'a şo, dxəlbəlxun q'ibi, c'ələye t'it'eri sa c'eyranane oşq'arst'ay.

– Tağen, – Ninoyen pine.

Yan aruğoy t'ödxyan taşi. Bürdən şo çurepi, iz bula alabi xəşə loxole bəği.

– Poy beş əylux mani dinə q'ulluğbalt'un? – narahat baki şot'in xavare haq'i.

– Mütlək, ən saat't'u, ən təmizt'u, – zu coğabəz tadi.

İçinal bez loxol bəği, şip' çurpi, oşa gorox-gorox xavare haq'i:

– Zu vaynak' gele q'oja tezu? Bezi vüğes's'e yəş bakale. Vi haq'ala çuğoy həysə gərəy p'as's'e yəş bakane. Təə, gele q'oja tene zaynak' pi şot'o sakitezbi, bəlkə gele haq'ullunu. Şuk'k'alən nextene ki, gele haq'ullu baksun – saat' şeye.

Bərkə, me bəğ c'eğalaç bakalorox usumyan kalabaksa, q'oja baksa saal müdrik baksa? Bərkəl, yan bütüm sa cürəyan, sa haq'ıldayan? Kot'o zu tez ava.

Me xodurxon, Ninoyen, t'e əxil bakala aruğoy işiğen – bitovt'in za narahatebsay. Zu za ačesp'ezuy. Bərkə, zuval gelez üğey k'axet'in finaxun, sa aşığbaki gijbakezuy.

Ama Nino sa çölin amdara irəst harit'u oşq'ar teney. Şot'in içü gele şip'e taşt'ay. Yan İsa bulağı t'ödx p'ap'at'an şot'ay neğaxun, axşumaxun sa iriz tene mandey. Şuk'k'alən beşi taysuna ak'i teney. Zu arugoy t'öğöl arezsi, hisezbi ki, bezi jomo q'aribakene. Zu sa əyaq' İsa bulağı xenaxun buybi üzgi. Əyaq'a iz gala laxat'an Məlik Naxararyanen bezi loxole bəğsay. Şot'in sa dost, işa amdar k'inəne bəğsay.

7 Bul

Şuşana bez mandala k'ojin seyvane bask'i fikirəz taşey.

Bezi çuresun t'e sunt'oğoy çuresunallarik' teney. Ko q'erəz cörəney. Ninoya zu orayin bel, xene t'ödx tez irəs hare, şot'o lişeya tağala Nik'olayev küçinəz ak'e. Kot'aynak'al bez çuresun kalbay, bavay, əmin çuresunaxun gele fərglune.

Bəğ c'eğala ölkögo çuresun orayin belxun, nəəl səhəri fant'anxoy t'öxune burqesa. Biyabakat'an xuyərmux gamatxo içoğoy əmnəbel laxi orayinat'un taysay. Orayin bel samal aralu cəyil ğarmux arsi exlətt'unxsay. Şot'oğon içoğoy t'ödxun c'ovakala xuyərçoğoy loxol sal bətet'unxsay. Xuyərmoğon yavaş-yavaş içoğoy gamatxo buybi, hat'etər yavaşal qayt'unbaksay. Buy gamatxo taşt'un çətinəy. Xuyərmoğon q'it'unbaysay ki, firs'eğat'un, çalma içoğoy belxun binest'ay, çö qayesay, şot'oğonal ot'p'i oq'a bəğsun tat'unxsay. Ama baneksay ki, sa xuyərən iz bula alabi ğarmoğoy loxole bəğsay. Sal t'e xuyər orayina eğayin, ğaraxun sun-sunay loxol bəğayt'un bütümt'in avat'unbaksay ki, mot'oğon suna çurt'unsa.

Ene mandiyoy iç-içeynak' baneksay. T'e aşiğ baki ğar mæğsun şəhərə taranne. Ğare k'ojen xuyəri nana-bavaxun şot'ay ceyizi barada saal t'e soğoy əsəs məsələğot'un exlətəpsay. Yəşlut'oğon hesabt'unbəsəy ki, hema q'oçi eçalt'un mot'oğon dünyəne.

Hər şeyə hakətər satur bəş fikirt'unbəsəy. P'oy zu? Bezi orayin maya? Ninoyi çoye bakala çalma maya? Çuğoy çoya çalmin oq'axun ak'es tene baksa, ama şot'ay xəsiyətxo, fikirxo, çureğalt'oğoy avabakes baneksa. Çalminen çuğoy bəxməğğə, pulmoğoy, jomo but'k'es baneko, ama iz ük'ə tene bakon. Bəğ c'eğalaç bakala çupuxxoy sirurxo avabakes baneko. Şo t'e çadra nu laxala çupuxxoxun gele fərglune. Şot'aynak' ki, şot'oğoy pulmoğoy, bəxməğğə, jomo ak'es baneksa, ama k'ə bu şot'oğoy ük'est'a, şuk'k'alən avabes tene bakon.

Zu Ninoya çurezsa, ama şot'in arane za çəşt'irişebəsa, fikirəne bast'a. Şot'ay xoşele eysa küçinə q'erəz işq'arxon iz loxol bəğat'an. Beşi çupuxxoy əcoğone biq'oy ketər əşurxoxun. Şot'in za muçene. Zuval şot'ay kulmoğoy, turmoğoy şarezney. Ama yan şot'oxun hələ sal nişanlual teyan. Şot'in girk k'alk'at'an fikirlu bəneğsa. İçuxun xavar haq'at'an het'uxuna fikirbəsə, – iz bula jik'p'i nexə: “Zuval tez avə”. Nino bez t'ödx bakat'an – bezi hik'k'alaxun fikir tene baksa. Zaynak' t'etərə eysa ki, şot'ay ke xəsiyətxo usum-usum Uruset'a taysaxune. İz bavan şot'o həmişə içuxun P'et'erburgane taşt'a. Bütüm't'in avane ki, urusi çupux, – dünyəne ən haq'ılsuz çupuxə. Şot'oğon içoğoy işq'arxo ferett'unst'a, q'erəz işq'arxoxun tarane. Şot'oğoy hərt'ay p'ə əyele baksa, ketərluğen Buxaçuğon şot'oğoy q'azanebəsə.

Ama zu Ninoya gelez çuresa. Çurezsa şot'ay pulmoğoy, səşə, axşuma, çurezsa şot'ay exlətə, şot'ay fikirxoval çurezsa. Zu şot'oxun laşk'oy bakoz, şot'inal iz xəsiyətxə badalbi, bütüm gürcü çupuxxollarik', saat' çuux bakale zaynak'. Buxaçuğoy köməyen!

Zu t'e soğoy tərəf fırtıpi basezk'i. Me fikirxo bütüm zaynak' saat'ey. Bask'i, pulmoğoy q'ic'p'i, gələcəyi, Ninoi barada fikirbəsəxun saat' k'ə bakes bakon? Beş gələcəy – laşk'oy baksune; gələcəy burqəsə bəş laşk'oyi ğinəxun, t'e ğinəxun ki, he vədə Nino bez çuux bakale.

T'e ği, yağın, yaman gərgür ği bakale. Zu sal Ninoya ak'es tez bakal. Next'un ki, ən pis şey, laşk'oyin ğinə bəy q'a bin sa gala c'eysune. Bez dost'urxon silahla, ekurxoy loxol, Ninoya içoğoy k'oyaxun c'evk'alt'un. Şot'ay çə boçu çalminen but'bakale. Ama t'e ği, laşk'oyi ğinə şot'in gərəy beşi ədətxo əməl bane. Mollan sualxo tadale, bez dost'urxonal otağı sa dönbinə çurpi coğab tadalt'un. Koval ədətəxune.

Şot'aynak' ki, hər amdari düşmənxonon, laşk'oyi ğine şot'oğon içoğoy xançalxo qıt'ul şirik' c'evk'i, içoğoy çoya bəğ bat'k'alaç taradi next'un: "Anisani, banisani, mamavarn, k'aniani" – şot'in tene bon kot'o, şot'in tene bon kot'o, şot'in tene bon kot'o.

Ama Buxaçuğo şükür, bez saat' dost'urxonon, İlyasen caduğoxun q'orişala afirına əzbərə ava.

Yan laşk'oyaxun oşa hat'ıya gərəy cöybakayan. Nino iz yoldaşxoy t'ödx, zuval bez dost'unxoy t'ödx. Cəyilluği axırinci ğina yan coy-coy c'ovakest'alyan.

Oşa p'oy k'ə bakale?

Zu bez pula qayezpi, seyvanaz ak'i, məline bakala xodurxoz ak'i, sal pulmoğo q'ic'espı ki, p'urum bütümə fikirbaz.

Laşk'oyin ği – ömürəst'a sa vacib ğine, banekon ən vacib sa ğine, ama ən çətinal sa ğine. Laşk'oyi ğine bine otağa baysun hasand tene. Boxoy seyvani hər çomoy tume amdaxo mask'ala çurt'unne, şot'oğonal va c'ovaksa bart'unne təngə tadiit'uxun oşa. Dost'urxo c'eri tat'unsa biney otağa sa dənə dadal, pişik nəəl q'erəz sa şey bosı. Zu başı gərəy hər tərəfə qəvəğaz. Baneksa ki, sa q'oja çuux gane boş başı c'ap'ebaksa, təngəne çuresa ki, bine ganuxun hayzane.

Axır ki, zu tək manezdi. Çomo qayesa, Nino banesa. İsə burqesa laşkoyi ən çətino. Ninoyen axşumk'a bez loxole bəğsa, şot'ay loxol q'ac' k'orset'o. T'e k'orset' gərgür dügünxon ğaç'e. Şot'oğo şadbsun – gele çətin əşe, ama k'orset'i baksuni mənəl hakone. Zu t'e dügünxo bütümə şadbalazu. Ninoyen za nu köməybalane. Dügünxo gele gərgüre, ama menen şot'oğo bost'un – biyəburbaksune, iz zəyifluğa ozane haq'sune. İşq'aren iz bacarağa subutp'ine buq'on. Əycindəri dost'urxon hari t'e dügünxoy şadbaksuna ak'sun çureğalt'un. Vay t'e amdari hali ki, k'ot'oğo ak'est'es t'ene bakal: şot'ay baradan dirist şəhərən əyitk'ale.

Laşk'oyin biyəsin k'oj xurıt'uri mesane oşq'arst'a. Hər tərəf dost'urxo çurt'unne, dost'unxoy tanışxo, tanışxoy dost'unxo. Şorox hər galat'un: seyvane, k'ojin bel, məline. Şot'oğon yaq't'un bəğsa, yaq'bəğsun boxoy zap'k'ayin ene çurpes tet'un baksı.

T'e vədə şot'oğon burt'unqsa çomo t'apsa, xəyəllarık', pişik'əllarık' səsürxo c'evk'sa, oşa döpe səs bakala k'inə – hər şey bürdən badalebaksa. Bütüm't'in içoğoy müqəşun burt'unqsa göynul döpst'a, məline c'eri q'aroolt'un zap'e ki, za q'a Ninoya içən çureğat'an c'eysa bark'at'un.

Me laşk'oy gele gözəl laşk'oy bakale. Bütüm damna ədətəxo miya bakale.

Unk'oy, zu me cügi taxt'e loxol nep'axezsi. Şot'aynak' ki, zu bez pula qayk'at'an bəzgi ki, bez q'oçi arsene oçala, iz menen iz muxurxone təmizsa. Şot'ay eysuna zu atezk'i.

Əmq'ünendi şot'oxun xavarez haq'i:

– K'ə təzə xavarxovabu?

– Hik'k'al butene, ağa, şot'in iz mundar səsen coğabe tadi. –

Q'onşığoy çupuxxon t'etərt'un davabeki, elem q'iyexun xenane baft'e, hələl t'iya arsene.

Q'oçi şip' çurepi, xançala iz gala lanexi.

– Padçağen Avrop'in sa p'ə olkəgo davane elanbi, – şot'in samal şip' çurpit'uxun oşa pine.

– K'əə? Het'ər dava?

Zu cupi ayezzeri, haq'əsi, şot'ay loxol bəğsun çurezpi.

– Adi dava.

– Ko k'ən tırine? Şuva elanbi davina?

– Cürbə-cür Avrop'in padçağxo. Şot'oğoy s'iyurxo bez eyexun c'evk'ezu. Şorox t'iya geleney. Must'afan şot'oğoy s'iyurxo şampene.

– Usum şot'o miya k'alpa!

Haq'əsi, bez loxol bəgi, q'oçinen iz bula jık'p'i c'ere. Samal c'ovakit'uxun oşa, şo k'ojin q'onçuğoxun qaybaki hare.

İz gele avabaksunen, içuxun irəzi, Must'afa axşumk'a hare. Hoo, ketəre, padçağen davane elanbe, kot'o bütüm şəhəren avane. Saycə zuzu memiya nep'axo, bakalt'oğoxun xavarsuz. Het'aynak', padçağen davane elanbe? K'ot'o şuk'k'alən tene avay. Padçaği metər bsunen, iz müdrik baksunane ak'est'a.

– Şuxuna davabsa? – harayk'a zu xavarez haq'i.

Must'afan iz kula cunu taşeri, sa dənə kağız c'evk'i çətinluğen bureqi k'alpsa:

– Germanin padçağa, Avst'ro-Vengrin padçağa, Bavarin padçağa, P'rusin padçağa, Saksonin kalat'u saal q'erəz mis'ik' hökümətxo.

– Zu va pizune, ağa, bütümə eyex efsun çətime, – Taxsırlu səsen q'oçinen pine.

Must'afan kağıza iz cunu lanexi.

– Osman imperin sultanen, xəlif Məhməd Rəşiden, İrani şahinşax Sultan Əhməden elant'unbi ki, me davina tet'un gərbakal. Metərluğen, kəfurxon sun-sunaxunt'un davabsa. Yax ko aid tene. Məhəmməd Əlin meçitə bakala mollar fikirebsa ki, nemeşxon davina taşalt'un.

Kilisin zəngə səsen haq'enedirist şəhərə. Zu c'eri küçinöz t'it'eri.

Avgust'i xaşey, eğarixen şəhərə haq'enedir. Göynul sa hema asoyxone ak'esay. Zəngə səsur şəhəri hərəmina bakala buruxmoğə p'ap'i qayebaksay. Küçəmux camaaten buyey. Camaaten içəğoy çöya kilisoğə, meçitxoçt'un taradey. Toz havina göynule laysay. Camaat pist'un baksay. Axır ki, kilisin zəngə səs bot'ebaki. Beş k'ojin t'ödx bakala meçit'i minaret'a şampi paltar lapı kök sa mollane c'eri. Şot'in iz kula jomoy t'ödx taşeri ost'aar harayk'a pine:

– Namaza takinan, namaza takinan, bassaxunsa afırıpsun saat'e!

Q'oçinen əka yəhərləyinşebi, zu əka laşi, q'ıbsun bəğala camaata fikir nu tadi, şəhərexun c'eri Qarabaği varlu amdarxoy k'ojurxoy t'ödxun bəyic' c'ovaki tazşi.

– Əli xan, davinan taysa? – bez baç'anexun camaaten harayk'a xavart'un haq'say.

Alaxun oq'a dərənöz bəği, t'iya baxçin biyex sa mis'ik' k'ojoy. T'e k'ojin loxol bəği bezi eyexun c'evəzk'i əkə loxol taysuni yönə, burezqi əkə loxol bəyic' buruğoxun oq'a şiyasa. K'oj, işalayınşaksunen kalane baki, but'ek'say buruxmoğə, göyə, şəhərə, padçağa, bütüm dünyənə.

Əkəduz baxçin loxolez c'idi. T'e k'oyaxun sa nökarə c'eri, çomoy tume çurpi za nu ak'sunane laxi.

– K'nyaz iz ailinaxun xib saad mot'oxun bəş şəhərexun tanəsi, – şot'in pine.

Burdən xançali k'oc'a bizq'i, nökarən q'ıbi əxile taşi.

– P'rinşesa Ninoyen Əli Şirvanşir ağaynak' namak'e şampe. Şot'in iz kula p'encək'i q'oltuği cüyəxun namak'a c'evk'i zane tadi. Zu əkaxun cupi şiri piləkəni loxol arezşi. Zu kap-kap mas'i, cügi, muç'a adeğala namak'a qayespi. Ninoyen namak'a əyel k'inə kakala tarurxon şampeney:

“Əziz Əli xan! Bürdənə-bür davane burqəsi. Yan Bəkünə qaybakalayan baki. Zu va upsuna tez p'ap'i. Vi əçoğon maq'an biq'i bez loxol. Zu dnezne, va çuressa. Vi yaq'az bəğsa, t'arixmişzbaksa. Yaq'a zu saycə vaxun fikirboz. Bez bavan fikirebsa ki, dava usum çark'ale, yanal me davina taşalyan. Me gərgürçuluğaxun zu za açesp'ezu. Va xoyinşesbsa, Şuşana taki zaynak' xalça haq'a. Zu şot'o haq'suna p'atezpi. Xalçin loxolal mis'ik' əkə bule naxışxoç'an baki. Muçezne va. Bəkünə, unk'op'oy, gele eğarix bakale. Vi Nino”.

Namak'a bez cunuz laxi. Memiya hər şey iz yöndəney, zaxun başq'a. Zu, Əli xan Şirvanşir, gərəy şəhəri kalat'ay t'ödx taşi, şot'o

dava burqesuna görə pul xaşluğ tadizuy nəəl ki, meçitə taşi molla afırıbsuna xayışbizuy. Ama, zu mot'oğoy bütümt'ay gala sa haq'ılsuz k'inə ěka laşi dərənez taşi.

Zu piləkəni loxol arşi fikirəz taşi. Zu za pisez taşeri. Ölkinə davane taysa, amdar süft'ə kap iz çureğala xuyəri t'öğöl nu tağalane nəəl arşi şot'ay şampi namak'a nu k'alk'alane. Ama dava beş ölkinə tene, t'iyane, Uruset'a, Za q'a Ninoya ke əş daxil tene. Ama bez ük'e boş əcüluzuy. Bez əcoğon q'oja K'ip'ianin loxole biq'say, içoğoy kap Bəkünə qaybaksuni, davin loxol, İvel Tamari lişeyi loxol, maya ki, xuyərmoğo tet'un zombsa içoğo yöni taşt'una, ən süft'ə Ninoyi loxol, mat'in ki, za hik'k'al pinut' c'eri taşene, t'e vədə ki, zu bezi fəzifoğo eyexun c'evk'i şot'o ak'saz taşe.

Zu sa p'ə kərə namak'a k'alespi. Oşa bürdən bez xançala c'evk'i, kula fəldi xançala xoda t'əq'əzdi.

Nokər xodin t'öğöl taşi, zapi xançala xodaxun c'evek'i, xançala tamaşabi, iz bula jik'p'i qaydi za tanedi, qıbsunal pine:

– Mo əsil K'ubaçi dəmire, əmurxoval zorbane.

Zu ěka laşi qaybaki şəhərəz taşi. Əxiləxun bəğə işiğen Şuşani k'ojurxoy bulurxon s'alest'ay. Bezi bütüm əcux c'ovaneki, şo t'e xodin loxole mandı. Ninoyen düz əşe biq'e. T'e xuyəren iz bava-nana hörmətebsa, şot'oxun şaat' çuux bakale. Bezi ot'p'suna görə bez bula k'os'p'i yaq'e toza q'uc'sun tazsay. Bəğ bateksay.

Bürdən ěkə səsə ibaki, çağp'i, bez bula alazbi. Hat'e saad Ninoal, dirist dünyəl bez eyexun c'ere. Bezi bəş mis'ik' ěkə çurpey: iz mis'ik' buloy, kakala pulmuxoy, goğan bədənən saal nəzik turmoğon. ěkə loxol sa q'oja işq'are arsey, boxoy biğla, kala, k'ori bəxmöğön. Ko q'onşiluğa yəşəyinşala mülkədar k'nyaz Məlikovey. Q'ari baki manezdi, burezq'i t'e ěka tamaşabsa. Bürdən Şuşana yəşəyinşi vədine bez ibaki İvel Sarı bəyi ěkə baradan nağılxone eyex baft'i.

“Ko ərkəy ěkə. Dirist Q'arabağa ketər ěkurxo p'as's'e bule. Şot'oğo sultani garema bakala çupuxxoxun şaat'un bəğsa”.

İsə ke ěkurxoy soğo bezi bəş çurpeney.

– Vən mayanan taysa, k'nyaz?

– Davina, bez ğar.

– Hetər şaat' vi ěk vaxp'u, k'nyaz!

– Hoo, asksa ki, vi xoşele hari. Sa p'ə taneye ketər ěkurux.

K'nyaze pulmux neğen buyebaki.

– Kot'ay ük' xib k'ilone. Kot'o şəyinbat'an, q'ızılı boğoçal k'inə s'alest'a. Me ěkən hələ ğene işiğ tene ak'e. Ğe, kot'o havina c'evk'at'an,

bëğë işiğ iz pulmoğoy loxole biti, pulmoğon s'aledi, oçalin oq'axun orayinallarik'. Ketər s'alest'a samci dəfə arux ak'i amdari pulmoğon. Me ěk Sarı bəye ěk ě cinsaxune. Zu hələ kot'o şuk'k'ala ak'est'i tezu. K'nyaz Məlikov tək'ə padçağen davina k'alk'at'an me ěk ě loxole arst'a.

Şot'in za dirist'oğon pi, iz yaq'en taneşi. Şot'ay q'ılincen şip' səsebsay. Ölkinə, həgigiyal, davane burqesey.

Zu k'oya p'ap'at'an bayinq' bakeney. Dava buqesunen şəhər gərgürbakeney. Təngəlorox üği, finoğoy baki, havina döpst'un küçəmoğoy tarat'unney.

– P'i barale, – şot'oğon harayt'unney, – p'i arx k'inə tağale, yan vi s'iya dünyəne yəymişəlyan Q'arabağ!

K'oya p'ap'i t'elegramez ak'i. “Usum k'oya qaybaka. Vi Bava”.

– Bez paltara girba, – əycə k'oyayan taysa, – zu q'oçina pizu.

Zu küçinəz c'eri, şəhərə bakalt'oğoz tamaşabi. Het'inesa za narahatebsay, ama tez q'amışaksay, het'in. Bez bula alabi burezqi göynul bəğsa, gələcəyəz fikirbsay.

— ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ — 8 Bul — ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ —

— Ə li xan, upa bəyin , davina beş dost'urux şuva? – q'oçinen zaxun xavare haq'i.

Yan Şuşani küçimoğoxun oq'ayan şiysay. Q'oçi, adi ayizlu sa gərey, exlətçiney, cürbə-cür suvalxo bəğəbi zaxun xavare haq'say.

Beş ölkinə samal təngə bakala amdaxon dinəxun, siyasətəxun nəəl alveraxunt'un exlətbsa. Davinen isə ke xib əşə gərgürebsa. Kot'oxun heq'ədər uk'ayin exlətp'es banekon, hevədə uk'ayin, maya uk'ayin – yaq'a, k'oya, çəyxanina – hər gala. Mo t'ətər sa exlətəy ki, exlətp'i çark'es tene baksay.

– Beşi davin dost'urxo, q'oçi, Yap'oni imp'erat'or, İndiin k'orol, Angliin k'orol, Serbiin padçağ, Belgiin k'orol saal Fransin p'rezident.

Q'oçinen nairəzi k'inə iz jomo c'urepi.

– Fransin p'rezident axri sivil amdare, şot'in hetərə bakon davina c'eri q'oşuna kalaluğbane.

– Tez ava. Bərkəsəl, şot'in davina iz generelxoy sunt'u yaq'abale.

– Amdaren gərəy için davabane, t'e sunt'u nu yaq'abane. T'e vədə ko əsil dava tene. Şot'in sa avabakala amdax k'inə samal fikirbi pine:

– Düze, – padçağ – oq’oloy, goğan amdare, ama k’orol Giyom – bədənlə, zorbane. Şot’in dava burqala k’inə, davina taşale.

Me q’oçinen fikirebsay ki, davina padçağxo əka laşi çoba-çot’un eysa, hakətərəl davane burqsa. Şot’ay fikirə badalbes tene baksay.

– Davina Giyomen padçağa taşayin, gərəy iz ğar c’eğane davina. İz ğar hələ mis’ik’e, hamal azarine. Giyomi isə üq zorba, sağlam ğarmuxo.

Zu şot’o samal şip’sunez çuresay.

– Ama Giyomen təkəçə yön kiyine davabes baksa, şot’ay tərs kul küte.

– Fərg teno, şot’ay tərs kul içü lazıme əkə q’antarğina biq’seynak’. Davabseynak’ tərs kul tene lazım.

Şo sa soor şip’ çurepi, k’odoğo şinepi, oşa bürdən xavare haq’i:

– Düzt’un nex ki, imperat’or Frans – İosifi sabaç yəşoo?

– Zu tez ava. Ama şo gele q’ojane.

– Gele pis, – q’oçinen pine, – ketər q’oja amdar əka laşi davina tağalane.

– Şot’in kot’o tenebal.

– Hetər ki, tenebal? Bale. Şot’ay q’a Serbiin k’oroli arane p’iye düşmənçiluğo. Həysə sorox p’iye düşmənxonə, imp’erat’oren gərəy ersğersogi həyifə haq’ane. Ko beşi sa ayızlu bakiniy, tənğinen əşlə but’k’es banekoy. Sabaç bul beli saal k’oja tadi irəziləyinşəkə banekoy. Sal sa padçağen bari p’iya nu bağışlayınşalane, t’e vədə bütüm’t’in bağışlayınşalt’un, p’iye həyifə haq’sunal açi bat’k’ale. P’iye həyifə haq’sun nu bakayin ölkə bat’k’ale.

Q’oçinen düzəxeny. Avrop’aluğon k’ə ualk’ayt’un, ama p’iye həyifə haq’sun ölkineynak’ möhkəmluğ saal iz yöni ədətxo əfsune. Q’oja, müdrük amdarxon məsləhətt’unbsa ki, bari p’iye gala təngə exst’un lazıme. Ama bütüm p’iye həyifə haq’suni badalbsun düz tene. P’oy t’e vədə süft’in p’i şipsun hetər çark’ale?

Dünyə ailəğone cöybaksa, şot’oğoy arane serluğo, ailəğo Buxaçuğone əfsa saal işq’arxoy zoren. Şinesa ke serluğa şark’ayin, t’e vədə Buxaçuğoy əleyinə tağala ailinen içoğoxun sunt’u q’urban tadalane. Metərluğen, ke şaresi serluğ bərpa bakale. P’iye həyif haq’sun çətin əşe. Baneksa ki, əcoğ haq’alt’ay güllə t’ödxə taysa, nəəl ki, amdarxo lazım bakalt’uxun gelene bisa. T’e vədə p’iye həyif haq’sun boxoye zap’e. P’iye həyif haq’sun düzgünluğə.

Q’oçi saat’ q’amişey, zu k’ə upsunez çuresa, irəzi baki iz bulane jik’ey: hoo, sabaç yəşt’ə imp’erat’or əka arşi p’iye həyifə haq’seynak’, haq’ullu, düzgün amdare.

– Upa bëyin, Əli xan, imp'erat'oren q'a k'orolen sun-sunaxun həyif haq'sun çurt'unsasa, t'e soğo k'orolxo he aşe bu?

Gele çətin sualey. Bez ozane hazq'sa, zuval tez baki coğaba bəğəbes.

– İsa bəğa, – beş padçağ saal Serbiin k'orol sa Buxaçuğot'un və baksə, şot'aynak'al beşi padçağen şot'o köməybsə. Ama k'orol Giyomen saal t'e soğo yaxun davabala ölköğoy kalorox Frans-İosifi q'oomxone. Angliin k'orol – padçağı q'oome. Haketər bütüm zincir k'inə gərgüre. Bez coğabaxun

Q'oçı nairəzine mandı. Şot'aynak' ki, Yap'oni imperat'or q'erəz sa buxaçuğone və, ama t'e Fransına kalaluğbala amdər saycə ölkın kalat'ay q'oom tene. Q'oçinen fikirebsay ki, Fransına saycə buxaçuğo və tet'un. Kot'o görəl, şot'ay s'i resp'ublik'ane.

Ke sualxo bütüm zaynak' bayinq'un sa c'ələyey. Zu çalışəzbaksay ki, ke sualxo bez bacarbala k'inə coğab tadaz, oşa burezqi zu sual tast'a şot'o, xavarez haq'i ki, q'oçin davina tağala fikir bune?

Şot'in fikirlu iz silahi loxole bəği.

– Hoo, – pine, – mütlək tağoz davina.

– Hun avanu ki, davuna nual tayes bankon? Axri yan, musulmanxo, davina taysaxun azadyan.

– Bakeq'an, zu p'urumal davina taysun çurezsa. Bürdön me şip' q'oçinen bureqi ost'aar exlətbsə. Davabsun – gele saat' şeye, şot'in nexey, – zu dirist dünyəne tarapes baskon, bəğ batk'alaç bakala muşə səsə izbakon, düşməni piin neğaz ak'on. Zu davina tağayiz za ek q'a tufəng tadalt'un, zuval t'e ekən, bez dost'urxoxun sagala, beş haq'i ayizmoğo tarak'oz. Davinaxun qaybakat'an gele təngə eçoz, bütümt'inal bez q'oçiluğaxun exlətp'ale. Ama biyayiz, davina işq'ar k'inə biyoz. Camaaten bez barada saycə saat' şeyurxo exlətp'alt'un, bez ğar nəəl bava zaxun fərəxləyinşakalt'un. Hoo, dava – gele saat' şeye. Hər sa işq'ar iz ömürəst'a sa kərəl bakayin davina tağalane.

Şot'in sa dayğa çurtenney, exlətəbsay ki, hetər düşmənxo bespale, hetər şeyurxo eçale. İz pulmux kakala bakene, iz məyin çö “Şaxnaminə” bakala q'oçığone oşq'arst'ay.

Zu şot'aynak' paxilluğezbsay. Me adi kəsib amdaren avaney k'ə bsuna lazım. Zu isə... gelez k'alpe imp'erat'ori gimnazina. K'alaxun sagala urusxoy xəsiyətal za c'ovaneki, fikirlu baksun saal arzubsun.

Vogzal camaaten buyey: çupuxxo, q'ojorox, əylox, Gürcüst'ani ayizluyox, Zak'at'alın köçk'ünxo.

Morox mayat'un taysa? Het'aynak't'un taysa? Zaynak' t'etere eysa ki, sal içənəl tet'un ava. Sa hema tan arşet'unıy, içoğoy ganuxun tet'un galey, t'e soğorox içoğoy p'oyezat'un laysay.

Zala bağala gala sa q'oja işq'aren iz loxol zığ-zığ zıbın, yaman önenney. Şo Lənkəraxuney, şot'in nexey ki, iz k'oj şarəsene, əyloxal p'urene.

– Ama İranen yaxun dava tenebsa, – zu pizu ki, t'e işq'ara şip'seynak'. Q'ojan umudsuz bez loxol bənəgi.

– Təə, – iz bula jik'p'i şot'in pine, – gele vədəne ki, irani q'ılinc porc'epeney. İsə şot'oğon q'ılincxo ğayınbet'un. Q'açq'unxo beş tərəf eğalt'un, şaxe q'oşunxon beş k'ojurxo şark'alt'un, şot'aynak' ki, yan kəfurxoy imp'erinayan yəşəyınşbsa. Kot'ay görə irani pələngen jeq'al c'urevk'ale beşi ölkinə. Cəyilxo beşi əsir taşalt'un, xuyərmoğö – içoğoynak' binik' balt'un.

Q'oja işq'aren samalal gelene önepi.

T'e arane q'oçi hari, bureqi camaata lik't'i zaynak' beş p'oyezaç cıgır qaypsa. Lok'omot'iv əyloğoy nağılı boş bakala devane oşq'arst'ay.

Yan çətinluğen beş p'oyeza layanşı. K'onduk't'ora təngə tayandi, şot'in yaynak' sa k'up'ene qaypi, yanal başi aryanşı.

Q'oçi t'art'ak'əsi arəsi. Divani məxmər parçin loxol şamey “ZJD”.

P'oyez iz ganuxun galepi. Ayninaxun beyvani oçalxo c'ovaki tanesay. Arane oq'oloy buruxmuxal ak'esay.

Aynina oq'abi bez bula qavunaz c'evk'i. Əxiləxun, nu ak'eğala dənizxoxun, buruxmoğoy belxun şərin muşene fuyey. Bəğğə gamluğaxun q'ayoğon dəme tast'ay. Əxiləxun, q'umurxoy loxolxun kərvane taysay. Buşurxon q'ıbsun beş p'oyezi loxolt'un bəğğsay. Şorox sa sabaç dənə buney, banekon hələ gele. Hərt'ay q'oq'el zəngey suruk'. Şorox tağat'an zəngen səsebsay, hat'e zənge səsenal buşurxon bula jik'k'a tat'unsay. Sa buşen düz nu çaxk'ayin iz tura, zənge səs badalebaksay. Buşurxon kot'o hisbi narahatt'unbaksay, zənge səs yönə bəft'at'an şorox şip't'unbaksay.

Me q'umurxon, havinen, amdara fikirəne bast'a. Me p'oyezen het'aynak'a za memiyin taşt'a. Zu miyani amdardzu, me q'umurxoy, buşurxoy, kərvanxo taşalt'oğoy t'ödx bakalazu! Het'aynak' zu me p'oyeza tez efest'i? Zu qaybaksunez çuresa! T'e tərəf taysun çurtezsa! Me sa cürə zənge səsurxo zaynak' q'erəz dünyəni səsunxone.

Buruxmoğoy t'e tərəf bakala dünyə za aid tene. Za aid tene t'iyani davoox, şəhərmux, amdarxo, içoğoy fikirxo saal müqluğxo, içoğoy c'emenluğ saal təmizluğ. Yast'a q'erəz təmizluğ saalal q'erəz

c'emenluğo, q'erəz yəşəyinq, q'erəz sufato. P'oyezen za taşez banekon bəğ bat'k'alaç, ama zu bez firirxon q'a bez ük'en bəğ c'eğalaç bakala amdarzu.

Zu fıırpı baç'ane, yavaş iz yaq'en tağala kərvani loxolez bəği, havin şip'luğaz ümüxlaxi, bez ük' samal arxaine baki. Bez vətənəxun düşmənen dava tenebsa. Zak'avk'azina şuk'k'alən tene xə't'al.

Q'oçi davina taysune çuresa. Şot'ay tağala ext'iyəro. Şot'in padçaği tərəf davabale. Q'oçinen içeynak' möcüzəne qəvəsəy. Bütüm musulmanxo k'inə şot'inal düşməni p'iyə barst'una saal içoğoy neğa ak'sune çuresay.

Zuval ük'in davina taysunez çuresay. Davin boş baksun, üşə bakat'an bok'ala aruğoy k'üünə ak'sunez çuresay. He saat' əyite – dava! Me əyiti boş q'oççağluğ saal bacarağo.

Ama hələ bez ga memiyane. Zu gərəy həzirbakaz t'e gineynak' ki, hevədə düşmən bez oçala, bez şəhərə eğale. Həysə taşeq'at'un davina t'e amdarxo ki, şin şöhrətə qəvəsə, ama ölkinə gele işq'arxo mandalane ki, düşməne k'as'bseynak'. Bez ük'e samal narahatçılığo. Vacib tene me davina şin taşale, ama zu sa pis əş baksunaz hisbsa, ama şo, me padçaği davinaxun gele pis şey bakale. Sa nu ak'eğala zoren kərvana taşalt'ay kiyexun kəndürə ext'i buşurxo q'erəz q'oruğa, q'erəz yaq'en taşt'une çuresa. Ama ke yağmux bəğ bat'k'alaçe taysa. Ko bez yaq' tene. Kot'aynak'al zu bez k'oyaz çure, bez oçala. Ama ke nu ak'eğala zor əqəğayin bez dünyəne loxol, zu t'e vədə bez xançala c'evk'oz.

Me fikirxon za samal şip'ebi.

Zu aynin tumexun hari bez gala arezsi. Bəkünə yağın əyitk'alt'un ki, zu gözəl Ninoi məyin pulmuğo görəz k'oya çure. Əyitp'eq'at'un. Banekon koval düzbakane. Me məyin pulmux zaynak' vətəne, ölkən səse, mat'u ki, q'erəz yaq'en taşt'unt'un çuresa.

Zu çurezne. Çurezne ki, bez vətənə nu ak'eğala düşmənxoxun q'orişaz.

9 Bul

Bəkü bok'na xaşə bəğə oq'a şip' çurpeney. Şot'ay damna şşerebaki sufat sal badal tene bakey. Urusxo gelo c'eri taşet'uniy şəhərexun. Şorox davinat'un taşey, padçağa saal ölkinə q'orişbsa. Polisxo k'ojurxo taşi nemeşxo saal avst'riyalığo qəvt'unsay. Neft'e toy laysuna bəküliyox gele müqt'un bakey. Davinaxun bakala

xavarxo çəyxanoğo tağalt'oğont'un avabaksay. Dava mayanesa əxiley, unk'o p'oy q'erəz sa p'lanet'inaney. Davina haq'ı saal efi barti taşi şəhərmoğoy s'i yad k'inəne ak'esay. K'azetxoy boş samci perina generalxoy axşumk'ala şikilxonoy.

Zu tez taşi Mosk'vina inst'it'ut'a baysa. Tez çuresi davin vədine vətənə barti taysun. K'alpsun həmişə bune. Bez davina nu taysunen gelet'in bez loxol k'orine bəğsay. Zu k'ojin bel laşi şəhərə tamaşabat'an fikirezbsay ki, padçağı davina k'alpsunen za bez oçalaxun cöybes tene bakon.

Bez bavan narahat baki zaxun xavare haq'say:

– Hun davina taysun ten çuresa? Hun, Əli xan Şirvanşir?

– Hoo, bez bava, tez çuresa.

– Beşi nəsiləxun gelo davinane p'ure. Ketər bisun beş nəsili işq'arxoynak' həmişə bakene.

– Avazu, bez bava. Zuval davina tazğo, bez bula lasxo, ama həysə tə, ko gele əxile.

– Şərəflu bisun, şərəfsuz yəşəyinbsaxun saat'e.

– Zu şərəfsuz tez yəşəyinbsa. Ama me davina zu şuk'k'ala hik'k'al boşlu tez.

Bavan haq'əsi bez loxole bəğsay, fikirebsay ki, bərkə iz ğar q'ibale? Zaynak' sabaç kərə iz ailin tarixə exlətp'enev.

– Nadir şaxe döörəst'a İrani imp'erineynak' qo Şirvanşirene davabe. Şot'oğoxun bip' tan İndinaxun davabat'ane p'ure, sa tan Delinaxun var-dövlətene qaybake. Şot'in içeynak' oçalxone haq'e, sarayxone biq'e, şax p'urit'uxun oşal boxoy yəşəyinşebe. Me Şaxrur Hüseynaxun davabat'an ke bez nəsiləxun bakalo c'ovaneksa q'əddar şaxzadə Ağə Məhəmməd Q'ajari tərəf. Şot'in iz muğ ğaraxun Ağə Məhəmmədəxun sagala Zənd, Xorasan saal Gürcürst'ani davinane bake. Şot'ay ğarmoğoy xibo dirist'e mande, Ağə Məhəmməd şax bakit'uxun oşa t'e xib ğaren içeynak' q'ulluğt'unbe. Ağə Məhəmmədə besp'at'an Şirvanşirxoy çadırxo Şuşana q'oşun çurk'ala galane bake. Ağə Məhəmmədi varis – Fətəli xanen Şirvanşirxo Şirvana, Mazandarana, Gilana saal Azərbaycana mülke tade. Ama kot'aynak' vuy Şirvanşiren davina içoğoy bulat'un laxe. Me xib viçen şahinşaxe varis k'inə Şirvana kalaluğt'unbsay. Oşa urusxone hari. İbrahim xan Şervanşiren Bəkünəne q'orişpsay, şot'ay Gəncin t'ödx bisunen Şirvanşirxoy nəsileynak' şöhrəte eçeri. Türkmənçay irəzilüğaxun oşa oçalxo, bayrağxo, Şirvanşirxoy davabi ganxo p'ə galane cöybaki. Məhəmməd şaxe, oşal Nəsrəddin şaxe döörəst'a

İrana mandi Şirvanşirxon türkmənxoxun, əfganxoxun davabi içoğoy bulat'un laxi t'et'iya. Urusat'a mandi Şirvanşirxon K'rimi davinast'a türküroxunt'un davabe, urusi-yap'oni davinal baket'un. Şorox davina p'uret'un, içoğoy əvəzə yaynak' oçəlxo, ordenxone mande, ama beşi ğarmoğon imtahant'un tast'a, gerundiuma gerundivumaxun c'əkp'es tet'un baksa.

– Beş ölkinen p'urum davanebsa, – bez bavan axırda pine, – hun, Əli xan Şirvanşir, q'İnbsa, padçağen c'evk'i k'anunxoy baç'ane c'ap'enbaksa. Zu va k'ə uk'az, beşi ailin tarix, ədət xo vi p'iyə boş butene! Beş nəsiləxun bakala q'oççağxoxun hun girkurxoxun k'alpi nu avabakalanu, hun kot'oğo vi p'iyə boş hisbalanu.

Bez bava dirxor baki şip' çurepi. Şot'in za q'amiş teney, za ak'sun tene çuresay. Həgigiyal şot'ay ğar q'İbalee? Davane taysa, ama şot'ay ğar davabsun tene çuresa, düşməni pula tene c'evksa. Pise şot'ay ğar, xarabbakene!

Zu xalçin loxol arşi bere loxol tayağ bakezu.

– Hu za əyit tadenu ki, bez xib arzuna balnu, – zarafaten zu pizu, – samciyo şoney ki, yəynul Q'arabağaz taşi. İsə p'əmcit'u ümüxlaxa: za imkan tada, zu bez silaha lazım bakat'an c'evk'az. Ko sal sa vədine c'əyi tene bakal. Davasuz ğimxo çareki, ko boxoy tağale. Bezi q'ılınc hələ lazım bakale bez vətəneynak'.

– Şaat', – pine bez bavan, oşal ene davin barada zaxun exlət tene bi. Arane, əxiləxun gele boxoy bez loxole bəğsay. Şina ava, banekon iz ğar t'e q'ədər xarab tene bake?

Zu hayzeri Təzə pir meçitə taşi mollaxun exlətez bi. Şot'in hat'etiya za q'amişebaki, oşa iz paltara lapi beş k'oyane hari. Mollan boxoy vaxt bez bavaxun exləte bi. Mollan pine, K'orana görə me dava yaynak' musulmanxoynak' lazımsuze, oşa vəst'eynak xavareçalxoy əyitmoğone pi. Şot'oxun oşa beşi k'oya şip'luğ saal serluğə baki.

Ama ketər saycə beş k'oyaney. Gele cəyilxo davina taysunt'un çuresay, şuk'k'al t'ödx tene manst'ay.

Arane zu bez dost'urxoy k'oyas taysay. Ğeyal Şisianişvilin darvazoğoy t'ödxun yön tərəfəz fıırıpı, Aşuma küçinə, c'eriz İvel Olgay s'iyen bakala k'üçinə, t'e soğo tərəf c'ovaki Zeynal ağay çömoz tapi.

İlyas bəy ist'olin baç'ane arşi davinaxun bakala məsləhətxone k'aley. Şot'ay t'ödx iz k'odoğo şipi, q'İbsun, beş gimnazin axmağ sa şagird – Məhəmməd Heydər q'ic'eçi arşeney. Şot'in kap gimnazina bosı İlyas bəyəllarik' sa fikirene yəşəyinqsəy: usumluğen iz əmnabel ofiseri p'ogona ak'seynak'. Həysə p'örəl ofiser s'i haq'seynak' imtahanat'un həzərbaksay.

– Q'arılığa saal dənizə bakala q'oşuni əş padçağa saal ölkinə xariçi düşmənəxoxun q'orişbsune, – Məhəmməd Heydəren mırıldayınşsun nexey.

Me bədbəxt'i kiyel girkə ak'i, fikirezbi ki, şot'oxun imtahan c'ovakaz.

– Hörmətlu Məhəmməd Heydər, upa bəyin, xarici düşmənəxo şuva?

Şot'in iz k'odoğo şarpi, fikirbi pine:

– Ko nemeşxo q'a avstriyaluyoxe.

– Sərferen pi dost, – zu axşumpi girke boş'an şot'aynak' k'alespi: “Xarici düşmən – şo davina həzərbaki, beş zaxmana c'ovaki, dava burqala q'oşunxone”.

Oşa İlyas bəyəçes fırpı.

– Döpst'un k'ə upsuna?

– Döpst'un – barıt'i köməyen lülinaxun c'eğala gülləne, – şot'in avt'omat' k'inə bəyic' pine.

Me sual coğabi əçi gele boxoye zapi. Düşmənə gele çətine elmi k'anunen əfçipsun, ke suala zəyifə bəğsa beş ölkinen. Oşa Məhəmməd Heydəren q'a İlyas bəyən burt'unqi sunay bəsen davinaxun exlətəpsa. İçoğoy exləti əsəsoval gözəl xuyərmoğo davinast'a çarəşi şəhərmoğoxun qəvəşi bəğəbsune. Şot'oğoy exləten saad zap'epi, exləti axır metərə baki ki, iz torayı boş k'art'a taradalane. Kot'oxun oşa şorox fırpı bez loxolt'un bəği.

– Zu ofiser bakat'an, – Məhəmməd Heydəren pine, – hun gərəy za yaq'a ak'at'an, yaq' tadan, hər cürə hörmətban.

– Hun ofiser bakamun, Uruset'en davina taşest'ale, nemeşxon Mosk'vina haq'alt'un.

Bez metər exləten gələcəyi q'oççaxxo sal təsir tenebi. Şot'aynak' ki, şot'oğo, hetər ki, zaal, sal narahat tenebsay, şiin me davina taşala. Beşi q'a davin tağala gane arane gele kala məsəfəno. Nemeşxon ke boyda kala ganu haq'es tet'un bakon. Şot'oğon kot'o bacaralbayt'un yaynak' fərg teno – sa kışt'on padçaği gala t'e soğo kışt'on padçağ eğale. Əş metərə ki, İlyas bəyeynak' dava hat'etər sa möcüzəney. Ama Məhəmməd Heydəreynak' yöni k'ala çarksun saal işq'ara yaranşala sa əş bəğəbsun.

Şot'oğoxun hərt'uxun sa yöni ofisere bakoy. Şot'aynak' ki, beşi azuk'ast'a q'oççağluğoy. Mo het'uva lazım? He s'iyalə? Nə İlyas bəyən nəəl Məhəmməd Heydəren içoğo ke suala tet'un tadey. Bütüm bez əyitmoğon şot'oğo təsir tenebi. Şot'aynak' ki, şot'oğost'a bəğ c'eğala camaati p'ixupsuni həvəsoy. T'e həvəsəxun qoşbsun mümkün

teney. Şot'aynak'al, şot'oğon bez əyitmoğə və t'et'unbaki, bez loxolal k'orit'un bəği. Kot'o hisbi c'eri tazsi.

Q'aç küçəmoğon bulvaraçez taşi. Xene yaşıl dalğoox dənizi bōrine laft'i qayt'unbaksay. Limana sa gəmine curpey. Zu dənizi bōrine arsi mis'ik' gəmiğoz tamaşabi. Ke gəmin q'onçux baküluney. Ketər sa gəminen zu hasand İrana tayer basksa, damna Ast'arinal şirik'. Me ölkə İrani şairxoy şampi gözəl rubaiğə, Rüst'əm Zale q'oççaxluğxo, T'eğarani sarayxoy muç'a adeğala vardurxoy baxçına bezi eyexe badi. İnan – gözəl ölkəğoy soğone.

Zu sa p'ə kərə bulvari t'e bel me belez taşi. Zu saycə dəfə Ninoya ak'sa tez taşey. Ko beşi ədətxo görə düz tene. Ama, bərkə, həysat'in davina bəği q'oja K'ip'ianinen bez t'et'iya taysuna hik'k'al tene uk'on. Gele fikirəxun oşa, bəğəloy nəfəs haq'i, burezqi laysa bip' et'ajla k'ojin pilləkənən ala. P'əmcı et'aje çomoy loxol şamoy "K'nyaz K'ip'iani". K'ojin mas'i döşlila q'ulluğçinen çomo qayepi. Zu bezi papaq'a şot'o tazdi, ama beş ədətən q'onağən iz papaq'a nu c'evk'alane. Ama zu avrop'in ədətxoval avazuy.

K'nyaz iz ailinaxun sagala kala otağa arsi çəyt'un uğsay. Me otağ k'ank'oroyey, otağa ç'oc'a məxpəren but' mebeloy. Dönboğə p'almin xodurxonoy. Zu otağın bariğə ak'i haq'ezsi, bariğoy loxol nə xalça tenoy nəəl k'rask'a, t'e bariğoy loxol adi şampi kağızxo ləçəq'ey. K'nyazi ailinen angliin çəye uğsay kakala gözəl çaşk'oğoy boş'an. İst'olin loxol suxari saal bisk'vit'oy. K'nyaginay kula muçespi. Şot'ay kulaxun suxarinen, bisk'vit'en saal duxinene adesay. K'nyazen iz kula boxodi zaxun p'aronebi, Ninoyenal piin oq'axun bez loxol bəği, iz xib k'əşinə boxonedi.

Zu arezsi. Zaalal çəyt'un tadi.

– Ak'esa, Əli xan, hun davina taysun ten çuresi? – k'nyazen zaxun xavare haq'i.

– Hoo, k'nyaz, hələ ki, zu tez çuresa taysun.

K'nyaginan iz çaşk'ina ist'olin loxole laxi.

– Vi gala bakayiz, sa köməybala q'urumaz bağon.

– Əş t'etərə ki, bezi əjgəyin vədə teno. Q'ıpsa ki, vətənə gele xeyir tades nu bakaz.

– Het'uxunen məşq'ul, k'nyazen haq'əsi xavare haq'i.

– Beşi mülke əşurxoxunez məşq'ul, k'nyaz.

Zu düzez bəğəbey. Ke əyitmoğə sa angliin romani boş'tanez k'alpey. Maninesa sa lord əjgəyin firınnesa, hesabt'unbsa ki, şot'in iz mülke əşurxoxune məşq'ul. Me əyitmoğoxun oşa K'ip'iani ailin hörmətəz q'azayınşi. Ninoyal icaza tat'undi zaxun biyəsin op'erina

taysuna. Zu sal k'nyaginay kula muçesp'i, oşa pizu ki, Ninoyi baç'anexun muğaray qı eğoz.

Ninoyen çomoy tumel şirik' za c'ovakesedi, q'ulluğçinen bez papaq'a tanedi, Nino ç'oc'ane baki, iz bula k'os'ebi, oşa ot'p'sun, lamanst'un azərbaycani muzin pine:

– Zu gele müqzu ki, hun şəhəren manst'a. Ama za upa, Əli xan, hun həgigiyal q'ınbsa davinaxun? Axri işq'arxon davabsun gelet'un çuresa! Va yaralayınşayt'un, zu vi yaroğoval çureğoz.

İsə zuz ç'oc'a baki. Zu şot'ay kula ost'ar biq'i şip'c'ə pizu:

– Zu hik'k'alaxun q'itezbsa, Nino. Vaxt eğale, hun bez yaroğoval q'olaybalnu. Ama t'emaçağ hun za q'ıbal hesabbes bankon.

Ninoyen, çəşmişaki, bez loxol bəneği. Zu k'oya taşi, əcuxlu sa dənə bisi girik bəqəbi zıgziğbi şispi.

Oşa əsil irani çəy üği, operina zəngbi, lojina sa ga çurezsi.

10 Bul

Usum vi pulmoğo q'ic'pa', vi kulmoğon ümüxxo but'k'a, oşal fikirə taki. T'egerana bakala t'e şü vi eyex bafedi?

Jenaxun biq'əsi kala zaloy, t'e kala zale çomoy loxol Nəsrəddin şaxe s'ine şameşey. Kala zale biyex bip'künc səhnənoy. Şot'ay hərəmine arşi, turel çurpi, bask'i işq'arxon, gijluğbala əyloğon saal cəyilxon buyey. Şot'oğon Hüseynin Həzrəti Kərbalina bisuni tamaşinat'un bəxsay. Zale işiğ zəyifey. Səhninə saq'q'ala angelen Hüseyna təsəllünə tast'ay. Q'əddar xəlif Yeziden əsk'ərxo beyvana yaq'anebsa ki, İvel Hüseyni bula eçat'un. Xançalxoy səsurxon öneni, harayi səsə ibaksa tene barey. İvel Əlinen, Fatman saal amdarxoy samci nana Yevan səhninə tarapsun rubait'un k'aley. İvel Hüseyni bula q'ızılı sinin boş eçeri buxaçuxsuz xəlifi bəş lat'unxi. Amdarxon önek'a tamaşat'unbsay. Şot'oğoy arane sa molla tarapi, şot'oğoy neğurxo sa mis'ik' şüşin boş girebsay. Me neğurxoy boş nu ak'eğala kala zoro. Amdaren gele və baksunen, içü təsir gelene baksa. Kala sa daxt'ak'i loxol beyvani, sanduği – toyexlu jeyurxon bəzəyınşaki xəlifi taxt'e şikiloy, sa p'ə dənə xodin durut'xonoy, Edom bağoy, saq'q'alla sa işq'ar – Xavareçali xuyərey.

İsə vi pulmoğo qaypa, vi kulmoğo xətt'a ümüxxoy loxolxun, oşa vi hərəminə bəğal!

Gele gür lampuşk'oğoy işiğaxun pula qaypes tene baksay. Lojiğə gipsaxun düzbaki, q'ızılı xena çəp'əsi figurxon bəzəyınşet'uniy,

t'e figurxoy loxol ç'oc'a məxməri parçat'un lap't'ey. Zala bakala kəcəl bulurxon s'alest'ay, üşe göye çöyel muç'uliğon s'aldala k'inə. Çupuxxoy bač'an, əmnabulxo qayey. Ork'est'r arsi ganen zala səhninaxun cöyebsey. Şip' exlətxo, çupuxxoy sərinbala veyerxon – kot'oğoxun bütümt'uxun sa səse c'eysay. Sa p'ə dəyğə c'ovaki Bəkü şəhəri op'era t'eat'ra “Yevgeniy Onegin” op'era burqeğale.

Nino bez t'ödx arsene. İşiğxo açala k'inə Ninoya q'ujbi arezsi. Ninoyen iz bula k'os'p'i op'erina tamaşanebsay. Şot'ay çöya tamaşabit'uxun oşa, bəşin cörgina arsit'oğoy loxolez bəği. Xibimci cörginə sa kök işq'ari bule jik'esay, iz pulmux eğeli pulmoğollarik'ey. Şuşalu təngələ amdar Məlik Naxararyaney.

– Bəğa, t'et'iya Naxararyano, – şip'cə Ninoya pizu.

– Səhnina bəğa, varvar, t'ödx tə, – şot'in şip'cə pine, ama içinal piin t'ödəgen Naxararyanac'e bəği.

Şot'in beş loxol bəği iz bula jik'epi.

Ant'rakt'ast'a yan bufet'a irəstyan hari, Ninoyeynak' şok'olad haq'saz taşey. Naxararyan bez bač'anexu hari beş lojina baneşi.

– Vi hema yəşəvu, Naxararyan? – şot'oxun xavarez haq'i.

– Otuz, – şot'in pine.

– Otuz?! – Ninoyen haq'eşi harayk'a pine. – Ak'esa, ene hun şəhərə ak'tenğal.

– Het'aynak', k'nyajna?

– Şot'aynak' ki, vi yəşt'ət'oğə əsq'ərt'un taşt'a.

Naxararyanen ost'aar axşumepi. Şot'ay kala tapan axşumk'at'an gal-galenedey, iz pulmuxal unk'oy c'eft'aley iz ganuxun.

– Pəşmanzu, k'nyajna, ama zu davina tayes tez bakal. Doxidurxon zast'a nu q'olaybakala azart'un bəğəbe, şot'o görə zu gərəy k'oya çurk'az.

Şot'ay azari s'iyen məədin azarane oşq'ardi.

Ninoyen haq'eşi şot'ay loxol bəği xavare haq'i:

– Ko pis azare?

– Bitov amdaraxun içuxun asiline. Şaat' doxt'uri köməyen hər azar pis tene bakon.

Nino haq'eşi, əcuxlayinşebaki.

Məlik Naxararyan Qarabaği ən saat' sa ailinaxune. Şot'ay bava generale bake. Məlik içal şuyen k'inə sağlam subay amdarey.

Şo beş t'ödxun c'eri tağat'an, şot'o biyəsin şumaz k'alpi, içinal əyite tadi eysuna.

Pərdə əqəşi. Ninoyen iz bula bez əmnabel lanexi. Çayk'ovsk'in vals burqeğat'an, şot'in bez loxol bəği şip'cə pine:

– Naxararyana bəğat'an hun q'oççağnu. Vast'a sa dənə azar tene bu.

– Armiğost'a – fant'aziya musulmanxoxun gelene, – zu Naxararyani tərəfə efi pizu.

– Lensk'inen Onegin tapançin oq'a ost'aar məğğəney, şot'in məğp'i çark'i, biyamu şirik' Ninoyen iz bula bez əmnabelxun tene xəti.

Naxararyanen t'eat'raxun c'eğala gala beş yaq'ane bəğsay. Şot'ay maşinoy.

Yan şot'ay maşına laşi səhəri bayinq'un küçimoğoxun tayanəsi, gimnaziin, lişeyi t'đöxun, şorox üşe saat't'un ak'esay. Maşin səhəri k'lubi jəne pilləkənxoy tume çurepi.

Ninoya memiya eşt'un q'ıney, şot'aynak' ki, şo hələ lişeyane k'aley. Sa tərəfəxunal Şirvanşirxoy saal Naxararyanxoy t'đöx baksun k'nyajna K'ip'ianinen İvel Tamaray lişeyi k'anunxo pozmişes baneko.

Yan gür işiğ bakala seyvaneyan c'ovaki. K'lubi seyvan bayinq'una bakala Gubernat'or baxçinane c'eysa. Memiyin muç'uliyox, işiğ sagala dəniz saal Nargeni mayak'xone ak'esay.

Ayaq'xoy səsə baki. Ninoyen q'a Naxararyanen şamp'ant'un üq'say. Şot'oğon p'ətanent'un üq'say, şot'aynak' ki, dünyəne hik'k'alən, Ninoi gözəl pulmoğonal, za məcurbes batet'unkoy ki, bütümt'ay piin bəş içk'i üğəz. Zu, həmişəni k'inə, ap'elsini sok'ez üq'say. Axır ki, fare səs bot'ebaki, üq fark'al ant'rakt'ane c'eri. Naxararyanen fikirlu pine:

– Memiya yan arseyan sagala, k'avk'azi ən kala xib azuk'i amdarxo, – gürcü, musulman, armi. Yan xib tanal sa göye oq'ayan nanaxun bake, şa oçalın loxolyan yəşəyinq'bsa. Beşi arane fərg bune, ama bütüm sayan, Bava, Ğar, İvel Uruf k'inə. Yan ham avrop'alu hamal asiyaluyan, Bəğ c'eğalaçxunal, Bəğ bat'k'alaçxunal əxyanst'a. P'urannal tayanst'a yan beşi var-dövlətə.

– Zaynak' həmişə ak'esay ki, – Ninoyen bureqi əyitsa, – k'avk'azluğoy ən kala fəng davabsune. Ama zu həysə arsezu p'ə k'avk'azlunaxun, mat'oğon ki, davabsun tet'un çuresa.

Naxararyanen şot'ay loxole bəği.

– K'nyajna, – şot'in şip'cə pine, – yan p'urannanal davabsun çuryansa, ama sun-sunaxun tə. Yan urusxoxun K'avk'azi t'e alloy buruxmoğoxun cövbakiyan. Urusxon davina taşayt'un, beşi oçalxo şot'oğoy kiyel bakale. Yan beş İvelxo, muza, ədətxo ačesp'alyan. Avrop'in q'a Asiin arane bakala bibin gala, şot'o q'a t'e sunt'u oşq'ardalo bakalyan. Şin padçaği tərəf davanebsa, şot'in K'avk'azi əleyinəne davabsa.

– İranluğon q'a Türkürxon beş ölkinə talant'unbsa, şaxen yön tərəfəne sarpe, sultanen tərs tərəfə, – Ninoyen nexey, unk'o şot'ay muzen Tamara lişeyi müdriksone əyitey. – Heq'ədar xuyərmuxt'un taşere şot'oğon içiğoy garemxo! Urusxo memiya içoğoy xoşen tet'un hare. Şot'oğoy yanyan k'alpe. Gürcün padçağ Georgi XI-ci urusi padçağa təslime baki. Və'n ibaki tenan metər məşhur əyitmux: "Yan gürcün ölkinə q'orişyanbsa, beşi kala imp'erina avuzbseynak' tə".

Yan ke əyitmoğoy avayaniy. Muğ useni boş ke əyitmoğoy beşi beyinət'un bape, 1Aleksandri sabaç usen bəş şameşi manifest'axun. "Yan gürcün ölkinə q'orişyanbsa...". Ke əyitmux Tiflis şəhəri biyex tuncen şameşeney.

Ninoyen düzəxeney. T'e vaxt Bəğ c'eğala ölkəğoy garemxo k'avk'azaxun taşeri çupuxxon buyey, k'avk'azi şəhərmoğoy küçəmuxal – k'as'p'i kişt'onxon. Zu Ninoyi coğaba metərez tades bakoy: "Zu – musulmanzu, və'n – kişt'onxo. Buxaçuğon vəx beşi kiyele tade", ama hik'k'al tez pi. Zaynak' maraxliney, Naxararyanen şot'o k'ə uk'ale.

– Əş metəre ki, k'nyajna, – şot'in pine, – p'olit'ik fikirbsun bacarbala amdaren, gərəy bacarağsuzluğ, haq'suzluğal bes bakane. Zu vəxun irəzizu ki, beş oçala əmin-amanluğ urusxoxun sagalane hare. Ama həysə yan, K'avk'azluğon, urusi kəməysuz me əmin-amanluğa efes bayanko. İse urusxon next'un ki, yax sun-sunaxunt'un q'orişbsa. Şot'aynak'al memiya urusi q'oşunxot'un yaq'abe, urusi çinovnik'xo saal urusi gubernat'or. İse hun upa, k'nyajna, hun zaxun q'ibalanu? Za Əli xanaxun q'orişbsun lazıme? Yan sagala xalçoğoy loxol Şuşani orayinxoy hərəminə arsi teyan dost k'inə exlətp'e? Həysə İranal yaynak' t'etər q'İlu tene ki, k'avk'azluğon şot'oğoxun q'İbat'un. Beşi düşmən q'uzeyane, şot'inal hesabebbsa ki, yan mis'ik' əyloxyan, yaxal sun-sunaxun q'orişbsune lazım. Ama yan gele vaxt'axun kalabakeyan.

– Və'n kot'aynak' davina tenan taysa? – Ninoyen hat'iya xavare haq'i.

Şamp'an üğsaxun Naxararyan gele exlətçine baki.

– Saycə kot'aynak' tə, – şot'in pine. – Zu hamal tənəbzə, şip' yəşəyinqsunez çuresa. Samci, zu urusxoxun incimişəkezu, şot'aynak' ki, şot'oğon armi kilisin əmlakə xə't'et'un. P'ənci, memiya arst'un şaat'e, me klubi seyvane, davina taşi bisunaxun. Bez ailə gele hörmətlune. Zual – k'onfort çureğala amdarzu.

– Zu samal q'erəz cürəz fikirbsa, – zu pizu, – zu k'onfort çureğal tezu, ama davina çurezsa. Ama me dava bez xoşel tene eysa.

Naxararyanen fina q'urttı bez loxole bəği.

– Hun hələ cəyilnu, bez dost.

Şot'in gelene əyitey, ama şot'in haq'ullu əyitmuxə əyitey. Yan hayzeri tağala vədineNino, unk'o, vənebaki Naxararyani düzgünluğa. Şot'in yax iz maşinen k'oyane taşeri, yaq'al dim əyitepi.

– Me gözəl şəhər – Avrop'ina bağala çömone. Uruset' metər qoş mandi nu bakiniy, yan gele vaxt'axun Avrop'in ölkəyəniy.

Me arane gimnazina k'alpi ğimxone bez eyex baft'i, axşumezpi. Beş geografın məlimen axri çuresay ki, beş şəhər Avrop'in şəhərq'an baki.

Gözəl sa şüney. Yan cöyyanbaksay. Naxararyanen fıırıpi dənizəçə bəği, zu Ninoyi pulmoğə, iz kulmoğə muçespi. Oşa Naxararyanen za Şişianişvilin darvazoğol şirik' taneşeri... Tağay maşinen tağala ga teney. T'et'ıya, jene q'aloğoy t'e tərəf Asiyane burqesay.

– Vəñ Ninoyaxun laşk'oy bakalnan? – Naxararyanen dirist'oğon bat'an, xavare haq'i.

– Buxaçuğon bark'ayın.

– Bez dost, vəynak' gele çətin bakale. Köməy lazım bakayın, zu həmişə hazırzu. Zu çuresza ki, vəñ samci ailə bakanan, beşi azuk'xoy arane bakala q'oomluğa ost'aarbala. Yan gərəy gərbaki sabakayan.

Zu müq şot'ay kula parobi, şot'oxun cöyzebaki. Ak'esa, həgigiyal armığoy boşal saat' amdarxo bune. Metər fikirbi haq'ezsi.

K'oya p'ap'at'an gele mandak'zuy. Nökər p'ole loxol, t'art'ak'eşi arşeney, k'ənesa k'aleney. Girke loxol bəzği. Girke boş ərəbi muzin K'oranaxun şamurxonoy. Nökər hayzeri bez bəş k'os'ebaki. Zu şot'ay kiyexun İvel girke əxt'i burezqi k'alpsa: “Vəñ, vəbakalxo! Avabakanan, fi, q'umar saal pis şikilxo, ko şeytani əməlxone. Əxil çurpanan kot'oğoxun, baneko vəñ t'e vədə bəxtəvər bakanan. Ke şeytanen vəx qoşbsune çuresa vəluğaxun saal Buxaçuğə bul k'os'psaxun”.

Girke perinaxun sa muç'a ade eysay. Nəzik şampi girke perinen şip' səsepsay. Me girke boş bakala Buxaçuğoy əyitmux vacib lazımluney. Girke qaydi nökerəz tadi. Bez otağa taşi geng, cügi divani loxol basezk'i, pulmoğə q'ic'espi həmişə bala k'inə, he vədə ki, za fikirbsune lazım hər əşlə iz hönə bast'eynak'. Şamp'an, Onegini bal, eğeli pulmoğə oşq'ardala Naxararyani pulmux, Ninoi gözəl cicirxo, düşmənxo, buruxmoğə c'ovaki beş loxol eğala, beşi şəhərə əxst'eynak' – korox bütüm bez piin bəşe hari.

Küçinəxun məğə səse c'eri. Mo aşığ baki Aşumey. Şə gele q'ojaney, şuk'k'alenal avateney, şot'in şuva çuresa. Camaaten şot'ay s'ıya Məclume laxey. Üşe şə şəhəri küçəmoğə taranney, oşa sa

dönbine arşi savaxt'inal şirik' önenney iz çuresit'aynak' saal iz ük'e q'aç'eynak'.

Şot'ay sa cürə məğurxon amdara nepaxebşay. Zu barinaç fıırıpı ost'aar nep'axezi.

Yəşəyinbsun gele gözəle.

11 Bul

Combağ p'ə bullane, p'öğəl sane. Fırıdalnu şot'o, ama hik'k'al tene badalbakal.

Zuval haketərzuy, hetərki sa xaş, nəəl ki, sa usen bəş. Hat'e davane taysa, hat'e generalxone davina taşt'a nəəl taşest'unst'a. Ama t'e amdarxon, mat'oğon ki, za q'lbalt'unpey, isə za ak'at'an bez t'ödxun ot'exun içoğoy bula k'os'p'it'un c'ovaksay. Dost'unxon q'a tanışxon bezi fikirxo q'iymətt'un tadi, bez bavanal bez loxol müq-müq bəneğşay. Axır hik'k'al badal tenebakey.

Ğe şəhərə exləte taysay ki, Osman imp'erin sultan Məmməd Rəşiden için kışt'on dünyənəxun dava burqale. Şot'ay q'oşunxo musulmanxo Urusxoxun saal İnglisxoxun çark'est'eynak' bəğ c'eğalaçxun enesa. İvel davane elanbaki – djixad, xəlifi sarayi loxolal Xavareçali yəşil bayrağə suruk'.

Me xavaren bezi s'ıya alanebi. Bez dost'urxon içoğoy ozane hat'unq'i ki, zu düz əşez biq'e davina nu taysunen – axrı saycə musulmanen sultani əleyinə tene davabe. Türkürxo eğalt'un Bəkünə, beş azuk' gərbakale türkürxo, sa azuk' bakalyan.

Zu şip' çurezney. Haq'ullu amdaren içü tərifbat'an gərəy şip' çurk'ane. Dost'unxon içoğoy bəş şəhəri k'art'a laxi burt'unqsay me vəziyətəxun exlətpsa – mani tərəfəxun türkürxo Bəkünə bağalt'un. Şot'oğoy exlətxo ümüxlaxi pizu mayın bağalt'un türkürxo, şorox şəhərə bağalt'un Ermənikəndəxun. Me exlətə görə bez dost'urxon p'urumal burt'unqi za tərifbsa.

Sa üseni boş camaat badalebaki. Sa musulmanen tufəng ext'i urusxoy tərəf davina davabsa tene taşi. Zeynal ağan sa xərəy təngəne laxe ki, İlyas bəyə bəkün garnizona efşeynak'. Yazığ İlyas bəyən Türkiyə davina bağamin bəş imtahane tadey ofişer s'i haq'seynak'. Məhəmməd Heydərenal ofişer s'i haq'seynak' imtahan tadenev.

Me p'ə leytenant'i ğimxo k'azarminane c'ovaksay, zaynak'al paxılluğt'unbsay, şot'aynak' ki, padçağa q'ulluğbşeynak' elas tez tade.

Kot'oğoynak' qoş qaybakala yaq' butene. Ama kot'oğo şuk'k'alēn tene məcburbe elas tast'eynak'. Kot'oğon içoğoy çuresunent'un ketərbe, isə ke fikirə badalbayt'un zu samci kot'oğo kul tez boxodon.

Axır vaxtmux yaman k'odoğ bari, fikirluzuy. Het'inesa za dilxorebsay, ama zu tez avay k'əvaz. Bəz vədine üşə k'oyaxun c'eri bəyic' tassay sa mis'ik' meçit'i t'ödx, şot'ay t'ödx sa bisi k'oya zaxun k'alpi Seid Must'afane yəşəyinqsbsay. Şot'ay bava me meçit'i mollane bakey, iz kalbal – İvel Meşxet' şəhərə hörmətlu alime bake. Seid Must'afa içal gele vėbakala amdare bake, həmişəl iz bİYex yəşil bağə ğaçəy. Ğine qo kərəm namazebsay, aşura ğine isə içu zinciren tap'enev p'i c'eğamin. Ninoyen şot'o fanat'ik'e hasabbsay, şot'o ak'ala pul tenoy. Zu isə Seid Must'afa təmiz saal safluğa görəz çuresay, şot'aynak' ki, şot'in saat'a pisaxun, düzə əfçinəxun c'ək'p'es baneksa.

T'e üşə Seid Must'afan za, müdrük sa amdard k'inə, axşumk'a q'abulebi.

– Əli xan, hun ibakenu, varlu Yaqub oğlunen p'as's'e yeşik şamp'ane haq'e, samci Bəkünə bağala türke ofiseraxun üğseynak'. İçal şamp'an! Musulman-əsk'ərxoynak' şamp'an!

Bez əmnabula jik'espı.

– Het'u görün haq'əsi mande, Seid? Amdarxon içoğə ač'esp'et'un!

– Buxaçux şinesa loxol əcoğlayinqsakat'an, – Seiden əcuxlu pine, – şot'o düz yaq'axun c'evexsa. Şo cupi hayezeri, bureqi otağı boş tağay-mağay tarapsa. Şot'ay cıdırxon t'ut'unney. – Nəyni şəhərexun muğ tam t'it'eret'un sultani q'oşuna gərbakseynak'. Muğ tan! Şot'oğoy əmnabel içoğoy bul bune, vaxun xavarez haq'sa, Əli xan?

– Fikirezbsa ki, şot'oğoy bul ams'ine, hetər ki, sa busa elemi tapan k'inə, – yavaşca zu pizu, axıral şirik' q'amiş tez baki, het'aynak' bezi dost metər əcuxlayinqşebaki.

Seid exlətpsunen gameşi.

– Fikirba de! Şiitxon sünnit xəlifi tərəft'un davabsa! Yezit' tene Xavareçali nəvəy p'ıya şıpiyo? İmam Əlinə Muaviyənən tene besp'e? P'oy Xavareçali varis şuva? Xəlif nəəl nu ak'eğala, iz tamarxoy boş Xavareçali p'i bakala Həmişəluğ İmam? Hema baç usenxone şiit'xo yase boşt'un. Yan şot'oğoxun geleyan davabe kıst'onxo bəğat'an. Memiya – şiit'xone, t'et'ıya – sünniyoxe, şot'oğə hik'k'alēn tene ğaçə! Sultan Səlİmen q'ırx hazar şiit' k'as'p'it'uxun gele vaxt' tene c'obake. İşə k'ə bu? Şiit'xo tat'unşa davabsa xəlifi bayrağ içoğoy kiyel, manuki Xavareçali varisxone k'as'p'e. Hər şey eyexun c'erene? Əsil vėbakalxoy tərəfinorox k'as'esun, imamxo c'ək'p'in bespsun? Me

şii't'xoy şəhərə camaaten müqlüğən sünnüğoy yaq'at'un bəğsa, beşi dine əfçibaksuna. Türkiyinen k'ə çuresa? Ənvər Urmina p'ap'ene. İran şareğale, din əfçibakale. Ay, İvel Əli, eki vi bok'ala xançalen! Eki, İvel Əli, k'as'p'a me nu vëbakalxo! Ay İvel Əli!

Seid Must'afay pulmoğoxun neğə barst'ay. Şot'in yumburuxxon iz döşəne t'ap'ey. Zu haq'esi manezdi. Maya düzgünluğ? Düze, türkürxo – sünnüyoxe, ama, zu ük'in Ənvəri q'oşuni şəhərə baysuna yaq'ez bəğsay. İşə mo k'ə upsuna? Şəhidxoy p'i nahaq' galane bare?

– Seid, – pizu zu, – axır türkürxo – beşi viçimuxe. Beşi muz sane, beşi tamarxoy boş sa p'ino. Bərkə, kot'aynak'al beş kiyel xəlifi bayrağ biyalayan?

Səid Must'afan iz neğə təmizebi.

– Bez tamarxost'a xavareçal Məhəmmədi p'ino, – şot'in pine. – Hun turan p'ıyan nex? Zaynak' t'et'ərə eysa ki, yax gimnazina zombit'oğ, vi eyexun c'evk'enu. Həysə Alt'aya şuva yəşəyinbsa? Sibiri oçalxo şuvabu? Yallarık' t'et'ıya türkürxone. Şot'oğon beş muzint'un əyite, şot'oğoy tamarxo beş p'ıyaxune taysa. Ama Buxaçuğon şot'oğə əsil vëbaksun tene tade, ğeyinal şirik' şot'oğon binik' buxaçuxxo bult'un k'os'psa: xene buxaçuğə – Su – T'engrina, göye buxaçuğə – T'eb-T'engrina. Ama ğimxoy sa ğinest'a yakütxo, alt'ayxo ğireşi beş loxol davina eğayt'un, yan, şii't'xo, ğərəy müqbakayan ke binik vëbakalxon davina taşayt'un, şot'aynak' ki, korox yaxun sa p'ıyaxunt'un?

– Yan işə k'ə besyan bakan, Səid! İrani xançal porc'epene. Yanal türkürxoy əleyinə tağayyan, t'et'ər ak'eğale ki, yan padçağayan köməybsa. Yan xavareçal Məhəmmədi s'iyen padçağı xaça xəlifi qıxaşaxun q'orişalayan? İşə yan k'əben, Səid?

– İşə k'əben? Zuval sal tez ava, Əli xan.

Zu şip' çurespi.

Nöyiti ləmpə hisbsun bonek'say, t'e işiğaxun namazi mis'ik' xalçin loxol bakala naxışxo ak'esay. Me mis'ik' namazi xalçinen, t'ak'p'i yaq'a c'eğala sa baxçinane eyex bast'ay.

Seideynak' camaati günaxxo pisləyişbsun gele hasandey. Adi yəşəyin şot'aynak' müvək'k'əti sa şeyey. Sa q'a usen c'ovakit'uxun oşa, şo imam Rzay meçit'ə molla bakale, meşxeti müdrikkoy arane bakale, ak'teneğal, ama İrani taleyə təsir bakale. Həysət'unxun şot'in düynənə q'oja amdari piine bəğsa, içal kot'oxun irəzi k'inə. Şot'in p'urumal İrana zorba saal kala sa ölkə bes bakayin, dine məsələğost'a kot'ay fikir badal tene bakal, şot'aynak' ki, düynənin neymatxoxun həz haq'suni gala bisun saat'e içeynak'. Kot'o görəl, Seid şip' çurpeney,

tene avay, k'əq'an pi. Kot'aynak'al zu şot'o çurezsay – əsil vëbaksuni tək q'arogolçına.

– Beşi taley Buxaçuğoy kiyele, Səid, – pizu zu. – Barta Şot'inq'an yax düz yaq'en taşeri. Ama zu ğe harez ki, vaxun q'erəz şey exlətpsa.

Sot'in təspəyə əçist'un iz xna duği muxurxoy loxole bəğsay. Seiden iz pulmoğoy q'ic'p'i pine:

– Avazu, Əli xan, hun laşk'oy baksunen çuresa.

Zu cupi hayezzeri turel. Zu Seid Must'afaxun cəyil şii't'xoy p'olit'ik, icma düzbseynak' exlətp saz harey, ama şot'in sa molla k'inə za laşk'oybsuna həzirey.

– Hun mayinin ava ki, zu laşk'oy baksunez çuresa? Miya va he aid əşebu?

– Ke fikirə zu vi pulmoğoy boşez ak'i, mis'ik'cəl bakayin, za aid əş bune, şot'aynak' ki, zu – vi dostzu. Hun çurensa kışt'on Ninoyaxun laşk'oy baksun, şot'ayal za ak'ala pul teno, ketərə?

– Düze Must'afa. Hun me əşə k'ə pesen bakon?

Must'afan iz haq'ullu pulmoğon bez loxole bəği.

– Zu nexzu: “Ho”. İşq'ar laşk'oy bakalane, gele şaat'e bakon şot'in iz çureğalt'u haq'ane. Fərg teno – şo çuğoy xoşel hari nu hari. Haq'ullu işq'aren tene yaq' bəğal çuğoy içü çuresuna. Çuux – q'oruğə, işq'aral – bit'al. Q'oruğen ayizluna çureğalane? Təə. Ayizlunen oçala çuresun bəsebaksa. laşk'oy baka, ama vi eyex efa ki, çuux adi q'oruğə, q'erəz hik'k'al.

– Vi exləten t'ətəre c'eysa ki, çuğoy nə haq'ıl teno, nə ük'? – zu xavarez haq'i.

– Hun kot'o hələ xavaren haq'sa? – şot'in gorox-gorox bez loxol bəği pine. – Hoo. Şot'oğoy nə ük' teno, nə haq'ıl. Çuğon k'əbale kot'oğoy? Şot'in gele əyel eçalane. Vi eyexun ma c'evk'a, Əli xan, şəriyətə görə sa işq'ari haq'ıl xib çuğoy haq'ılaxun gelene.

Zu fikiresbsay ki, Seid bezi kışt'on Ninoya haq'suna nairəzi bakale, şot'aynak' ki, Ninoyen şot'o ak'ala pul tenoy. Şot'ay əyitmoğon za arxayinebi. Ko gele haq'ullu sa amdari coğabey.

– Ak'esa, hun narahat tenu ki, şo kışt'one? – arxayinluğen xavarez haq'i. – Bərkəs, şot'in islamq'an q'abulbi?

– Het'aynak'? – xavare haq'i şot'in. – Mat'ay ki, haq'ıl, ük' teno, şot'ay vëluğal teno. Çupux p'urit'uxun oşa nə cənnətə, nə cəhənnəmə tene bafst'a. Şo p'urit'uxun oşa əfçinebaksa. Ama şot'oxun bakala ğarmux, şii't' bakalat'un.

Zu irəzi baki bez bula jık'espi.

Seid Must'afan girke işk'afi t'ödx taşi tozen haq'i sa girke eçeri. "Sercükxoy nəsili tarix" – şot'in girkə qayk'amun zu kot'o k'alespi.

– Bəğa, p'əbaç vügümcü perinəst'a. "Hicrin 637 usenast'a Gəbadiye sarayına sultan Ələddin Keygubad p'urene. Şot'oxun oşa taxt'a laşiyo Giyəsəddin Keyxosrove bake. Ke padçağ sa gürcün xuyərəxune laşkoşy bakey, padçağen şot'o t'eq'ədər gelene çuresay ki, təngin loxol izi şot'oxun şikiləne düzbest'ey. Sa kərəm müdrük saal İvel amdarxo sultani t'ödx hari pit'un: "Sultan şəriyəti əleyinə nu bakalane. Ko günaxe". "Buxaçuğon za memiya arşevk'ene efi loxol kalaluğbseynak', – əcuxlu sultanen nexə. – Efi əş – za tabibaksune..." Müdrükxo dirxorbaki tat'unsa. Ama Buxaçuğon sultani pulmoğö qayene, şot'in iz bütüm günaxbi əşurxo aneksa, oşa sultanen təzədən müdrükxo iz t'ödx k'alene. "Zu İvel k'anunxo pozmişbsun tez çuresa, – şot'in nexə, – şot'aynak' ki, Buxaçuğon kot'oğö bitova əməlbsuna zane əmirbe. Kot'aynak'al əmirəzbsa, meyın oşa təngin loxol aslani şikilq'an baki, iz bəşin turmoğon xançalq'an biq'i – ko zu bakoz. Bez bel işiğ sakala bəğal, – bezi gele çureğala çuux". Şot'oxun oşa İrani gerbe loxol aslani q'a bəğə şikilo. Avabakalt'oğonal next'un ki, dünyəne gürcün çupuxxoxun gözəlo teno.

Seid Must'afan girkə but'ek'i.

– Anksa, – axşumk'a, bez loxol bəği, şot'in pine, – t'e vaxt Keyxosroven bit'u işəl hunenbsa. Sal sa k'anunen kot'o q'adağa tenebsa. Gürcün xuyərmux Xavareçali buyruşxon tadi sa şaat' şeye. Xavareçalen K'orani boş pene: "Taki şot'o haq'a".

Seid Must'afay sufat cügünəbaki. Şot'ay xuri pulmoğö işiğə hari. Seid Must'afa gele müqey ki, İvel girke köməyen q'amci əsiri mis'ik' sa p'roblema həlbes baneki. Dirist iz sufaten nexey: bütüm nu vəbakalxon avabakeq'at'un, serilüğ maya şameşe!

Zu şot'o q'ujbi müçəspi, oşa arxayin ük'en k'oyaz taşi. Üşe, ams'i küçəmoğö bez turin səsurxone c'eyşay. İşə bez baç'an İvel girke, sultan Giyəsəddin K'eyxosrov saal gele avabakala Seid Must'afaney.

12 Bul

Beyvan – sirlu nu q'amışakes bakala sa dünyəni darvazinane oşq'arst'a. Bez əke turin oq'axun c'eğala toz saal xuri jeyur hər tərəf çərtəney. Bez arşi əke k'azaxi yəhər şaat' cügünəy. T'erek'i k'azak'xo ke yəhərxo içoğoy biin oq'a laxi bast'unksay, hamal

turelt'un çurey. İçoğoy bütüm bakalo – şum, sa p'ot'urk'a fi, k'abardin ayizmoğoxun başq'i q'ızılxo – k'azak'xon toraya bapı yəhərəxun ğaç't'unne. Ama bez toray ams'ine.

Beyvani muşen ümüxxo taneşt'a. Ėken za bəyic' me q'ume boş'tan taneşt'ay. K'abardinxoy yapançinen za muşaxun q'orişebsay. Ėsk'ərxon saal amdarfiq'k'alxon me yapançina əxil tayseynak' saal fiq'seynak't'un ěbëy. Şot'o usum çadıral bes banekon, şot'ay boş başq'i malal bapı bəc'ürpes banekon. Kot'ay koməyən xuyərmuxal başq'es banekon – şot'oğoy yapançinen bəc'ürk'at'an, şip' art'unst'a iz boş.

Zu ěkən tazsay Bəkünəxun samal aralu bakala Boz Gurd darvazoğoc. Şo p'ə q'alane q'umla beyvani biyex. T'e vaxt'in nağılxoy boş exlətesay ki, türkürxoy əjdad bakala Boz Gurden t'e vaxt Osmanlu türkürxoy bəş taşi şot'oğoy me darvazinaxun c'ovakesede.

Me q'alın tume, xaş kala bakat'an, arant'orxo saal ulurxo gireşi içoğoy bula göynul bi, ulayınşt'unbsay xə k'inə. Bərkə şot'oğon xaşə loxol p'urit'un ak'sa. Xəyoğost'a p'uri bakat'an ketər his baneksa. Şot'oğon burt'unqsa zozobsa, hələ amdar dirist hamaq'un, unk'o hist'unbsa ki, şot'ay biyala vaxt işalayınşakene. Ənvər paşan K'avk'aza eçeri xəyox ulurxoxun sa cinst'un. Yallarık, Urusi imp'erin tabıbakıyoroş...

Ėkən beyvanen bəyic' tazsay. Bez t'ödxəl bez bava, zaxun qoş tene manst'ay. Şo ěkə bac'ane arşi, ěkə ozana işa k'os'p'aki nağılxoy boş bakala sa k'ent'avr k'inə tanesay.

– Səfər xan! – zu k'alespi. – Səfər xan, vaxun bez exləto.

Bez bava iz s'iyen gele vacib vədinez k'ale.

– Tağala gala upa, bez ğar. Ėkə loxol tağat'an exlətpsun hasande baksa.

Bez bavan za lağane haq'sa? Zu burezq'i ěka tataren duğsa. Bez bava haq'əsi iz q'aşurxo alanebi, iz ěka c'idi bəşe başi. Yan buryanqı sunay t'ödxun taysa.

– İzbaksa, va bez ğar, k'ə upsunen çuresay? Şot'ay səs axşumk'ane c'eri.

– Zu laşk'oy baksunez çuresa, Səfər xan!

Boxoy vaxt p'öğəl şip' çuryanpi. Saycə ost'aar muşə səse c'eyşay.

– Dənizi bərine vaynak' k'oj biq'oz, – axır Səfər xanen iz səse c'evək'i. – Zu sa yöni ga t'et'ıya ak'ezu. Yəynulal Mərdəkənan yəşəyınşon. Samci əyeli s'ıya İbrahimyan laxon, kalbay s'ıya. Çureğayın, vaynak' maşinal hazq'on. Ama ko lazımsuz şeye. Kot'aynak' beş yaq'mux teno. Şaat'o şone, ěkurxoynak' k'oj biq'en.

Şo şip' çurepi. Yan Boz Gurd darvazoğo c'ovayanki, dənizəç taşi, Bailov qəsəbinayan p'ap'i.

– Vaynak' xuyər q'əvəğaz, banekon hun şunesa bəğəbenu? – bavay səs zaynak' gele əxiləxune c'eyşay. – İsat'in cəyilxon xuyərə içənt'un bəğəbsa.

– Zu Nino K'ip'ianinaxun laşk'oy bakoz.

Bez əyitə ibaki şot'in qaq tenepi. İz yön kiin q'antarğina ost'aar biq'eneş.

– Nino K'ip'iani? – Şo gele goğane. Bütüm gürcün xuyərmux goğant'un, ama sağlam əyloxt'un eş't'a.

Samal bez əcoğone biq'i iz əyitmoğoxun. Bavan axşumk'a bez loxole bəği.

– Hun gele cəyilnu, Əli xan. Xuyərməğoynak' yəni bədən muzurxo avabaksaxun vacibe, – şot'in pi, xavare haq'i: – Hun he vədən laşk'oy baksun çuresa?

– Payize, Ninoyen lişeya çark'at'an.

– Lap saat'! Ak'esa, əyel bakale eğala useni mayisast'a. Mayıs saat' xaşə.

P'urum bez əcoğon bineq'i. Unk'oy, bavan za lağane haq'say. Zu Ninoya nə iz goğanluğaxun, nə muzurxo avabaksaxun tez haq'sa. Zu şot'o gele çuresiz haq'sa.

Bavan p'urum axşumepi. Oşa q'artarğina zapi pine:

– Eki sa gala arşi şum uken. Zu busa bakezu. Hamemiya arşen.

Yan əkurxoy loxolxun şiryan. Bavan torayaxun şum q'a ğismine c'evk'i. Şume qit'u cöybi zane tadi, ama zu busa tezuy. Q'ume loxol söykəyinşəki, bavan yavaş-yavaş uneksay, fikirlu əxil bəğsun. Bürdən iz çö badalebaki.

– Hun düz əşen biq'sa ki, laşk'oyen baksa. Zu xib kərəm laşk'oy bakezu, ama bez çupux p'uret'un, payizi t'at' k'inə. İşəl, hun avanu, zu subayzu. Ama hun laşk'oy bakayin, banekon, zuval laşk'oy bakaz. Vi Nino – kişt'one. Barmata şot'o vi k'oya q'erəz din eçane. Barta bəyin ğine kilisinəq'an taşi, ama k'oya bəyinşa maq'an eçeri. Çuux – usum xoxp'akala q'avane oşq'arst'a, kot'o vi eyex efa. Şot'o t'apmapa, şo bihi bakat'an. Ama vi eyexun ma c'evk'a ki, k'ojin kalo – hunnu, ama şo vi xoji bakalane. Hun avanu – musulmanxoy bip' çuux haq'ala ext'iyəro. Ama saat'e bakon vi sa çuux bakayin. Ama Ninoyaxun əyel nu bakayin, t'e vədə – banekon. Çuğə feret'mada, şot'oxun səbirlu baka. Tarak'ala işq'arxo lənətlut'un əsirxon. Çupuxxo əyel k'inət'un, ama içoğost'a bicluğə saal əcux. Kot'o həmişə vi eyex efa. Şot'aynak'

gele payurxo haq'a, ama için k'ənesa məsləhətbayin, hun t'iyəmin cürə ba.

– Ama zu axri şot'o gelez çuresa!

– İşq'aren çuğo nu çureğalane, – bavan, iz bula jik'p'i, pine. – İşq'aren gərəy iz vətənə çureğane, davina çureğane. Bəzit'oğon gözəl xalçooxt'un çuresa, çətin bəğəyəğala silah. Ama arane baneksa ki, işq'aren çuğo çuresa. Hunal avanu, Məclunən Leylina çuresuna, Hafizi gazelxo k'alpenu. Şot'in həmişə curesunaxune şampe. Avabakala amdaxon next'un, Hafiz sal sa çuğoxun işa bakitene. Məclunal adi sa bul xarab amdare bake. Za vəbaka: işq'aren çuğo q'orişalane, nu çureğalane. Ko Allahi əmire.

Bava şip' çurepi. Zuval şip' çurezpi. Bərkə şot'in duzəxe nex. Əsəso işq'areynak' çuresun tene. Bavan kot'o saat'e ava. Şot'in bürdən axşumpi pine:

– Saat', zu tazğon k'nyaz K'ip'ianin t'ödx, exlatezbon ke barada. Bəlkə dünyə t'etərə badal bake ki, cəyilxo içənt'un xozaman taysa?

– Zucə exlətp'oz K'ip'ianinaxun, – kap-kap pizu.

Yan p'urum əkurxoy loxol arşi tayanşi Bailova. Samal oşa neft'e vışk'oxe ak'əşi. Bibi- Eybət – Bəkün rayone, neft' c'eğala gane. T'iyani havina neft'e aden haq'ene. T'e fant'an duğala kururxoy t'ödx çurp'i fəhləğoy kulmux neft'əxun məp-məyine. Neft' içəğoy k'əşəmoğoxun s'oroyeşi oçalane k'at'ey. Bailin türmin t'ödxun döpə səse c'eri.

– Şut'un döpt'i? – zu haraypi xavarez haq'i.

Ama şuk'k'ala tet'un döpt'ey ğe Bailin türminə. Döpe səs Bəkün garnizoni k'azarmoğoxune eysay. T'et'iya əsk'ərxo davabsunt'un zombsay.

– Çurensa dost'urxo ak'sun? – bez bavan xavare haq'i. Zu irəziz baki, oşa beş əkurxo k'azarmin p'laşayan c'idi. İlyas bəy q'a Məhəmməd Heydəren əsk'ərxo zomt'unbsay. Şot'oğoy çoyexun ap'e s'oroyesay.

– Yöön! Təərs!

Məhəmməd Heydər gele k'odoğ bariney. İlyas bəy isə q'ert'u tabibakit'une oşq'ar. Şorox beş t'ödx hari, yaxun p'arot'unbi.

– Efi xoşel enesa me q'ulluğ? – xavarez haq'i. İlyas bəy şip' çurepi.

– Hik'k'al nuval bakayin, – memiya gimnazinaxun saat'e, – k'odoğo şipi Məhəmməd Heydəren pine.

– Həysə beşi təzə k'omandıro, – İlyas bəyən pine. – Şuşalu, k'nyaz Məlikov.

– Məlikov? Ko t'e Məlikove, Q'arabaği əkə q'onçux?

– Haşo içe. Ke ěkaxun bakala əfsanox dirist garnizona haq'ene. Yan şip' çuryanpi. İlyas bəyen gorox-gorox darvazinaçe bəği. Şot'ay çöyel paxılluğə ak'esay.

– Hun, unk'o, Əli xaneynak' paxılluğənsa? – bavan, iz kula şot'ay əmnabel laxi pine. – Ma paxılluğba. Kot'ay, iz azadluğaxun cöybakala fikiro.

İlyas bəyen axşumepi:

– Hun Ninoyaxun laşk'oy baksunen çuresa, k'etər tene?

– İz vaxt'e, – Məhəmməd Heydər gərebaki, – bəsse avaraluğbiyo. İsa hun avabakalnu, hetərebaksa. Şot'ay səs samal əcuxlune c'erı.

K'ət'un ava yəşəyınşaxun Məhəmməd Heydərən q'a iz çadrin oq'a bakala çuğon?

Zu şot'oğo dirist'oğon manda pi, bez bavaxun sagala k'oyayan taşı. Asiin k'ojurxo sərine baks. Üşe, unk'o, orayini çax xene boşen baysa. Ğenaxunal çax hamaman baysa. Divani loxol bask'ezuy, t'elefonen zəngbat'an.

– Əli xan, bisazu eğarixaxun q'a hesabi dərsəxun, – burdən Ninoi səsəz ibaki. – Eki, za köməyba.

Vis' dəyğınəxun oşa Ninoi t'ödxzuy. Şot'in iz kulmoğo boxonedi, k'əşəmux tamak'i boşey. Şot'ay k'əşəmoğo sogo-soğo muçespi.

– Nino, zu bez bavaxun exlətp'ezu. Şo irəzine.

Ninoyen iz müqəxun axşumeney, ot'psun otağaçe bəğsay. İz çö ç'oç'a bakeney. Şot'in bez t'ödx işalayınşaki şip'c'ə pine:

– Zu q'ızbsa, Əli xan, gelez q'ıbsa!

– Het'uxunen q'ıbsa? İmtahanxoxun?

– Təə, – şot'in pi iz çöya taranedi, oşa dənizəç bəği, q'ıbala k'inə baki p'ə kiin iz bulane biq'i:

– Əli xan, İks şəhərəxun İgrek' şəhərə p'oyeze taysa əlli k'ilometr sa saada...

Unk'o bez əmnabelxun sa yüke biti, zu müq burezqi şot'ay hesabi girkürxo bəğsa.

13 Bul

Dənizi tərəfəxun eğala dumanen şəhərə bəc'ürpeney, şot'aynak'al fənərxoy işiğxo sa təərene ak'esay.

Dənizi t'ödx əcuxlu tağay-mağayez taysay. Dumani q'atexun c'ovakala camaat ak'tenesay. Bez bəş c'eğala amdarxo gəy ak't'unsa, gəy açi batt'unksay dumani boş.

Zu yaq'a biti sa daxt'ak'a lamanezdi, sa hambali loxol bizti. Şot'in iz jomo k'enesa k'əc'enedey, anaşa zapi sa amdar k'inə bez loxol nu ak'ala pulmoğon bəneğsay. Zu əcuxlu şot'ay baç'ane sa yumburuğ duğı c'ovaki tazsi.

K'ojurxoy işiğxo aneşt'ay. Zu bez pulmoğo q'ic'ezpi, p'urumal lamanezdi, yaq'a biti sa butulk'inə. Bez bəş sa iranlune c'eri, xoxp'aki aynin səsəxun şot'in q'inebi.

Dumani q'atexun şinesa tapane ak'əsi, şot'in pine:

– Biyasin xeyir, Əli xan.

Zu bez bula alabi axşumk'ala Naxararyanaz ak'i. “Ləənətq'an baki!” – ketər fikirbi memiyin t'ist'unez çuresay, ama Naxararyanen bez əmə ost'aar biq'enedey.

– Va pisen hisbsa, bez dost. Zaxun baka samal.

Şot'ay səs gorox eğala k'inək'e c'eri. Bürdən za mandak'luğene haq'i. Zaynak' çax ap'e hari, male manst'ay susp'akaz.

– Eki Filip'osyansı rest'orana tağen, – Naxararyanen pine. Zu irəziz baki. Zaynak' ene fərg tenoy, za k'ə baksay.

Yan Baryat'insk'i küçinen kala rest'oranaçyan taşi. Naxararyanen bez əmə hələ tene tərbey.

Cügi divana arşi, şot'in za gorox hari pine:

– Ko p'i jalpsune, Əli xan, k'avk'azluğoy adi p'i jalpsun. Ko me eğarixaxune. Bərkə ko q'erəz şeyə? Bərkə q'erəz sa mənəno ki, qoş bəğinut' t'inst'a?

Rest'orani cügi divanen, bariğoy loxol bakala ç'oc'a armuşumxon, – kot'oğon bitot'in za sakit'ebi. Sa q'urtt'un çəy üği burezqi exlətpsa, ğe k'oja K'ip'ianineynak' zəngbsunaxun, Nino c'əp'k'in k'oyaxun c'eysunaxun, bezi k'nyaginay kula muçpsaxun, k'oja k'nyaza beş ailina eğala gəliraxun, oşa təmiz urusi muzin şot'oxun Ninoya çuresunaxun.

– Oşa p'oy? Exlətp'a bez dost, – Naxararyana me exlətxon gelene maraxlayınşı.

– Oşa? De ümüxlaxa. – Gürcü k'nyazi aksent'en buresqi şot'ay əyitmoğo təkrapşa. – Hörmətli Əli xan! Bez ğar! Zu vaxun saat' işq'ar bez xuyəreynak' bəğəbes tez bakon. Bütüm xuyərmoğon çurt'unğoy vallarik' sa amdaraxun laşk'oy bakat'un. Ama Nino hələ gele mis'ik'e. Kot'in k'ə q'amış çuresaxun? Şot'in hələ k'alene. Yan indus teyan ki, xuyərmoğo əyel hamaq'un işq'ara tadayan! Vi eyexun ma c'evk'a ki, beşi din, tərbiyə, cəmiyyətə baksun q'erəze. Zu kot'oğo efi saat'luğeynak'ez nex. Fikirezbsa ki, vi baval zaxun irəzine bakon. Lap kot'oğo ma bəğən. Həysə atenanksa, hetər pis ğimxone hari? Şina ava, me əşurxoy axır hetər bakale! Zuval Ninoi saat'luğaz çuresa.

Avazu, şot'in va çuresa. Zu şot'ay müqluğa mane baksun tez çuresa. Şot'aynak'al məsləhətəzbsa: ekinan dava çarksuna yaq'bəğən. Vəñ p'öğəl kalabakalnan, t'e vədəl sun-suna çureğaynan, p'urum me exlətə exlətyanbo.

– İsə k'ə bsunnan çuresa, xan? – Naxararyanen xavare haq'ı.

– Ninoya başq'ı İrana taşoz. Me biyaburçuluğa tez portp'on. Hun isə fikirtada: Şirvanşir nəsiləxun bakalt'u tət'un pi! K'ə fikirbsa me K'ip'ianinen! Za tək'irt'unbi. Şirvanşirxoy nəsil K'ip'ianin nəsiləxun damnane. T'e vaxt'in döörə hər K'ip'ianinen müqluğen iz xuyərə Şirvanşirxo tanedoy. Şot'in za beşi dine cöy-cöy baksunaxune pi? Şot'in k'ə upsuna çuresi? İslam kişt'onluğaxun pise? P'oy bez s'i? Bez bavan bezi loxol axşumk'ale. “Bəğanan, – uk'ale, – kişt'onen iz xuyərə tene tadi kot'o!” Yan, musulmanxo q'oja ulyan. Sabaç usen bəş...

Əcoğon biq'saxun əyitp'es tez baki. Şip' çurezp'i. Ak'esa gelez əyitp'i.

Naxararyanan axri kişt'one, bez əyitmux şot'ay köfele laft'on, ama ketər tene baki.

– Zu vi əcoğ q'amişəzbaksa, Əli xan. Ama şot'in va tə tene pe ki. Davin axıra yaq'bəğsunal düz tene. K'ip'ianinen vəbaksun tene çuresa ki, iz xuyər kalabakene. Ninoya başqsuni əleyinə tezu. Ko bisinəxun sinəyinqi sa yaq'e, beşi ədətəl uyğune. Ama ko axırnci sa yaq' tene. Şinesa gərəy taşi k'nyaxun kəbini barada exlətp'ane. Kot'oxun oşa so irəzibakale.

– Kot'o şin bala?

– Hətər ki, şin bala? Zu? – Naxararyanen iz döşə duği ost'aar pine. Arxayin baka, Əli xan, me əşlə za ext'ibərba.

Zu haq'esun şot'ay loxolez bəği. Maraxlune, me armin fikirest'a k'ə bu? Bərkə, türkürxo şəhərə bağamun bəş musulmanxoxun işabaksune çuresa? Zaynak' fərg butene, şot'in za iz dostluğane ak'est'a. Zu bez kula şot'oç boxozdi.

– Zu hər exlətə va uk'oz. Hun hik'k'al maba, əsəsal, xuyərə hələ ki, başmaq'a, kot'o axireynak'yan efon.

Zaynak' t'etərə hari ki, me kökə vəkəkes baskon. Zu hayzeri, şot'o q'ujbi, rest'oranaxun c'eriz. Küçinə tez pap'ey şinesa za k'alepi. Zu fırtıpi bez bavay bisi dost'az ak'i, Suleyman ağa, şoval rest'orana arşine bakey.

Şot'in iz kula bez əmnabel laxi pine: – bəğanan, Şirvanşire nəsiləxun bakalt'in arminane q'ujbsa!

– Zu q'iyexun q'arizbaki, ama Suleyman ağa buteney, dumani q'ate açi batek'i. Şaat'e ki, zu bavay t'ödx tez pey, het'aynak'ez taşey

K'ip'ianin k'oya. Uk'oz ki, hələ k'nyazaxun laşk'oy baksuni barada exlətp'i tezu.

“K'etər armıǵo nu çuresun – əyibe”, – k'oya p'ap'at'an k'etərez fikirbsay.

Oşa bütüm ğimxo t'elefoni t'öǵxez baki. Zu tez fikirbey ki, bez yəşəyinş me məyin ap'arat'axun asılı bakale. K'oyaxun tez c'eysay, bavay sualxo, het'aynak' tez taşi exlətpsa Ninoi bavaxun, k'ənesa bəxmǵoy oq'a nexsuy. Arane t'elefoni zəngəxun çəğezney, oşal ümüxezlxasay Ninoi exlətxo.

– Əli, mo hunnu? İbaka, Naxararyan arsene bez nanaxun exlətebsa bez İlik'o Çavçavadzeyi şeirxoxun.

Samal oşa sal zəngebsay:

– Əli, inbaksa? Naxararyanen nexə ki, İrani mədəniyəti təsir kalane bake Rust'avelin q'a çuux padçağ Tamari loxol.

Sal zəngə baki.

– Əli xan! Naxararyanen bez bavaxun çəyə üğsa. Şot'in həysə pine ki, me şəhəri sir azuk'xoy saal millətxoy q'oomluğast'ane.

Sal qı saad oşa:

– He haq'ulluva me Naxararyan!

Zu axşumpi t'elefona lasxi. Haketər ği ba ği c'avaneki. Naxararyanen iz ğimxo K'ip'ianin k'oya c'ovakesedi: kəyi, üği, exlətbsun. Şo K'ip'ianinaxun taranney, şot'o cürbə-cür məsləhətxone tast'ay. Zu t'elefonen şot'ay bütüm biclüğxo avazbaksay.

– Naxararyanen exlətebsay ki, təzə Xaşe c'ere. Şot'in nexə ki, Amdara q'ızılı təsir – damna K'avk'azi q'a İrani azuk'i Xaşa bul k'os'psuni nəticəne. Əli xan, zu ene kot'ay ams'i exlətxo ibaksun tez çuresa. Baxçına eki.

Beşi həmişəni gala q'alın tume görüşyan baki. Ninoyen kap-kap axırinci exlətxo za pine. Nanan za xoyinşebşa ki, q'ərib musulmanaxun laşk'oy ma bakaz, bavanal qı zarafat'en Ninoya nexə ki, şot'o zu garema efoz. Bez mis'ik' Ninoyen axşumpi, oşal zarafatsuz iz bava, nana pine:

– Vəñ q'ı tenenanbsa? Vəñ k'ə balnan, Əli xanen za başq'i taşayın?

Zu şot'ay bula sıǵallayınşezbi. Zu bezi Ninoya şaat'ez çalxsə – sot'in həmişə iz uk'alt'u balone.

– Me dava hələ vis' usen tayer banekon. Gele pise, beş bavan, nanan yax ke q'ədər boxoy yaq' bəğest'alt'un.

– Hun həgigiyal, za gelen çuresa, Nino?

– Yan sun-sunaxun cöy yəşəyinşes teyan bakon, – şot'in iz cicirxo t'ut'uk'a pine. Bez bavan, nanan bütümə çətinət'un bast'a. Ama şot'oğon uk'alo tene bakal, zu bez əyiti loxol çurk'oz. Zu va çurezsa? Hoo, zu həgigiyal çurezsa va. Ama sal sa vədine za başmaq'a! Nino şip' çurepi, oşa bürdən t'it'eri taneşi. P'urumal burqəsi şot'ay t'elefoni zəngürxo:

– Naxararyanen nexə ki, namak'e haq'e iz Tiflişə bakala əmin gəraxun. Nexə ki, padçaği K'avk'aza kalalugbalo irəzine gərgür kəbin baksuna. Şot'in hesabebşa ki, ko q'erəz millətəxoy mədəniyyəti işabaksunə. Hun q'amışnu şot'in k'ə upsuna çuresa?

Zu hik'k'al tez q'amışaksay. Tənbəl k'inə k'oya arşezuy. Bez xalay xüyə Əyşə hari exlətebi ki, axırinci xib gınast'a Ninoyen qo fəndəxun p'əne haq'e. Ayşən bütüm taxsıra bez loxole laxi. Zu beş gələcəyə fikirbamun gərəy Ninoi dərşəxun fikirbizuy. Oşa yan Ayşəxun nərđyan əçipi, zu taşevəzk'i, içuxun irəzi Ayşən əyite tadi ki, Ninoi dərşə köməybale.

P'urum t'elefonen zəngəbi.

– Hunnu, Əli xan? Şot'oğon hema vaxt'e p'olit'ik'inəxun saal ek'onomik'inəxunt'un əyite. Naxararyanen nexə ki, musulmanxoynak' paxılluğebşa, şot'oğon içoğoy tənginə irani oçəlxo laxes bat'unksa. Şina ava, uruset'a k'ə bakale? Bərkə, bitov çarəğale. Ama İrana bütüm oçəlxo saycə musulmanxon haq'es bakale. Şot'in nexə ki, dəgig avane, Gilani qıyo Şirvanşirxoye. Uruset'a burqəğala gərgürçiluğa bəğat'an, xaricə oçəlxo baksun – vi gələcəy baksunə. Mə exlətən bez bava, nana təsirebi. İşə bez nanan nexə ki, musulmanxoy araneyal mədəni amdarxo bune.

Mə exlətəxun p'əği c'ovakit'uxun oşa, sa armin şaxmat' əçik'alən iz əçinə taneşeri. T'elefonen zəngəbi, Ninoyen ham axşumk'a hamal önek'a pine:

– Bavan q'a nanan yax xeyir-bərəkətt'un tast'a. Ammen!

– Vi bavan içinq'an zaynak' zənbə. Şot'in za təhk'irebə.

Hakətərəl baneki. K'nyazi səs yaman cüginə c'eri. Amdaraxun ketər əyitk'at'an köbut coğab tades tene baksa.

– Əli xan, beş k'oya eyes bankon?

Zu t'ist'un tazşi şot'oğoy k'oya. K'nyaginan önepi, za muçepi. K'nyaz təzə paltarlaney. Şot'in kəbinəxun, ailin yəşəyinşəxunə exlətp'i, ama şot'ay exlətxo bez bavay exlətxoxun q'erəzey.

– Kəbin, – k'nyazen bureqi, – sun-suna vəbaksunə, sun-suna bəğşunə. İşq'aren q'a çuğon sun-sunaxun məsləhət balat'un, sun-

sunaynak' baç'an bakalat'un. İçoğoy eyex efalat'un ki, p'öğəl – azad saal barabar amdarxone.

Zu k'nyaza pizu ki, sal sa vədine Ninoya çadra lapsa tez bark'al, bezi garemäl tene bakal.

T'e arane Nino banesi, zu şot'ay k'odoğoxun muçespi. Nino ot'exun q'ic'esi, köməy çureğala mis'ik' sa q'uşane oşq'ardi.

– Ama hələ şuk'k'alen kot'o nu avabakalane, – k'nyazen pine. – Ninoyen süft'ə lişeya çark'eq'an, oşa bitovt'u avabakesyandon. Bez xuyər, – şot'in Ninoi loxol bəği pine, – yöni k'alp'a. Hun imtahanxoxun bot'bakayin, gərəy sa usen yaq'bəğan.

– Arxayin baka, bez bava, – Ninoyen coğabe tadi, – zu p'ə imtahamal tades bakoz – lişeyinal, ailinal. Ke imtahanxost'a Əli xanen za köməybale.

Ninoi k'ojin t'öx Naxararyanen maşini boş bez yaq'ane bəğsay. Şot'in iz pulmoğoz zilbi bez loxole bəği.

– Naxararyan, – şot'ay loxol bəği pizu, – zu va boşluzu. – K'ən çuresa vaynak' baz? Çurensa Dağıst'ana vaynak' sa aiz haq'az? Çurensa İrani orden? Bəlkə, vaynak' Enzelina ap'elsini baxça haq'az.

– Hik'k'al, – şot'in ost'aar pi, iz kula bez əmnabel lanexi. – Za hik'k'al lazım tene. Zu müqzu ki, əşurxo düz yaq'a laxez baski. Hako za bəse.

Zu irəzilüğen şot'ay loxol bəzği. Yan şəhərexun c'eri Bibi–Heydəti tərəfyan taşi. C'men, məyin maşinxo oçala t'əq'esi neftt'un c'eyey. Kot'o tamaşabi fikirezbi ki, Nobeli ailinen iz əslə çark'esest'a beş havina badalbsunen, hetər ki, Naxararyanen zaynak'e çalışaki. Dənizi gele pay k'ulen buybakeneş, oçala gərbakeneş. İşə me oçal dənizə daxil tene.

Me gane t'e soğoz çöyel şinesa çəyxanane qaypeş. Yan t'iya arşi çəyyan üği. Şo dünyəne ən saat' çəyey, içk'i k'inə tündey. T'e çəye adaxun finoğoy baki Naxararyanen bureqi Anat'olina armigoşoy k'as'esunaxun saal türkürxo Q'arabağa eysunaxun exlətbsa.

– Ma q'ibanan, – pizu şot'o, – türkürxo Bəkünə bağayt'un, zu c'ap'p'oz vəx beş k'oya.

– Zu hik'k'alaxun q'i tezbsa, – Naxararyanen coğabe tadi.

Nargin adani baç'ane muç'uliğon s'alest'ay. Üşeni şip'luğoy oçalin çöye!

– Dəniz q'a dənizi bəri, içoğoy davinast'a, həmişəluğ gərbakala işq'ar, çuux k'inək'e.

Kot'o zuz pi nəəl Naxararyanen, bez eyex tene. Naxararyanen za k'oyane eçeri.

– K'nyaz K'ip'ianinen Şirvanşir ailina diristbakanne. Nino – bez nişanlune. Əycə taki şot'oğoy k'oya mandi əşurxo həlba.

Zu gele mandak', müqzuy.

14 Bul

Şamat'xo, xaşurxo c'ovaneksay. Gele əşurxone hari c'ovaki, Dünyəne, beş ölkinə saal beş k'oya. Gubernat'or baxçin xodurxoy xazalxo bareney. Məyin baki göye çoyexun c'emen ağalane eysa. Samci ije harey, şəhərə ijenane baki.

Üşemux bureqi gödəy baksa.

Çölexun şəhərə yavaş-yavaş burt'unqi buşurxoy kərvanxo eysa. Şot'oğoy loxol bakala neşum xayur q'umen buyey, pulmoğonal həmişəni k'inə əxile bəğsay. Buşurxon güllinen q'a silahən buy sanduğxot'un zap'ey. Mo bütüm davinast'a ext'i silahxoney. Küçimoğoxun zığ-zığ əsk'əri paltarla türke əsirxone taysay. Sot'oğo limanat'un taşt'ay, t'et'iyn gəminə arşevk'i Nargenat'un yaq'absay, ke əsirxo t'et'iya dizent'eriya azaraxun, busaluğaxun saal həsrətəxun bisat'uniy. Bəziyoroxt'et'iyn t'it'unst'ay, ama oşa şorox İrani elaxoy beyvanxo nələləl K'asp'iin xeyurxoy boş k'as't'unstay.

Dava gele əxile taysay, ama bürdən yaxal p'anep'i. Q'uzeyi tərəfəxun əsk'ərxon buy eşalonxone eysay, bəğ bat'k'ala tərəfəxun eşalon buy yaraluyox. Padçağən iz əminə ordun kalaluğaxun c'evk'i bureqi için kalaluğbsa. Padçaği əmi isə

K'avk'aza kalaluğbale baki. Şot'ay məyin xoji beşi ölkən loxol bineti. Kala k'nyaz Nik'olay Nik'olayeviç! Şot'ay boxoy kulmux Anat'olinal şirik' p'anepsay. Şot'in iz viçey gare loxol bakala iz əcoğo q'oşuna çətin hücumxo yaq'abine c'evksay. K'nyazi əcuğ ijla buruxmoğo, q'umla beyvanxo c'ovaki Bağdada, T'rabzona, St'ambula p'anep'say. Camaaten şot'ay loxol "boxoy Nik'olay" s'ine laxey, q'İbsunal exlətt'unpsay şot'ay vəhşilüğaxun, əcuxlu davabi p'i şip'saxun.

Davina gele ölköxe gərbaki. Davabala ga Afganist'anaxun burqi Quzey dənizəl şirik' p'anep'say. Bəzi k'orolxoy, ölköğoy, q'oşuni kalat'oğoy s'iyurxo, davina p'uri əsk'ərxoy loxol gireşi t'at' k'inə, k'azet'i boş şameşi buybakeny.

P'urum joğule hari. Gam bəğən şəhərə bok'osebsay. Asvalt camaati turin oq'a xenebaksay.

Bez ğimxo dost'urxoxun çəyxanoğo, k'afeğone c'ovaksay. gelet'in zaxun iz çoya taradeney, bezi Naxararyanaxun dostluğbsuna görə. İlyas bəye diviziya hələ şəhəreney, həmişənin k'inə əsk'ərxo toze boş zomt'unbaksay. Camaat t'e vaxt'in k'inə, op'eroğo, t'eat'rxo, k'inoğot'un taysa.

Gele əşurxone baksay, ama maşk'al – nə dünyəne, nə ölkinə, nə k'oya hik'k'al badal tene bake.

Nino, imtahanxoxun mandak' baka't'an, t'it'eri enesay bez t'öğöl, zuval şot'ay çax kula şarezney.

İz pulmoğoxun ak'esay ki, şot'in q'ınabsa. Aşən za exlətebi ki, Şirvanşirxoy bin k'inə, məlimen şot'o hörmətebsa, jurnalı boş saat' q'iyməte tast'ay. Yan Ninoyaxun küçinə tarak'at'an iz sinifi xuyərmoğon fıripi beş loxolt'un bəğsəy. Yan sagala tayansay k'luba, t'eat'ra, açik'ala zala, ama yan hər vədine tək mandes teyan baksay. Beş dost'unxo beş t'ödx't'un baksay. Yan həmişə İlyas bəyəxun, Məhəmməd Heydərxun, Naxararyanaxun sagalayan baksay. Vəbakala Seid Must'afal arane yax gərebaksay. Bez dost'urxo yaq'ax tayes tet'un baksay Naxararyanaxun. Kök, təngələ Naxararyanen şamp'an üği exlətpsa burqat'an k'avk'azi azuk'xoy sun-suna çuresunaxun, Məhəmməd Heydəri k'odoğ barest'ay.

– Naxararyan ağa, – sa kərəm sot'in porttenebi, – efi ke q'ayğın ga tene. Şot'aynak' ki, davinaxun oşa armığoxun dirist'orox mal mandale.

– Ama Naxararyan – dirist mandalt'oğoy boş bakale! – Ninoyen harayepi.

Naxararyanen şip' iz şamp'anane üğsəy. Zu ibakezuy ki, şot'in bütüm iz dövlətə şveşar bank'a c'ovakest'une çuresa. Ama ko zaluğ tene. Zu Məhəmməd Heydərə xayışezbi ki, Naxararyanaxun yöniq'an əyitp'i.

– Bez armığo ak'ala pul teno, – k'odoğo şipi şot'in pine.

Axir ki, imtahanxoy vaxt hari p'anep'i, İvel Tamaray s'iyen bakala lişeyi zala Ninoyen hesabaxun, k'lasik'xoy əsərxoxun, tarixaxun iz avabaksuna təst'iğebi.

Lişeya çarksuni balaxun oşa zu Ninoya k'oyaz c'ovakest'i.

– İsə vən nişanlunan, – q'oja K'ip'ianinen pine. – Əli xan, gireynan Tiflisə tağen. Va bez ailinə çalxest'unez çuresa.

Yan Tiflisəyan taşi.

Tiflis xod gele bakala c'ələyəne oşq'arst'ay, hər xod t'e soğo xode nə əminey, nə əmin ğarey, nə t'ayin ğarey, nə xalaney. Me

şəhərə amdar açes banekoy. S'iyurxo ost'aare c'eysay, məxnə xoda laft'i t'ap'ori səsəllarik': Orbeliani, Çavçavadze, Şeret'eli, Amilaxvari, Abaşidze!

Didubeyi baxçına Orbeliani ailingen q'onaxluğəbsay. Gürcüğoy zurninen k'axet'in davin məğəne farey "Mravalaveri", xevsuri "Lilo", K'ut'aisinaxun hari əmin ğar Abaşidzenen imerit'eni buruğoy yəşəyınşalxoy "Mgari Deliya" məğəne məğey. Berezərin ukun kəybakamun boxoyebaki. Buruğoy bac'anexun bəğə işiğ bitat'an fark'alxon içoğoy gimnat'un farpi "hayza, çuux padçağ Tamata, Gürcüst'anen vaynak' önenne".

Zu Ninoi t'ödx şip' arşezuy.

Sa hema əmin ğarmoğon xançalla gürcün açit'un açipi. Kot'oğoy ke açi maraxsuzey. Bez t'ödx arşit'oğoy exlətəz ümüxlaxi.

Şeret'eriğoxun sunt'in Tiflisə Şingiz xanaxune q'orişə.

– Avanan ki, Çavçavadzeyi nəsil gele damnane Bagrat'ioni nəsiləxun.

– Orbelianin nəsil mayına hare? Hetər ki, mayına? Samci Orbeliani xib hazar usen bəş K'it'ayahune hare. Şo imp'erat'ori ğare bake. Ğeyinal şirik' Orbelianin nəsiləst'a nanaxun bakala əylux xuri pulmoğont'un baksa.

Zu yavaşcə şot'oğoy loxolez bəği. Beşi Şirvanşirxoy sa hema nəsil, zaxun bəş dünyəne hari, hik'k'ale, me damna nəsilxoy t'ödx.

– Dirxor ma baka, Əli xan, – Ninoyen za sakit'əbsay. Bez əmiyox gele damna saal s'ila nəsiləxune. Ama hun fikirba ki, kot'oğoy kalboox mayat'un bake vi kalboğon Tiflisə haq'at'an?

Zu coğab tez tadi, ama Ninoi əyitmoğon za saat'e bi: Ninoyen iz ailin boş içü Şirvanşir ailinəxune hesabbi. Hetər ma müqbakaz? Zu şot'ay loxol bəği axşumespi.

Ç'oc'a k'axet'ini finen jaleney. Zu bez əyaq'a ext'i Orbeliani nəsili diristt'uğaz pi. Sa q'oja çuğon k'os'p'aki bez ümügoy tume pine:

– Arxayin üğə, Əli xan. Ko Buxaçuğon tadi fine. gelet'in kot'o avatene. Mandi bitov fi seytanaxune.

Şəhərə yan qaybaki kəykəmoğolyan hari. Zu çurezsay ot'ela tağaz, ama tez ava, əmin ğaray, əmiyay, tet'un barti taysa.

– Nəyni vən Orbelianin q'onağnaniy, ğe bez q'onağ bakanan. Savaxt'in şuma T'urgvina ukalyan. Berezəreyal dost'urxoxunyan arşon.

Zu gürcün k'nyazurxoy əsirez baki. Haketər sa şamat' c'ovaneki – yan alazani q'a k'axet'in finaxunyan üği, kəbab saal eğeli ğusmiyan

kəyi. Əmin əyloğon sunay bəsen za q'onağt'un k'aley. Şot'oğon sun-suna badalt'unbsay, ama yan Ninoyaxun hər gala p'ap'alayaniy. Ninoi kot'oğo portpsuna haq'essay. Şamat'i axırast'a Nino p'urumal hat'ətər gümraxey. Şot'ay pulmoğon axşumeney, iz jomo çurtenney, exlətebsay iz xalay xuyərmoğoxun, xaloğoxun, əmin ğarmoğoxun. Saycə iz irameşi səsəxun ak'esay ki, şot'in üşe-ğena açinepe, kəyi-üneğe, bastenek'e.

Muğumci ğine savaxt'an üşşenen əmin ğarmux, Sandro, Doduk'o, Vamex saal Soso, bez otağat'un başi. Zu q'iyexun bez bula ləyifen but'ezk'i. Ama şot'oğon tet'un kul haq'i.

– Əli xan, ğe vən Şakeli k'oya q'onağ tağalnan. Yan vəx taşalyan şot'oğoy Godjorina bakala k'oya.

Bez k'odoğo şipi pizu ki, bezi q'onağ tağala hal butene. Zu şot'oğo xoyinşezbi ki, cənnəti çomo qaypeq'at'un, arxangel Mixailen iz bok'ala q'ilincen taşereq'an za cənnətə, şot'aynak' ki, zu ene bisazu me şaat' əşurxoxun.

Ama bez əyitmoğon şot'oğo təsir tene bi. Sun-sunay loxol bəği, za nu gorox hari axşumt'unpi, oşa pit'un:

– Kükürdi xene vannoox.

– Kükürdi xene vannoox, – zu pizu. – Kükürdi xene vannoox? Ama şorox cəhənnəmənə, zu isə cənnətəz çuresa.

– Təə, – bez q'oomxon za pit'un, – kükürdi xene vannoox həysə va lazım bakala şeye.

Sətəhəren hayezzeri. Bez bul t'öpəney. Əmurxo, turmux keybakəney, şot'oğo his tezbsay. Güzgünə bez irəng t'it'eri sufat'az ak'i.

“Za haketərəl lazıme, – zu zaynak' fikirezbi. – bok'osp'ala k'axet'in fi. Unk'o ava tenuy ki, musulmana üğsun batənekon?”

– Yan Ninoya uk'alyan, – Vamexen pine, – Godjorina tağalyan bip' saad oşa, hun val eğat'an.

Vamex otağaxun c'ere, zu izbaki şot'ay t'elefoni exlətə:

– Əli xan azarayınşakene. Həysə kot'o kükürdi vannooğon q'olaybalyan, bip saadaxun oşa şo bitov bakale. Nino iz ailinaxun həysə yaq'a c'eri tayer banekon. Yan samal oşa eğalyan. Q'fluğ əş teno, içü samal pise hisbsa.

Zu turel çurpes tez baksay, bez bul fırınney. Me gürcüğoy q'onağ q'abulbsun T'egerana bez əmin şip' q'onağ q'abulbsaxun gele fərglune. T'egerana tund çəyt'un üğsa, şip' exlətt'unbsa p'oezinaxun, ilmaxun. Memiya isə fit'un üğsa, əçit'unne, köft'unbsa. Mone, Avrop'ina

qayeğala çomxo? Təə, ko tene. Me ölkə, t'e soğo Asiin ölkəğoxun c'ək'esa. Hoo, memiyal çomxo bune, ama mayat'un taşt'a kot'oğon? Bəlkə müdrikluğa, əyloğoy müqluğast'a bakala, əçiğost'a bakala? Zu kot'o ava tezu.

Gele mandak'zuy, lilik'a piləkənxoxun şiri fayt'ona arezsi.

– Hamama, – Sandroyen əmirəbi fayt'onçına, şot'inal əka tatarən duği, şəhəri mehdanaxun c'ovaki kala binin t'đöx çuryanpi.

Darvazin tume goğan, qıyoçuplağ sa işq'ar çurpeney. Şo fikirlu çurpeney, yax tene ak'say.

– Gamarcoba, Mek'isse! – Sandroyen şot'oxun p'aronebi.

T'e amdaren cağpi, iz bula k'os'ebi.

– Gamarcoba, Gavadi, – şot'in coğabe tadi.

Yax sa kala, gele gam Beybut'ovi zalat'un taşeri, t'et'iya jəne dōşəmin loxol çuplağ amdarxo bask'et'uniy. Yanal beşi paltarxo c'eq'i c'ovayanki p'əmcı zala. Memiya dōşəmin loxol bip'künc hovuzxonoy, kükürdi xenen buybaki. T'e vaxt, damna döörəst'a sa padçağən öxəlin q'uşa göynul tərebsa. Şo orozin loxol cup'ene. Padçağən yaq'e bəğsa, ama öxəlin q'uş qay tene baksa. T'e vədə şot'in iz q'uşa q'əvşun banesa sa mis'ik' c'ələye. Me c'ələye şot'in kükürəla orayin xene ak'sa. Padçağən anek'sa ki, iz öxəlin q'uşal, oroziyal xene boş batt'unksa. K'e xena ak'ala k'inə, padçağən fikirebsa ki, memiya Tiflis bakale. İşə orozin hamam memiyane, c'ələyin gala Tiflise çurpe. Tiflis kükürden burqəşene, kükürdenal çark'ale.

Otağ kükürdi buxuren buyey. Ləq' qoqləğoxune adesay. Zaxun bakalt'oğoy bədənən ap'axun s'alest'ay. Zu bez dōşə şərezney, kükürd bez bədənəne baysay. Bezi eyex me şəhərə haq'i davabit'oğoy s'ine baft'i. Cələləddin Xorezmi, Topal Teymur, Çingiz xane ğar Çəgat'ay. Korox bütüm me kükürdi vannoğə başı içoğoy loxolxun şipi p'iyə bəhiluğa os'k'i suuk't'un bakey.

– Bəse, Əli xan, c'eki, – Sandroyi səsən za fikirəxun qayedi.

Zu yavaşcə kükürdi xenaxun c'eri, halsuz, taşi t'e soğə otağa, jəne dōşəmin loxol basezk'i.

– Mek'isse! – Sandroyen k'alepi.

Hamami çomoy tume yax irəst hari hat'e Mek'isse hare. Şo dirist çuplağey, iz kəçəl, bulal çalminen ğaçey. Zu çö oq'a basezk'i, Mek'isse cupi laneşi bez loxol, oşa bureqi çaxçuxpsa bez baç'ane. Çaxçuxp'it'uxun oşa şot'ay boxoy k'əşəmux bez baç'ane təq'əsay, bureqi bez əmurxo c'urumsa, t'etərəbsay ki, bez üq'enxon səsəbsay. Əmin ğarmoğon iz t'đöx çurpi şot'o next'uniy:

– Samalal ost'aar şarpa kot'ay üq'enxo, Mek'isse! Ko yaman azarine.

– İz bac'ana samalal çaxçuxp'a. Haketər, lap şaat'. İsə yöni iz tərş bōrinə şarpa.

Zu sa dənə q'ac' his tezbsay. Zaynak' gele şaat'e baki. Mek'issenen şaat'e bez bədənə şarpi. Həysə bez yeq'–üq'ena t'evərin k'inəkes hisbsay.

– Bəsse! – Mek'issenen pine.

Zu çətinluğən bez ganuxun hayezzeri.

Oşa p'urum p'əmcı zala c'ovaki bez q'ac'k'ala bədənə çax kükürdi xene boş bazdı. Sasoorluğa unk'on bez nəfəs çurepi. Ama hat'et'ıya bez bədənəst'a gele şaat' sa hise baki.

Zu vannınaxun c'eriz, sa dəsmərən bəc'ürezsi, qaybaki samcı zalaz taşı. Əmin ğarmoğon q'a Mek'issenen bez loxol bəğsun çurpet'unıy.

Zu hari şot'oğoy t'ööl pızu ki, gele busazu.

– Mo q'olayebaki! – sa səsen əmin ğarmoğon pit'un. – Usum kot'o q'arpuz, ğusmi, göyin saal fi tadanən! Şo q'olayebaki.

Bezi bütüm mandak'luğ c'ovaneki, ç'oç'a, muç'a q'arpuza uksunen kükürdi adal c'ovaneki. Əmin ğarmoğon q'urtt'un- q'urtt'un “Nap'ereuli” mas'i fit'un üğsay.

– Hun anksa!..- Dodikoyen harayk'a pine, ama ene hik'k'al tene pi. Upsunal lazım teney. Şot'ay “Anksa!”... əyiten hər şeyə ak'esest'a. İçoğoy ölkın kükürdi vannın yönülüğa, gürcüğoy q'onağa q'abulbsuna, zərər laft'i q'onağı q'ayğına manst'una, Dodikoyi iz musulman q'ooma köməybsuna.

Beşi ist'olin t'ödx soğo-soğo hari art'unst'ay. Çuplağ arşı işq'arxoy kiyel fine but'ulk'oxoy, ke but'ulk'oğo t'etərt'un biq'ey, unk'o silaxe: k'nyazxo, nökerxo, əşp'alxo, əşsuzorox, şairxo – bütüm sa ist'olin baçane gireşet'unıy. Mo həysə hamama tene oşq'arst'ay, k'luba, k'afenane oşq'arst'ay, axşumk'ala, çuplağ camaati gireşi ganey.

– Xuri pulmuxla sa kök işq'aren pine: Osmanluyox et'unsa. – Kala k'nyazen St'anbula ext'es tene bakal. Zu ibakezu ki, nemeşi generalxon St'anbula t'etər sa tope eçere ki, şot'in döpt'ayın T'ıflisal şirik' p'ap'ale.

– Vəñ sərfnanbsa, k'nyaz, – t'e sunt'in pine. – Ketər top hələ düzbi tet'un. Hələ şot'o düzbsun çurt'unsa. lap şot'o düzəlbayt'un şot'in T'ıflisə döpt'es tene bakon, nemeşxoy kiyel bakala bütüm k'art'ur saxt'ane, urusxon t'e k'art'urxo davınaxun gele bəş düzbi

nemeşxoynak'tun c'ovakest'e. Urusxoy k'art'e! Urusxoy düz k'art bakes banekon?!

Şinesa bəğəloy nəfəse haq'i. Zu firıpi, mas'i bul, kala bəxmöğla sa q'oja işq'arez ak'i.

– Gürcüst'an goroxe baki! – q'oja işq'aren p'urum bəğəloy nəfəse haq'i. – Yan p'ə aruğoy q'ateyan mande. Osmanluğon taşayt'un – Tamari nəsili axire. Ama urusxon taşayt'un – kala k'nyazi kulmux beş xit't'əye bakale. Həysə beşi yöni gərmux davina bisat'un. Şu dirist mandayin şot'oğoval nə osmanlunen, nə k'nyazen, nə xibimcinen, şinesa, sa maşinen nəəl amerik'anlunen bəsp'ale. Yan pis vəziyətəyən. Davabseynak' beş hal tene manst'a. Çuux padçağ Tamaray ölkın axire eysa. Bəğanan, yan he galayan: beş əsk'ərxo mis'ik' boylat'un, zəyift'un, məhsul pise, fiyal kejene.

Q'oja xibimci kərəm bəğəloy nəfəs haq'i şip' çurepi. Yanal şip' çurpeyanıy, şot'ay əyitmoğoxun oşa.

– Şot'oğon Bagrat'iona bəsp'et'un, – şunt'in q'ıbsun, şip' səsen pine. – Urusxon şot'oxun əcuxt'un haq'i, şot'aynak' ki, şot'in padçağı viçey xuyərə başq'i t'it'erene. Padçağen şot'o q'əst'en p'olk'e kalo laxi davinane yaq'abi. Bagrat'ionen aslan k'inə davanebi, ama oşa muğes's'e güllə laft'i bisane.

Əmin ğarmoğon fit'un üğsay, zuval bez turmoğo girbi arşezuy, fikirezbsay ki, Bagrat'inoni nəsil kışt'oni dünyəne ən damna nəsile. Q'oja işq'aren düzənney. – Gürcüst'an həgigiyal p'ə aruğoy q'atene.

– Şot'ay sa ğare mande, Teymuraz Bagrat'ion, – şinesa pine. – Mone beşi əsil padçağ. Şot'o çap'p'et'un, q'orişt'unbsa.

P'urum bütüm şip' çurepi. Mek'isse beş t'ödx hari, barina t'ayağbaki çurepi.

– Beşi gözəl ölkəno, – əmq'unenst'un Dodik'oyen pine. – Memiya kükürdlü hovuzxono, Tifliso, davano saal k'axet'in fino. Bəğanan, hetər gözələ Alazan, iz xe düzənexun tağat'an. Gürcüst'an məhv bakayın, gürcü baksun – gele saat'e. Vəñ uk'alorox bütüm mənasuze. Za upanan bəğən, çuux padçağ Tamaray ölkinə he vədə q'erəz cürə bake? Sal sa vədine. Ama korox bitov balkayın oqurxoxun xene taysa, baxçoğo varde qayesa, beş camaatenal əçit'unne, köft'unbsa. Beş Gürcüst'an gözələ, gözələl həmişə mandale.

İz exlətə çark'i, me gözəl, alloy ğar, məğk'alxoy saal q'oçqaxxoy nəsiləxun bakalo, turele hayzeri.

– Buxaçuğo şükür ki, beşi metər ğarmuxo hələ, – dönbine arşi sa q'oja işq'aren pine.

– Əli xan, – bez ümğoy tume Vamexen pine, – vi eyexun ma c’evk’a, hun ğe Godjorinanu, Şakeliğoy q’onağnu.

Yan hamamaxun c’eri fayt’ona aryansı. Fayt’onçinen ěka tatarlayinşebi.

– Şakeli – damna nəsıləxunt’un... – Vamexen bureqi, zuval ost’aar axşumespi.

15 Bul

Yan Ninoyaxun Golovin küçinə bakala “Mefist’ofel” k’afena arseyan. Beş bəş Davidi s’iyen bakala buruğe ak’esay. Buruğoy təpine monast’ıroy.

Ğe beş q’oomxon yax ist’irahətt’un tade.

Ninoyen fikirlu monast’ırın loxole bəğsay, zu avazuy, şot’in k’ə fikirbsa. T’et’iya buruğoy bel sa gərəmzoğoy, yan t’e gərəmzoğoy taysunyan çuresa. T’e gərəmzoğoy Aleksandr Griboyedov, şair, padçağı nazire oçalaxəçey. Şot’ay jəne loxol iz çuux Ninoyen me əyitmoğone şapest’ey ”Vi s’i saal vi əşurux urusi eyexun tene c’eğal, p’oy het’aynak’ bez çuresun vi ömürəxun boxoye baki?”.

Şot’ay s’i Nino Çavçavadzeney. Şot’ay üqes’s’e yəşoy, şo p’osol saal şair Griboyedovi çuux bakat’an. Nino, həysə bez t’ödx arşi, şot’ay xalay nəvəne baksay nanay tərəfəxun.

T’e Ninoi vüğes’s’e yəşoy, T’egeranluğon “ Ya Əli” harayk’a içoğoy k’ojin hərəminə gireğat’an. P’osoli kiyel mis’ik’ sa xançal saal sa tapançane bake. Zilli Sultan küçinəxun bakala sa dəmirçinen iz kiyel bakala sa bihi gupunen duği şot’ay döşə çarene. Şot’o yaralu taşeri bot’unst’a çöle. T’et’iya iz bula xəyoğon k’aramene. Hakone mandi şairaxun saal p’osolaxun. Fətəli xan Gadjar gele irəzine mandi. Abbas Mirzəl, – şot’ay davamçı, – gele müqey. Me əşurxo gərgürbit’oğoy sunt’in, q’oja Məşədi ağan şahaxun kala mükafate haq’ı. Bez kala əmi Şirvanşira şaxen Gilana sa oçələ tadi.

Ama bütüm ke əşur sabaçusen bəşe bake. Həyzə zu, Şirvanşirxoy nəsıləxun bakalo, Tiflisə, k’afe “Mefist’ofela” Ninoyaxun arsezu, Griboyedovi çuğoy nəticəxun.

– Nino, ama hun q’a zu düşmən bakalayan, – zu monast’ıraç bəği, pizu. – Hunal zaynak’, zu p’urut’uxun oşa, haketər je laxalnu?

– Banekon, – Ninoyen coğabe tadi. – Ko, va yəni taşt’unaxun asılne. Va yəni taşalnu, laxoz.

Şot'in iz k'ofena ũği hayezeri.

– Tağen şəhərə tarak'en.

Ninoyen Tiflisə gelene çuresay, nanan iz əyela çureğala k'inə. Golovin küçinəxun yan buryanqı bisi şəhəri q'ac' küçəmoğoxun taysa, bayançı Sioni kilisina. Kilisin boş gele bayinq' saal nəmey. Alt'ari loxol xaçey suruk', t'ule c'ap'axun düzbaki. Me c'ap'a İvel Ninoyen İvel oçala tağat'ane eçere.

Ninoyen alt'ari bəş çökedi, xaç zapsun Ninoi ik'oni loxole bəği.

– Bağışlayınşa za, İvel Nino, – yavaşc'a pine.

Me bayinq'un gala, Ninoi piyel neğez ak'i.

– Tağen, – pizu, Ninoyal bez baç'anexun c'ere.

Yan şip' şəhərə tarayanney.

– Upa bəğen, vi mani günaha bağışlayınşale İvel Ninoyen? – zu şot'oxun xavarez haq'i za narahat'bala məsəlinə.

– Va, Əli xan.

Şot'ay səs halsuz k'inəne c'eri. Ninoyaxun Tiflisə tarapsun – t'eq'ədər hasand teney.

– Het'aynak' za?

Yan şəhəri kala meydaneyan taraney. Camaat k'afena, məline bakala ist'olxoy baç'ane arşet'uniy. Zurnin səsə c'aysay. Oq'a Küre xene taysay.

Ninoyen fikirlu əxile bəğsəy, t'etərey ki, unk'oy, şot'in t'e əxilə içune qəvəşay.

– Şot'in p'urum pine, – vaal, me bütüm bakit'oğoval.

Zu q'amışez baki, şot'in k'ə upsune çuresay, ama p'urumal xavarez haq'i:

– Hun k'ən pi?

– Nino çurepi.

– Tarapa Tiflisə. Tarapa yöni bəğa. Ak'es bakalnu sa dənə çuux çadrin boş? Ten ak'al. Memiya Asiin hava hise baksa? Tene baksa. Memiya tamam q'erəz dünyəne. Küçəmux memiya genge, camaati ük'əl təmize. Saycə Tiflisə bakat'an zu, za haq'ullu amdar k'inəkez hisbsa. Memiya Seid Must'afa k'inə fanat'ik sarsağxo, Məhəmməd Heydər k'inə ams'i bulurxo, atenk'on.

– Me ölkə, Nino, çək'üci q'a zindani aranene.

Ninoi t'uring'avin dabani səsuxone c'aysay jəluğ küçəmoğoxun.

– Əşəl kekiyane! – Ninoyen pine. – Şot'aynak' ki, Tamerlanen vüğ kərəm Tiflisə çarepe. Oşa türküləxo, iranluyox, ərəbxo saal mongolxo beş ölkinə çarpsat'un hare. Şot'oğon Gürcüst'ana çarpet'un, ç'axç'uxp'et'un şot'o, k'as'p'et'un camaata, ama me ölkinə ext'es tet'un

bake. İvel Ninoyen memiya t'ule c'ap'e eçere bəğ bat'k'ala oçalaxun, şot'aynak'al yan Asina tə, Avrop'ina aidyan. Yan – Asiyalı teyan. Yan Avrop'in bəğ c'eğalaç bakala ölkəyan. Hun kot'o his tenbsa?

Nino iz k'odoğo şipi, bureqi bəyic' taysa.

– Çurensa, va exlətp'az, het'aynak', het'u görə, vi Nino dünyəne eyes bakene? Şot'aynak' ki, yan bütüm düşmənxo, Tamerlana, Çingiz xana, şax Abbasa, şax Taxmasiba, şax İsmaila tabi teyan bake. Hun ğe memiya silahsuzen hare, kala filurxosuz, q'oşunsuz, ama hunal içoğoy kulmux p'iyen bakala şaxurxoy nəsiləxunnu. İsə, gələcəye, bezi xuyərmoğon, nəvoğon çadra lak'alt'un, İrani xançal ğayin bakala k'inə, bez ğarmoğon, nəvoğon taşi Tiflisə şark'alt'un? Ox, Əli xan, yan p'ə tanal gərəy bəğ bat'k'ala ölkinəxun bakiyanıy...

Zu şot'ay k'əşəmoğo bez məxinen bizq'i.

– Zu vaynak' k'ə beses bakon?

– Ox, Əli xan, – şot'in saal pine. – Zu he axmağzu. Zu çuressa ki, hun me geng küçəmoğo, göyin c'ələyxo, gele çureğan, Asiin başaybaki bariğoxun ləçəq'əsi nu mandan, yəşəyinşa yöni q'amışakan. Zu q'izabsa ki, hun sa vis' usen oşa badalbaki p'ə çöla amdar bakan, sa ğiyal vi Gilana bakala k'oya arşi za uk'an: “ Nino, – hun sa q'oruğnu”. İsə upa: het'u görən za çuresa?

Tiflisə Nino tamam badalebaki. Şot'o Küre nəm havinen finağoyebey.

– Het'u görəz va çuresa? Zu va çuressa, Nino, çuressa vi pulmoğo, vi səsə, vi ada, vi tarapsuna. Ene k'ən çuresa hun? Zu va çuressa bütüm bez ük'en. Q'amışaka, çuresun hər gala sane – Gürcüst'ane baki, İrane baki, fərg teno. Hamemiyə efi şair Rust'avelinen çuresuni məğürxone şampe çuux padçağ Tamaraynak'. Şot'ay şeirxo t'etər oşq'arey İrani rubaiğo! Q'amışaka, Rust'avisuz Gürcüst'an butene, İransuz Rust'aveli.

– Hun nexnu memiyane bake? – fikirlü Ninoyen pine. – Memiya hörmətli şair Sayat Noval yəşəyinşene, şot'in çureğalt'oğoynak' gözəl şeirxone şampe. Şaxen şot'ay bulane bot'est'e, şot'aynak' ki, şot'in gürcüğoy çureğalt'oğoxun iz şeirxost'ane şampe.

Ğe Ninoi kef gele pisey, şot'oxun əyitpsun çətiney. Nino ğe iz vətənəxun cöyebaksay, hər amdar k'inə, sot'inal me cöybakat'an gele pise baki.

– Əli xan, – şot'in mindəfə saki sal pine, – hun çurensa bez pulmoğo, bəxmöğö, k'odoğo – dirist za, ama sa şeyə vi eyexunen c'evksa. Hun bez ük'ə çurensa?

– Hoo, – zu halsuz coğabəz tadi. – Zu vi ük'əl çuressa.

Həmişə zu axşumespe Seid Must'afan uk'at'an ki, çupuxxoy ük' teno, p'oy het'aynak'a bez əcoğon biq'i Ninoyen zaxun xavar haq'at'an? Hik'ə şo – çuğoy ük'? Çuğo gərəy müqt'ane işq'ar şot'ay ük'e bakalt'oğoxun nu maraxlayınşakat'an.

– Hun za het'aynak'en çuresa Nino?

Bürdən Ninoyen sa əyel k'inə bureqi küçin biyex önepsa.

– Bağıxlayınşa za, Əli xan. Zu va çuresa, hat'etər çuresa. Hun hetər bunu, va hat'etərez çuresa. Zu sa vi yəşəyınşala dünyənexunez q'ıbsa. Zu, yəgin, gijezbake: bez nişanlunaxun exlətezbsa – oşal şot'oxun davazbsa Çingiz xane günahxo görə! Bağışlayınşa vi Ninoya, Əli xan. Ko axmağluğə – musulmanxon gürcüğə bespsuna görə va taxsırlayınşbsun. Ama vi Nino – vi nu ak'sun çureğala Avrop'inaxune, memiya, Tiflisə zu kot'o gelez hisbsa. Yan sun-suna çuryansa, ama miyani c'ələyxo, q'oruğxo bez ük'indəne, hun işə çurensa buruxmoğo, jəyurxo, q'uma, şot'aynak' ki, – hun beyvanaxunnu. Hakot'aynak', vaxun, vi çuresunaxun, vi dünyənexun, q'ızbsa.

Zu çəşmişezbaki, tez q'amışaksay şot'o.

– Oşa p'oy? – zu xavarez haq'i.

– Oşaa? – Ninoyen iz neğa təmizebi, axşumpi, iz bula samal k'os'p'i pine: – Hun avabaksunen çuresa, oşa k'ə baki? Hik'k'al teno! Xib xaşaxun oşa laşk'oy bakalyan. Kot'oxun şaat' k'ən çuresa?

Haketərey Nino. Neğurxoxun şo axşuma c'ovakes baneksay, çuresunaxun – nifrətə. Şot'in za bağışlayınşebi Çingiz xane taxsırxo görə, işə p'urum za çuresa.

Bez kula biq'i Ninoyen za xorepi bəbin loxolxun q'ac', gərgür bazari küçəmoğon. Ketərлуğen kot'in zaxun bağışlama çuresunane ak'est'ay.

Avrop'in sufaten bakala Tiflisa saycə bazarey Asina ak'est'alo. Kök armığon saal farsurxon, xalça toydaxon, camaati bəş şipet'uniy irani şampi xalçoğo. İz loxol müdrük şamurxo bakala misna saal tuncə q'avurxo bazarin dükənxo buyey. Sa cəyil, göyin pulmux, Kürdist'anaxun bakala xuyəren camaati falane bəğşay, içal, iz uk'ala əyitmoğoy loxol haq'esay. Fi toyəğala gala əjgəyinoroxe çurpey, şot'oğon Buxaçuğoxun saal dünyənexun bakala exləxtot'un ümüxlaxsa.

Me bazari gərgürçilüğa Ninoi dirxorluğ iz eyexun c'erenev. Bazare azərbaycanluyox, armiyox, kürdürxoy fala bəğalxo, farsurxoy xoray boxalxo, aset'inxoy bəyinşxo, urusxo, ərəbxo, inguşxo, indusxo itəst't'un eysay. Gele səslə, oşa cərbə-cür muzin əyitk'ala bazare saycə mot'oyan q'amışaki:

– Bez kalboğon Vavilona vi kalboğo əsir taşat'an...

Exləti axır ost'aar axşumi boş açi batek'i. Ninoyenal axşemeney, şot'in əbraniğoy loxol, assiriyxoy loxol, bazari loxol axşumeney.

Yan bazarexun c'eri tayanşi, p'ayanp'i Golovin küçinə bakala "Mefist'ofel" k'afena.

– Bağen? – zu xavarez haq'i.

– Təə. Eki beş barişaksuna İvel Davidi monast'ıra taysunen q'eyidben.

Yan funik'ulyora taşi c'oç'a vagonayan arşi, şot'in yax taneşeri Davidi buruğo. Yan ala laysunen, Ninoyen zaynak' monast'ırı tarixaxune exlətpi.

– Damna döörəst'a me buruğoy bel İvel Davide yəşəyinşe. Şəhəreyal k'rali xuyərə yəşəyinşbsay, şot'in sa k'nyazane çuresay. Ama k'nyazen t'e xuyərə bosı tanesa iz əyel bakala vədine. Əcuxlu padçağen xuyərəxun tələbepsa ki, içü feret't'it'ay s'iyaq'an pi. Xuyərənen tene çuresi t'e amdari s'iya upsun, şot'aynak'al pine ki, əyili bava – İvel Davide. Padçağen əmirebsa ki, İvel Davida sarayaq'at'un eçeri. Davida et'unşt'a padçağı t'ödx, xuyərənen şot'ay t'ödx p'urum nexə ki, əyel İvel Davidaxune. T'e vədə İvel Daviden iz çombağen şot'ay tapana yavaşc'ə duneğsa – sa möcüzəne baksa. Xuyəri tapanexun əyeli səse c'eysa, şot'in iz əsil bavay s'iya nexə. İvel Daviden iz kulmoğo alabi afırinne, oşa xuyərəxun əyeli gala jəne baksa, t'e jəne tumexun İvel Davidi orayini xene c'eysa. İşəl əyel nu bakala çupux me xene t'ödx hari os'kalt'unne, q'olaybakseynak' içoğoy azaraxun. – Nino şip' çurepi, oşa fikirbsun pine: – He şaat'e, Əli xan, İvel David p'urene, iz çombağal ač'ene.

Yan buruğoy təpine p'ayanp'i.

– Hun orayini t'ödx taysun ten çuresa? – zu xavarez haq'i.

– Təə, Əli xan, beşi hələ sa usen vaxt bune.

Yan monast'ırı t'ödx çurpi, t'et'iyin oq'a, şəhəri loxolyan bəğsay. Kürə göy dumanen bəc'ürpeney. Kilisoğoy bul k'ojurxoy belxun ak'esay. Şəhəri hərəminə baxçoxe ak'esay. Əxil Met'ex q'alane ak'esay. T'e vaxt gürcün padçağxo memiyane yəşəyinşe, isə memiya k'avk'azluğot'un efsa, urusi padçağı p'olit'ik'inaxun nairəzi bakalt'oğ. Ninoyen t'e q'alın loxol bəğsun tene çuresay. Me q'alina ak'at'an Ninoi padçağa vəluğ badalebaksa.

– Vi q'oomxoxun şunesa Met'exa baseksa? – zu xavarez haq'i.

– Təə, me k'anunen hun t'etiya gərəy bakinuy. Tağen, Əli xan.

– Maya tağen?

– Griboyedovi gərəmzoğ.

Yan monast'ırı barin tumexun fıırıpı bısı pis vəziyətə bakala sa gərəmzoğoy jëne t'öđxyan p'ap'i.

“Vi s'i saal vi əsurux həmişə urusi eyexun tene c'eğal, p'oy het'aynak' bez çuresun vi ömürəxun boxoye baki?”.

Tiffisə metər sa məsələnə: xuyərən sa mis'ik' jë gərəmzoğoy jëne loxol ləçəq't'es bakayin, t'e vədə şo me usen işq'ara tağale.

Ninoyen sa mis'ik' jë ət'i, gərəmzoğoy jëne loxol ləçəq'edi, ama t'e jë biti t'ik'irepi beş turin oq'a. Ninoyen bəğəloy mindəfəne saki.

Zu şot'ay narahat baki çoyel bəği axşumespi.

– Anksa? Moval xib xaş beş laşk'oyaxun bəş! Duzəne pey beşi Xavareçalen: “P'urin jëna ma vəbaka”.

– Duze, – Ninoyen pi şip' çurepi.

Yan funik'ulyori t'öđxyan qaybaki.

– Yan davinaxun oşa k'ə balyan? – Ninoyen xavare haq'i.

– Davinaxun oşa? Həysə balt'oğə balyan. Şəhərə tarak'alyan, dost'urxoy k'oya q'onağ tağalyan, Q'arabağa tağalyan, beş əyloğə kalabalyan. Kot'oxun saat' şeye bakan?

– Zu çurezğoy ki, sa kərəmal bakayin Avrop'ina tağaz.

– Mütlək. P'arija, Berlina. Dirist ijëna.

– Hoo, ho, dirist ijëna.

– Nino, beşi şəhər vi xoşel tene eysa? Çurensa köçk'en Tiffisə yəşəyinşen?

– Diristbaka, Əli xan, hun gele bez q'ayğınan manst'a. Bəkünə yəşəyinşalyan.

– Bez zənden, dünyəne Bəkünəxun saat' şəhər teno.

– Avazu, hun tarıxmışənbaksa. Həmişə tarıxmışənbaksa damna q'alaneynak' saal Seid Must'afay muç'a exlətxoynak'. Zərəl teno, zu va çuressa. Hetər bunu hat'etər manda.

– Zu bez vətənə çuressa, Nino, çuressa hər sa mis'ik' jëna, hər toza.

– Avazu, Əli. Q'əribəne, metər Bəkü çuresun tez ak'ey. Q'onağ eğalt'oğoynak' – ko hat'etər gam, tozen, neft'en adeğala sa şəhərə.

– Düze, şot'aynak' ki, şorox yad amdarxone...

Ninoyen iz kula bez əmnabel laxi, bezi çöya muçepi:

– Ama yan sun-sunaynak' yad teyan, sal sa vədineyal teyan bakal. Hun həmişə za çureğalnu, Əli xan, ketərə?

– Hoo, Nino.

Funik'ulyor oq'ane şiri. Yan, sun-suna q'ujbi, Golovin küçinə c'eryan. Tərs tərəf mis'ik' sa baxçanoy, iz hərəmə nəzik' əleşi dəmiri

çərvəndən biq'éseney. darvazoox but'ey. Darvazin bel q'ızılı xena çəp'əsi imp'erat'ori p'əbullu k'artaloy. İz oq'a p'ə əsk'ər jëne heykəl k'inə q'aribaki çurpet'uniy, şot'aynak' ki, me baxça kala k'nyaz Nik'olay Nik'olayeviçi sarayey.

– Beğa! – Nino bürdən çurpi, baxçına ak'est'i pine.

T'e baxçına, goğan, alloy mas'i bul sa işq'are taraney. İşq'ar fıırpı beş loxole bəği. Kala k'nyazi pulmux fikirluney, cicirxo ost'aar but'ey. Memiyin, xodurxoy baç'anexun, şo sa kala əqna heyvanane oşq'arst'ay.

– Əli xan, şot'in k'ə fikirbsa?

– Şot'in padçaği tacaxune fikirbsa.

– Tacen şot'ay mas'i popurxoxun biq'ale. Oşa şot'in k'ə bale?

– Yagın ki, padçağa sakale.

– Tağen, Əli xan, zu q'izabsa.

Yan t'et'iyin əxilyan baki.

– Hun padçağaxun saal kala k'nyazaxun pis nu əyitk'alanu, – Ninoyen pine. – Şot'oğon yax türküroxun q'orişt'unbsa.

– Vi ölkə gupuni q'a zindani aranene.

– Bez vətən? P'oy vi?

– Beş vəziyyət q'erəze. Yan arane teyan. Yan zindani loxol bask'eyan, kala k'nyaziyal gupun iz kiyele. Kot'aynak'al, yan şot'o aksun teyan çuresa.

– Vəñ bütümt'in Ənvər paşay yaq'anana bəğsa. Ko axmaq' əşe! Hun şot'ay eysuna atenk'al. Kala k'nyazen şot'o şark'ale!

– Allah kalane, kot'oval sa Şot'ine ava, – şip'c'ə coğabəz tadi.

16 Bul

Kala k'nyazi q'oşun T'rabzona çurpeney. Erzuruma ext'i, urusi q'oşunxo Kürdist'ani buruxmoğo c'ovaki Bagdadat'un taşi. Şot'oğon T'egerana, Təbrizə saal ivel Məşxədə ext'et'uniy. Türkiin q'a İranin loxol Nik'olay Nik'olayeviçi əcuxlu xoji çurpeney. Sa kərəm gürcüğoy arist'ok'ratxoxun görüşəst'a kala k'nyazen piney:

– Padçaği iradinen, vizant'iin q'ızılı xaç Aya-Sofiin bel laxəğamun zu arxayin tez bakal.

Musulman ölkəğoy vəziyyət pisey. Bəkünə saycə q'oçığon q'a hambalxont'un vəbaksay türküroxoy zora saal Ənvəri xançala. İrani dövlət ene buteney, usumluğen haketər Türkinə bakale.

Bavan iz k'odoğo şipine taraney. Şo işə usum-usum mayanesa tanesay, k'oya bakat'anal davinaxun bakala xavarxo k'azeti boşt'ane k'aley nəəl k'art'e loxol k'os'p'aki için içeynak' nexey barti taşi şəhərmoğoy s'ıya, oşa saadxon arşi təsp'əye əçist'ay.

Bezi ğimxoval q'ızılı, varde, girke dükənxone c'ovaksay, zu Ninoyeynak' payurxoz haq'say. Nino zaxun bakat'an, zu davina, kala k'nyaza, musulman ölkəğoy loxol bakala q'ıya eyexun c'evezksay.

– Biyəsin k'oya baka, – bez bavan zaxun xayışebi, -beş k'oya amdarxo eğale, bəzi vacib məsələğo həlbseynak'.

Bez bavan kot'o ot'psun, t'ödx bəğine pi.

Zu bütümə q'amışezbaki.

– Hun axiri, za elasp'esendey ki, zu p'olit'ik'inaxun məşq'ul tezbakal? – axşumk'a zu pizu.

– Azuk'i barada narahat baksun – şo p'olit'ik'inaxun məşq'ul baksun tene. T'etər vaxt'e eysa ki, azuk'eynak' ük' bok'osbsun amdari yəşəyinşast'a ən vacibone.

Hat'e biyəsin yan Ninoyaxun həziryanbaksay ki, op'erina tağalyan. Bəkünə Şalyap'ine harey, Ninoyenal hema ğine yaq'e bəğsəy tayseynak'. K'ənesa fikirbsun lazıme.

Zu İlyas bəyeynak' zəngəzbi.

– Hun ğe bankon Ninoyaxun t'eat'ra tayes? Bilet'xo bune, ama zu tayes tez baksa.

– Hun ko k'ən əyite, Əli xan! – İlyas bəyen, dirxor baki, pine. – Ext'iyər bez kiyel tene. Me üşe yan Məhəmməd Heydərxun k'azarmina q'arəğolayan!

Oşa zu Seid Must'afaynak'ez zəngbi.

– Tez bakal tayes, – şot'in pine. – Ğe zu kala molla Hacı Mahsudaxun görüşəkoz. Şo sa p'ə ğiluğa İranaxun miyane hare.

Zu Naxararyaneynak'ez zəngbi. Şot'inal samal çəşmişebaki:

– Hun het'aynak' ten taysa, Əli xan?

– Beşi k'oya ğe q'onağxo bakale.

– Q'onağxoxun armığo k'as'psuna exlətp'alnan? Bez azuk' k'as'eğala vədine zu t'eat'ra nu tağalazu, ama dost'urxo mani ğineynak'a? Şalyap'inen gele şaat'e məğğ.

Axır ki! Dost'urxo pis ğinest'ane çalxesə. Ninoya bitova exlətezbi, k'oyas çurpi.

Q'onağxo saadi vüğğərxun burt'unqi giresə.

Saadi muğaray qı ç'oc'a xalçoox past'esi saal mitəpk'ənxo bakala beş kala zala, q'onağxo giresi. Memiya bakala amdarxo var-dövlət

bütüm sagala miliard rubla p'anepsay. Şorox sa p'ə tant'unıy, ama zu şot'oğo gele vaxt'axun çalesxşay.

Samci İlyas bəye bavane hari – Zeynal ağa, k'oja, iz baç'an k'os', pulmux neğen buy. Şo cügi taxt'e loxol arşi çombağa iz t'ðx lanexi, oşa sa k'ot'or türke halvinaxun ext'i, bureqi iz jomo laxi yavaş-yavaş k'əc'psa.

Şot'ay baç'anexun p'ə viçine hari – Əli Əsədulla saal Mirzə Əsədulla, irəmət't'i Şəmsin ğarmux, şot'in iz ğarmoğoynak' vis'-p'as's'e milyon təngəne efe. Şəmsinen iz ğarmoğo k'alpesede, şot'aynak'al ğarmoğon içoğoy bavaxun mandi dövlətə gele-gele avuzbet'un. Mirzə Əsədullay dünyəne ən gele çureğalo təngə, biliy saal şip'luğə. Əli Əsədullay xəsiyət q'erəz cürey iz viçə bəğat'an. Şo, Zərdüşt'i aruğollarik'ey, həmişə hərəkəti, davin boşey. Həmişə şot'in davina gərbakat'an p'i barala hadisooxe baksay.

Şot'ay t'ðx arşi k'odoğ bari Bunyat'zadən şip'luğ çureğaley. Ama şot'in çupuxe gele çuresay, me amdarxoy boş saycə şot'ayey bip' çuux. Həmişə şot'ay çupuxxoy arane t'ap'a-t'ap'e baksay, kot'in Bunyat'zadə dirxorebsay, ama şot'in içuxun bacar tenebsay. İçuxun xavar haq'at'an iz hema əyela bu, şot'in dirxor nexey:

– Qos's'e nəəl muğes's'e. Zu mayin avabakaz?

İz var-dövlətə xavar haq'at'an hake coğabane tast'ay.

Şot'oxun çoba-çə Yusif oğlune arşey, şot'ay Bunyat'zadə ak'ala pul tenoy. Şot'ay sa çuuxoy, şoval eybəcəri soğoney. İçoğoy laşk'oyi ğine çuğon şot'o peney:

– Avabaka ki, hun əğər tarak'ayin, zu t'e çupuxxoy ümüxxo, bəxmöğö saal döşürxo bot'oz, ama va k'ə booz sal vi beyine eçes ten bakon.

İz çuğoy ailin davakər xəsiyətə avabaksuna görə, şip' xəsiyətlu Yusif oğlunen q'amışey ki, mo ams'i hədələyinşsun tene, şot'aynak'al t'ağay-mağay bəğinut, şikilxo topsunen məşq'uley.

Saadi muğaray q'ı zala oq'oloy, goğan sa işq'are başı. Şot'ay nəzik' k'əşəmoğoy muxurxo xna duğiney. T'e amdar eğala k'inə, zala bakalorox turel hayzeri şot'o buldiristt'uğt'un tadi. Sa p'ə usen bəş şot'in iz bakala sa ğar İsmaila acesebe. İz ğare s'iyal me q'ojan Nik'olayev küçinə kala sa k'oje biq'e, t'e k'ojin barin loxol kakala taren “İsmail” şampest'ene. T'e kala k'oja şot'in islami xeyirlə cəmiyətəne vəsiyəbe. Beşi me iclasa şot'o k'alpet'un, şot'aynak' ki, şot'ay p'əbaç milyon təngəno. Yan şot'o musulman teyan hesabsay. Şot'aynak' ki, şo Nəsrəddin şaxen bəsp'est'i Babe tərəfey. Beş aranexun sa hema tanene avay, k'ə çuresa Baben, ama bitot'in şaat' avat'unıy ki, Nəsrəddin

şaxen ke babidxoy muxurxoy q'ate ç'oc'abi bizurxo t'əq'st'una, şot'oğo aruğoy loxol bok'osbsuna saal tataren elmux c'eğamun t'apsuna əmirebey. Yöni amdarxo ketər cəza şuk'k'alən tatenedoy. Me q'oja işq'ari s'i Ağə Musa Nagine.

Saadi muğarast'a bütüm q'onağxo gireşet'unıy. Me neft'e magnat'xon muç'a şeyurxoxun çəyt'un üği, hamal exlətt'unbsay içoğoy mədənxoy əşurxoy yöni taysaxun, əkurxoxun, k'art əçik'at'an taşevk'i təngöğoxun. Ədəten, ketər exlətxo saadi vuyaral şirik' exlətt'unbi. Düz saadi vuyarast'a nökerxon çəyə, muç'oğo girbi, çomxo ost'aar but't'unk'i, oşa bez bavan pine:

– Şəmsi Əsədullah gəren, – Mirzə Əsədullan beşi azuk'i taleya yaxun exlətbsune çuresa. Eynan şot'o ümüxlaxen.

Mirzə Əsədullan iz gözəl fikirlu çoya alanebi.

– Kala k'nyazen davina taşayın, – şip'cə şot'in bureqi, – dünyəne sa dənə islam ölkə tene mandal. Kot'inal padçağı ganu ost'aar bale. Yax şot'in tene galdal, şot'aynak' ki, beşi təngəno. Ama bütüm meçitxo, işk'olxo gəçp'est'ale, yan beşi muzin əyitp'es teyan bakal, xariciyox yaxunal gele bakale. Musulmanxo ene şuk'k'alən q'orişes tene bakal. Davina Ənvəren taşayın beşi vəziyət saat'e bakon. Yan şot'o me əşləst'a köməybes bayanko? Təə. Bez zənden, teyan bakon. Hoo, beşi təngəno, ama padçağı təngə gelene. Beşi camaato, padçağı camaat gelene. P'oy yan k'əbesyan bakon? Bərgə yan təngə, camaat girbi, sa q'oşun düzbi, padçağeynak' köməy yaq'abayan. T'e vədə, davinaxun oşa, padçağı ara yaxun saat'e bakon. Vəñ k'ənan fikirbsa. Q'erəz yaq' bune? –

Mirzə Əsədulla şip' çurepi. Əyitə iz viçene ext'i.

– Hun padçağa köməybsunen çuresa. Ama şina ava, bərəkə davinaxun oşa padçağal tene bakal?

– Padçağa taxt'axun sakayt'unal ölkinə urusxo gele bakale.

Viçimux şip' çurt'unpi.

– Şuk'k'alən tene ava, beş naxış hetərə sameşe, – exlətə Zeynal ağə gərebaki. Şot'in şip'e əyitey, unk'o halsuzey. – St'anbulal əgər ext'ayt'un, ko k'nyazi davina taşt'un tene hesabbaksa. Şot'aynak' ki, beşi naxışı açarxo St'anbula tene. Şorox bəğ bat'k'ali oçəlxone. Şorox nemeşxoval bakayın, t'et'ıya davina taşale türkürxon. Urusxon T'rabzona haq'et'un, türkürxon – Varşavina. Vəñ urusxoxunna əyite. Şot'oğost'a urusaxun k'ənesa mandene? Zu ibakezu ki, padçağa idara balo Rasp'ut'in uk'ala sa işq'are, padçağı çuğə şot'in “mamane” k'ale. Padçağa saksun çureğala sa kala k'nyazo. T'e sunt'oğon dava çarksuni

yaq'at'un bəğsa ki, gərgürçuluğ sakat'un. Davinaxun oşa hər şey q'erəz curə bakale.

– Hoo, – davinaxun oşa hər şey q'erəz cürə bakale, – sa kök, bığla işq'aren pine.

Şo, advok'at Fətəli xan Xoysk'iney. Yan şot'o camaati tərəf bakala, şot'oğə q'orişala sa amdar k'inəyən çalxsay.

– Hoo, hər şey badalbakale, – Fətəli xanen exlətə davamebi. – Kot'aynak'al, yan şuk'k'alaxun köməy nu yaq'bəğalayan. Şin taşayin me davina, şo zəyif bakale, şot'ay yaroox t'etər usum tene q'olaybakal. Yan isə zorba bakalyan, şot'aynak'al, hik'k'al teyan çureğal, ama tələbbalyan. Yan – islam, şiit ölkəyan, padçağaxun nəəl osmanluğoxun hat'e sa şeyə tələbbalyan: yax bütüm məsələğost'a müst'əgilliyina tələbbalyan. Ke zorba hökümətxo heq'ədər zəyif bakayt'un davinaxun oşa, t'eq'ədər yan beşi müst'əgilliyina işə bakalyan. Şot'inal beşi zora, təngina, neft'a avuzbale. Efi eyexun ma çevk'anan, yan dünyənəxun asılı teyan, dünyə yaxun asiline. Me zala milyardxon təngəne gireşe. Yaq'bəğsun! K'ə gözəl əyite! Davin axıra yaq'bəğsun, şin taşala – urusxon nəəl türkürxo. Şot'aynak' ki, taşerit'in beşi köməyə çureğale – beşi neft'o. P'oy t'emaçağ yan k'əben? Gosp'it'alxo, yetimxoynak' k'ojurxo, q'ađ'ığoynak' k'ojurxo biq'en, camaaten maq'an fikirbi ki, yan hik'k'al teyanbsa!

Zu sa dönəbine, şip', əcuxlu arşəzuy. Əli Əsədulla bez t'əđx arşi xavare haq'i:

– Vəñ ke barada k'ənan fikirbsa, Əli xan? – Bez coğabi yaq'a bəğinut, k'os'p'aki şip' pine: Pise bakoy memiya bakala bitov urusxo şap'əğayyan? Saycə urusxo tə, bütüm yadurxo, şin ki, q'erəz muzine əyite, q'erəz vələğə, şin q'erəz cürəne fikirbsa? Yan bitovt'in kot'oyan çuresa, ama ost'aar saycə zuz nex. İşə k'ə bakale? Zaynak' fərg teno, Fətəli xanənal kalaluğbes banekon. Çurezğoy ki, kalaluğa Ənvəren bane, ama Fətəli xanal bakes banekon. Əsəso – tuməxun yadurxo təmizbsun. “Tuməxun təmizbsun” şot'in uk'at'an, unk'o şunesa çuresaxune əyitey, iz çöyən axşuməney ke əyitmoğə uk'at'an. Zu şip' çurespi. Əyitpsa bureqi Ağa Musa Nağinen. Şot'in iz bula alabi əyitk'at'an iz xuri, çuq'ura bəft'i pulmoğon s'aledi.

– Zu q'oja amdarzu, memiya ak'i saal ibaki exlətxon, za gele təsirebi. Urusxon çurt'unsa türkürxo k'as'psun, türkürxon – armığə, armığon – yax, yanal – urusxo. Tez ava, ko şaat'a nəəl pis. Yan Zeynal ağa, Mirzə, Əlinə, Fətəli xana ümüxyan laxi. Zuval şot'oğoxun irəzizu, şot'oğoy narəhatluğaxun işk'olxoy, beşi muze, gosp'it'alxoy barada. Ko bütüm şaat'e. Ama şuva lazım işk'ol, əgər t'et'iyə lazımsuz şeyur

zombalt'un? Şuva lazım gosp'it'alxo, t'et'iya bədənə q'olaybi urufa eyexun c'evk'alt'un? Beşi uruf Allahaçe taysun çuresa. Hər azuk'en fikirebsa ki, şot'ay iz Buxaçuxo. Ama zu fikirezbsa ki, Buxaçux, xavareçalxoy muzin əyitk'alo, – Soğone. Şot'aynak'al zu İsusə, Moiseya, K'onfusina, Budda, Məhəmmədə vəzbaksa. Yan bütüm – Allahi yaratmışıyoroxyan, Babaxun c'ovaki, saal qaybakalyan şot'ay t'ödx. Ke barada gərəy yan camaata exlətp'ayan. Q'andrişbsune lazım ki, nə mas'i nə məyin teno, şot'aynak' ki, məyino mas'in boşə, mas'iyoval məyini boş. Zu fikirezbsa ki, t'etər bayan ki, şuk'k'aleynak' pis nu bakane, şot'aynak' ki, yan t'e camaati sa hissəyan, beşi sa hissəyə l hər amdari boşə.

– Yan pərt baki arşeyaniy. Ak'esa, Babe zombsun metərə.

Bezi t'ödx öneni yavaş səse c'eri, fıırıpı bəği haq'ezsi: neğ barest'ay Əli Əsədullay piyexun.

– K'ə gözəl əyitmuxe! – önek'a şot'in pine. – Vəñ düznən nex! He saat'a vəx ümüxlaxsun! Ay yax Yaratmışıyo! Bütüm camaaten metər saat' əyitpes bakit'unıy!

Şot'in iz pulmoğə təmizbi, sa p'ə kərəm şıq'p'i, şıp'cə pine:

– Bezi gele hörmətlu dost! Bütümt'in avayan ki, Allahi kul zorbane saal boxoye! Ama bezi müdrük dost, ama şot'oval avayan ki, həmişə hər şeyeynak' Yaratmışıt'u umudbakes tene bakon. Yan Şot'ay nökrəxoyan, ük' bok'osbsun tenosa, yancə c'eğəyan çətinluğxoxun.

Zaynak' t'etərə ak'əsi ki, Əli Əsədullan düzənney, t'e əyitməğə uk'at'anal, əfçidən önek'at'anal. Zu Mirzəy loxolez bəği, şot'in, haq'əsi, fərəxlu iz viçey loxole bəğsay.

Q'onağxo hayzeri yavaş-yavaş burt'unqi şaresa. Zal ams'ine baki. Zaynak' pise baki, tək manezdi.

Nökərə k'alpi pizu:

– K'azarmina tağoz, gə t'et'iya İlyas bəy q'aroğolane.

Ninoyi k'ojin t'ödx p'ap'at'an zu, dənizi t'ödx şiri, k'azarminaz taşi. Q'aroğola bakalt'oğoy otağxoy işiğxo boneksay. İlyas bəyen q'a Məhəmməd Heydəren nərđt'un əçiney. Şorox t'eq'ədər əçinə bəndt'unıy ki, bez loxol bəği içəğoy bulat'un j'ik'p'i. Əçinə çark'i İlyas bəyen j'əna bosı mundiri ülməyxo şadebi.

– Hətərə c'ovaki iclas? – şot'in xavare haq'i. – Əsədullan yəgin, elaseyney ki, bütüm urusxo k'as'k'ale?

– Hoo, k'ənesə hakətərə şot'in pi. Davinaxun k'ə xavaro?

– Davunaxun? – Şot'ay səsəxun avabakes baneksay ki, me davinaxun iz zəhlə barene. – Nemeşxon P'olşina ext'et'un. Kala k'nyaz mayanesə iğə boş təq'əşene, ama sal next'un ki, şot'in Bagdada

ext'ene. Türkürxon, banekon, Misira ext'at'un. Zu mayinez ava? Hər şeyaxun bezi zəhlə barene.

– Hik'k'al zəhlə baritene, – Məhəmməd Heydərən iz bula alabi pine. – Beşi ėkural bune, amdarxoval, yanal silahaxun bacaryanbsa. Ene işqara k'ə lazım? Bəz vədine çurezsaki me buruxmoğo c'ovaki, düşmənəxun çoba-çö bakaz. Şo zorba gərəy bakane, içuxunal ap'en adeğane.

– T'e vədə ist'in taysa davina? Zu şot'oxun xavarez haq'i.

Məhəmməd Heydərən beykef bez loxole bəği.

– Zu t'etərt'oğoxun tezu ki, musulmanxo döpt'az. Şorox sünniyal bakayt'un. Memiya hər şey q'erəz cürə bakalane.

Bezi goroxe hari me alloy, zorba, adi davabsun çureğala ġara.

– Beşi ölkinə k'ə bake? – şo şip' çurpi, fikirbi, içinal pine. – K'ə bake beş ölkinə? Yan həysə meçitxo biq'alayan, oçalxo xe duğalayan. Beşi oçalxo xene lazım. K'ə saat' şeyə bu beş ölkinə ki, hər eğalt'in yax axmağə hesabbsa? Barta yan axmağ baken, ama ko beş əşe. Oşa p'oy? Zaynak' t'etərə eysa ki, yan gərəy kala aruxp'i neft'e mədənxo bok'osp'ayan. Ko saat'e ak'eğoy, yanal təzədən kəsibyan bakoy. T'e vədə yan şuk'k'ala teyan lazım bakoy, me eğalxoval yaxun kule haq'oy. Neft'e vışk'oğoy gala kala, gözəl meçit'ez biq'oy. Sal zu çurezğoy ki, eçaz öküxno, oçala ezbaz, neft'e mədənxyo gala arum bit'az.

İz fikirxo bütümə pi, Məhəmməd Heydər şip' çurepi.

– Oşa p'oy? – İlyas bəyən ost'aar axşumepi. – Oşa k'alpsuna, şampsuna q'adağayanbon, yaşəyinşyanbon şame işigen, p'adişax bakseynak' ən axmağt'oğoyan c'ək'k'on.

Məhəmməd Heydərən me axşuma nu ibaksunane laxi.

– Pis tene bakon. T'e vaxt axmağxo samalal gelene bake. Ama şot'oğon neft'e kururğoy gala xene arxurxot'un kaşp'e, q'ert'in tene yax fūq'p'e, yan – şot'oğo. Amdarxoy müqluğ t'e vaxt geleneş isət'int'uxun.

Bezi xoşel t'ema hare şot'ay əyitmux, şot'o q'ujbi, muçpsuneş çureşi, şot'in k'ə fikirebsay, şot'o nexey.

Bürdən şinesa ayninane t'api. Zu cupi hayzeri c'öşez bəği. Bezi loxol sa məyin çopur çola amdaren bəneğsay. Zu çomoy tume t'it'eri Seid Must'afa bona bazdi. Şot'ay emmame iz belxun biteney, iz çoyexun ap'e s'oroyesay. İz yaşil q'ayinş şadbakeney, paltar tozeney. Şo tabretk'in loxol arşi nəfəs batksun pine:

– Qı saad bəş Naxararyanen Ninoya başq'ene. Şorox həysə Mərdəkəni yaq'at'un.

Məhəmməd Heydər iz ganuxun cupi hayezeri. Şot'ay pulmux
Llap xurine baki.

– Zu ėkurxo yəhərləyinşezbon! – şot'in harayk'a pi, çomoxun
c'ere.

Bez çö boneksay. P'iyeñ bez bele duđi, bez bul t'öpeney. Unk'oy
nu ak'eğala sa şeyen bez bel duneğsa. Mayinesa, unk'o nep'e boş,
İlyas bəye səse eysay:

– Va ačes maba, Əli xan, va ačes maba. Yan şot'oğö bəğəbamü
va efa, oşa k'ə çurensa bonu.

Şo bez bəş çurpeney, xançalla q'ayınşa bezi biyexe ġačey. İlyas
bəye irənd t'it'ereney.

– Ext'a, – şot'in bez kiyel tapançına tanedi. – Toxt'ayınşa, Əli
xan. Va efa mərdəkəni yaq'moğoyñak'.

Zu tapançına bez cunu lasxi. P'urumal bez bəş Seid Must'afay
çoyaz ak'i. Süft'ə iz galgalk'ala cicirxoz ak'i, oşa iz səşəz ibaki:

– Zu k'oyaxun c'eriz ki, molla Hacı Maksudaxun ġörüşəkoz.
Şo t'eat'ri t'öđx sa k'oyane baksa. Saadi sas's'e şot'ay k'oyaxun
c'eriz. Zu t'eat'ri t'öđxun c'ovakat'an t'iya k'onşert çark'enedey. Bəzđi
Nino Naxararyani maşınane arst'a. Ama maşın iz ganuxun tene
galpi. Şorox arşet'unıy, k'ənesa exlətt'unbsay. Naxararyani sufat bez
xoşel tene hari. İša baki, Ninoi səşəz ibaki: “Təə, zu şot'oz çuresa”.
Naxararyanen pine: “Zu vəx şot'oxun gelez çuresa. Me ölkınəxun
ğe-əyc'ə jəne loxol jə tene mandal. Zu vəx me Asiin q'armağxoy
q'atexun c'evk'iz buq'on!” Ninoyenal nexey: “Təə, za k'oya taşanan”.
Naxararyanen maşına xoddayınşebi. Zu bač'anexun maşını loxolez
cupi. Şorox K'ip'ianin k'oya p'at'unp'i, ama maşınaxun tet'un şiri, hələ
exlətt'unbsay. Zu azk'i, Ninoyen hetərə öneney. Bürdən Naxararyanen
şot'o q'ujbi muçepi, oşa harayepi: “Vəñ me vəhşi amdaxxoy kiyel nu
baft'alanu!” Şot'in p'urumal xuyəri ümüğoy tume k'anesa nexey. Zu sa
me əyitəz ibaki: “Bez k'oya, Mərdəkəna! Mosk'vina kəbin bakalyan,
oşa tağalyan İsveçə”. Zu azk'i, Ninoyen şot'o hetərə lik't'i. Maşın
xoddayınşe baki, şorox tat'unşi. Zu k'əbeses bakoy? T'izt'eri ki...

Ama şot'in iz exlətə tene çark'ey, çomxo qayesi, Məhəmməd
Heydəren harayepi:

– Ėkurxo həzire!

Yan t'iyant'eri c'öş. Xaşna işiğen yəhərləyinşəki ėkurxo azk'i, şorox şip' çurpi yaq't'un bəğsay.

– Me ėka ext'a! – Məhəmməd Heydəren q'antarğina bez loxol bosi pine.

Zu ėkə loxol bəği q'ariz baki – mo q'oşuni kalo, Məlikovi ėkəy.

– Beş kalo əcuxləyinşakale, – Məhəmməd Heydəren k'odoğo şinepi. – Ėeyinal şirik' şot'ay ėka şuk'k'al laşi tene. Ama me ėk purk'ane taysa. Kot'ollarik' butene. Ke ėkən usum şot'oğo p'ap'alnu.

Zu cupi arşi ėkə loxol, tatarən şot'o duzği. Ėkən iz p'ə tura alabi, sa cupsunen za taneşeri.

Zu hik'k'alaxun nu fikirbi, əcuxlu dənizi bōrinen ėke baç'ane purk'a taysay. Şəhəri k'ojur baç'anene manst'ay, ėkə turin oq'axun çəre c'eysay. Bezi əcoğon biq'saxun, ėkə q'antarğina zap'espı. Ėk' p'urumal iz p'ə tura alabi, bureqi purk'a taysa. Axırncı k'oj baç'ane manedi. Bez bəş xaşna işiğen ak'eğala çölmuxe saal q'ac' Mərdəkəni yaq'mux. Yaq'e p'ə tərəf bost'anxonoy. Xaşe işiğen ak'eğala yemişxo q'ızılı irəngey. Ėk pureney. Zuval, bez bula ėkə ozanal şirik' k'os'p'i, arşezuy.

Bürdən, hər şey bez piin bəş ak'eşi... Zu azk'i, şot'oğon hetərt'un exlətpsa, içoğoy hər əyitə izbaksa. İsə hər şeyə q'amışez baki. Naxararyani p'lan adi saal hasandey: Ənvəren Anat'olina davanebsa. Padçaği taxt iz ganuxun galpene. Kala k'nyazi q'oşuna armığoy dəst'əno. Osmanluğon davina taşayt'un, eğalt'un Ermənist'ana, Q'arabağa saal Bəkünə. Naxararyanen şaat' q'amışe hetər ko bütüm çarek'on. Şot'aynak'al, iz bütüm q'ızılxo şot'in c'ovakest'ene İsvəçə.

Zu bez piin bəş eşeri t'eat'ra baki şot'oğoy exlətə:

– K'nyajna, bəğ c'eğala q'a bəğ bat'k'ala ölköğoy q'ate sun-suna işabala hik'k'al teno.

Nino şip' çurpene. Şot'in ümüxelaxsa.

– Yan bütüm, osmanlu q'ılincaxun q'ıbalorox, gərəy sabakayan, sun-suna kul boxodayan. Yan – Asina bakala Avrop'aluyan. Zu vəx çuressa, k'nyajna. Yan sun-sunaxun biyanqsa. St'ok'golma yəşəyinşbusn asandə. St'ok'golm – Avrop'ane.

Nino şip' çurpene...

– Me ölkə dirist şareğale. Vi taleyə hun fikirbalanu, Nino. Dava çark'ale, oşa köçk'alyan Londona, yax padçaği saraya q'abulbalt'un. Avrop'aluğon içən içoğoy taleyə fikirbalat'un. Zu Əli xana hörmətesbsa, ama şo – barbərə, həmişəluğ beyvana mandala nökərə.

Zaxun vəhşi sa səse c'eri, əcuxlu, ėka tatarləyinşezbi. Beyvani ulen, xəşe loxol bəği ketər ulayınşebşa. Me bayinq'un şünest'a bez

zozolti hər gala yəymişebaki. Bezi q'oq'e q'ac'p'i. Het'aynak' zu me xaşə oq'a, Mərdəkəni yaq'a metər zozozne? Metər əcuxlayınşaksun batenekon, zu, şot'oğoxun görüşəkamun, za efalazu. Muşen bezi çöyle duğsay. Pulmux neğale baksay. Ama ko bütüm muşaxune! Saycə şot'aynak'e bez piyexun nex barst'a! Zu önetezne. Önetezne, ama q'amişezbaki: hik'k'alen bəğ c'eğala q'a bəğ bat'k'ala ölkögo suna gərbez tene bakon, çuresunenal. Ax, axşumk'ala, gözəl gürcün pulmux! Hoo, zu beyvani balazu, boz ulaxun törənşəkiyozu. Naxararyanen bütümə saat'e fikirbe: "Laşk'oy bakalyan Mosk'vina, tağalyan St'ok'golma". Sa bəğa, St'ok'golma ot'el! Gam, mas'i yorğan-düşəy. Sal Londona villa?

Zu əcuxlu samalal gelez k'os'p'aksa əke ozanaç, bürdən hisezbi ki, əke ozana kaşp'ezu. Elaxoy p'iyen buyebaki bezi jomo. Villa? Naxararyani Mərdəkəna villano. Meyvin baxçin biyex. Bütüm təngələ Bəkülüğon memiya villox't'un biq'e. Naxararyani villa dənizi bərinene. Mas'i mramoren, damna fasonen biq'əsi villane. Zu sa kərəm ke villina bakezu. T'et'iya ak'ezu sa q'əşəng k'ravat ç'oç'a daxt'ak'axun düzbaki, mas'i yorğan-düşəy iz loxol, st'ok'golmi ot'elxo bakala k'inə.

Zu avazuy ki, Naxararyanen bütüm üşə arsi ams'i exlət tenebal. Şot'in iz çureğalt'u bale... Ko əyitsuze... Bezi piyes, t'e k'ravat, t'e gözəl gürcün pulmux ak'əsi.

Samalal ost'aarez t'əq't'i bezi uluxxo əke ozane. Usumbaka, usumbaka! Kap taki! Va ac'es maba, Əli xan, vi əcoğə efa!

K'ə q'ac' yaq'e!

Bürdən buresqi ost'ar axşumpsa. He saat'a ki, yan Asinayan! He saat'a ki, yan vəhşi, qoş mandi şivilizaşınaxun axıl bakala Asinayan! Maya ki, sa dənə yaq' teno, saycə q'ac' şığırxono, q'arabaği əkurxo tayseynak'. Maşin metər yaq'urxoxun bəyic' tayer banekon?

Yaq'e t'ödx bari neşum yemişxon içoğoy çöya zaçt'un taradey. Unk'o şot'oğon upsunt'un çuresay: "Yaq'mux pise, me yaq'mux inglisi maşinxoynak' tene. Korox Q'arabaği əkurxon tağalt'oğoynak'e düzbake".

Əken portp'ale? Bez piin bəş Məlikovi sufate c'eri. T'e vədə Şuşana şot'in iz xançala c'evk'i harayk'a peney: "Zu me əke loxol arşoz t'e vədə ki, he vaxt za padçağen davina k'alk'ale". K'ə bakale, bakeq'an, zaynak' fərg teno. T'e q'oja q'arabağlun ök' t'öpalk'ayin! Za hik'ə! Zu p'urum əka tatarlayınşezbi.

Axır ki, əxiləxun maşini səsəz ibaki. Oşa mis'ik'c'ə işiğez ak'i. Maşine! Mo şoroxe! Yavaş-yavaş q'ac' yaq'en maşin bəşe

taysay. Avrop'in maşineynak' çətine Asiin yaq'moğo. Zu sal ěka tatarlayınşezbi. Naxararyana maşini boş ak'es baneksay. Sal...Nino! Şo sa dönbine q'ic'eşi arseney.

Şot'oğon me ěke turin səsə tet'un ibaksa?

Me Mərdəkəni yaq'moğo, izi avrop'in maşini boş, içü saat'e hisbsa. Me lak'layınşaki yeşik'ə efest'une lazım. Həysə, hamemiya!

Bezi tapançına c'evəzk'i. Belçik'in mal, vi mərfətə ak'est'a, həysə vi navade, zu zaynak' pi, döpezdi. Gözələ döpi! Tüş lafedi!

Maşın tərs təkəri loxol k'os'ebaki. Buxaçuğo sükül, lak'layınşaki yeşik çurepi!

Tapançına t'ödx bosı, ěka maşini t'ödxez c'idi, çomo qaypi bona arşit'oğoy loxolez bəği.

Ninoyen q'ic'eşi, q'ıbsun bezi loxole bəğsay. Şot'in dirist t'ut'unney, iz çö unk'o sa mask'aney.

Naxararyanaı sufat q'iyexun fırapeney, iz kula tapançınaçe boxost'ay. Şot'in, içü t'etər arxayın tene hisbsay iz avrop'in maşini boş. İz kök k'əşin loxol bakala kala brilyantla boğaçalen s'alest'ay.

Burqa, Əli xan! İsə hun vi bütüm əcuğo ak'est'es bankon. Me q'iyexun t'ut'uk'ala kökə döpst'a barmata! Xançala c'evəzk'i! Xançalen havına vıyıldayınşebi!

Metər xançal bost'una mayaz zombake? İrana? Şuşana? Maşk'al! Za ko Şirvanşirxoy nəsiləxune c'ovake, İndina taşi Delina haq'it'oğoxun.

Naxararyanen nəzik', işq'ara nu yarayınşala, səsə c'evk'i. Şot'in tapançına iz kiyexun saneki, iz əmurxon p'iyen fant'əne duği. Mo kala müqluğə – Mərdəkəni yaq'a düsməni p'iya şipsun! Əxiləxun ěke turmoğoy səsə c'aysay.

Unk'o, Naxararyanenal t'e səsə inebaki. Bəyic' maşınaxun şiri, şot'in içü bonesi lənbəluğa. Zu xançala ext'i, şot'ay baç'anexun t'izt'eri. Q'arat'ikənxo bezi çöye t'əq'esay, kulmoğo c'ik'arameney, turin oq'a q'ari xazalxone səsbsay. Naxararyan gele əxil teney, şot'ay nəfəsə izbaksay. Şo, cıgırxo c'əkp'inut, t'invest'ay.

St'ok'golmin ot'elan çuresay?! Yaq' bəğa, bakale vaynak' ot'el! Ene hun sal sa vədine Ninoya işa ten bital!

Aha! Miyane şo! T'invest'a, lənboğoy q'atexun c'ovaneksa. Şo bost'anxone p'apsa, dənizəçe t'ist'a. Bez tapança maya? Hoo, zu şot'o maşini t'ödxez bosey!

Şaşurxon bez kulmoğo şarpəney. Axır ki, bost'ana p'azp'ıl!

Xaş, p'urin çö k'inə, irəng t'it'eriney. K'ank'oroy yemişxo bareney yaq'e t'öğürxo. Zu sa yemişi loxol çaxespi, şo t'öpepi.

Təə, Naxararyan, hun vi q'ızıla İsvəça taşes ten bakal!
Zu şot'o p'azp'i, iz əmnabula biq'i zaçes firıdı! İz çöyexun zəhərə
barst'ay. Unk'oy, oğrinaz biq'ey oğriluğbala gala.
Samci yumburuğ bez çənninane laft'i. Soğal – döşe!
Duğa, Naxararyan, Avrop'ına hun boksa zombakenu!
Bez pulmux bayinq'ebaki. Bez nəfəs çurepi!
Zu – adi sa Asiyaluzu, Naxararyan, za tapani oq'axun duğsuna
tet'un zombe.

Zu beyvani ulzu, əcuğon za samalal zore tast'a.

Zu şot'ay loxol cup'espi, şot'ay kök bədənə bİYexun biq'i, sa
köt't'i k'inə oçala farespi. Şot'ay tapani loxol çökt'i, iz q'oq'a bizq'i.
Şot'in çureşi ki, za iz yumburuğxon duğane. Harayk'a, yan oçala
t'ık'ıryanpi. Naxaryanen za firımedi, bez q'oq'a bineq'i. İz murdar çö
zorbsaxun ç'oç'a bakeneY. İz jomo k'oribakeneY. Zu bez turmoğon
şot'ay tapanez duği, oşa hisezbi ki, bez çəkmin dabanxo şot'ay kök
bədənə t'ayağə baki. Şo bez kiyexun c'efst'une çuresay. İz zığbaki
urbaşk'in döşəxun şot'ay mas'i q'oq'e ak'esay. Zu ğırık'a şot'ay q'oq'e
bez uluxxo t'əq'əzdi.

Hoo, Naxararyan, hoo! Ketəryan davabsa, – Asiyaluğon! Yan
tapani oq'axun teyan duğsa, sa ul k'inə t'əq'yanst'a uluxxo düşməni
q'oq'e!

Şot'ay t'amarxoy t'ut'upsuna bez uluğon hisesbsay. Bürdən şot'in
kula bez biğaçə boxodi. Bez xançal! Naxararyanen şot'aynak'e kula
boxost'ay. Hetərez bez eyexun c'evk'e xançala? Hat'e dəyiğə xançal
bez piin bəş ak'əsi, oşa bezi bōrine t'əq'əsi. Şaat'e ki, t'ok'maşoğoy
loxolxun firs'əsi.

Bez p'i he gamey! Şot'ay kiyexun xançala zapi əhezdi. İsə zu
Naxararyani loxolzuy. İçinal ala xaşə loxole bəğsəy. Zu xançala şot'ay
loxol sırışezbi, şot'ay nəzik', ost'aar q'ıbala sa harayaz ibaki. Şot'ay
bütüm çöyel sa jomonoy.

St'ok'golmin ot'elan çuresay? Haq'a, bōq'! Haq'a, axmağ yemiş!

Şi yaq'az bəğsa? Het'u görə tez besbsa kot'o?

– Duğa, Əli xan, duğa! – baç'ane sa səsez ibaki.

T'e harayk'alo Məhəmməm Heydərey.

– İz ük'exun duğa! Alaxun oq'a!

Naxararyani səs bot'ebaki. Zu çurezsəy ki, samalal yaq' bəği,
düşməni harayi səsə ibakaz.

Zu sal xançala fəldi Naxararyani ük'exun t'əq'əzdi. Şot'ay bədən
jık'əsi, şip'e baki.

Zu yavaşc'ə hayezzeri, gele mandak'zuy. Bez paltar dirist p'iney. Bez p'iyay, şot'ay p'iyay – tez ava. İsa ene kot'ay fərg teno.

– Əli xan, hun əsil işq'arnu! – harayk'a, müq Məhəmməd Heydəren pine.

Börine bakala yarin ga q'aç'ene. Məhəmməd Heydəren bez əmə biq'i köməyebi, yaq'a c'eri tayanşi xaşe oq'a ak'eğala Naxararyani məyin lak'la yeşik'i t'ödx. T'et'iya ėkurxoy t'ödx çurpi p'ə dost'enal bez yaq'at'un bəğsay.

İlyas bəyen za ak'i q'ujebi. Seid Must'afan iz göyin emmama samal alanebi. Şot'in Ninoya ėke baç'ane arşevk'i ostar biq'ene.

– K'əben me çuğə? Hun bəsp'alnu kot'o, tene zu bəsp'az?

Seid Must'afan ke əyitmoğə şip'cə pine, şot'ay səs yavaşe c'əysay, pulmuxal samal q'ic'ey, unk'o şot'in k'uzeney.

Ninoyen sa əyit tene pi.

– Ext'a, Əli xan, – Məhəmməd Heydəren xançala boxodi pine.

Zu İlyas bəye kirəj k'inə mas'i çöyel bəzgi, şot'in iz bula jik'epi.

– Meyidə dənizə bosalyan!

Zu yavaş-yavaş Ninoi t'ödx işalayınşaki, şot'ay q'iyexun kakala baki pulmoğə azk'i...

...Dərsurxoy arane, şot'in önek'a iz əmnə oq'a girkürxo laxi t'it'eri beşi t'ödxey say. Sa kərəm zu p'art'e oq'a arşi şip' şot'o köməyēzbsay:

– Kala K'arle bel Aaxena 800 -ci usena tact'un laxe...

Həysə het'aynak'a şip' çurpe? Het'aynak' önetenne, t'e vədə önepi k'inə? Kala K'arle bel tac laxsuni usena nu avabaksun şot'ay me bit'uxun kala günaxe?

Zu bez çöya ėke ozana t'ayağbi, gele mandak' Ninoi loxol bəzgi. Yan sun-sunay loxolyan bəgi, ama şot'ay pulmoğon, t'evərin k'ine, hik'k'al next'ene. Şo Seid Must'afay ėke loxol arşeney, iz pula zildi xançali loxole bəğsay, t'e vədə şo gele gözəley.

Dünyəne ən gözəl p'i – gürcüğüe!

Ən gözəl cicirxo – gürcün xuyərmoğoye!

Ama me cicirxon Naxararyanane muçp'e! Naxararyanenal, iz q'ızılxo İsveçə taşt'un çureşit'in, kot'one muçp'e!

– İlyas bəy, zu yaraluzu. K'nyajna Ninoya k'oya taşa. Üşe mine. Sa şeyen k'nyalnay loxolxun but'k'a. Vi eyex efa, İlyas bəy, sa dəno pop Ninoyi belxun bitayin, va bəsp'oz. İnbaksa, İlyas bəy? Zu va ko əyitez tast'a. Məhəmməd Heydə, Seid Must'afa, zu gele halsuzzu. Za köməybanan. Taşanan za k'oya, bez p'i barest'a.

Zu ėke q'oq'exun ləçəq'ezsi, Məhəmməd Heydəren za köməybi ėke loxol arşevk'i. İlyas bəy Ninoi t'ödx taşi, şot'o iz q'ujel ėxt'i,

cügi yəhəri loxol arşevək'i. Ninoyen qağ tenepi. İlyas bəyən iz k'it'ela Ninoi loxol lap'edi, oşa fıırıpı, bez loxol bəği za dirist'oğone pi. Şot'ay irəng t'it'eriney hələ.

Zu şot'oğoy baç'anexun xeylək bəzği.

– Hun gəhrəmannu, Əli xan! – Məhəmməd Heydərən əka lağat'an pine. – Hun aslan k'inə davanbi, hetər lazımey t'etərənbi.

– Ninoi elmux vi kiyeyey, – iz bula k'os'p'i, Seid Must'afan pine.

– Hun şot'o bəsp'esal bankoy, nu bəsp'esal, şəriyətən şoval t'e soğoval banekoy.

Seid Must'afan fikirlu axşumepi. Məhəmməd Heydərən q'antarğına bez kiyel tanedi.

Yan beş əkurxo c'ist'un üşeni bayinq' yaq'urxon tayanəsi. Bəş Bəkün işiğxone ak'esay.

18 Bul

Bəğəloy sa uçurumi t'ödxun havin gözəllüğe ak'esa: neşum muşen tapi q'ayox, kala, gərgür bari, jeyure ak'esa.

T'e uçurumi t'öğən – unk'o şinesa t'ıya şot'oğə suruk'ebe – sun-suna ləçəq', q'ayoğoxun ala tağala mis'ik' k'ojurxone çurpe, sa k'ojin bul t'e soğə k'ojejnək' məələnəy.

Oq'a, me uçurumi tume sa arxene səsbə, təmiz, as'ar havına bəğə şuvoğoxun q'ayoğon s'alest'ay. Şot'oğoy q'atexun q'ac' çığıre taysay.

Mo Dağıst'ani auley.

Mis'ik' sa otağın boş bayinq'ey, oçalal kilimxonoy. P'ə sütünene efsay k'ojin bula.

Göye çöye sa q'artale ak'esay.

Zu sa k'ojin bel söykəyişəki k'alyanez zap'ey. Şinesa tütüni boş xaş-xaşə gərbəsa. Zəyif muşen tütüni k'üünə taneş'ta, çöyin ap'al çaxoveksa. Bez bul buz k'inək'ey. K'üün havına əçinney, cürbə-cür amdaxoy sufətxone c'eyşay uçurumi tumexun, fıırıpın şorox gelene baksay, işalayınşt'unbaksay, zuval şot'oğə çalxes bazaksay – ko Bəkünə bez otağa bakala xəlçin loxolxun Rust'am Zale.

Gele vaxt'ey zu t'et'ıya bask'ezuy, ləyifən bəç'üresi? Yarin ga q'ac'ənəy. Zu turin səsur, şip' exlət barin t'e tərəfəxun izbaksay. Bavay səşəz ibaki.

– Za bağıslayınşa, k’omisar, – şot’in nexey, – ama zu tez ava, bez ğar həysə maya. Fikirezbsa ki, şo İranane t’it’ere, həysəl bez viçey k’oyane c’ap’p’aksa. Gele peşmanzu, k’omisar.

– Efi ğaren amdar bespsuna gōrə, şot’aynak’ cinayət əşt’un qaype. Yan həysə şot’o biq’alayan, İranal bakayın bəğəbi biq’alyan.

– Zu müqez bakon vən şot’o bəğəbaynan, şot’aynak’ ki, – bez ğare taxsır teno. Amdara zorlayınşalt’u bespsun cinayət tene. Kot’oxun başq’al...

T’e k’oya şip’t’un çurpi, zaynak’ t’etərə hari ki, təzə təngin şırltine c’eri.

– Ho, ho, – isət’in cəyilxo ketərə k’omisaren pine. İçoğoy bulur gamesal! Sa şey bakala k’inə t’it’eri xançalat’un exst’a. Zu – höküməti amdarzu, ama sa bava k’inə vəx q’amişezbaksa. Efi ğar ene Bəkünə hari maq’an. Şot’ay biq’esuni əmirə zu İrana yaq’abiz buq’on.

Tağala turmoğoy səsəz ibaki...

Gözəl tarurxo xalçin loxol gərgür baki labirint’ane oşq’arst’ay. Zu çurezsi ki, ke gis’urxoy baç’anexun bəğəz, şorox k’ori-mori baki “nun” şame c’eyşay, oşa p’urum bez bul fırpı, haq’ıla açesəzbi.

Kot’in boxoy tene zapi. Yavaş-yavaş zal hariz, bez loxol k’os’p’aki nu çalxala çöyurxoz ak’i, əyitmoğə izbaksay, ama q’amiş tez baksay.

Bez haq’ıl bez bel eğat’an, zu İlyas bəyi saal Məhəmməd Heydəri axşumk’ala sufataz ak’i. Şorox p’öğəl mundirlat’uniy. Zu satəhəren hayzeri ganeboş aress’i.

– Həreyan dirist’oğonbsa. Davinayan taysa.

– Hətər ki?

İlyas bəyən iz q’ayınşa düzbi bureqi exlətbsa:

– T’e üşə zu k’nyajna Ninoya k’oya taşşeri. Yaq’e boxoyna şot’in sa əyit tene pi. Zu k’yajna iz bava, nana tadi, qaybaki k’azarminaz taşi. Sa p’ə saad c’ovakit’uxun oşa hər şeyə avat’unbaki. Məlikovi loxol bəğəs tene baksay. Şo iz otağa başi üneğşay. İz əke loxol sal bəteneği, biyəsinal əmirebi ki, əka döpt’eq’at’un. Savaxt’an şot’in xayışebi ki, içü davina taşat’un. Bez bavan köməyebi ki, yax t’ribunala maq’at’un tadi. Oşa əmirə hari yax davina yaq’abseynak’, içal lap bəş.

– Za bağıslayınşanan, bez dost’urxo. Ko büttüm bezi taxsıre!

Ama dost’unxon çüt, sa səsən pit’un: – təə, təə, hun – gəhrəmannu. Hun va işq’ar k’inək’en taşere. Yan vaxun vəxryanbsa.

– Nino hətərə? Vən şot’o ak’enan?

İlyas bəye q’a Məhəmməd Heydəri k’odoğ baredi.

– Təə, teyan ak’e.

Şot'oğon gele çax coğabt'un tadi, zuval ene hik'k'al tez xavar haq'i.

Yan axşumpi, suna q'ujbi, cöyyanbaki.

Zu p'urumal za zəyifez hisbi, gane loxol bisti. “ Bez yazıǵ dost'urxo! – zu fikirbsun barin loxol bakala xalçınaz bəǵsay. – şot'oğoynak' bütüm za görəne baki...”

Bezi pul qayey, ama zu nep'ax k'inəzuy. Dumani boş k'inə Ninoi axşumk'ala, durxor çone ak'eşi bez piin bəş. Şinesa kulmoğon za jik'enedey.

– Kot'o xaş-xaş tast'une lazım, – şinesa farse muzin pine. – Kot'o iz q'ubaraxun gele köməybale.

Bez jomo müşt'ükt'un laxi, zu p'urumal k'uzk'ala k'inək'ez baki. Əxiləxun şinesa səsəz ibaki:

– Hörmətlu xan, me baki əşurxoxun gele dilxorez baki. Həysə tək sa şeyez çuresa – beşi əylux usumluğen laşk'oy bakeq'at'un.

– Hörmətlu k'nyaz, ama Əli xan həysə laşk'oy bakes tene bakal. Şo – p'iyə düşməne. Naxararyani ailingen yax p'iyə düşmənt'un hesabsa. Bezi ğare elmux hər dəyiğə xatin oq'ane, şot'aynak'al zu Əli xana İranaz yaq'abi. Həysə şo sal sa curə laşk'oy bakes tene bakon vi xuyərəxun.

– Zu va xoyinşesbsa, Səfər xan, yan beşi əyloğo q'orişes teyan bakon? Korox memiyin tayes bat'unko İndinal, İsp'aninal. Hun q'amışaka, Səfər xan, bez xuyəri namus ləkələyinşakene, saycə kəbinene şot'ay s'iyə təmizə c'evk'on.

– Ama Əli xanen tene ləkələyinşe vi xuyəri namusa. Vəñ ef xuyəreynak' hevaxt çureğaynan ğar bəğəbes banankon, urusxoy nəəl armig'oy q'ate.

– Xan, yan kot'o hat'etər sa tarapsun k'inə ak'est'es bayankoy, şuk'k'alenal hik'k'al tene q'amışakaliy. Efi ğaren kapepi. Gele pis əşe biq'i, iz sərfə düzbine buq'on.

– Hik'ə balkayin, Əli xan – p'iyene, şo laşk'oy bakes tene bakon.

– Ama, Səfər xan, q'amışakanan za, zuval sa bavazu...

Səsuxo bot'ebaki. Sa boxoy, çətin şip'luğə əmələ hari. Zu, xuritura oşq'ardala xaş-xaşi loxolez bəǵsay.

Axırki, t'e ği hare, bezi yarina şadt'unbi. Zu yavaşc'ə yarin ganu kulezdi. Ko za düşmənen duği, samci yaraney. Zu gane boş'an hayezzeri, bez turmux hələ halsuzey, yavaş-yavaş otağa taraspi. Nökərxo çurpet'uniy sa t'ödx, həzirt'uniy hər dəyiğə za köməybseynak'.

Çomo qayesi, otağa bez bavane başi. Nökərxo hat'e dəyiğə c'ert'un.

Zu şot'ay loxol dik'k'äten bəssay ki, bəyin şot'in k'ə uk'ale.

– Memiya hər ği p'olisaxun et'unşa, – samal şip' çurpi, oşa bavan pine. – Tək şot'oğon tet'un va q'əvəsa. Vi bač'anexun Naxararyanxoval baft'et'un. Sot'oğoxun qo tan taşet'un İrana. Hoo, bezi eyexe baft'i, – bavan axşumepi, – Məlikovxonal va içoğoynak' p'iyə düşmənt'un hesabsa. Əke dərden. Vi dost'urxoval davinat'un yaq'abi. – Şo samal şip' çurepi, oşa pine: – Zu k'ojin hərəmine q'a tan q'arğolçiz çurde.

Zu, bez bula k'os'p'i çurespi, sa əyit tez pi. Bavan iz kula bez əmnabel lanexi.

– Zu vaxun fəxresbsa, Əli xan, fəxresbsa. – Bavan muč'a muzin nexey. – Vi gala zu bakizuy, haketər balzuy.

– Hun zaxun irəzinu, bez bava?

– Zu vaxun gele irəzizu, – bavan pi, za q'ujebi, oşa tüş bez piye bəği pine: – Ama za upa bəyin, xuyərə ist'in bəsp'i?

– Tez ava, bez bava... zu gele mandak'zuy.

– Şaat'e bakoy, hun şot'o bəsp'inuy. Həysə kot'oxun əyitpsun c'əyine. Ama zu kot'aynak' va taxırkər tezbsa. Yan bütüm, beş ailə vaxun fəxrıanbsa.

– İsa p'oy k'ə bakale?

Şo otağın t'e bel, me bel taşi, bəğəloy nəfəs haq'i pine.

– Memiya hun ene çurpes ten bakon. İranal vi taysun batenekon. Va t'et'ıya p'olisen saal p'ə zorba ailingen qəvəsa. Şaat'e bakon hun Dağışt'ana tağan. T'et'ıya sa mis'ik' aula yəşəyınşenbon. Nə p'olisen, nə armığon içoğoy bəxməğğ t'e aula badi va tet'un q'əvəğal.

– P'oy zu heq'ədər t'et'ıya mandoz?

– Hun t'et'ıya gele mandalnu, Əli xan. T'e q'ədər ki, hevədə p'olisen əşə ğaçk'ale, düşməni ailə zaxun barişakale. Zu usum-usum eğoz vi t'ödx.

Ha t'e üşe yəni q'arəğolçığoxun zu yaq'az baft'i...

Memiya K'azi Mollay k'oya za şaat' bət'unxsay. Auli camaaten avat'unıy ki, zu – p'iyenzu, kot'inal za şot'oğoy piyes sa gəhrəmane ak'est'ay. K'ojin q'onçuxal, iz ailəl bez hərəminə fırit'unney, za şaat' bət'unxsay. Həmişə sunt'in bez k'alyani tütünə xaş-xaşə gərbəsay.

Zu gelez zap'ey, həmişə bez piyes k'ənesa ak'esay. Bez bula bəndbseynak', K'azi Mollan dim əyiteney.

– Ma nep'axeki, Əli xan! Ümüxlaxa va k'ə exlatp'oz. Hun Andalalı tarıxa avanu?

– Andalalı? – zu satəhəren pizu.

– Hun sal avanu, k'ə upsuna Andalal? Hun avanu ki, üqbaç usen mot'oxun bəş Andalal kala, gəzəl sa aize bake. Şot'ay kalaluğa balo

haq'ullu, xeyirxax, q'oççağ sa xaney. Ama camaaten xane xeyirxaxluğa q'amışebaki? Camaati xoşel tene hari içoğoy kalo ketər xeyirxax bakane, şorox giresi xane t'ödx hari pit'un: "Hun yax boşevk'enu, taki irad baka memiyin!" Xana gele pise təsirbi metər əyitmöğon, şot'in önenepi, oşa iz ailinaxun cöybaki, əka arsi, İranane taşi. T'et'iya şo şaxe t'ödx iz məsləhətçine baki, oşa gele haq'ullu baksuna görə, usumluğen kakala ganxone əşp'i. Şaxen şot'ay məsləhətəxo həmişə ümüxelaxsay. Şo şaxe q'oşuni kalonebaki, gele oçəlxone haq'i şaxe ölkineynak'. Ma bəğa ki, şot'ay s'ino, var-dövləto, şot'ay eyexun c'etenesay Andalalxon biyoroş, həmişə iz ök'eley. Gele fikirxoxun oşa, şot'in şaxa irəzinebsa taşi, Andalala oçəlin çoyexun silbseynak'.

"Andalali kalat'ay gele q'ızılxo, var-dövləto, – şot'in şaxa nexə. – Yan ke ayiza xə't'ayyan, t'e var-dövlət bütüm beş bakale.

Şaxe xoşele hari me exlət, q'oşuna girbi, içəl şot'oğoy best'a, tat'unşi Dağış't'ana. İranluyox hari Andalala p'at'unp'i, buruğoy tume q'oşuna efi ayizi camaata pit'un ki, təslim bakeq'at'un.

"Vəñ geleluğnan, ama vəñ – qavunanan, – şot'oğon coğabt'un tadi, – yan malluğyan, ama buruğoy belyan. Ama vəxunal, yaxunal zorboo – Buxaçuxə göynul. Bütüm şot'ay kiyele. Ama yan davabinut teyan təslim bakal".

Ayiza q'orişbseynak' dirist azuk' əq'əşi – işq'arxoval, çupuxxoval, əyloxal. Q'orişəlxoy sameci cörgina çurpiyoroş t'e xane ğarmuxey. İranluğon gele saat't'un davabsay, ama nanay oçəlen andalluğə zore tast'ay, şot'oğon düşmənxo qoşt'un qaydi, iranluyox q'ibi t'it'unt'eri. Q'oşini bəş t'it'alo şaxey, iz baç'anexun t'it'alo düşmənxo eçeriyo.

Usenxone c'ovaki. Xan q'ojanebaki, şot'ay vicdanen içü əzabe tast'ay, şot'o doğma ayizen zap'enedey, biyamin bəş taşi Andalala ak'i camaati t'ödx iz taxsıra ozane haq'ane. Şot'in iz T'egerani saraya efi enesa Andalala. Ama şuk'k'alən t'e xayinaxun əyitpsun tene çureşi. Xan k'ojba-k'oj taranepi. ama şuk'k'alən şot'aynak' çomo tene qaypi, şot'o q'amışəksun tene çureşi. T'e vədə şo divanbali t'ödx hari nexə: "Zu bez vətənəz qaybake, bez taxsıra os'k'seynak'. Barta beş kalboğoy k'anunen za divanbeq'at'un".

Divanbalen əmirebsa bütüm ayizluğə k'alpseynak', xane kulmoğə ğaç't'unne, oşa divanbalen nexə:

"Me amdaren cinayətebe, beşi kalboğoy k'anunen ko ğərəy dirist oçəlxəğane. Vəñ k'ənnəx?"

"Ketərq'anbaki!" – camaaten harayk'a pit'un.

Ama divanbal düzgün amdarey.

"Hun çurenəsa k'ənesə vi xeyirə upsun?" – xanaxun xavare haq'i.

“Təə, – şot’in coğabe tadi. – Zu taxsırkərzü, bezi bisuna q’abulbsuna həzirzü. Ko saat’ əşe ki, Andalalina kalboğoy k’anunxo eyex et’unfsa. Het’aynak’ p’oy t’e soğo k’anuna eyexun c’evk’enan, t’e k’anunen nexə ki, ğaren bavay loxol xançal c’evk’enesa, şoval t’e gərəmzoğoy loxol bəsp’alat’un? Bez ğarmoğon bezi əleyinə tet’un davabe? Zu düzgünluğez çuresa. K’anunen şot’oğoval bəsp’alanan”.

Camaaten t’e əyitmoğo ibaki ost’aar önet’unpi. Bütüm’tuxun sagala divanbalenal önenepi, şot’aynak’ ki, xane ğarmux gele hörmətlu amdaxoney, ama k’anun k’anuney, şot’o balat’un.

“Ketərq’anbaki, – ök’ bok’sun divanbalen pine, Andalali xayina dirist oçalaxt’unbi, şot’ay gərəmzoğoy loxolal iz ğarmoğoy bulat’un bot’i...”

– Heq’ədər boxoy axmaq’ nağıle, – zu nairəzilügezbi. Ke vi xan üqbaç usen bəşe yəşəyinşe, içal xayinebake. Yöni sa maraxlu şey exlətp’a.

K’azi Mollay köfele laft’i.

– Hun ibakenu imam Şamiləxun? – samal əcuxlu şot’in xavare haq’i. – Zu gele şeyez vaynak’ exlətp’on şot’oxun. Ko əlli useni exləte. T’e vədə beşi azuk’ gele saat’e yəşəyinşsay. Yan nə fi teyan üğsay, nə teyan avay ki, tütün hik’ə. Oğriyox buteney, ama k’ənesa başq’ayt’un, oğrin yön kula bot’unst’ay. Haketər yəşəyinşyanbsay, beş buruxmoğo urusxo eğamun. Şot’oğon Dağıst’ana xətt’it’uxun oşa imam Şamileynak’ Xavareçal ak’əsi pine ki, davaq’at’unbi. Şamili bayrağı oq’a bütüm K’avk’az əq’əsi, içoğoy araneyal çeçenxo. Ama urusxo yaxun zorbat’uniy. Şot’oğon beşi işq’arxo best’unbsay, ayizmoğo bok’ost’unbsay, oçalxo çaxçuxt’unney. T’e vədə beşi kakalorox imami t’ödx taşi xoyinšt’unbi şot’o, çeçenxo elasaxun çark’est’eynak’. İmami gala şot’oğon iz nanat’un ak’i exlətp’i.

“Zu hər şeyə imama exlətp’oz, – Xanumen əyite tadi. – Şot’in çeçenxo çark’est’ale içoğoy elasaxun”.

Xanum sa haq’ullu, hörmətlu, çuuxey, imamal saat’ sa ğarey. Şot’in imama çeçenxoy xayışa uk’at’an, imamen pine:

“K’orani k’anunen xayinxo biyalat’un. Ama K’oranen nanay əyitəxun c’eyşunal q’adağanəbsa. Zu tez ava hetərbaz. Zu Buxaçuğoy gərəy xoyinşbaz ki, za düz yaq’ ak’est’ane”.

Xib ği, xib şü imamen afırinepi, oşa camaati bəş c’eri pine:

“Camaat, ibakanan Buxaçuğoy əyitə. Samci xayinluğaxun əyitk’alt’u tataren t’ap’k’alayan. Samci əyitp’iyo bezi nanane baki, şot’oval sabaç tatar duğalyan”.

Əsk'ər-xon Xanuma tat'unşeri, iz belxun çadrina ėxt'i, meçit'i bəş bot'unsi. Samci kərə şot'o duğala k'inə, Şamil çökt'i harayepi:

Buxaçuğoy k'anun badal tenebaksa. Şuk'k'alən şot'o badalbes tene bakon. Ama K'oranen icaza tanest'a əyilen iz nanay günaxa ėxst'eynak'. – Me əyitmoğoy pi imamen iz paltara c'eneq'i, ç'o oq'a bask'i əmirebi: – Za duğa, ak'ayiz ki, yavaşən duğsa, Şamil tez bakon vi bula nu bot'est'ayiz".

Doxsan vuy kərə Şamili baç'ana dut'unği. Şo bask'ened, p'i barest'ay, iz baç'ani t'ol şareşened. Camaaten gorox eysun içoğoy imami loxolt'un bəğsay, ene şuk'k'alən xayınluğaxun fikiral tenebsay. Hametəryan yəşəyinşe əlli usen bəş, bes azuk'al t'e vədə gele bəxt'əvərə bake.

Zu şip' çurpezuy. Göynul bakala q'uş ak't'enesay. Bayinq'e baksay. Meçit'i minaret'i bel mollane ak'əsi. K'azi Mollan mis'ik' xalçoğoy saneki namazbseynak', yan namazyanbi, beşi çöya Mək'k'inəç taradi. Me ərəbi muzin bakala namazxo damna davin məğurxone oşq'arst'a.

– Taki, K'azi Molla. Hun – əsil dostnu. İsə barta nep'axeğaz.

Şot'in şüpəlu bez loxol bəneği. Oşa ox-vay bsun, xaş-xaşa k'alyani boş gərgürbi, c'ere c'öş. Zu izbaki şot'ay q'onşina pi əyitmoğoy:

– Şo yaman azarine!

– Dağüst'ana şuk'k'al boxoy azari bateneksa, – q'onşinen nexey.

Zu k'ojin bel bask'i oq'a kure boşez bəğsay.

Hetərə, Naxararyan, hetərə vi İsveça bakala q'ızılxo?

Bez pulmoğoy q'ıçespi.

Nino het'aynak' şip' çurpe? Het'aynak'a şo şip' çurpi?

19 Bul

Çupuxxo, əylox, ayizi q'ate yavaş-yavaş tat'unsa. Şorox çmandak' saal fikirlut'un ak'esay. Şorox əxiləxunt'un harey. İçoğoy kiye – torayxo, şot'oğoy içoğoy döşel t'ayağbi biq'et'uniy, sa toyexlu şey k'inə. Me torayxoy boş k'uloy, əxiləxun eçeri, saal peyinoy. Kot'oğoy haq'seynak' şot'oğon eğelxo, gümüş saal parçat'un tadey. Memiya, buruğoy bel, şot'oğon düzənəxun eçeri k'ulen saat' arum tadale, camaata boşevk'ale.

Q'ayani loxol bakala oçalxo arum bist'eynak't'un cöybey, iz hərəminə kərp'ic'en biq'et'uniy. Nu biq'it'uniy muşən saal iğən fupı

nəzik' oçalın çöya taşaley. Gele ost'aar muş bakat'an çupuğon oçala palazxon but't'unksay. Oçalxo memiya mis'ik'ey, xib ləng boxoyna, bip' – geyninə. Joğul qayəğat'an memiya aruma bit'unst'a. Yəynul, expsun p'ap'at'an, işq'arxo kəybakinut' tat'unsay buruxmoğo, əşə burqamin bəş boxoy afırıt'unney, içoğo kəndüren ğac'p'i burt'unksa exsa. Berxi arumaxun çupuxxon lavaşxot'un bast'a, süft'in şume boş gümüşü təngət'un laxi bast'a, ko oçala diristbaka upsune.

Zu bit'esi oçali çəpəri tumexun tazsay, mas'i kala papaq' iz bel sa işq'are irəst hari. Şot'in p'ə təkərlə arabane taşt'ay, arabin səs əyeli öneni səsəne oşq'arst'ay. T'e səs t'eq'ədər ost'aarey, buruxmoğo p'anepsay.

– Ay viçi, – zu şot'o pizu. – Zu Bəkünəxun mazut' eçest'oz. Təkərxo mazut' duğsune lazım.

Ayizlunen axşumepi.

– K'əluğa? Zu adi amdarzu, het'aynak' c'ap'bakoz. Bütümt'in bez arabin eysuna ibakes banekon. K'əboz təkərxo mazut'layınşı? Ket'ər saycə abrek'xonebsa.

– Abrek'xon?

– Hoo, abrek'xon, içminaxun şəp'əsiyoroş, şoroş amdarxoy arane tet'un baksa yəşəyınşez.

– Hələ geleno abrek'xo?

– Gelene. Şoroş bütüm – amdarbep'alxo, amdarfüt'k'alxone. Sunt'in azuk'i xeyireynak'ebşa, t'e sunt'oğon içoğoy xeyireynak'. Ama hər abrek'en bəhi elast'un tast'a.

– Ko hetər elasa?

Ayizlunen iz arabina efi, çəpəri tume arşi, iz torayaxun elaxoy eğeli ğusmina c'evk'i, cöybi sa k'ot'or zane tadi. Ğusmin boş eğeli məyin popoy.

– Hun ibaki tenu abrek'xoy elasaxun? – bureqi ayizlunen exlətpsa. – Abrek' üşeni sa vədine c'əp'k'in enesa meçit'a, t'et'iya metər əyitmuxe nex: “Me İvel gala elasezne ki, meyin oşa zu – amdarxon sap'əsiyozu. Elasezne ki, amdarxo bəsp'oz. Elasezne ki, amdarxoy ük'e işa k'ə bune içoğoxun xət'oz, elasezne ki, təzə baki əyloğo bəsp'oz, kəsibxoy k'ojurxo bok'osp'oz, memaçaq müqluğ baki ganxo öne eçoz. Zu bez elasa nu əməlbayiz, bez ük'e gorox eysun, çuresun qaybakayin, sal sa vədine bez kalboğoy gərəmzoğo amak'az, xe uk'a biyaz, şum – uk'a biyaz, bezi meyida oçalaxp'al maq'anbaki, xəyenq'an k'aranpi”.

Ayizlunen me əyitmoğo uk'at'an gele ost'aar səsene pi, iz çöya göynul taradi, iz pulmux göyəllarik' göp-göyiney.

– Metərt'un abrek'xon elase, – samal şip' çurpit'uxun oşa şot'in pine.

– Hetər amdar bakan ki, metər elask'an?

– Hetər amdar bakane, hun xavaren haq'sa? Amdar, ən kala cinəyətbiyo.

Yan cöyyanbaki şot'oxun, zu k'oyas taşi, mandak'bakezuy bəğğə oq'a arşi, samalal ayizluni exlətxoxun oşa. Şot'ay şip' səsen exlətp'ala bihi elasi əyitmux hələ bez ümüğoney.

Zu şuzu? Hat'e abrek' k'inəkzu, amdarxoxun cöybaki, me buruxmoğo c'ap'bakala. Bərkə zuval üşe meçit'a taşi, abrek'xoy bihi elasabaz?

K'oya p'ap'at'an, darvazin tume xib yəhərlə əkəz ak'i. Sa əkə q'antarğa gümüşəxuney. Məline sa kök ğare arşey. İz biyex bakala q'ızılı xançalen s'alest'ay. Za ak'ala k'inə t'e ğaren axşumepi, zu şot'o çalesxi. Şo Arslan ağaney, neft'e mədən bakala dövlətlut'ay ğarey. Yan şot'oxun sa gimnazinayan k'alpe, ama Arslan ağa zaxun mis'ik'ey, şot'aynak'al yan işa çaltəyanxsay suna. Həysə şot'o ak'i, sa q'oom k'inə q'ujezbi. Arslan ağay xoşel eysunen ç'oç'ane baki.

– C'ovazksay bez nökrəxoxun, fikirezbi ki, eğaz vaal ak'az, – şotin ot'psun pine.

Zuval iz əmnabula t'apt'ap'espı.

– Q'onağ baka, Arslan ağa. Q'onaxluğ ben, beşi irəst eysuneynak'? K'azi Mulla, ukun həzirba, Bəkünəxun bez q'onağo!

Qı saad oşa Arslan ağa bez bəş arşi, iş'tağlu kəbaba uneksay.

– Zu gele müqzu vəx ak'suna görə, Əli xan. Vəñ ğəhraman k'inə əxil sa ayize yəşəyinşnanbsa, efi p'ıye düşmənxoxun c'ap'baki. Ama arxayın bakanan, zu şuk'k'ali t'ödx tez uk'al efi ganu.

Zu arxayın bakes baskon. Bütüm Bəkünen avabakale bez ganu.

– Vi ganu za Seid Must'afəne pi. Oşa t'etərə baki ki, me ayiz bez c'ovakala yaq'e boşe çurpe. Şot'aynak'al, Seiden za xayışebi ki, vaynak' dirist'uğ eçaz.

– Mayanan taysa, Arslan ağa?

– K'islovodsk'i xeyurxo. P'ə nökrərel zaxune taysa.

– Ketər upa! – pi axşumezpi.

Şot'inal bez loxol bəği axşumepi.

– Upa bəyin, Arslan ağa, vəñ p'oyezən ist'inan taşi?

– Buxaçuğoz elase, buruxmoğoy havinaxun nəfəs haq'az. Şot'aynak'al Maxaçk'alına p'oyezaxun şiri düz K'islovodsk'az yaq'a baf'ti.

– Memiyin K'islovodsk'a xib ğiyin yaq'o.

Arslan ağan dilxor baki k'inə bez loxole bəği.

– Həgigi? Ak'esa, za düz tet'un pe? Ama zu müqzu, vəx memiya azk'i.

Me axmağen me boxoy yaq'e hari za ak'seynak', oşal taşi k'oya exlətpseynak'. Ko ketəresa, t'e vədə zu Bəkünə şöhrətlu sa amdarez bake.

Zu şot'aynak' fiz bapi. Şot'in usum fina üği, əyəq'a ams'inebi, oşa xavare haq'i:

– Upanan bəyin, Əli xan, vən me arane ene şuk'k'ala besp'i tenan? Xoyinşezbsa, düz upanan. Buxaçuğə elasez tast'a, zu şuk'k'ala uk'ala tez.

– Hetər ki, tez besp'e? Besp'ezu, q'a–otuz tan.

– Təə, düz upanan!

Şot'in üneğsay, zuval bazney şot'aynak'.

– Hun Ninoyaxun laşk'oy bakalnu? Şəhərə bütümt'in kot'oxunt'un əyite. Next'un ki, vən hələ şot'o çurnansa.

Şot'in ük'in axşumpi p'urum əyəq'a əxedi.

– Avanan, yan bütüm haq'yansı. Bütüm gimxo təkə kot'oxunt'un exlətsay.

– Bakes tene bakon! Bəkünə k'əvu təzə xavar?

– Bəkünə? Hik'k'al. Təzə k'azet't'un c'evksa burqə. Fəhloğon nairəziluğt'unbsa. Məlimxon gimnazina bakala next'un ki, vən həmişə q'əddarman bake. Ama upanan bəyin, hetətnan bitova avabaki?

– Hörmətlu Arslan, bez dost, bəse sualxo. İse bez navade. Vən ak'enen Ninoya? Naxararyanxoxun şunesa ak'enan? K'ip'ianiğon k'ət'unbsa?

Me yazığ male mandi q'əq'əyəşiniy sa k'ot'or yeq'en.

– Buxaçuğoz elase, tez ava, hik'k'al tez ava. Zu şuk'k'al tez ak'e. Şot'aynak' ki, gele c'əyi-c'əyiz c'ere qavuna. – Het'aynak', dost? Azarınan bake?

– Hoo, – müq pine şot'in. – Azariz bake. Gele pisez azari bake. Dift'eriyaz baft'e. Ginen za qo bekt'un duğsay.

– Dift'erina görə?

– Hoo.

– Üğanan, Arslan ağa. Fi va xeyire.

Şot'in üneği.

– Bez dost, – zu k'os'p'aki iz ümüğö pizu, – upanan bəyin, axırınci dəfə hevədənən düz əyit'e?

Şot'in taxsırlu bez loxol bəneği.

– Gimnazina, – bürdən iz ozane haneq'i, – xib kərə xiben hemanbsa uk'at'an.

Me haq'ılsuz gele finoğoyey. Zuval şot'ay me vəziyyətə ak'i, burezqi şot'oxun bütümə xavar haq'sa. Fi gele muç'aney, Arslan ağa – gele cəyiley, zaynak'al çətin tene baki şot'oxun bütümə xavar haq'i avabaksun: şo bez t'ödx marağa görəne hare, dift'eriya sal sa vədə baf't'i tene, Bəkün exlətxoval bütümə avane.

– Naxararyanxon va bespsunt'un çuresa, ama fürsətt'un yaq'beğsa. Şot'oğon tet'un kape... Zu arane K'ip'ianiğoy k'oya tassay. Nino boxoy vaxt azariney. Oşa şot'o Tiflisət'un taşeri. Həysə şo qaybakene. Zu şot'o Gubernat'ori k'oya balaz ak'e. Şot'in fina xe k'inə üneğsay, dim axşumeney. Saycə urusxoxune əçiney. İz bavan şot'o Mosk'vina yaq'absune çuresa, ama şot'in tene çuresa. Hər ği şəhərə taranne, bütüm urusxo şot'o aşığt'un... İlyas bəyə ordent'un tade. Məhəmməd Heydər yaralune... Naxararyanxoy villane bok'e. Exlətt'unbsa ki, vi dost'unxont'un bəç'ük't'e...Hoo, saal...Ninoyen içeynak xəne haq'e, hər ği şot'o yaman t'ap'ene. Şuk'k'alən ava tene, şot'in xəyə s'iya k'ə laxe. Sunt'in nexə – Əli xan, t'e sunt'oğon – Naxararyan. Ama zaynak' t'etərə eysa ki, şot'ay xəyə s'i Seid Must'afane... Vi baval ak'ezu. Şot'in pine ki, za t'ap'k'ale, zu əyit taradayız... K'ip'ianiğon Tiflisə k'ojt'un haq'e. Banekon şorox həmişəluğ köşk'at'un t'iya.

Zu peşman baki şot'ay loxolez bəği.

– Hun k'ə bakalnu, Arslan ağa?

Şo finoğoyey, bez loxol bəği pine:

– Padçağ.

– K'ə?

– Zu gözəl sa ölkinə padçağ baksunez çuresa. Çurezsə ki, bezi gele əsk'ərxo bakane.

– P'oy oşa?

– Oşa bisunez çuresa.

– Het'aynak'?

– Çurezsə, bez padçağluğa əfçibi oşa biyaz!

Zu axşumespi, ko, ak'esa, iz köfele laft'i.

– Axmağxon, za xib ği k'arşerat'un efe.

– Maya? Gimnazina?

– Hoo, avanu het'aynak'?' Şot'aynak' ki, zu k'azet'a şamez tade. T'e şamal bakene gimnazina k'alk'ala əyloğoxun bakala pis rəft'araxun. Buxaçuğoz elase, gele kala gərgürçilüğe baki.

– Ay, Arslan ağa, haq'ullu amdaren k'azet'a şame tado?

– Hoo, tanedon. Ak'alnu, zu qaybaki vaxunal şamk'oz. Ama vi s'iya tez uk'al, samci, s'iya şamsun bez xoşel tene eysa, p'əmcıyal, zu vi dostzu. Bezi şame s'i metər bakale: "P'ıye düşmənəxun t'it'alo, nəəl beş ölkın pis ədətxo".

Şot'in but'ılk'in fınə çark'esedi, oşa mitəpk'əni loxol bitı ost'aar nep'axeşi. İz nökar nairəzilüğen bez loxole bəği. Şot'ay pulmoğon unk'on nexey: "Əyib tene, Əli xan, metər tərbiyəlü ğara üğest'un?"

Zu otağaxun c'eriz. He axmağ amdara me Arslan ağa! Me Arslan ağan za exlətp'it'ay qıyo əfçine. Ninoyen het'aynak' t'ap'k'ala yazığ xəyə? Maraxlune, k'ə laxe xəyə s'iyə?

Ayızın yaq'en oq'a şiri, sa jene loxol arezsi. Xaşna işiğaxun, q'ayoğon, unk'oy, əcuxlu bez loxolt'un bəğsay. Hetər sirurxono me şere baki q'ayoğost'a? C'ovaki ğimxo? Amdarxoy fikirxo? Göynul bakala muç'uliğon Bəkün işiğxone eyex bast'ay. Bez piin işiğe hazarxon şuvoxe bist'ay, göynuxun eğala. Sa p'ə saad haketər, göynul bəğsun arezsi.

"Ak'esa, şot'in urusxoxune əçine?!"

Burdən, şəhəre qaybaksun, t'e üşeni əşurxo çark'est'unez çuresi.

Bezi t'ödxun derevale t'it'eri. Zu şot'o bizq'i, bez məxine şot'ay ük'en q'iyexun t'ap'enedy. Zu yavaşc'ə şarespi derevalı çax t'ola. Bez çöyın t'ödx işabi şot'ay, q'iyexun şıxəmeşi pulmoğo bəzği. Damna me heyvan, k'ojaluğaxun iz t'ol şere baki, sa jənane oşq'arst'ay.

– Va t'ap'k'az, Nino? – zu xavarez haq'i, derevalı loxol bəği, Arslanı Ninoyi xəyəxun pi exlət bez eyexe baft'i. – Ama... amdaren hetəre t'ap'k'on derevala?

Bürdən derevalen iz jomo qayepi. İz jomoxun p'ə dənə muz c'eri qaybaki baneşi. Zu axşumespi. Şot'ay muz mis'ik', nəzik'ey. Zu bez məxinə qayespi, dereval cupi, jeyurxoy q'atexun t'inet'eri.

Zu k'oya qaybakat'an, Arslan ağa hələ nep'axey. Şot'ay bul iz nökarı dizirxoy loxoley.

Zu k'ojın bel laşi savaxt'in namazal şirik' xaş-xaşez zapi.

—◆◆◆◆◆— 20 Bul —◆◆◆◆◆—

Tez ava, hetəre baki, gözəl sa ğiney, zu muğurez baki, bezği Nino bez bəş çurpene.

– Ama hun miya tənbelləyişakenu, Əli xan, – şot'in bez t'ödx arşi pine, – yaman xırınne nep'e boş, ko va yarayınş tenebsa.

– Ko xaş-xaş zapsaxune, – k'odoğ bari pizu, hələ hik'k'al tez q'amışakey.

Ninoyen iz bula jık'epi.

– T'e vədə bosa zapsuna.

– Hun hetəren t'ap'k'on vi xəyə, ük'nut'?

– Xəyə? Zu tərs kiin sot'ay ojula biq'i, yön kiin t'etərez t'ap'e ki..

– P'oy t'e vədine hetəren k'ale şot'o?

– K'ilemandjaro, – şip'cə Ninoyen pine.

Zu bez pulmoğə şarpi, bürdən hər şeyə azk'i: Naxararyan, q'arabağı ěk, xaşna işiğen ak'eğala Mərdəkəni yaq', Seidi ěke loxol Nino arşi.

Nino! Zu hələ həysəz muğurbaki.

– Nino! – zu cupi hayzeri harayespi. – Hun memiya k'ənbsa?

– Arslan ağan şəhərə uk'a taranne ki, hun za besbsunen çuresa.

Zuval ke exlətxo ibaki, c'eri hariz memiya.

Şot'ay pulmux neğen buyey.

– Hun ten ava, hetərez zu vaynak' tarıxmışake, Əli xan.

Bez k'əşəmoğon şot'ay popurxo şarezpi, şot'o q'ujbi muçespi.

Şot'oxun basyank'i, şot'ay dərginə c'ezq'i, q'ujezbi, adezbiq'i şot'ay bədənə. Ninoyenal bez loxol bəği za q'ujebsay. Yan p'urumal sun-suna q'ujbi, hakətər basyank'i.

– Nino! – zu iz ümüğoy tume pi, bez bula iz döse lasxi.

Şot'ay s'iya duğat'an, nu ak'eğala zoroy ke əyiti boş. Şot'ay s'iya duğat'an bütüm bakalorox qoşe taysa, manest'a kakala gürcün pulmux, neğen buy, mandi bütüm – q'ı, müqluğ, marağ, bürdən ost'aar q'aç – korox bütüm pulmoğoy boşe ak'esay.

Ninoyen öne tenepi. Saycə, iz çup'lağluğaxun ot'p'i, ləyifen iz loxun but'ek'i, iz çöya t'ayağebi bez çöyel. Zu iz t'ödx bask'ezuy. Nino za işanəbaki, ke hərəkəten ağala çureğala oçale eyexbadi.

...Unk'o vaxt çurpeney...

...Yan sun-sunay t'ödx bask'eyaniy, gele köruğ ak'i, bəxtəvər.

– İse zu qaybaki k'oya tağoz, – bürdən Ninoyen pine, – şot'aynak' ki, vi za besp'ala fikir teno.

– Hun memiya təkən hare?

– Təə, za Seid Must'afane eçere. Şot'in pene ki, za eçale vi t'ödx, ama zu va köruğ tadayiz, şot'in için za besp'ale. Lee, tapança iz kiyel arsene məline. Şot'o k'alpes bankon, zu va peşman bezusa.

Ama zu Seid Must'afa tez k'alpi, kot'ay gala Ninoyaz muçp'i.

– Hun kot'aynak'en miya hare?

– Təə, şot'in hatər pine.

– T'e vədə za k'ənesa q'ardrişa.
– K'ə?
– Het'aynak' t'e üşe, Seid Mustafay əke loxol arsi, sa dənə əyit tenpi?

– Bez s'iyə görə.

– İsa p'oy miya k'ənsa?

– Bez s'iyə görə.

Zu şot'ay kulmoğə bez kulmoğon bizq'i.

– P'oy Naxararyan?

– Naxararyan? – p'urum şip' Ninoyen xavare haq'i. – Fikirmaba ki, şot'in za zorene taşere. Zu avazuy k'əzbsay, hesabzbsay ki, düz əşez biq'sa. Oşaz q'amışaki ki, sərfəzbi, ama kot'in bez taxsıra but'teneksə. Bütüm bez taxsirey, zuval biyalazuy. Kot'aynak'al t'e vədə şip' çurpezuy, şot'aynak'al həysə miyaz hare. İsa hun hər şeyə avanu.

Şot'ay gam kulmoğə muçespi. Ninoyen düzəxe ney, için avaney ki, ke düzə upsun içeynak' pise bakoy.

Şo hayezeri, k'odoğ bari, otağane bəği.

– İsa zu qaybaki k'oyaz taysa, – şot'in pine. – Vaynak' məcbur tene zaxun laşk'oy baksun, – samal axşumk'ala k'inə şotin pine, – zu Mosk'vinaz taysa.

Zu çomoy tume taşi sa tərəfə qayespi. Seid Must'afa t'evərin k'inə turmoğə girbi arseney, tapançina açist'un. İz biyexal həmişəni k'inə göyin q'ayinş.

– Seid, – şot'o k'alespi, – memiya sa molla saal sa şaid k'alpa. Sa saad oşa laşk'oyez baksə.

– Molla k'alpsun lazım tene, – bez dost'en pine, – zu vəx laşk'oy boz, bezi ketər ext'iyər bune. P'ə şaid lazım bakale.

Çomo but'ezk'i. Nino gane loxol arseney, iz məyin popurxo şarey.

– Fikirba, Əli xan, hun k'ənsa, – axşumk'a şot'in pine. – Hun pozğun sa xuyərəxunen laşk'oy baksə.

Zu şot'ay t'ödx basezk'i, yan suna ost'aar q'ujyanbi.

– Hun həgigiyal zaxun laşk'oy baksun çurensa? – şot'in şip' pine.

– Hoo, hun bez çuux baksuna irəzinusa... şot'aynak' ki, zu p'iyenzu, düşmənxon za qəvəsa.

– Avazu. Ama şorox miya tet'un p'ap'al. Eki miya manden.

– Hun k'ən əyite, Nino? Hun miya çurpsunen çuresa? Me deşiyə, k'ojsuz, köməysuz?

– Hoo, – şot'in coğabe tadi. – Zu çurezsa miya manst'un. Hunal miya çurk'alanu. Zu bütüm əşurxo booz, şum badoz, vaynak'al şaat' çuux bakoz.

– Tarıxmiş ten bakal?

– Təə, – Ninoyen coğabe tadi. – Yan axri sa ləyifi oq'a bask'alyan.

Çomo tapt'unpi. Bez paltara lazpi. Ninoyen bez xələtəne lapı. Otağa Seid Must'afa p'ə şaidaxun sagala baneşi. Seid oq'a areşi, iz q'ayınşı q'atexun tamak'a c'evək'i, şot'ay q'apaği loxol şamoy: “Buxaçuğoy ak'est'ala yaq'en”. İz tərs q'oşamağa perina laxi, Seiden geşe q'ələmen tanak'a torpi kakala şamepi: “Ük' bok'osp'ala Buxaçuğoy s'iyen”. Oşa şot'in iz çöya zaçe taradı.

– Aga, efi s'i hik'ə?

– Əli xan, Səfər xane ğar, Şirvanşirxoy nəsiləxun.

– Mani dinəxunnan?

– Zu – musulmanzu. İmam Cəfəri şii't'xoy sek't'axunzu.

– Efi çureğalo hik'ə?

– Zu me xuyərəxun laşk'oy baksunez çuresa.

– Xanum, efi s'i hik'ə?

– Zu – k'nyajna Nino K'ip'iani.

– Mani dinəxunnan?

– Zu rim-ort'odoks p'ravoslavzu.

– Efi çureğalo hik'ə?

– Zu me işq'ari çuux baksunez çuresa.

– Vəñ efi dinə efalnan nəəl işq'ari dinə q'abulbalnan?

Nino sa soor şip' çurpi, oşa iz bula alabi pine:

– Zu bezi dinə eföz.

Seiden şot'ay coğaba şamepi. Perin loxol ərəbi tarurxon hər şey şameşi. Beşi kəbini kağız həzire baki.

– Efi əmə zapanan, – Seiden xayışebi.

Zu bez əmə zap'espi.

– Zu mani s'iya şamk'az? – Ninoyen xavare haq'i.

– Təzə s'i.

Şot'in q'ələmə ost'ar biq'i, içü vəbaki, şamepi: “Nino xanum Şirvanşir”. Oşa şaidxoy navade p'ap'i, şot'oğoxun oşa Seid Must'afan iz peçat'a c'evk'i kağıza duneği. “Buxaçuğoy nökar Xafis Seid Must'afa Məşədi”.

Şot'in kağıza za tadi q'ujebi, bezi ümüğoy tume farse muzin pine:

– Əli xan, zu – pis amdarzu. Ama Arslan ağan pine ki, hun me buruxmoğo Ninosuz biyalnu. Zu kot'o nu bark'alazu. Ko günaxe

bakoy. Ninoyenal za xoyinşebşay, içü miya eçaz. İçin piyoroş bitov düzesa, şot'o çureki. Tenesa, əycə kot'o besp'en.

– Kot'in əfçine duğe, Seid Must'afa, barta yəşəyinşeq'an, teyan besp'al kot'o.

Seiden Çəş-p'əş bez loxol bəği axşumepi.

Sa saad oşa q'alyana buruğoxun oq'a boyansi. Haketərəl beşi laşk'oy çarek'i.

Bez yəşəyiñş bureqi təzədən yavaş-yavaş gözəlləyiñşaksa. T'etər saat'ey, ketər hələ baki teney.

Zu küçinen tağat'an bez loxol bəği bütümt'in axşumened, zuval içoğoy loxol bəği axşumey, şot'aynak' ki, gele bəxt'əvərzuy. Za gele saat'ez hisbsay, çurezsay ki, mandi bez ömürə Ninoyaxun sagala hame k'ojin bel c'ovakeş'az.

Bez çuux k'ojin boş taranneş, iz loxol ç'oç'a dağıst'anluğoy şalvar, auli mandi çupuxxoxun c'ək tenesay. Şot'ay loxol bəği şuk'k'alen utenekoy ki, q'erəz curə yəşəyiñşi, fikirbi, əşurux biq'i sa çuuxe bake. Ayize ədət teney nöker əfsun, şot'aynak'al Ninoyen nöker tene efi. Şot'in xoraye boxşay, q'onşin çupuxxoxun exləteşşay, oşa bütüm ayizi xavarxo za nexey.

Zu bez ğimxo öxələz c'ovakeş'ay, k'oya eğat'an bez döpt'i hevaxo ezaşt'ay, Ninoyen k'ə boxayin şot'o uzksay.

Beşi ğimxo ketərə c'ovaksay: savaxt'an üşenen zu tamaşazşşay, hetərə Nino turaq'acin iz kiyel gamat xe eşt'ane taysay. Oşa şo qayebaksay, turaq'acin, yavaş-yavaş şiş jeyurxoy loxol ç'axşsun, iz yön əmnabel gamat'a laxi iz kiin bineq'say. Memaçağ şo sa kərəme lamandi, gamat'a sakeş, şot'oxun oşa gele boxoy öneneşşay, iz biyabur baksuna görə, q'onşin çupuxxonol şot'o şip't'unşşay.

Haketər hər savaxt'an me ayizi çupuxxoxun sagala Nino xe eşt'ane taysay. Şoroş bədi-bədi buruğoxun lat'unşşay, zu azksay Ninoyi turaq'acin dabanxo. Şot'in saycə bəşe bəğşşay. Zuval hər tərəf bəşşşay, ama şot'ay çoyel tez bəğşşay. Nino saat'e zombakeş miyani camaati ədədxo. Ke ədədxoy soğal metərə: çuğon q'ert'ay t'ödx iz işq'ara çuresuna nu ak'est'alane.

Nino bayinq'un k'oya başı, çomo but'k'i, za ço os'k'seynak' xene tast'ay, oşa şume, ğusmi, uç'e eşt'ay, oşa yan əsil ayizlu k'inə kot'oğo kiin uyanksay. Yan oçalayan arst'ay – Nino usum zomebaki t'art'ak'eşi arst'una. Kəyi çark'it'uxun oşa şot'in iz k'əşəmoğo lamened, map-mas'i uluğxo ak'est'un.

– Miyani ədəten oşa şot'in nexey, – isə zu gərəy vi turmoğo os'k'az. Ama yan memiya savsayan pi, xenal zuz eçere, hun bez tura os'k'ayin şaat'e bakon.

Zu şot'ay xuri turmoğo xena lasxi, şot'in iz turmoğon bureqi xena çərst'a, xe bez çöyene çəçəpi. Oşa yan hayzeri layansay k'ojin bel. Zu arest'ay mitəp'k'əni loxol, Ninoal bez turmoğost'a boxoyebaksay. Şot'in için içeynak' k'ənesa məğeney, oşa şip' çureney, iz madonna oşq'ardala çöya zəçə tarast'ay. Üşe nep'axesay gireşi sa mis'ik' heyvan k'inə.

– Əli xan, hun müqnu? – sa kərə şot'in xavare haq'i.

– Gele. P'oy hun? Bəkünə qaybaksun ten çuresa?

– Təə, şot'in iz k'odoğo şipi pine. – Zu bütümə subutbsunez çuresa ki, bez işq'ara q'ulluğezbsa, asiin çupuxollarik' bütümə bsazu.

Ləmpə açat'an Nino baseksay bez t'ödx, oşa bayinq'una bəğsun bureqsay iç içeynak' əyitsa. Şot'in gele şeyurxoxune fikirbsay: heq'ədər ken lazıma ç'oc'abi eğeli yeq'eynak'? Rust'avelin q'a k'raliça Tamaray arane çuresun bakene? Şot'in iz ulux q'ac'k'ayin miya k'ə bala? Het'aynak' nəyni q'onşin çuğon iz işq'ara mungulen t'ap'epe?

– Heq'ədər siravu yəşəyinşast'a, – nep'axesun şot'in nexey.

Üşe, bürdən hayzeri arest'ay gane boş, za t'uk'est'ay, oşa forst'un nexey: “Zu – Ninozu!” oşa nep'axesay, zuval iz loxolxun ləyifen butezksay. “Hun kot'oxun şaat' yəşəyinşa layiğnu, Nino”, – uk'a fikiresbsay.

Sa kərə Gunzax şəhərez taşi. T'et'iyin nöyüti ləmpə, Ninoyeynak' armuşumi çalma saal p'at'ifonez haq'i. Ninoyen p'at'ifona ak'ala k'inə iz müqəxun alloy cup'epi.

Həyif ki, Gunzaxa p'ədənə p'last'ink'az bəğəbi. Sunt'ay boş əçin havaney, t'e soğo – “Aida” op'erinaxun məğey. Yan bütüm gimxo ümüxyan laxsay kot'oğo, oşa ke p'öğö yaynak' suna gərbaki sa dənəne baki.

Arane Bəkünəxun xavarxo enesay. Ninoyi bava-nanan yax xoyinşt'unbsay ki, tağayan sa mədəni ölkinə, tene xeyir-bərəkət yax tet'un tadal. Sa kərə Ninoi bavane hari. İz xuyəri yəşəyinşə ak'i, k'nyaz gijebaki.

– Ay Buxaçux, mo hik'ə? Usum c'ekinan takinan memiyin! Nino memiya azarayinşakale!

– Hələ metər, həysət'in k'inə, sağlam bakitezu, – Ninoyen pine.

– Yan memiyin təyes bəteyanko. Zu axri tez çuresa işq'arsuz mandaz.

– Q'erəz ölkəxal bune, maya ki, Naxararyanxo tet'un bakal p'ap'es. Məsələ, İsp'aniya...

– P’oy İsp’anina yan hetəryan tağon?

– İsvəça taşi.

– Zu tez çuresa maşk’al İsvəçaxun taysun, – Ninoyen sərt pine.

K’nyazen hik’k’al bes tene baki. Hər xaş şot’in paltar, badi şey, girke yaq’absay. Ninoyen bütümə aizi camaata payebsay. Saycə girkurxo içeynak’e efsay.

Sa kərə bez bavane harey beşi t’ödx. Ninoyen şot’o ot’psun, axşumk’a iz bəşe c’eri. Kot’in ketər lişeya k’alk’at’an q’erəz amdarxo ak’at’ane axşumey.

– Hun xoray bonxsa?

– Hoo.

– Xeyal enşt’a?

– Hoo.

– Zu yaq’ hari mandak’ bakezu, bez turmoğo os’enk’on?

Ninoyen hat’e saad ləənə eçeri bavay tura os’ek’i.

– Diristbaka, – bavan pi, iz cunuxun toyexlu çile c’evk’i, Ninoi q’oq’e lavek’i. Oşa şot’in bureqi şum ukxa.

– Əli xan, – bavan şum kəyit’uxun oşa pine, – vi çuux saat’e, ama yəni xoray boxes tene baksa. Vaynak’ Bəkünəxun xoray boxal yaq’aboz.

– Xoyinşesbsa vəx, ketər əş ma biq’anan, – Ninoyen ost’aar pine, – zuz çuresa bez işq’ara q’ulluğbaz.

Bavan axşumepi, oşa Ninoyeynak’ Bəkünəxun brilyant’i sırğaxone yaq’abi.

Aize şip’ yəşəyinyanbsay. Tək sa kərə K’azi Molla t’it’eri hari beşi t’ödx pine ki, aizi bağala gala q’ərib sa amdart’un biq’e. Next’un şo armine, içust’al silaxo. Bütüm aizluyox t’it’eri tat’unşi şot’o aksa. Zu memiya q’onağzuy, zu biyayiz me aizluğoynak’ sa kala biyaburçiluğ bakaley. Zuval t’e amdara aksunez çureşi. Hoo, şo arminey, ama şuk’k’alen təst’igbes tene bakoy ki, şo Naxararyanxoy nəsiləxune. Aizi ağsaq’q’alxo q’ərat’un hari ki, t’e amdara tapi şəp’eğalt’un aizexun. Şo Naxararyanxoy nəsiləxun bakayin, t’e sunt’oğoval exlətp’ale içü memiya k’ət’unbi. Ama şo Naxararyanxoxun tenesa, t’e vədə Buxaçuğon şot’oğoy saat’ ak’i içoğoy me günaxa bağışlayınşale.

Mayanesa q’erəz p’lanet’ina davane taysa. Yanal t’e davinaxun sa xavar teyan ava. Me buruxmuğ Şamili döörəxun bakala əfsənoğon buye. Arane dost’urxon zaynak’ k’azetxot’un yaq’absay, ama zu şot’oğoz tez k’aley.

– Vi eyexun c’eri tene ki, dava hələ tanesa? – sa kərə Ninoyen zaxun xavare haq’i.

– Həgigiyal, – zu axşumespi, – male mandi eyexun c'evk'izuy. Mot'oxun gözəl yəşəyinq fikirbes tene bakoy. Mo Əli xaneynak' Buxaçuğon tadi payey.

Oşa zu namak'ez haq'i. Şot'o ap'axp'aki sa əke loxol hari amdarene eçeri. Paketi loxol metəre şameşey: “Əli xaneynak' Arslan ağaxun”.

– Şot'o k'ə lazuma? – Nino haq'əsi.

– Vəşnak' gele namak'xono, ama şorox hələ enesa, – harit'in pine. – Arslan ağan za saat' təngəne tade ki, me xavara samci içuxun avabakanan.

“Beşi aizin köf çarek'i”, – namak'a qaypsun, fikirezbi.

“Buxaçuğoy s'iyen xeyirq'an baki, Əli xan!

Hetərnü? Hetərt'un vi əkurxo, fi, eğelxo saal vaxun yəşəyinqala amdaxo? Zu saat'zu, bezi əkurxo, fi, amdaxo, Buxaçuğə şükür, bito saat'e.

Va upsunez çuresa ki, beş şəhəre sa vacib əşe bake. Türminə bakalorox c'eret'un, isəl küçimoğə tarat'unne. Avazu, xavar haq'alnu: p'oy p'olis maya? Avabaka, isə p'olisxo türminəxun c'erit'oğoy galat'un arşe. Dənizi t'ödx bakala türminə. P'oy əsk'ərxo? Hik'k'al əsk'ər butene. Zu həysə hisespsa, hun vi bula jık'p'i fikirensa – me əşurxo gubernat'oren het'aynak'a icaza tast'a? Avabaka – beşi haq'ullu gubernat'or nəyni şəhərexun t'it'erene. Şot'ay zəylə barene me axmağoxun əşpsaxun, şot'aynak'al t'it'erene. Şot'oxun oşa şəhəre sa p'ə şalvarlorox saal bisi k'ok'arda.

İsəl, yağın hun axşumenne, Əli xan, fikirensa ki, zu əfçizne. Ama me dəfə, bez dost, zu düzezne. T'e vədə hun yağın xavar haq'alnu – het'aynak' p'oy, padçağen şəhəre təzə p'olisxo, təzə gubernat'or tene yaq'absa? Avabaka ki – padçağ ene butene.

Zu hələ avatezu, hetərə kot'ay s'i, yan nəyni gimnazin direkt'ora t'apeyan. Yax şuk'k'alən hikk'al tene pi.

Zu – vi dostzu, Əli xan, şot'aynak'al, avabaksunen ki, gelet'in vaynak' şamk'ale, zu çurezsi samci kot'oğə va uk'az. Bütüm Naxararyanxo t'it'eret'un, p'olis ene butene. vaynak' dirist'uğ, müqlügez arzubsə.

Vi dost saal nöker Arslan ağa”.

Bez bula alabi Ninoi loxolez bəği, şot'ay irəng t'it'ereney.

– Əli xan, yaq' qaye, – t'ut'upsun şot'in pine.

– Yan k'oyayan taysa, k'oya! – şot'in müq-müq nexey, oşa za q'ujbi, ost'aar önenepi.

– Hoo, Nino, yan qayyanbaksə...

Zu bez çuğoxun mal tez müqbaksay, ama samal dilxorzu.
Əxiləxun gözəl, alloy q'ayox ak'esay. Uç'e t'ap'anxo. Aizi q'ate
bakala oq'oloy meçit'i minaret. Beş aizi yəşəyinqi axırncı giney...

21 Bul

Camaati çoyel ham müqluğ, hamal q'ınoy. Küçimoğo me
belxun t'e bel şirik' lazımsuz suarxonoy. Nəyni bazare
alverbalxo c'eret'unıy küçinə, nökrəxoynak' azadluğt'un tələbsay.
Dava çarek'i. Kala k'nyaz t'it'erene, şəhər zığzığ şinella əşk'ərxon
buyey. Üşe döpe səse c'eysay, ğenaxunal – dükənxot'un fūq'ey.

Ninoyen dik'k'əten atlasane zombaksay.

– Zu şip' sa ölkəz qəvəsa, – şot'in nexey, iz k'əşinə k'art'e loxol
taşt'un.

– Bərgə, Mosk'vina nəəl P'et'erburga tağen? – zarafat'en zu pizu.

Ninoyen iz bula jık'p'i, iz k'əşinə tüşebi Norvegin loxol.

– Düze, ko şip' ölkəne, fikirlu şot'in pine, – ama yan t'ıya hetər
p'ap'alyan?

Ninoyen bəğəloy nəfəse haq'i.

– Hoo, t'ıya p'apsun çətime. Amerik'ına hetərə bakon?

– Ok'eana xene oq'a q'ayığ gele, – lağa haq'i pizu.

– İndiya, İsp'aniya, Çin, Yap'oniya?

– T'ıya nə davat'unbsa nəəl gele əxile.

– Yan təlinayan, Əli xan!

– Hun bütümə düzen q'amışaki, Nino. Mayanesa t'ist'un çuresun,
mənasuze. Yan miya mandalayan, miyana yönə badalayan türkünə
eğamu.

– Zu het'aynak' q'əramanaz işq'ara taşe, – samal lağa haq'ala
k'inə, Ninoyen pine. – Ay Buxaçux, p'urum topt'unbaks! Oşal metər
bakayın, zu t'it'oz vi əmin t'ödx İrana.

– Metər boxoy tene zap'k'al, – zu pi, tazsi.

İslam xeyirlu cəmiyyətin binina iclase c'ovaksay. Çıxışt'unbsay
hat'e amdarxon, mat'oğon ki, hevədənesə beş k'oya içoğo best'unbsay
azuk'i barada.

Çomoy tume İlyas bəyəz irəsthari. Padçağa iz taxt'axun
sakit'uxun oşa, şorox Məhəmməd Heydərxun sagala davınaxun
qaybaki haret'un k'oya. Dava bez dost'unxoy xeyirəne bake, işə şorox
cəhənnəm ak'i amdarxone bake, içoğoy ak'it'oğon bəğəloy irize barte
şot'oğoy ük'e.

– Yan gərəy k'ənesa bayan, – İlyas bəyən za pine. – Düşmən şəhəri t'ödx çurpene.

– Hoo, yan gərəy yax q'orişayan.

– Təə, yan şot'oğoy loxol gərəy hücumbayan!

Ke əyitmoğoy pi İlyas bəy laneşi t'ribunina.

– Musulmanxo! – şot'in harayepi. – Zu vəx q'andrişbsunez çuresa, hetər həysə vəziyəto şəhərə. İnglab burqəğala k'inə dava çarek'i. Urusxo silax içoğoy kiyel şəhəri t'ödx çurpet'un, həzirt'un başi şəhərə füt'seynak'. Həysə Bəkünə sa dənə musulmanxoy orduno. Ko içən topp'aki “Vəhşi diviziyane”. Ama yan urusxoxun malyan, beşi silaxal male şot'oğoxun. P'ənci ordu, şəhərə bakalə, – şo armiğoy millətçi “Daşnak'sut'un” dəst'əne. T'e dəst'in kalat'oğon – Lalay saal Andronik'en yaxun irəzilüqt'un gəçəse. Şot'oğon Bəkün armiğoxun dəst'ə düzbi yaq'abalt'un Qarabağa saal Ermənist'ana, tiyani oçalxo q'orişbseynak'. Yan ke irəzilüğa tadeyan, şot'oğoy Ermənist'ana tayseynak'. Kot'ay gala armiyox həzire yaxun gərbaki urusxo ult'imat'um tast'una. Yan tələbyanbsa ki, urusi q'oşun saal q'açq'unxo beşi şəhərəxun c'ovaki maq'at'un. Əgər urusxo beşi tələbxo nu irəzibakayt'un, yan armiğoxun sagala bitova kot'oğoy davinen bes bayanksa. Musulmanxo, şamekinan “Vəhşi divizina”, oşa silahxo ext'anan! Düşmən şəhəri t'ödx!

Zu dik'k'əten İlyas bəyə ümüxezlaxi. Şot'ay exlətəxun davinen saal p'iyene adesay.

Hema şamat'e k'azarmin məline zu p'ulemyot'axun döpst'unez zombaksay, isəl bez zombakit'oğoy ak'est'ala vaxt'e.

Məhəmməd Heydər bez t'ödx çurpi iz kiyel p'at'roni q'avane əçist'ay. Zu k'os'p'aki şot'ay ümüğoy tume pizu: – İclasaxun oşa İlyas bəyəxun beş k'oya ekinan. Seid Must'afal bakale. Me vəziyəto exlətp'iyən buq'on.

Şot'in iz bula jik'epi.

Ninoyen ibakat'an ki, beş k'oya q'onağxo bakale, bureqi çəy həzirbsa, q'onağxo eğat'an hər şey həzirey.

Şorox silahlut'un hari. Seid Must'afayal göyin q'ayınşi loxol xalçaloy suruk'.

Yan bütüm gele şip'yaniy. Şəhər davinaxun bəş ciddi, yad k'inəne ak'esay. Amdarxo t'evərin k'inə küçəmoğoy alvert'unbsay nəəl hatər tarat'unney, içoğoy tarapsunast'a, əşurxost'a q'erəze ak'esay. İçoğon unk'oy q'amışt'unbaksay ki, me əşurxo gə-əycə şot'oğoynak' lazımsuz ak'eğale.

– Efi silax gelene? – İlyas bəyən xavare haq'i.

– Qo tufəng, muğ tapança, sa p'ulemyot' saal p'at'ronxo. Kot'oxun başq'a k'ojin boş p'odvalo, t'et'iya çupuxxo q'a əyloğ c'ap'p'es banekon.

– Zu p'odvala tez bağal, – Ninoyen pine. – Zuval bez k'oja q'orişoz.

– Yan döpt'alyan, Nino, vənal – yaralut'oğo ğaçk'alnan, – Məhəmməd Heydəren şip'c'ə pine.

Ninoyen iz bula k'os'ebi, q'erəzt'oğo iz əcuğo nu ak'est'eynak'.

– Ay Buxaçux, şəhəri küçəmux davin ga bakale, – Ninoyen pine, – t'eat'r ş't'ab bakale... Ğe-əyc'ə Nik'olayev küçinaxun c'ovaksun Çina taysaxun çətin bakale! İvel Tamaray loşeya p'ap'seynak' gərəy nə vi fikirə badalban nəəl sa q'oşunaxun davina bağan. Zu həysət'uxun azksa, hetərnan xoresa Gubernat'ori baxçinaxun, ovuzi t'ödx p'ulemyot'nan laxsa, yan Əli xanaxun gərişaki gane şo...Hər şey hetər q'əribəne baki!

– Dava tene bakal, – İlyas bəyən arxayin pine. – Urusxon beşi ult'imat'uma irəzibakalt'un.

Məhəmməd Heydəren ost'aar axşumepi.

– Tamam bez eyexun c'erenev, miya eğat'an Əsədullaz irast hari. Şot'in pine ki, urusxon beş ult'imat'uma q'abulbi tet'un. Şot'oğon tələbt'unbsa yaxun silaxa tadayan. Bezi silaxa tadala fikir butene.

– Yaynak' saal yaxun bakala armiğoynak' ko dava upsune, – İlyas bəyən pine.

Nino, iz çöya ayninaç taradi şip' çurpeney. Seid Must'afan çəş-p'əş k'inə iz emmame düzbsay.

– Ay Buxaçux, ay Buxaçux! Zu sal sa vədine davina bakitezu. Zu, Əli xan k'inə, haq'ullu tezu. Ama zu saat'ez ava şariata. Davina musulmanen kışt'ona nu vėbakalane. Axmağ əşe şunesa umud baksun. Şariaten ketərene, yəşəyınşal ketəre. Armiğoy dəst'inə şina kalaluğbsa? St'ep'a Lalay! Vəñ saat' avanan, ko şuva. 1905 -ci usenast'a şot'ay nana-bava musulmanxon bespene. Zuval vėtezu ki, şot'in kot'o eyexun c'evk'ene. Zu sal vėtezu ki, armiğon beş tərəf urusxoxun davabalt'un. Ke urusxo şuva? C'int'iri boş bakala anarxistxo saal q'uldur dəst'oox. Şot'oğo kalaluğbalo armine – St'ep'an Şaumyan. Armi millətçiyox armi anarxistxoxun irəziləyınşakalt'un, azəri millətçiyoxun tetun bakal. Ko bütüm qay ak'esa, K'orani şam k'inə.

– Seid, – Ninoyen pine, – urusxon taşayt'un, nə Lalay, nə Andronik'eynak' saat' tene bakal.

Məhəmməd Heydəren ost'aar axşumepi.

– Za bağışlayınşanan, – şot'in oşa, beşi haq'esuna ak'i, pine, – zu həysəz fikirbi: p'oy armiğoynak' hetər bakale yan taşayyan? Əgər türkünə Ermənist'ana bağayt'un, yan şot'oğö q'oriş teyanbal axri...

– Həysə ke exləti ga tene! – İlyas bəyə əcoğon bineq'i. – Ko exlətsuna laftenest'a. Armiğoy məsələ hasand həlbakale: Lalayi dəst'ə Ermənist'ana tağale. Əsk'ərxoxun sagala içoğoy ailoxal tağale. Ketərlügen, sa usen oşa Bəkünə armi tene mandal. Şot'oğoy içoğoy ölkə bakale, yəynak'al – beşi. Yan sa q'onşi k'inə yəşəyinşalyan.

– İlyas bəy, – zu tez portp'i. – Seiden düzənnə. Eyexun c'evmak'anan bari p'iyə. St'yop'a Lalay axmağə bakon musulmanxon bəsp'i iz bava-nana eyexun c'evk'ane, şot'oğoy q'ısasa nu haq'ane.

– Nəəl k'i, şo gərəy p'olit'ik' bakane, Əli xan. Şo gərəy t'etər amdar bakane ki, içust'a bakala q'ısasi hisə içust'a efane ki, iz azuk'a əfçibaksaxun çark'est'ane. Şo haq'ullu amdar bakayin, beş tərəfə c'ovakon. Kot'in içeynak'al xeyir eçale, iz azuk'eynak'al.

Yan bayinq' bakamu ke exlətxo exlətyanbi.

– Kə çurnansa bakanan, – Nino, axri gərəbaki, – p'olit'ik' bakanan, adi amdar bakanan. Zu sa şeyez xayinşbsa: sa şamat' oşa dirist, sağ-salamat qaybakanan. Şot'aynak' ki, şəhərə dava burqayin...

Şot'in iz əyitə çartenek'i.

Üşə Nino bask'it'uxun oşa, zu azk'i ki, şo nep'axeşes tene baksə. Şo bask'eneş aynin loxol bəğsun, iz jomo samal qayey. Zu şot'o q'ujezbi, içal zaç fıırıpı şip'c'ə pine:

– Hunal davabalnu, Əli xan?

– Hoo, Nino.

– Hoo, hun davabalnu, – şot'in za pine, oşa iz kulmoğon bez çöya biq'i, za išə basek'i, iz pulmoğö kakalabi za muçepi. Ninoyen q'ibi, za ost'ar q'ujebi. Şot'ay sufate q'erəz dünyəni işiğoy, t'iyani yaq'a saycə şot'ine avay.

İz bula qoşp'i, şot'in bez çöya iz kulmoğon ost'ar biq'i, şip'c'ə pine:

– Zu əyeli s'iyə Əli laxoz.

Oşa şip' çurpi, q'ıbsun, fikirlu bureqi aynin loxol bəğsa.

Xaşə zəyif işiği oq'a minaret sa nəzik', gözəl çınarna xodane oşq'arst'ay. Damna q'alın barin xojiyox içuxun kalane ak'esay. Əxiləxun dəmir tapsuni səse eysay – şinesə iz xançalane gəyınbsay. Ko əyc'in səsey, beş gələcəyəxun xavare tast'ay.

Bürdən t'elefonene zəngbi. Zu hayzeri bayinq'una t'elefona əxezdi. Zəngbalo İlyas bəyey.

– Armigön urusxoxun irəzilüğat'un hari. Şot'oğon tələbt'unbsa ki, musulmanxon içoğoy silaxa tadeq'at'un. Əycə saadi xibaral şirik' vaxt'un tade. Yan şot'oğoy tələbə teyan q'abulbal. Hun p'ulemyot'en q'alın bel ga biq'alnu, Şisianişvilin darvazoğoy tərs tərəfəxun. Vi t'ödx sa q'a tanal yaq'aboz. Darvazoğoy q'orişbseynak' həzirbaka.

Zu əyitp'i çarezki. Nino, k'ravati loxol arşi bez loxole bəğsay. Zu xançala ət'i iz gəyinluğa bəzgi.

– K'ə bake, Əli xan?

– Düşmən şəhəri q'alın darvazoğoy tume p'ap'ene.

Zu bez paltara lapi nökerxo k'alespi. Şorox, zorba, alloy, bədnələ amdarxoney. Zu şot'oğoy silaxa payezbi, osa bez bavay otağaz başi. Şo güzün bəş çurpeney, nökerən şot'ay çərkəz p'encək'ə təmizəbsay.

– Vi çurk'ala ga maya, Əli xan?

– Şisianişvilin darvazin tume.

– Lap şaat'. Zu İslam xeyriyə cəmiyyətin zala bakoz. – Şot'in q'ılınca iz biyex suruk'ebi, biğirxo düzbi, pine. – Q'oççağ baka, Əli xan. Düz hərəkətba. Düşmən şəhərə nu bağalane. Şot'oğon darvazin bəş p'ap'ayt'un, şot'oğoy yaq'a p'ulemyot'en bot'a. Əsədullan aızluğoy eçale, Nik'olayev küçinəxun düşmənə hücümbale. – Şot'in tapançına iz cunu laxi saal pine: – Saadi muğarast'a axırnci gəmi İrana tağale, Nino mütlək təsine buq'on t'e gəminen. Şot'aynak' ki, urusxon taşayt'un, bütüm çupuxxoy namusa ləkələyinşalt'un.

Zu qaybaki bez otağaz hari. Ninoyen t'elefonene əyitey.

– Təə, ay nana, zu memiya mandoz. Təə, təə, hik'k'al q'ibala şey teno. Diristbaka, ay bava, fikir maba, ukala şey bole. Hoo, diristbaka. Vəx xoyinşezbsa, za dinc bartanan. Zaxun kul haq'anana! Təə, tez eğal! P'urum nexzu, tez çuresa eysun, tez eğal! – şot'in haraypi t'elefona bonesi.

– Hun duzenbsa, Nino, – zu pizu. – Şot'aynak' ki, hun vi bavay k'oya baksun q'ine. Saadi muğarast'a İrana axırnci gəmi tağale. Girgireki.

Şot'ay çö c'oc'ane baki.

– Hun za şəp'ensa, Əli xan?

Zu hələ Ninoya metər atezk'ey.

– T'egerana hun əmin-amanluğa yəşəyinşalnu. Yan taşest'ayyan, şot'oğon bütüm çupuxxo biyaburbalt'un.

Şot'in çoyel loxol bəgi əcuxlu pine:

– Şuk'k'alən za biyaburbes batenekon! Arxayın baka, Əli xan.

– İrana taki, Nino. Hələki c'əyi tene.

– Bəsse ke barada əyitpsun, Əli, – şot'in əcuxlu pine. – Zu yaman q'ışpsa. Q'ışpsa düşmənəxoxun, q'ışpsa bəş bakala davınaxun,

q'ispsa bütüm me bakalt'oğoxun. Ama zu miya çurezne. Zu avazu ki, va köməybes tez bakal, ama vi t'ödx baksunez çuresa. Zu memiya mandalazu, çarek'i.

Zu bez müqəxun şot'ay pulmoğo muçespi. Ninoyen zaxun höcətəlbayin, gele saat' çuuxey.

Zu k'oyaxun c'eğat'an, hələ təzə işiğə bist'ay. Küçəmoğo gərgürçilüğe, toz göynule laysay.

Bez nökarxo hazır çurpet'uniy q'alın bel. Otuz tanen, İlyasen bəyən yaq'abit'on, Duma meydane q'aroolt'un zap'ey. Şot'oğoy məyin, biğla çoyurxo gele əcuxluney. Sorox şip' düsməni yaq'at'un bəğsay. Hər tərəf şip'ey. Şt'abaxun xavar eçala amdarxo q'alın belxun t'ağay-mağay taşi, eçeri xavarxo next'uniy. Mayanesa, yaxun gele əxil bakala dine xadimxon saal ağsaq'q'alxon barişakseynak' çalışt'un baksay.

Bəğ c'ereney. Zu firipi bez k'ojin loxolez bəği, k'ojin bel arşi Ninoyaz ak'i. Şot'in iz çöya taradi bəğə loxole bəğsay.

Genaxun Ninoyen yaynak' şume eçeri, qaybaki tağamunal şip' çurepi, sa xoji k'inə, q'ıbsun t'ağay-mağaye bəğsay.

Genaxun saadi sarast'a minaret'axun Seid Must'afay şəse c'eri, musulmanxo namazane k'aley. Azana məğp'i çark'i, Seid, iz düfəngə xork'a beş t'ödxə hari. İz bİYex K'oran suruk'ey.

Zu q'alın t'e tərəf bakala Dumin meydanaz bəği. Şip'luğ, göynul lağala toz saal sa hema q'ıbsun tağala amdarxoz ak'i. Sa çuux çadrin boş, jamst'un, meydane açik'ala əyloğoy bac'anexune t'ist'ay.

Sa...P'ə...Xib...

Bələdiyın binin loxol bakala saadi səs hər tərəf yəymişebaki.

Axırcı səsən darvazoox q'erəz dünyanene qayesi, beşi şəhəri bağala gala çurp'i.

Samci döpə səsüre c'eri...

22 Bul

T'e üşə xaş ak'tenesay. Mis'ik' q'ayığ xene çöyel jık'esun çurpeney. Elaxoy xe gəyiği boş çəçənney. Bayinq'una məyin p'arus kala q'uşe q'ənədəne oşq'arst'ay.

Zu kürkə bəç'üresi şəyin q'ayıği boş bask'ezuy. Q'ayığa taşalt'in, kala sufatla amdaren, muç'uliğoy loxole bəğsay. Zu bez bula alazbi, bez kiin t'uk'ezdi za işa bask'i kürkə bəç'üresi amdara.

– Seid Must’afa, – zu xavarez haq’i. Hun miyanu?
Seiden iz çöya zaç taranedi.
– Şip’ bask’a, Əli xan, zu miyazu, – şot’in pine.
Şot’ay piyexun neğe barst’ay. Zu bürdən hayzeri aressi.
– Məhəmməd Heydər p’urene, – zu pizu. – Zu şot’ay meyidəz
ak’e Nik’olayev küçinə. Şot’oğon Məhəmməd Heydəri bəxmöğə saal
ümüxxo bot’et’uniy.

Seid za işanebaki.

– Urusxo Baili tərəfəxun başi Bulvara haq’et’un. Hun Dumin
meydana bağalt’oğə bütümə k’as’enny.

– Hoo, – bez bula jık’espi, – oşa Əsədulla hari əmirebi bəş
tayseynak’. Yan bəş tağat’an beşi silax buteney, xişt’ik’en q’a
xançalxonyan taşi. Hun t’e vədə p’urit’oğoynak’ afırın k’aley.

– P’oy hun? Hun şot’oğə tərs-yön k’as’enny. Hun avanu, şuva
çurpey Aşumi k’ojin baç’ane? Naxararyanxo. Bütüm ailingen. Şorox
bütüm p’uret’un.

– Şorox bütüm p’uret’un, – zu təzədən pizu. – Aşumi k’ojin bel
zu muğ dənə p’ulemyot’ez laxey. Yan hər tərəfə bütümə ayanksay...

Seid Must’afan iz k’odoğə şarepi. Şot’ay çə məyin bakeney,
kömüren ləməşi k’inə. Şot’in təsp’əye açist’ay, təsp’əyi ç’oç’a jeyurxo
p’iyəne oşq’arst’ay Seidi məxine.

– T’et’iya dirist ği p’ulemyot’i döpe səsey. Şinesa xavarebi ki,
hun p’urenu. Ninoyenal kot’o inebaki, ama vətenebay, öne tenepi.
P’odvala tene c’ap’p’aki. İz otağa taşi, şip’ t’iya areşi. P’ulemyot’xon
hələ döpest’ay. Oşa Ninoyen bürdən p’ə kiin iz çöya but’k’i, harayepi:
“Bəsse, zu ene tez çuresa, tez çuresa!” Ama p’ulemyot’xo şip’ tene
çurey. Haketər saadi muğaral şirik’ davamebi. Oşa p’at’ronxo çarek’i.
Urusxon kot’o tet’un avay. Şot’oğon fikirt’unbsay ki, yan içoğoynak
tələyan həzirbsa... Musa Nağıyal p’urene...Lalayen şot’o q’əq’əpine
bespe...

Zu şip’ çurpezuy. Q’ayiğa taşalt’in hələ muç’uliğone tamaşabsay.
Zeyif muşen şot’ay armuşumin urbaşk’ina fəlfələst’ay.

– Zu ibakezu ki, – Seiden pine, – hun Şişianişvilin darvazin
tume baki kiin davabsuna gərbakenu. Zu kot’o ak’i tezu, şot’aynak’ ki,
şəhəri q’alin t’e soğə belez bake.

– Hoo, zu kiin davabsuna bakezu. Xançala sa kökə t’əq’əzdi. Şo
dirist p’iye boşey. Next’un, bez xalay xuyər Ayşə besp’et’un.

Dəniz gele şip’ey. Q’ayiğaxun q’ire ade eysay. Şot’ay s’i tenoy, t’e
q’ayiği, hetər ki, K’ızılık’um beyvani bəriğoy.

– Meyidxo, meçit’ə taşeri sun-sunay loxol giryanbi, – Seiden p’urum bureqi exlätə. – Oşa yan xançalxo ɛxt’i tayanşı davabsa. Bütüm t’iya bakalorox p’urt’un. Za Buxaçuğon enefi. İlyas bəyəl dirist’ mandene. Şo aize c’ap’p’akene. Hun avanu ki, efi k’oja təmiz talayinşet’un. Hik’k’al tene mande: nə mebel, nə qav-q’acağ – bütümə taşeret’un. Tək q’ari bariyoxe mande.

Bütüm bez bədən q’aç’eney. Bez pulmoğə q’ic’espi, p’urumal neft c’eğala bibi-heybətəz ak’i, arabin loxol girbi meyitxo. Nino sa bağlama iz kiyel. Oşa sa q’ayığe hari. Mayak’i işığoy Nargena. Bayinq’unen şəhər tene ak’esay. Saycə neft’e vışk’oxe ak’esay...

İsə zu k’ürken bəç’ürəşi q’ayığı boş bask’ezu, bez döşə sa pis q’aç’en incinmişbsa. Bez bula alabi Ninoi goğan baki, irəng t’it’eri çöyelez bəği.

Q’ayığa c’idalt’ay t’ödx bez bavane arsey. Şot’oğon k’ənesa exlətt’unbsay, zu içoğoy exlätə izbaksay.

– Hun nexnu ki, Çardjouna amdarxoy piin irəngə içoğoy çureğala k’inə badalbes baneksa?

– Ko düze, xan. Saycə dünyəne sa galane amdarxon kot’o besbaksa – Çardjouna. T’et’iya İvel xavareçale bake...

Zu Ninoi kula biq’i hisezbi ki, şot’ay kulmoğon t’ut’unne.

– Sa fikirba, – zu pizu, – bavan exlätəbsa Çardjoni gözəlluğaxun! Dünyəni dərdurxo portpseynak’, amdar gərəy metər bakane.

– Zu ketər bateskon. Avanu, küçəmoğə bakala tozal p’iyaxun ç’oç’ane bakey.

Ninoyen iz çöya biq’i şip’ önenepi. İz əmnabulurxon t’ut’unney. Zu iz t’ödx aressi, bürdən q’alin t’ödx bakala meydan, Nik’olayev küçinə biti Məhəmməd Heydəri meyid, bez besp’i k’öke amdari p’iyen p’encək bezi eyexe bafti.

Dirist’oğont’un həmişə köruğa ak’sa.

– Hun nexnu ki, Çələkən adina gele dizikxono? – əxiləxun bavay səse c’eri.

– Hoo, xan, gele kakala zəhərli dizikxo. Ama memaçəğ şuk’k’alen ke dizikxo ak’i tene. Sa İvel amdaren, merva yəşəyınşala, exlätəbsay ki...

Zu ene me exlätə ümüxlaxes tez baki.

– Ay bava, Asiya məhve baki, – içoğoy t’ödx hari pizu, – beşi dost’urxo davabala gala p’uret’un, yan k’ojsuzyan mande. Buxaçuğoy əcux beş loxole bare, hun isə memiya çələkəni dizikxoxunen əyite.

Bavay çö badal tenebaki. Şo q’ayığı sa t’öğə t’ayağbaki bez loxole bəği.

– Asiya məhv tene bake, – şot'in boxoy vaxt şip' çurpi, oşane pi. Şot'ay zaxmanxone badal bake, içal həmişəluğə badal bake. Həysə Bəkü Avrop'ane, koval hat'etər tene bake. Bəkünə sa dənə Asiyalu tene mande.

– Ama zu xib ği Asina p'ulemyot'en, xançalen q'orişezbe.

– Hun – q'əramannu, Əli xan. Ama, q'oççağluğ k'ə upsuna? Avrop'alual q'oççağə. Hun saal vaxun sagala davabiyorox ene asiyalu tet'un. Zast'a Avrop'ina nifrət butene. Zaynak' fərg teno. Vast'a isə Avrop'in sa k'ot'or bune. Hun urusi gimnazinan k'alpe, lat'in avanu, vi çuuxal avrop'alune. Kot'oxun bitovt'uxun oşa, hun va hələ asiyalun hesabbsa? Hun davina talşeriynu, Bəkünə huncə avrop'in yəşəyinşə eçalnu. Fərg hik'ə, – şin beş ölkinə maşini yaq'urxo düzbale, fabrik'ox biq'ale – yan nəəl urusxon? Q'erəz cürə bakesal tene bakon. Vi düşməne iz p'iyə boş bespsun, ko əsil asiyalu baksun tene.

– Əsil asiyalu baksun p'oy hik'ə?

– Əli xan, vi q'ıyo – avrop'alune. Şot'aynak'al kot'o xavaren haq'sa. Kot'oğö bütümə va q'andrişbsuna laftenest'a, hun bütümə vi piin ak'ayinen vëbakon. Həysə hun va pisen hisbsa. Vi taşest'unen va q'aç'est'a, hunal vi q'aç'urxo ak'esenst'a.

Bava şip' çurpi iz pulmoğö q'içepi. İrana, Bəkünə bakala q'ojogollarik', şot'in me bakala dünyənexun başq'a iz ük'el q'erəz dünyəne yaratmışe, maya ki, şuk'k'al nu bayes bakala sa dünyə. T'etər dünyəne yəşəyinşala amdaren, iz dost'unxo oçalaxp'i, oşal şip'cə adi sa amdaraxun exlətp'es banekon Çardjoni gözəlluğaxun. Zu ketər dünyə baksuna avazuy, ama t'iya tayseynak hələ yaq' tez bəğəbe. Za me dünyəni zincirxon ost'aar ğaçp'ene.

Meyin oşa zu asiyalu tezu. Şuk'k'alən kot'o bez çöyel tene duğsay, ama zaynak' tetərə eysay ki, kot'o şuk'k'alən aval teney. Zu q'əribzuy, zaynak' mandene saycə fikirbsun ki, bez k'oya bakaz, Asina yəşəyinşaz.

Zu p'arusi t'ödx çurpi dənizəz bəğsay. Məhəmməd Heydər p'urene, Ayşə besp'et'un, beşi k'oj çarəsene, isəl me mis'ik' q'ayıği boş İranaz taysa, t'e şip' ölkinə.

Nino hari bez t'ödx çurepi.

– Yan İrana k'əbalyan? – şot'in pi, iz bula k'os'ebi.

– Mandak'luğ haq'alyan, Nino.

– He saat'. – Zu yaman basksunez çuresa, Əli xan, sa xaş basesk'oy, bərkə sa usen. Baxçına göyin baki xodurxoy oq'a basksunez çuresa. Döpə səs maq'an baki.

– Hun haketər ölkinən taysa. İran hazar usene nep'axe, t'iya dōpt'unst'a tək-tək vədine.

Yan taxt'e loxol aryanşi, Nino hat'e saad nep'axesi. Zu Seidi loxolez bēğsay, şot'ay kiyel bakala p'ıye loxol. Şot'in afırınney. Seiden t'e sirlu dünyəni yaq'a avaney, mayaki burqesa me dünyəni yəşəyinşi axır.

T'et'ıya bēğ c'eğala gala, İrane.

Oşa q'ayıği boş arşi, yan qaribi çəliyan uksay, İrani nəfəsə hisyanbsay. Q'ayığa taşalt'in bavaxun exlətebsay, bez loxolal t'etərə bēğsay ki...

Bip'imci ği çark'at'an göynuxun neşum asoya oşq'ardala sa gis'e ak'esi. Ama ko asoy teney. Ko İraney beşi bēş. T'e gis' taysun kalane baksay, k'ojurxo bureqi ak'esa.

Yan Enzelina p'ayanp'i, beş q'ayığ p'ap'i çurepi. Beş t'ödx sa işq'are hari boxoy mundirla, iz belal buxarin papaq', papaq'i emblemi loxol aslani şikiloy, qoşin turmoğoy loxol çurpi saal bat'k'ala bēğe.

T'e işq'ari baç'anexun p'ə p'olise hari c'int'ır mundirla.

– Hörmətlu q'onağxo, vən usumnan hari, efi sənədxo bune? – t'e amdaren xavare haq'i.

– Yan – Şirvanşirxoyan, – bavan coğabe tadi.

– Əsəd-əs-Səltənə Şirvanşir, İmp'erin Aslan, iz bēş həmişə şaxe sarayi çomxo qayeğalo. efi q'oom tene?

– Hoo, şo bezi viçine.

Yan q'ayığaxun c'eri t'e amdari baç'anexun tayanşi.

– Əsəd-əs-Səltənən efi yaq'ane bēğsa. Şot'in yaq'abi maşin aslanaxun zorbane, maralaxun bəyic'e, q'artalaxun gözəle, q'alanaxun möhk'əme.

Yan samal taşit'uxun oşa sa bisi “Fordyan” ak'i, yamaluq'la təkərxon. Unk'o me maşin həysə şareğale. Yan maşina arşat'an, “Ford” jik'esi. C'idalo t'etərə arsey, unk'o ok'eana gəmine c'ist'ay. Qı saad oşa şot'in sa təəren maşina xodane badi, t'egerani yaq'en yan tayanşi Reşt'a.

Enzelinaxun, Reşt'axun, yaq'axun, yaq'e t'ödx bakala
Eaizmoğoxun beyvani adene duğsay. Arane Abi-Yezid,
Şeytan-suyu – xe çureğala beyvanxo. İrani beyvani ak'esun. Reşt'a
tağala yaq' q'aribaki, xesuz mandi t'öp-t'öpi oqe t'ödxune c'ovaksay.
Həmişə İrani oqurxo q'arinebaksaxa, arane xe bakala mis'ik' oqurxo
ak'es baneksay. Kala q'ayoğoy xojiyox me q'aribaki oçalxoy loxol
binest'ay.

Əxiləxun kərvani zənge səse eysay. Buşurxo yavaş-yavaş
lat'unsay buruğoy bel. Bəş çombağ iz kiyel buşurxo c'idal tanesay.
İz baç'anexun – məyin paltaren amdarxone taysay. Ak'esay ki,
heyvanxoynak' buruğoy laysun çətinəy, şorox satəhərent'un laysay.
Buşurxoy bərinexun bīyi xel suruk'ey. Şot'oğoy boş k'əbuy? İsfagani
parçooxey? Gilani xaney?

Maşın yavaş baki çurepi. Buşurxo yavaş-yavaş beşi t'ödxun
c'ovaneki, t'e vədə yan ayank'i: xele boş – meydxo. Sabaç nəl p'əbaç'
məyin parçinen bəc'ür meydxo. Beyvanxoxun, buruxmoğoxun,
qavunluğoxun buşurxo xella c'ovat'unksay. Şot'oğoy yaq' boxoyey.
Türke zaxmana şot'oğoy yoxlayışt'unksay, oşa kərvan tanesay Kərbalai
şəhərə. T'iya imam Hüseyni gərəmzoğoy t'ödx şot'oğoy oçalaxp'alt'un.

– Yaynak' imami gərəmzoğoy t'ödx afırıpanan! – yan harayyanpi,
oşa kulmoğoy beş çöyel laxi, k'os'yanbaki.

– Yaxal afırı lazıme, – buşurxo c'idalt'in pine.

Kərvan yavaş-yavaş piin bəşt'an aneçi...

Reşt'ay küçəmux. Daxt'aki, oç'inen biq'esi mis'ik' k'ojurxon
göye sa tərəfə bit'unqsa. Şəhərə hazarusenxoy nəfəsə hisyanbsay. Sa
kəram bəğsunen mis'ik' k'ojurxo, mis'ik' küçəmoğoy ak'es tene baksay.
Memiya hər şey sa irəngəney. Şəhərə hər şey mis'ik'ey, arane t'iyamiya
meçit'i allooy göyin minaretxone ak'esay.

İşq'arxon içoğoy bula kəçəlbi, k'ank'oroy, bağdayına oşq'ardala
papağxot'un laxsay. Şot'oğoy sufatal mask'a k'inəney.

Hər şey toze, c'eme boşey. Ama şo upsun teney ki, iranluyox
toz, c'em çureğalxoney, şot'oğon hər şeyə hetər bune, t'etər efsunt'un
çuresay. Hər iranlunen avaney ki, bütüm axırda tozane tarane.

Yan sa mis'ik' çəyxanına arşeyaniy. Bonaxun xaş-xaşi ade eysay.
T'iya arşit'oğon Ninoi loxol tərs-tərs bət'unxsay.

Çəyxanın sa dönbine zıǵzıǵ paltaren, ǵǵǵəl popen sa dərviş çurpeney. Şot'ay jomo əmey, geres'e barst'ay. Şot'in, sa cam iz kiyel, paye girbsay. Şot'in camaati çoyel soǵo-soǵo bəneǵsay, ama unk'o şuk'k'al tene ak'say, het'ayesa yaq'ane bəǵsay, t'e yaq' bəǵalt'in içü nişan tadaley. Bürdən şo iz ganuxun cupi harayepi:

– Bəǵanan, bəǵanan, bəǵ bat'kalaçxun bəǵe c'eyasa!

Şəhəri kalat'in yaq'abi elçi çomoy q'ate ak'eşi.

– Əlahəzrəten əmirəbe ki, memiya me çup'laǵ çuǵo q'orişbseynak' amdar laxalayan, – şot'in beş t'öǵx hari pine.

Exlət çadrasuz arşi Ninoyaxune taysay. Me exlətəxun bez çuǵon hik'k'al tene q'amışaki, şot'in farse muz tene avay.

T'e üşe şəhəri kalat'ay k'oyayan mandi, savaxt'an yax q'orişalxon əkurxo yəhərə laxi yax T'egeranal şirik' c'ovakest'undi, şot'oǵon saycə Ninoya təə, yaxal İrana bakala amdar fiq'k'alxoxun q'oriş'tunbi.

Maşın yavaş-yavaş tanesay. Səksən, yetmiş, altmış k'ilometre mande beş gala p'apseynak'. T'egeran şəhəri darvazoǵoy bulurxo ak'esay. Şəhərə işabaksunen darvazin loxol bakala ərəbi müdrük şamurxo ak'esay. T'e şamurxon şeytani məyin pulmux k'inə bət'unxsay.

Şəhəri darvazoǵoy tume, toze boş içoǵoy bədənxo yara bakala pay girbalxo saal dərvişxo arset'uniy. Şot'oǵon içoǵoy goǵan kulmoǵo yaç boxodi, şəhəri gözəlluǵaxun saal şaxaxun şeirxot'unney, içoǵoy səs k'əmluney. Hevədənesa me şəhərəxun gele şeyt'un yaq'bəǵəy, ama hik'k'ala tet'un nailbaki.

Q'aç küçəmoǵoxun yan c'eryan Top-meydana, meydana c'ovaki, tayanşi şaxe sarayin almaz darvazoǵoy t'öǵxun c'eryan sa kala yaq'a, T'egerani t'öǵx bakala Şamiran qəsəbina.

Şamiran saraya p'ayanp'i, darvazoox qayeşi. Baxçınaxun vardurxoy ade c'eysay. Baxçınaxun c'ovaki fant'ani t'öǵxun taşi bayanşi saraya. Bayinq'un otaǵa, aynox pərdinen but', t'etər miney ki, unk'o çax xenan başey. Yan Ninoyaxun cügi döşəyi loxol biti ost'ar nep'axyanşi.

Yan nep'axyanşi, muǵuryanbaki, k'uzyanpi, oşa sal nep'axyanşi. T'etər şip'luǵoy me otaǵa, aynox pərdəǵon but', yax mandi dünyənəxun c'öybi, mat'uxun ki, beşi sa əş tenoy! Oq'oloy divan, p'ol, berurxon saal mitəpk'ənxon buyey. Hələ nep'e boş yan bülbüli məǵəyan ibaksay, beş tik' arxainey. Yan bütüm q'iyəxun, düşmənen haq'i Bəkünəxun əxil, me kala şip' k'oya bask'eyan. Unk'o, vaxt çurpeney. Ninoyen arane bəǵəloy nəfəs haq'i za işa baseksay. Zu şot'o q'ujbi p'urum nep'axessay, muç'a, finaǵoy bala irani garemi berurxoy aden. Zu yaman tənbelləyinqəzbaki. Zu saadxon baskes baksay, bez

böxmöğ xamesay, ama zu şot'o xampes tez baksay. Oşa böxmöğ xamesun çurepi, p'urum muç'a nep'axezi.

Nino bürdən muğurbaki, iz bula alabi pine:

– Əli xan, zu yaman busazu.

Yan baxçınayan c'eri. Şot'ay biyex fant'anoy, iz hərəmine vardna xodurxo. K'ip'arisxo göynul p'aneşsay. P'avlixon içoğoy ojulxo qaypi, bat'k'ala bəğə loxolt'un bəğsay. Əxiləxun Damavendi ijla buruxmuxe ak'esay.

Zu çəpiz duği. Boçu çö evnux t'ist'un bez t'ödxə hari. Şot'ay baç'anexun q'oya çuux, xalça saal berurxo iz kiyel hare. K'iparisa xojina past'undi xalçına, evnuxen ləən q'a xene tadi. Oşa beşi bəş saat' ukunxone hari.

– Kiin uksun saat'e, p'ulemyot'i səsə ibaksaxun, – Ninoyen pi iz tərs kula boxonedi muç'a adeğala xup'e t'alik'əç.

Zu azk'i, beş loxol bəğala nökrən iz jomo c'urpi, çoya taranedi. Ninoya q'andrişezbi ki, İrana xupa yön kiin xib k'əşinent'un ext'i ukxa. Beşi Bəkünəxun t'it'erit'uxun oşa Ninoyen samci kərə axşumepi, t'e vədə zu q'amışezbaki ki, yəynak' ene q'ı butene. Heq'ədər saat'e İrani Şamiran saraya yəşəyinşsun, çalxəsi şairxoy saal müdrikxoy ölkinə!

– Vi əmi Əsəd-əs-Saltana maya? – Ninoyen bürdən xavare haq'i.

– Maya şot'ay bütüm garem?

– Əmi, yəgin, şəhərə bakala sarayane. İz xib çuuxal içuxune. Me baxça, k'oj – ko bütüm gareme.

Ninoyen axşumepi.

– Ak'esa, hun za gareman eçere? Zu gərəy q'amışakizuy, hakətərəl bitov çark'aley.

Beş t'ödx sa q'oja, goğan işq'are hari xavare haq'i, yan iz məğə ümüxlaxsun teyan çuresa. Yan şot'o piyan ki, teyan çuresa. Nökrəxon bəşt'an mandi ukunxo girt'unbi, xalçinal girbi tat'unşeri.

– Me amdarxo şuva, Əli xan?

– Q'ulluğçiyox, nökrəxo...

– Memiya heq'ədər nökrəxono?

Zu evnuxa k'alpi kot'o xavarez haq'i.

Evnuxen samal fikirbi, iz cicirxo galgaldi, hesabbi, oşa pine ki, saq'o muğ tano.

– Hema çupuxa yəşəyinşbsa memiya?

– Xanən heq'ədər çureğayin. Düze, həysə memiya sa çuuxo, vi t'ödx arşiyo. Ama memiya ga gelene. Əsəd-əs-Saltana iz çupuxoxun şəhərene. Mo vi gareme.

Şo bez t'ödx arşi davamebi:

– Bez s'i Yəxyə K'ulune. Zu vi namusa q'orişooz, xan. Şam, k'al, hesab avazu. Zu me k'ojin bütüm əsurxo, çupuxxoy məsələğö bəğalozu. Hun za ext'ibərbes bankon. Zu azaksa – ke çuğon yöni tərbiyə tene haq'e. Zu kot'o yavaş-yavaş içü taşt'una zomboz. Vəñ za upanan, mani ği banekon zu şamk'az, eyexun ma c'evk'az. Zu avabakiz buq'on şot'ay xəsiyətə. Zu şot'o os'k'aldi iz əmnaoq'a bakala popa xamk'oz. Bəzi ölköğö çuğoy tərbiyinə het'aynak' fikir tet'un tast'a. Əycə kot'ay muxurxo xna laxi, iz jomo bəğoz bask'alt'uxun bəş.

– Ay Buxačux, ko het'aynak'a?

– Çuğoy uluxxo xarabbakat'an iz jomoxun pis adesa. Zu şot'ay uluxxo bəğoz, iz nəfəsə adbiq'oz.

– Kot'in k'ə t'ırıne? – Ninoyen xavare haq'i.

– Kot'in içü uluğoy doxt'ur k'inə ak'est'une çuresa, – zu pizu, – hisizbi ki, zu axmaq' vəziyətəz baft'e. – Yəxyə K'ulu, – zu evnuxa pizu, – vi exlətəxun ak'esa ki, mədəniyətə hun şaat'en ava. Ama bez çuux bihine, şot'ay vəziyətə fikirtada. Ek'i, kot'ay tərbiyinə əyel baki't'uxun oşa ben.

Zu kot'o uk'at'an hisesbsay ki, bez çö ç'öç'ane baksa. Nino həgigiyal bihiney, ama zu əfçiz əyitey.

– Ko düzəxenne, xan, – evnuxen pine. – Bihi çupuxxoxun hik'ə uk'ayin c'eneğon. Hoo, hələ ki, bez eyexun tene c'ere, efi ğar bakseynak' sa əlacoo. – me əyitmoğö pi şot'in Ninoyi goğan bədənə tamaşanebi. – Zaynak' t'etərə eysa ki, sa p'ə xaşal yaq'bəğes banekon.

Seyvane k'ənesa gərgurçiluğoy. Zu azaksay ki, nökarxon saal evnuxxon kiin-biin əyitt'unney. Yəxyə K'ulu taşi avabaki hari pine:

– Xan, hörmətlu alim Hafis Seid Must'afa Məşədi va aksane hare. Zu va narahat tez boniy. Ama Seid – alim amdare, xavareçali nəsiləxun. Şot'in va k'ojin işq'arxo bakala tərəfə yaq'bəğsa.

Seidi s'iya ibaki, Ninoyen iz bula alanebi.

– Seid Must'afa? – Ninoyen xavare haq'i. – hareq'an miya, sagala çəy üğen.

Şirvanşirxoy namusa çark'est'iyö, evnuxi urusi muza nu avabaksune baki. Şuk'k'ali fikirə tene eğoy ki, xane çuğon garema q'erəz işq'are q'abulbon.

– Nino, – ot'psun zu pizu, – əş miyane ki, Seid miya eyes tene bakal. Miya axri gareme.

– Həgigi? Hetər gəribə ədəte. Ek'i t'e vədə yan tağen, şot'o saraya q'abulben.

– Q'izbsa, Nino, ki... Va hetər uk'az... Avabaka, İrana hər şey q'erəz cürəne. Seid – işq'are.

Ninoyi pulmux iz kəllinene laşi.

Hun upsunen çuresa ki, bezi Seida ak'ala ext'iyər teno? T'e Seida ki, şin za Dağıst'anane eçerey?

– Q'izbsa ki, hoo, Nino, hələki ketər bakale...

– De, şaat', – şot'in çax-çax pine. – İsə taki memiin.

Dirxor baki, zu tasşi Seida aksa, yax çəyt'un tadi, Seiden bureqi exlətəsa ki, urusxo Bəkünəxun şəp'eğamun Maşxeda, iz əmin k'oya yəşəyinşale. Ko şaat' fikir baksuna Seida pizu. Sa tərbiyəlü amdar k'inə, Seiden Ninoi barada hik'k'al tene xavar haq'i, sal iz s'iyal tene duği.

Ama bürdən çomxo qayəsi, Nino çomoy q'ate çurpeney.

– Biyəsin xeyir, Seid.

Şo şip'e ak'esay, ama iz səs q'əq'əyəşi k'inək'ey. Seid Must'afa male mandı cup'iniy iz ganuxun. Şot'ay çopur çö haq'əsi.

– Saal çəy tenan çuresa, Seid? – axşumk'a Ninoyen pine.

Seid hələ içül tene hərey.

Seyvanexun turmoğoy səse c'eysay. İsə Şirvanşirxoy namus həgigiyl həmişəluğ ləkələyinşebaki.

– Zu p'ulemyot'xoxun tez q'ibe, – əcuxlu axşumen Ninoyen pine, hər əyitə cöy-cöy uk'a, – ama vi evnuxaxun t'evərəxun tez q'ibsə.

T'e şünə xib tanen sagala c'ovakesyandi. Seid gele-gele tərbiyəlü amdarey.

Yan basksa tağat'an, evnux çəş-p'əş halen bez t'ödx hare.

– Ağa, bez cazina tada. Zu vi çuğoy baç'anexun gərəy bəğizuy.

Ama şina fikirboy ki, ko keq'ədər tərbiyəsuze. Bütüm bez taxsıre, ağa.

Şot'ay boçu çöyən iz taxsırane ak'est'ay

24 Bul

Yəşəyinş heq'ədər q'əribə! Bibi-Eybətə döpe səsurxo ibakat'an, fikiresbsay ki, zu ene müq tez bakal. Ama me sa xaşə boş varden adeğala Şamiran saraya za gele müqez hisbi. Təzə vətən bəğəbi amdar k'inək'zuy.

Arane şəhərez taysay, q'oomxo, dost'urxo aksa. Nökərxoxun sagala T'egerani bazare tarazney, t'iya tamaşazbsay vardurxo, bəğsay xalçoğə, şalurxo, armuşumi parçoğə, c'əkezney q'ızılaxun bakala q'avurxo, damna bəzəy gele q'avurxo, berurxo saal duxiğə. Korox bütüm Ninoyeynak'ey.

Təngöx bez cunuxun c'eri banesay alverçığoy cunu, nökerxon bez haq'i şeyurxo xort'unney, zuval hələ tarazney.

Sa mis'ik' dükəne K'orant'un toyst'ay, safyanen çö zap'əsi, xuri miniat'yurxoval: sunt'ay loxol k'ip'aris xodin oq'a arsi xuyəri şikil, iz t'ödx p'rinşe çurpe, p'əmcit'ay loxol – şaxe öxəlbsun saal öxəlbalaxun t'it'ala cüür. P'urum təngin səse c'eysa.

Samal t'ağay oq'oloy taxt'e loxol p'ə alverçi arset'uniy. Sunt'in iz cunuxun güümüşi təngə c'evk'i t'e sunt'une tast'ay. Şot'in t'e tənginə dik'k'əten bəği, uluği q'ate laxi, mis'ik tərəzik'en ayzapi oşa kala toraya lanəssay. Haketər, sabaç, hazar, bərkə vis' hazar kərə, t'e q'ədər ki, bütüm borc qaybakale. Mo alvere! İvel əşe! Xavareçalal alverçinə bake!

Bazare hər şey gərgürey, labirint k'inə. Alverçığoy t'ödx, girkə peralayınşsun gele q'oja, iz çö şerebaki sa işq'are arsey. Boxoy nəzik' k'əşəmoğon, şot'in neşum, irəng taşi girkə peralayınşəssay, t'eyin şirazi vardurxoy ade eysay, İrani bülbülxoy məğə c'eysay, gözəl boxoy netla pulmuxe ak'esay.

Haray, səs, bütüm gərbaki sa səse bakey – bazari səs. Şinesa za işa, ost'aar varde xena, varde c'əyinəne tərifbsay.

Miya sa damna xalçaz ak'i, gele gözəl, şampi. Ninoyen ketər xalçoox gelene çuresa. Zu burezqi alverçinaxun exlətəpsa, oşa nökerxo pizu:

– Taşanan bütümə Şamirana. Zu oşa eğoz.

Nökerxo camaati q'ati at'unç'i, zuval bazare bakala sa mis'ik' çəyxaninaz taşi. Çəyxanin çömxo t'eq'ədər oq'oloyey ki, k'os'p'aki, camaaten buy sa otağa bazsi. Çəyxanin bıyex neşum saq'q'alla sa işq'ar arseney, şot'in iz pul q'ic' Hafizi gəzəlxone məğey. Ümüxlaxalxon ost'aar mindəfə saksun ümüxt'unlaxsay, şot'oğoy xoşel gelene eysay.

Məğp'i çark'i, t'e işq'aren k'azet'a qaypi bureqi ost'aar k'alpsa:

– Amerik'ina t'etər sa şeyt'un düzbe ki, şot'ay köməyen amdaxoy səşə dirist dünyənən ibakes bakale. Beşi kala şahinşax Sultan Əhməd Şax Bageşax, mat'ay ki, kulmux Marsane p'ap'sa, iz taxt'al – dünyənəxun alloye, iz saraya İnglis k'rali səfirəne q'abulbe. İsp'anina xib bulla, bip' turla əyele nanaxun bake. Camaaten kot'o pis əlaməte hesabsa.

Arşit'oğon haq'əsi, içoğoy bulat'un jık'p'i.

Oşa neşum saq'q'alat'in k'azet'a t'ödx laxi, p'urum məğepi. Me dəfə şot'in q'oççağ Rüst'əmaxun saal şot'ay ğar Zöhrəbaxune məğp'i.

Zu şot'ay məğǎ tez ümüxlaxsay. Zu pürirəngen, buğal bakala çəye loxol bəği şot'oz fikirbsay ki, hər şey t'etər tene baksə, hetər bakalane.

Zu İrana saraya yəşəyinşezbsə, bezi yəşəyinşaxun irəzizu. Ninoal t'e sarayane yəşəyinşbsə, ama şo hər şeyaxun nairəzine. Dağıst'ana şot'in bütüm çətinluğxo port'əbsay. Miya, ama, me yəşəyinşəxun bariş tene baksay. Şot'in curesay zaxun sagala T'egerana tarəbsun, için avabaksun ki, p'olisen ketər şeyurxo yoxlayinşəbsay. P'olisi tələbxo ciddiney: çuux işqaraxun q'onaği bəş nu c'eğalane, işq'araxun tarəpsə nu c'eğalane. Ninoyen za xoyinşəbsay ki, içü T'egerana tarədzə, iz köfel lafest'ay nu bat'an.

– Nino, – zu şot'o q'andrişəssay, – zu və şəhərə ak'esezdən, ama q'amışaka, və zaxun təşəz tezbaksə.

Şot'ay məyin, kakala pulmoğoy boş iz nairəzilüğe ak'esay.

Ene zu şot'o hetər q'andrişəz ki, xane çuux küçinə çadrasuz tarəpə tene bəkon? Zu şot'aynak' ən toyəxlü çadraz haq'e.

– Bəğa, Nino, k'ə gözələ, – zu nexsuy, – he saat' çuğoy çöya tozaxun, bəğəxun but'əksə. Buxaçuğoz eləse, zucə k'etər çadraz lasxoy.

– Çuğon iz çöya nu but'k'alane, Əli xan, – dirxon bəki, axşumk'a şot'in coğabə tast'ay. – Zu za nifrətəzbon, bez çöya çadrinen but'k'ayiz.

T'e vədə, zu şot'o p'olisi q'ərəra ak'esezdi. Ninoyen şot'o zığzıği şinəpi. Zu şot'ay şəhərə tarəpəşəynak' fayt'onez düzbest'e, aynoxal pəndinen but'. Me fayt'onen yan buryançı şəhərə c'eysə. Sə kərə, Top-meydanaxun c'ovakat'an, fayt'oni ayninaxun Ninoyen bez bəvəne ak'i, müt'lək şot'oxun görüşəksunə çuresi. Gele çətinluğən şot'o esfi, tezbərti c'eysə. Bəs arəne kalə davəne galpi. İsə, şot'ay xətirə haq'seynak', bəzəri qıt'u haq'əzu.

Kot'oğoz fikirbsay məmiyə arşi, bez bəş bakala çəye loxol bəğsun.

Nino tarixmişəbaksay, ama zu şot'aynak' hik'k'al bəs tezbaksay. Şot'in çuresay T'egerana yəşəyinşələ Avrop'aluğoy çupuxxoxun görüşəksun. Ama, kot'o bəs bətenəkoy – xane çuux kafırxoy çupuxxoxun çalxəşəs tene bəkon. Şot'oğon burqalt'un Ninoi gərəmə yəşəyinşəbsunə gorox eysə, koval şot'aynak' pis bəkalə...

Sə p'əği bəş Nino bez xaloğoy k'oyəne təşəy. Qaybəkə eğat'an gele pisəy.

– Əli xan, – şot'in harəyənəy, – şot'oğon zaxun xavərt'un haq'say, həmə kərə sə ğinast'a hun za çuresunən ak'est'a. İşq'arxon next'un ki, hun vi bütüm vaxt'a zaxunən c'ovəkəst'a, səal şot'oğon tet'un fikirbəs bəksə ki, q'erəzəl əş biq'es bəyanko. Şot'oğon cinxoxun q'orişbəşəynak'

dərmənt'un tadi, məsləhətt'unbi ki, pis pulaxun amulet t'əq't'az. Next'uniy ki, kot'in za düşmənroxun çark'est'ale. Vi dəə Sultan xanumen pine ki, sa çuux bakala cəyil işq'ar gele t'arixmişakalane. Bütümt'in xavart'un haq'say ki, zu hetərezbsa ki, hun cəyil ğarmux-əçik'alxoy t'ödx ten taysa. Vi xalay xuyər Sult'anen dim xavare haq'say, hun axmaq' azara biq'eşenu? Şot'oğon bitot'in axırda pit'un ki, zaynak' paxılluğt'unbsa. Hun inbaksa kot'o?

Zu bacarbamun şot'o şip'esbsay, ama iç dönbine q'ic'eşi arest'ay, orobaki sa əyel k'inə, oşal xeylək vaxt içul eyes tene baksay.

Bez çəy çaxesəney, ama zu hələ arşezuy çəyxanına, me amdarxo ak'est'eynak' ki, bütüm ği garema tez baksa. Miya, çuğə gele ləçəq' işq'arxoy loxol pist'un bəğsa. Ene bez q'oomxonal bez loxol axşumsa... İşq'aren çuğəyınak' iz vaxt'axun mal paya cöybalane. Mandi vaxt'a iz çureğala k'inə c'ovakest'alane. Ama zu – Ninoyeynak' tək təsəllizu, zu şot'aynak' k'azetzu, t'eatrzu, k'afezu, dostzu, kot'oxun bitot'uxun başq'al, iz işq'arzu. Şot'aynak'al, zu şot'o tək efes tez baksə, zu şot'aynak' dirist bazara haq'es baksə. Ğe bez əminen bava görə kala q'onaxluğbale, t'etiya şaxe sa ğaral eğale, ama Nino gərəy k'oya çurk'ane, içü tərbiyə tast'un çureğala evnuxi t'ödx.

Şamirana qaybaki eğat'an Nino, xalçin loxol arşeney, fikirlu bez haq'i şeyurxone tamaşabsay. Şot'in hayzeri, şip' za muçepi. Nökər başi şerbet'i t'ap'ak'a lanexi. Zu azk'i, nökören hetərə bəği Ninöi bəş bari haq'i şeyurxoy loxol. İşq'aren çuğəy naza me boyda tene zap'k'on.

T'e vadə zu hisezbi ki, ene umud teno...

İrana yəşəyinqş üşene burqesa. Üşe camaati fikirxo hasande, exlətəl suuk'e. Ğenaxun gele eğarixe baksə, camaati loxol toz, c'eme baksə. Üşe İran tamam badale baksə. Mo unk'oy q'erəz dünyəne, metərə zu nə Bəkünə, nə Dağist'ana, nə Gürcüst'ana atezk'e. Me dünyənə zu heyraney bakey.

Düz saadi muğ, beş k'ojin t'ödx əmin fayt'onxo çurepi. Soğə – zaynak', t'e soğə – bavaynak'. Ədətən ketər bakalaney. Hər fayt'oni bəş xib nököre çurpey, içoğoy kiyeş fənər. Korox fayt'onaxun bəş-bəş t'it'eri yaq'a işiğ balat'un. Cəyil vədineş'ta ke t'it'alxoy zizama bot'unst'a, kot'oğoy vəzifə – fayt'oni bəş t'it'eri haraypsune:

“Yaq' tadanən!”...

Yaq'axun şuk'k'al nuval c'ovakayin, t'it'alxon içoğoy əşlə saat't'unbsay. Yaq' q'ac' küçəmoğoxune c'ovaksay, mas'i bariğoy tumexun, şot'oğoy baç'ane k'azarmox nəəl mis'ik' k'ojurxonoy, sarayxo nəəl idaroxoy. Alloy q'aloğon İrani yəşəyinqşə pulmoğoxun c'ap'epsay.

Beşi fayt'onxo kala tunce darvazoğoy tume çurepi. Darvazoox qayesi, fayt'onxo baneşi bona. T'e vaxt, sa kərə miya təkəz harey, t'e vədə miya sa zıǵzıǵ paltaren q'oja işq'are çurpey. Ğe isə me darvazoğoy bəş vardurxon bəzəyinşəkine, kala fənərxon məlinə işiğəbsa, beşi bəş muğ nökr c'eri k'os't'unbaki.

Kala məələ p'ə galane cöybakey oq'oloy q'alinen. Bonin tərəf garemey. T'ıya fant'anxonoy, t'ıya bülbüli məğürxone c'eyşay. Məəlin işq'arxoy tərəf q'ızılın çəli bakala ovuzoy.

Yan fayt'onxoxun c'eryan. Əminen çomoy tume beşi bəş c'eri k'os'ebaki, oşa yax k'oyane taşeri. Yan sa kala, q'ızılı irəngen sütünlə otağayan başi, bariyox bəzəylü daxt'ak'en zap'esi.

Otağ q'onağxon buyey. Biyex kala böxmöğen, mas'i popen, boçu q'aşla sa amdare arşey. Hako şaxzadəney. Yan bağala k'inə bütüm turelt'un hayzeri. Yan süft'ə şaxzadəxun p'aroyanbi, oşa mandit'oğoxun. ariansi cügi mitəpk'anxoy loxol. Q'onağxoval bütüm art'unşi. Sa dəyiğə arşi sal hayyanzeri, sun-sunay bəş k'os'baki p'urum ariansi, şip' çuryanpi. Nökərxon göyün kəsoğoy boş pürirəngen çəyt'un eçeri, sa zənbil meyvə. Süft'ə şaxzadəne əyitə burqi.

– Zu gelez tarape, gele ölköğoz bake, – şot'in pine. – Ama maşk'al irani şaft'aluk'axun, k'aç'ulinaxun tez kee.

Me əyitmoğoy pi şot'in sa dilim k'aç'uli ext'i, elaxpi, yavaş-yavaş fikirbsun kəye.

– Gele düzəxnanne, – bez əminen pine. Zuval Avrop'ina bakat'an ak'ezuy – heq'ədər xuriya şot'oğoy meyvoox.

– Zu həmişə İrana müqəz qaybaksa, – exlətə gərebaki avrop'ina bakala irani şaxe səfir. – Dünyəne t'etər şey teno ki, yan, iranluğon, paxılluğbes bakayan. Mandi dünyə barbarxon buye.

– Bərkə, bəzi indusxo... – fikirlü şaxzadən pine. – Gele usenxo bəş zu İndina tarak'at'an, t'ıya gele saat' amdarxoz irəst hari, saat' tərbiyə haq'i, içoğoy tərbiyinen yaxun qoş tet'un manst'ay. Ama şot'oğoy barbarluğ sal sa gala tene ak'esi. Zu, İndiin sa arist'ok'rat'axun şumez kəyi, məətt'əl manezdi, şot'in salati xazale uksay!

Q'onağxo bito haq'esi. Sa mollan iz bel kala emamela, yavaş səsen pine:

– İranluğoy t'e sunt'oğoxun c'ək'esun şone ki, yan gözəlluğa q'iymət tades bayanksa.

– Vəñ düzəxnanne, – əminen irəziluğen pine. – Zu, məsələ, səsküylə fabrik'axun sa k'əzələz üst'ün hesabsa, zu Abu Seidi rubaiğoy gelez çuresa, şo nu vəkəkal balkayın.

Əminen qəqp'i, bureqi sa rubaina k'alepi:

Meçit q'a mədrəsə hələki bune dünyəne,
Yaq'a bakalo düzgünluğ qəvəğalone.
Nu vëbaksun q'a vëluğ me dünyəne bunesa,
Sal sa bəndə musulman tene bakal.

– Dəhşəte, dəhşət! – mollan ost'aar pine. – Gele gözəle! – axırncı rubaina içinal pine.

Mollan hayzeri xene q'əlik'ə ext'i otağaxun c'ere. Samal oşa şo qaybaki, q'əlik'ə yavaşc'ə laxi iz gala areşi.

– Əlahəzrət, – bavan şaxzadəxun xavare haq'i, – düze ki, beş kala nazir Bosug-ad-Dövlə İnglisxoxun təzə irəziluğ gəç'egəle?

– Vəñ saat'o şone Əsəd-əs-Saltanexun xavar haq'anan, – şaxzadən axşumepi. – Ko ene dövləti sir tene.

– Hoo, əminen təst'iğebi, – ko gele saat' irəziluğ bakale. Şot'aynak' ki, meyin oşa barbarxo beşi k'ulurxo bakale.

– Het'aynak'?

– Vəñ avanan ki, inglisxon əşbsunt'un çuresa, yanal gözəlluğaxun zövg haq'sun. Şot'oğon davat'un çuresa, yan – şip'luğ. Kot'inal irəzilüğe gəç'esuna köməyebi. İsə yan beşi zaxmanxo q'orişbsuni fikirə teyan zap'k'al. İnglisxon İrana q'orişalt'un. İnglisxon yaq'mux laxalt'un, k'ojur biq'alt'un, hələ yax təngəl tadalt'un. Şot'aynak' ki, q'amışt'un, bütüm dünyəni mədəniyyət İrana boşlune.

– Vəñ vənən ki, İnglisxon yax q'orişalt'un beş mədəniyyətə görə? – əmin t'ödx arşi iz gərən Bəhram xan Şirvanşiren xavare haq'i. Bərkə şot'oğon kot'o bütümə beşi neft'a görət'unbsa?

– Mədəniyyətəl, neft'al dünyəne işiğ sakseynak'e, p'öğəl q'orişakalane, – əminen sərt pine. – Ama yaxun əsk'ər tene bakon!

Me arane exlətə zuz gərbaki.

– Het'aynak' teyan bakon? Zu, məsələ, bez azuk'eynak' davazbe, lazım bakayin sal davaboz.

Əsəd-əs-Saltanen nairəzi k'inə bez loxol bəneği. Şaxzadən iz kasina laxi pine:

– Zu ava tezuy ki, Şirvanşirxoy boşal əsk'əro.

– Əli xan, əlahəzrət, əsk'ər tene bake, ofisere bake.

Kot'ay fərg teno, Əsəd-əs- Saltane, – şaxzadən lağa haq'i pine: – Hun ofisera bəğa sa

Bez muza kaşespi. Bez eyexun tamam c'ereney ki, hər sa İranlun piin bəş, əsk'ər baksun, layiğlu sa əş tene.

Bez tərəf bakalo sa Bəhram xaney. Şoval yəgin ki, cəyiley. Şaxzadəy t'ödx arşi sa amdar, Muşir-əd-Dövlə, hökümətin kala vəzifinə bakalt'in, əmin gərə q'andrişesbay ki, İrana Buxaçuğun

q'orişeba, inkşafbseynak' q'ılınca ext'iyəc teno. T'e vaxt'axun İrani ğarmogon içoğoy hünərə ak'est'et'un.

– Şahinşaxe xəzinina oçalın çöye modelo, q'ızılaxun düz baki, – şot'in iz exlətə çark'i pine. – Hər ölkinə ke modeli loxol toyexlu sa jenen ak'esest'a. Ama İrani ölkə almazene ak'est'a. Kot'in simvolaxunal gele şeye ak'est'ay. Ko bütüm dünyənən avabakala həgigətə.

Xarici əsk'ərxo saal Enzelina cınt'ırı boş bakala p'olisxone bez eyex baf't'i. Mone Asiya! Asiya, avrop'alu baksuni q'iyexun iz silaxa Avrop'in bəş laxiyo! Şaxzadən əsk'ərluğa nifrətəbsay. Mo, t'e şaxe nəsiləxune ki, hevədənesə bez kalboğoxun sagala Tiflisa taşi ext'ened. T'e vədə İran iz bul ala ölkəney, iranluğonal silaxaxun bacart'unbsay. İsa hər şey badalbakene! İsa şaxzadəynak' şeir p'ulemyot'axun bəşe. Bərkə şot'aynak'e ki, iz bul saat'e şeiraxun? Şaxzadəl, bezi əmiyal, q'ojat'un. İran bisane, ama yavaş-yavaşə bisay. Bürdən bez eyex Ömar Xəyəmi şeire baf't'i:

Ği q'a şü – şaxmat'i daxt'ak'e,

T'iya q'ismaten əçinne amdaraxun.

Şot'o alabi, nexə “şax” saal “mat”,

Oşa iz gala lanexsa salamat.

Bəğəloy fikirxo baksunen, zu tez q'amışaki ki, me şeira ost'aarezpi. Şaxzadəy çöyən axşumened.

– Ak'esa, efi əsk'ər baksun sa sərfe. Het'aynak' nextenu kot'oxun? Azksa ki, vən savadlu amdarnan. Əsk'ər baksun çurnanğoy, ef q'ismata vən c'ək'p'inaniy?

– Əlahəzrətəynak' maraxlune, zu k'ə c'ək'k'alzuy? Zu bip' şeyez c'ək'k'oniy: ç'oç'a cıdırxo, fara, müdrik əyitmoğə saal ç'oç'a fina.

Dagigi ke əyitmoğə iz vədinez pi, giresit'oğoy hörmət za qayebaki. Mollanal bez loxol bəği axşumepi.

Şü c'ovakit'uxun oşa ukunxo bakala otağın çomxo qayəsi, yanal c'ovayanki t'iya. Xalçoğoy loxol kala sa sulfat'un past'ey, iz loxol kakala lavaşxonoy, gele xuri, kala t'alikxonoy. Bıyex kala tuncə t'ap'ak' xup'oy. K'ojin dönboğə nökerxo fənər içoğoy kiyel çurpet'uniy. Yan aryanşi, mollar samal K'oranaxune k'alpi. Şot'oxun oşa bütümt'in bureqi ukşa.

Ukun ukat'an İranlunen kapene.

Bez t'döx Bəhram xane arsey. Şot'in male uksay.

– İran vi xoşel enesa?

– Hoo, gele.

– Hun memiya gele çurk'alnu?

– Türkürxon Bəkünə ext'amun.

– Zu vaynak' paxılluğesbsa, Əli xan.

Şot'in heyranluğen bez loxol bəneği.

– Hun p'ulemyot'en döpt'enu, düşməni neğa ak'enu. Ama İrani xançal porc'epene. Yan fəxryanbsa Firdousin hazar usen bəş şampi şeirxoxun, Dagigina c'ək'yanne Rudak'inaxun. Ama yaxun şuk'k'alen nə maşını yaq' biq'es tene baksə, nə q'oşuna kalaluğbes tene baksə.

Maşını yaq'mux... Bezi eyex xaşna işiğ biti Mərdəkəni yaq'e bəft'i. Ko şaat'e ki, Asina maşını yaq' biq'es tet'un baksə. T'e vədə Qarabaği ěk, sal sa vədine Avrop'in maşına tene p'ap'aliy.

– K'əbalnan vən maşını yaq'moğə, Bəhram xan?

– Maşinxon əsk'ər zap'seynak', naziren hesabalbəyin ki, yax əsk'ər tene lazım. Təə, yax əsk'ər lazıme. Yax p'ulemyot'xo lazıme, işk'olxo, bolinsoox, vergi sist'em, təzə k'anunxo saal vollarik amdaxo. Ən mal yax lazım bakalo bişi şeirxone. Təzə məğurxono, təzə şeirxono. Hun ibakenu Gilanaxun bakala Əşrəf şairi barada? – Bəhram xanen k'os'p'aki, bez ümüğoy tume bureqi əzbər upsa:

Kədəren q'a əzaben ölkinə haq'ene.

Hayzanan turel, İrani meyidi baç'anexun takinan.

Me yaq'a İrani cəyilluğə əfçi bake.

Xaşa, q'oruğxo, buruxmoğə saal qavunxo şot'oğoy p'iyen haq'ene.

– Əgər şaxzadən me şeirxo ibakiniy, kot'oğə “murdar cümləxe” unek'oy, kot'oğon içü tək'k'irebsə.

– Sa şeiral bune. Şot'o Mirzə ağa xanene şampe, – Bəhram xanen iz exlətə davamebi. – Ümüxlaxa:

Barta Buxaçuğon İrana kafır düşmənəxoxun q'orişeq'an,

İrani binxo urusi k'oya tene bağal.

İrani gözəl çupuğon

İnglisi lordurxoy məclisxo gözəlluğ tet'un tadal.

– Pis tene, – zu pi axşumespi. İrani cəyilxo bisi nəsiləxun c'ək'esa şeira nu q'amışaksuna. – Ama za upa bəyin, Bəhram xan, hun k'ən çuresə?

Zu kot'o xavar haq'i, hisezbi, Bəhram xan hetərə q'ıc'esi, iz arşi gala gal-galpi, samalal yöni areşi.

– Hun saycə kərə Sipə-meydane bakenu? – şot'in bureqi. – T'iya sabaç dənə tope çurpe, içəğoy lülə bip tərəfe bəğsa: q'uzeya, günəya, bəğ c'əğala saal bəğ bat'k'ala. Ama ke topurxo bisine, porc'epine. Beşi bəşin nəsiləxun mandı lazımsuz, tozen haq'i topurxoxun q'erəz, İrani sal sa cürə topurxo butene. Hun avanu ki, İrana sal sa dənə q'oşuni gəmi tenə, beşi q'oşunal urusi k'azak'xoxun, inglisi əsk'ərxoxun

saal bip'baç tan sarayi q'arogolçigoxune? Hun vi əmin loxol bəğa, şaxzadəy loxol bəğa, t'e soğo ölkın kakalat'oğoy loxol. Tor zap'əsi pulmux, kulmoğonal t'ut'unne! Şorox q'oja baket'un, porc'epet'un, Sipex-meydana bakala topurxo k'inə! Şot'oğoy vaxt c'ovakene, içoğoy ganu tadalat'un. Beşi gələcəy gele mandi mandak' baki, q'oja baki, şaxzadəğoy saal şairxoy kiyele. Bəsse! İran, kula boxodi q'oja sa pay girbalane oşq'arst'a. Zu çuressa ki, ke q'oja kula sa ost'aar cəyil yumburuğa fırdaz. Beşi t'ödx çurpa, Əli xan. Zu vi barada sa p'ə şey ibakezu, avazu ki, hun, vi kiyel p'ulemyot' Bəkünən q'oruşe, avazu ki, hun, vi uluğxon düşməni q'oq'an k'arampe. İrana samalal gele şey q'orişbsun lazım bakale, vi kiyelal p'ulemyot'axunal zorba silax bakale. Ko saat' əşe, vi vaxt'a garema nəəl bazare c'ovakest'axun.

Zu şip' çurpi, fikirəs taşi. T'egeran! Dünyəne damna sa şəhərməğoy soğo. Vavilonxon şot'o Roga-Reyt'unney – padçaxxoy şəhər. Damna nağılxoy tozur, iz q'ızılı irəng taşi sarayxo. Almaz sarayi k'oşp'aki sütünxo, şamurxoy irəng taşi xalçoox, rubaiğoy müdrikluğ – korox bütüm – İrani c'ovaki taşiyoroxe, şot'ay həysət'ino, gələcəy bez piin bəş hari çurepi.

– Bəhram xan, – zu axır pizu. – Hesabben ki, hun vi uk'alt'u balnu, yaq'moğo asvalt balnu, təzə q'oşunxo girbalnu, ən pis şairxo yöni işk'olxo yaq'abalnu. Kot'in Asiin urufa əfçi tenebal?

Şot'in axşumepi.

– Asiin urufa? Yan Top-meydana sa kala k'oj biq'alyan. Tiya girbalyan meçit'xoy loxol bakala bayrağxo, şairxoy şamurxo, miniat'yurxo, ğar əyloğo, içoğoy namus pozmişaki, – ko bütüm Asiin urufe. Ke k'ojin loxol q'əşəng t'arurxon şamk'alyan – “muzey”. Şaxzadə muzeyi kalo, vi əminə, Əsəd-as-Saltana – q'arogolçi laxalyan. K'ənnə isə, köməybalnu yax muzey biq'suna?

– Fikirbsun lazıme, Bəhram xan.

Uksun çarek'i. Q'onağxo top-top baki, burt'unqi exlətbsa.

Zu seyvanə c'eri varde aden bakala təmiz havinen nəfəsez həvq'i. Ninoyen, bazari t'e tərəf bakala şamiran saraya, xalçoğoy, berurxoy q'ate arsene, bez yaq'ane bəğsa. Bərkə şo bask'eya, iz jomo samal qaypi, iz pulmuxal önepsaxun ç'oç'a baki. Zu dirxorez baki. Zu bütüm bazari q'ızılxo haq'i şot'ay t'urin oq'a bossoniy, saycə ak'az ki, şot'ay pulmoğon axşumene.

İran! Zu miya yevnuxxoy saal şaxzadəğoy, dərvişxoy saal k'lounxoy q'ate mandalazu? Çurk'az ki, asvalt'i yaq'mux düzbaz, q'oşun girbaz? Asiina Avrop'in sa k'ot'oral gərbseynak'?

Bürdən qay q'amişezbay ki, zaynak' me dünyəne Ninoyi axşumk'ala pulmoğoxun işa, muç'a hik'k'al teno. Me pulmoğon axırda hevədə axşumpi? Bəkünə? Heq'ədər boxoy vaxt'e c'ovake kot'oxun!

Bez ük'en bürdən Bəkünəne çureşi, şot'ay tozen q'alın bariğo, biyə bakat'an bat'kala bəğə. Zu qay izbaki Boz Gurde darvazoğoy tume içoğoy bula xəşə loxol alabi zozok'ala şulurxoy səsə. Muşen Bəkün ams'iluğxo beyvani q'umane eçere. Q'umla dənizi bōriyox bari neft'en butesene. Q'ız Q'alın t'ōdōx ost'aar səsən alverçiğon içoğoy malat'un tərifbsa. Nik'olayev küçə tanesa İvel Tamaray lişeyi t'ōdōx. Lişeyi məəlne, xodin oq'a Nino, girk iz əmnaoq'a çurpene, iz kakala pulmoğon bez loxol bəğsun.

Bürdən İrani vardurxoy ad açi batek'i. Zu bez Vətənəz k'aley, əyelen iz nana k'alk'ala k'inə, oşa bürdən q'amişezbay ki, ke Vətən ene butene. Zu Bəkün təmiz havinal hisbsay, dənizi ada, q'ume saal neft'e ada. Zu gərəy nu barti harizuy şot'o. Ke şəhərə za Buxaçuğone tade! Xə iz məəlne ğaç bakala k'inə, zuval zinciren ost'aar ğaçzu şot'ay damna havina.

Zu göynulez bəği. Muç'uliyox, əxil, kakala, toyexlu je k'inə şaxe tace loxol. Zu za sal sa vədə me'tər tək tez hisbey. Zu Bəkünəxun, şot'ay damna q'alınaxun ğaçzu, t'e bariğoy tume Ninoyi axşumen işiğə saksay.

Bez əmnabel Bəhram xane kulaz ak'i.

– Va k'ə bake, fikirən taşe? İsa k'ənne? Çurensa təzə İrani binorina laxsun?

– Bəhram xan, bez viçi, vaynak' paxılluğezbsa. Saycə Vətənə açəsp'it'ine avabaksa iz toya. Zu təzə İran biq'es tez bakal. Bez xançal Bəkün q'alın jëyurxoy loxole ğayın bake.

– Məcnun, – şot'in pi, dirxor bez loxol bəneği.

Ama Bəhram xanen za q'amişebaki. Bərkə, şot'aynak' ki, beş p'i sane.

Zu qaybaki kala otağaz hari. Q'onağxon şaxzadəxun dirist'oğont'unbsay. Zu şot'ay goğan kulaz ak'i, boxoy k'əşəmoğə, xnala muxurxo. Təə! Təə! Zu miya şot'aynak' tez hare ki, kala muzeya bakala Firdousin şeirxo, Hafizi ğəzəlxo, Səədin müdrük əyitməğə q'orişaz.

Şəxzadəy bəş bula k'os'p'at'an, zu şot'ay pulmoğoy boşez bəği. Şot'ay pulmux kədərluney. Şot'ay xavar buney bəş eğala ğərgürçilüğaxun.

Şamirana tağat'an zu porc'epi topurxoxunəz fikirbsay, şaxzadəy mandak' pulmoğoxun saal Ninoyi bezi yaq'a bəğsaxun.

Mis'ik', irənglə bayrağxon bez kiyel arşezuy divani loxol k'art bez bəş. Şot'ay loxol bakala irəngxo cürbə-cürey, kot'inal pulmoğo q'açest'ay. Şəhərmoğoy, oqurxoy, buruxmoğoy s'iyurxo gele işaney, sun-sunay loxol laşeney, şot'aynak'al hik'k'al q'amışakes tene baksay. Bezi t'ödx bakala k'azet'i boş gele sərfurxonoy. Şot'oğo gərəy dim çütt'əyişi, c'ək'p'i avabakan, manu düzə.

Zu mis'ik' bayrağa “Yelizavet'p'ol (Gəncə)” əyiti t'ödx t'əq'ezdi, axırıncı qo tar Zanguldag buruğoy loxole laşi. K'azet'a səməseney ki, sa vəkilen Xoyaxun – Fətəli xanen Gəncinə Azərbaycan Respublik'ane elanbe. Göyin mis'ik' bayrağxon Gəncin yon tərəf bakala ak'esest'ay türke q'oşunxon ext'i oçəlxo, Ənvəren beş ölkinə çark'est'eynak' yaq'abi. Ağdaşi yön tərəf işalayınşebaksay Nuri paşay q'oşunxo. Tərs tərəfəxun Mürsəl paşay q'oşunen ilisuyi qavunxone ext'ey. BİYEX davabalarox içən taşiyoroxey. Urusxon ext'i Bəkün hərəminə, türke q'oşunxo işalayınşebaksay. Samalca mis'ik' göyin bayrağxo galdayin, ç'oç'orox barale, Bəkünə ak'est'ala.

Yəxya K'ulu bez bac'ane çurpi bez kulmoğone tamaşabsay. Zu mis'ik' bayrağxo t'iya-miya laxsunen, şot'in fikirebsay ki, ko falçin əməlxone. Şo vəney ki, me bayrağxo gal-galst'unen, zu alaxun köməyez k'ale, Bəkünə çark'est'eynak'.

Şot'in za maneçiluğbsun tene çuresay, ama şot'aynak', iz borc hər şeyaxun üst'üney.

– Xan, avanan, bez bel k'ə əşe hare? Zu Nino xanumi muxurxo xna laxsunez çureşi. Ən toyexlu xnaz haq'i ki, usum q'aribakeq'an. Ama Nino xanumen cama bosu, bezi çöya c'ik'rəmepi. Savaxt'an zu şot'o aynin tumez taşeri, – sa avabakala amdar k'inə şot'in exlətə davamebi, – iz bula yavaş'ə biq'i, pizu jomo qaypeq'an. Axri bez borce, xan, şot'ay uluğxo bəğsun. Ama xanum t'ödx baki bezi çöyel sa q'apaz farepi. Təə, q'aç't'enne, ama ... Xan, bağışlayınşa vi nökerə, ama zu şot'ay loxol bakala popurxo xampes tez bakal. Şo q'əribə sa çuuxe. Şot'in piin çil tene tarast'a, dərmən üteneğsa, bihi çupuxxoynak'... Xan, xuyər bakayin, zu taxsırkər tezu, Nino xanume. Şot'ay boş murdar urufo, bez kul içü laft'ala k'inə bureqsa t'utupsa. Sa q'oja çuuxex çalxsa, Əbdul Əzizi meçit'ane baksa, şot'in t'e murdar urufxo şəp'eşes baneksa. Şot'o miya k'alpsune lazım. Hun fikirba, xan, Nino

xanumen buz xenen iz çöyane os'k'sa, kot'in çöyün t'ola xarabesba. Uluxxo şot'in şetk'inene təmizbsa, iz t'amağxo p'ilale baksa, bütüm amdarxoy larik', iz yön kiin kala k'əşinen os'k'suni gala. Va nexzu, şot'ost'a murdar urufo.

Ketər exltxo hər ği ümüxexlaxsay, şot'aynak'al vərdisbezuy, fikir tez tast'ay kot'oğo. Yəxya K'ulunen gələcəyə bez bakala əyeleynak' məsuliyyətə hisbsa.

Ninoyen şot'oxun dim davanebsay, ama xeyir tenoy. Ninoyen şot'ay loxol berurxo bonest'ay, məəlnə çadrasuz taranney, piin çilurxo ayninaxun bonest'ay, k'ojin bariğoy loxol iz gürcü q'oomxoy şikilxone suruk'psay. Yəxya K'ulunen kot'oğo bütümə dirxor baki, q'ıbsun za exlətebsay.

Hər biyəsin, Nino, divani loxol t'art'ak'əsi arşi bureqsay əycin davina fikirbsa. Şot'in fikirbsun, iz çənninə şarpi, zaxun məsləhətebsay.

– Hun hetəren fikirbsa, Əli xan, zu əycə k'əbaz? Şot'ay çöyöl xena çətt'i iz loxol pişik' bosaz? Təə, təə, zu metərböz. Hər savaxt'an fant'ani t'ödx gimnast'ik'a booz, içüval məcbur booz – beq'an. K'ənesa şo gelene kök bake. Şaat'o şone metərbaz: zu şot'o biyamu xit'ik't'az. İbakezu ki, xit'ik'əxun amdar biyon, şot'inal xit'ik'əxun gelene q'ıbsa.

Şü c'ovakeneş, Ninoyen hələ izi fikirxo exlətebsay, savaxt'anal yevnux narahət enesay bez t'ödx:

– Əli xan, Nino xanum hovuzi boş iz kulmoğon q'a turmoğon q'əribə hərəkətxonebsa. Zu q'ızbsa şot'ay dərden, xan. Şo k'os'ebaksa bəş, oşa k'os'ebaksa qoş, unk'oy, iz üq'enxo teno. Bərkə kot'in ketər afırinne nu çalxala binikə. Şot'in zaxunal tələbebsa ki, zuval hakətərbaz. Ama xan, zu – namazbala musulmanzu, sa Buxaçuğoz bez bula k'os'psa.

Yəxya K'uluna şəp'esuni mənə teno. İz gala q'erəzo eğale. Yevnux nu bakala k'oj, k'oj tene. Kot'oxun başq'al, Yəxya K'ulusuz çupuxxoy baç'anexun k'oya bəğal tene bakal, əşurxo taşal, təngin məsələğo bəğal tene bakal. Düsğün amdar bunesa, şo – yevnuxe.

Şot'aynak'al zu şip' çurpezuy, Bəkün hərəmine bakala mis'ik' göyün bayrağxo tamaşazbsun...

Yevnuxen yavaşcə qəqəpi ki, içü ümüxlaxaz.

– İsa k'alk'az q'oja çuğo Əbdul Əzizi meçit'əxun?

– Het'aynak', Yəxya K'ulu?

– Nino xanumi bədənəxun murdar urufa şəp'eseynak'.

Bəğəloy nəfəsez həvq'i. Q'oja çuğon, Əbdul Əzizi meçit'əxun, çətine bacarbon Avrop'in şeytanaxun.

– Hik'k'albsun tene lazım, Yəxya K'ulu. Şeytanxo şəp'esuna zuval bacarezbsa. Lazım bakat'an, zu bütümə booz. Ama həysə bezi zor me mis'ik' bayrağxoxune asılı.

Yevnuxi pulmoğoy boş q'ı saal marağoy.

– Göyin mis'ik' bayrağxon ç'oç'at'oğo c'evk'at'an, vi vətən azad bakale, Əli xan?

– Hoo, Yəxya K'ulu, ketərə.

– Hetaynak' həysə ten lik'st'a göyin mis'ik' bayrağxo?

– Zu həysə kot'o tez bakon bes, Yəxya K'ulu, bez zor tene ayesa. Şot'in za gorox eğala k'inə, bez loxol bəneği.

– Hun Buxaçuğo k'alpa ki, va zorq'an tadi. Eğala şamat məhərrəme burqesa. Hun me xaş Buxaçuğo xoyinşbayin, Şot'in va mütlək zor tadale.

Nino k'oya teney. T'egerana şot'ay nana-bavane harey, şoval dim şot'oğoy k'oyane baksay. T'iya k'nyazen sa k'oje kirəbey. Nino t'et'iya avrop'aluğoxun görüşəbaksay. Zu kot'o avazuy, ama hik'k'al nextezuy, şot'aynak' ki, Ninoya bez goroxe eysay.

Nökəren çurpi bez əmirəne yaq'bəğsəy. Bez eyexe baft'i ki, T'egerana Meşxedaxun Seid Must'afəne hare. Yan şot'oxun c'əyi-c'əyiyan suna aksay, Seiden iz gele vaxt'a meçit'xone c'ovakest'ay nəəl exlətxonebsay dərvışxoxun.

– Yəxya K'ulu, taki Seid Must'afəy t'ədx. Şo Sip'exlezari meçit'ane baksa. Şot'o upa ki, hareq'an beşi k'oya.

Nökər taneşi, zu p'urum təkez mandı.

Zu tez bacarbi göyin mis'ik' bayrağa k'art'e loxol Bəkünə ak'est'ala gala. bez vətəne türke q'oşunxo miyanit'oğo gərbaki, azərbaycani bayrağa alabi, düşmənəxun davat'unbsay. Zu avazuy ke bayrağı barada, q'oşuni saya, içoğoy davabala ganu. Azərbaycanluğoy boş İlyas bəyəl buney. Zuval davabsunez çuresa, azad nəfəs haq'sunez çuresa. Davina tağala yaq' zaynak' gəçəy. Zaxmanxo urusxoy q'a inglisxoy q'oşunxon q'orişt'unbsay. Arakse loxol bakala bibi, İrana q'a davin ganu gəçk'ala, şaşla məft'ülen, p'ulemyot'xon saal əsk'ərxon biq'ey.

İran yəşəyinşebşa, əlbiz k'inə, iz köfe boş c'ap'p'aki. Sa amdar memiyin c'eri t'e dava bakala dünyəne, döpə səs bakala gala tayes tene baksay. Ama Bəkünəxun İrana gele q'açq'unxone eysay.

Şot'oğoy arane, içü mis'ik' əyel k'inə taşala, Arslan ağal buney. T'egerana şot'in iz gimxo çəyxaninane c'ovakest'ay, məgaləğoy boş Alek'sanrd Mak'edonskinane tərifbsay. Şot'ay sa məgalina c'eysa tet'un barti, Alek'sandra tərifbsunen İraneynak' jamst'un k'inəney,

hevədənesə şot'in İrani q'oşuna sarpəney. Kot'oxun oşa Arslan ağan içü iz köfel laft'i k'inəne ak'est'i.

Ğimxoy sa ğine şo, beş k'oyane hari, exlətebi bez Bəküna q'orişbsaxun, za tərifebi. Şot'ay exləten t'etərə c'eri ki, düşmənxo düz çurpi bez p'ulemyot'i bəş, içoğo döpst'uni yaq'at'un bəğə. Şo iç, me davoğost'a sa k'azet' c'eğala p'odvala arşine bake, t'iya məgaloxe şampe, şuk'k'alenal t'e şamurxo ak'i tene. Şot'in zaynak' məgaloğo k'alpi, xavare haq'i – amdaren hetərə içü hisbsa düşmənəxun çoba-çö bakat'an.

Zu şot'o muç'a şeyurxo ukest'i, k'oyaxun c'evezk'i. Şo taneşi, zaynak' təzə, t'ip'ografin k'rask'inen adeğala sa t'et'rak'e barti ki, zu t'iya davina bakit'oğo eyex badi şamk'az.

Zu fikirlu t'et'rak'i perina qayespi, Ninoi dirxor sufata bez eyex badi, bez gərgür yəşəyinşə fikirbsun buresqi şamsa. Zu düşmənəxun davabat'an, bezi c'ovakest'i hisurxoxun tez şamk'aliy. Zu çurezsay şamsun, Ninoyaxun bakala beş yəşəyinşə, bez çuğoy piyel bakala müqluğa besp'i yəşəyinşəxun, şamk'az t'e yaq'axun, mat'in ki, yax eneçeri varden adeğala Şamiran sarayı baxçına.

Zu gimnazina k'alk'at'an şampit'oğo buresq'i yönə bast'a, oşa yavaş-yavaş şamespi, beşi c'ovaki ömür ğiba-ğı bezi piin bəş hari çurepi.

Seid Must'afan hari za əşləxun bine. Şo k'os'p'aki, iz çoya bez əmnabel lanexi.

– Bezi yəşəyinş gərgür bakene, Seid, – zu şot'o pizu, – yaq'a açəsp'ez. Davina yaq' ğaçə. Ninoyen ene tene axşume, zuval p'iyə gala tanak'ez şiye. Zu k'əbaz, Seid Must'afa?

Bez dost'en şip' dik'k'əten bezi loxole bəği. Şot'in məyin k'ost'yume lapey, iz çö boxoy bakəney, içal dirist goğan bakəney, unk'oy, maninesa sa sire oq'a k'os'ebakey.

– Sa kiin hik'k'al bes ten bakal, Əli xan, – şot'in pi, areşi. – Ama amdara saycə kul tene tadeşe. Bezi paltari loxol bəğa, q'amişakalnu, zu k'ə upsunez çuresa. Amdarxoy loxol Buxaçuğoy zoro. T'e sira vi kula duğa, t'e zor va c'ovakale.

– Zu va q'amiş tezu, Seid. Bez uruf əzabi boşe, zu me bayinq'unaxun c'eğala yaq'ez qəvəsa.

– Ko bütüm şot'aynak'e ki, hun saycə buxaçuğoy k'ulurxon ak'sa, ama Buxaçuğo eyexun c'evenksa, k'ulurxoy loxol kalaluğbalt'u. Xavareçali nəvə, dine düşmənxon. 680 usena Kerbalayına besp'et'un. Şo çark'est'aley, sirurxo avabakaloney. Şot'ay p'iyen Buxaçuğon c'eğala q'a bat'k'ala bəğa irənge tade. Şiit'xoy icmina p'as's'e imame

bake: şot'oğoy samciyo bakene Hüseyin, axırinciyo – Nuak'eğala İmam-Sahib-əs-Zaman, ğeyinal şirik' c'ap'p'bakiyo. Me Nuak'eğala imam hər əşurxost'a ak'esa, ama sal sa vədine ak'tenesa. Zu şot'o c'eğala bəğə boş, arumi dəne boş, dənizi xene boşəz ak'sa. Şot'ay səş c'enesa zaynak' p'ulemyot'i döpə səşə boş, çupuxxoy öneni boş, muşə vığilt'in boş. Buxaçuğon za nexə: şii't'xoy gələcəy – yase! Hüseyini yas, Kerbalayi dərgəne p'urit'ay, gələcəyi sa hissəne. Hər useni sa xaşa ke yasayan tast'a. ke xaş məhərrəme, ke vədə bədbaxt'en iz dərdəne önene. Məhərrəmi vis'imci ğine şii't'en Buxaçuğon içeynak' həzirbit'ine haq'sa, ke ği şəhidi p'uri ğine. Hüseyin iz loxol ext'i dərdə bilyilüğ dindarxoy ozane mandalane. Şin ke dərdə sa paya iz loxol ext'ayin, şot'in Buxaçuğoy çuresuna ext'ale. Kot'aynak'al şii't'xon içoğo zinciren t'ap't'unne. Ke t'ap'suni q'aç'en içoğoy çark'esuni müqluğat'un bəğəbsa. Mone, məhərrəmi sir.

– Seid, – əşoğon boq'i pizu, – zu vaxun xavarez haq'sa, bez k'oya müqluğa hetər qaydaz, şot'aynak' ki, bez ük'e q'i baft'ene. Hun isə za bütüm girkürxoy boş şamesit'oğon exlətbsa. Zu kəbaz ki, meçitxo tarapi, za zinciren t'ap'k'az? Zu – vəbakala amdarzu, dini bütüm buyruğxo bsazu. Zu vallarik' vəzu Buxaçuğoy sirurxo, ama zu və tezu ki, bezi yəşəyiş yöni baksun İvel Hüseyini yasa efsaxun tene.

– Ama zu kot'o vəzu, Əli xan. Hun zaxun yaq'en xavar haq'i, zuval va ak'esezdi. Q'erəz yaq' zu avatezu. İlyas bəyən iz p'iyane siye Gəncin davina. Hun t'iya təyes ten baksa. Şot'aynak'al, hun vi p'iya şipa məhərrəmi vis'imci ğinest'a, şot'o şipa Buxaçuğoy yaq'a, vaxun ke q'urbana tələbəbsa. Şip' çurpa, umapa ki, me İvel q'urban mənasuz bakale. Hər şeye me dünyəne mənəno. Məhərrəm xaşast'a hunal İlyas bəy davabala k'inə, davina tağalnu vi vətəneynak'.

Zu şip' çurpezuy.

Pərdinen but' bakala fayt'on məlnene başi. Garemi darvazox qayəsi, Seid bürdən hayzeri pine ki, kapene.

– Əycə eki Sipexlezar meçit'ə. T'iya beş exlətə davamben.

26 Bul

Garema şaat' nərdə bəğəyəşi file üq'enxon düzeşi jeyurla. Zu Ninoya nərdə açipsun zombəzuy, şot'oxun oşal hər əçik'at'an, tənginal, sırğanxo, muçsuna nəəl gələcəyə beş əyloğoy s'iya zəryan bost'ay. Ninoyen təşevəksay, iz borca tadi sal zərə bonest'ay. Şot'ay

pulmoğon s'alest'ay, jeyurxo t'etərə biq'say iz k'aşəmoğon, ink'oy sorox file uq'enaxun teney, sa toyexlu jənaxune düzeşey.

Yan şot'oxun divani loxol bask'iyan açiney. Ninoyen iz taşest'i təngina za tadi, mindəfəne saksay.

– Hun za kəsibbalnu, Əli xan.

Ke əyitmoğ pi şot'in nərdə but'ek'i, boxoyebaki, iz bula bez k'əkk'əpi loxol laxi fikirlu alane bəği. Ğe şaat' ğine baki, Ninoyen, iz əcoğo haq'sunen gele müqey. Əş metərə bake.

Savaxt'an k'oya gərgürçuluğey, çomoy baç'anexun önəni səse c'eri, oşa k'oya q'aç'axun jomo c'urpsun, Ninoi düşməne başi – Yəxya K'ulu. İz sa çö bəxəney.

– Uluxe zizine, – şot'in pine.

Nino kot'o ibaki müqebaki. Şot'in nökerə aynin tume taşeri, iz jomo əmbest'i k'odoğo şinepi, iz bula jık'epi. Oşa sa t'uri ext'i, sa bula Yəxyay K'ulun uluğoxun ğaçp'i, t'e soğo bula – çomoxune ğaçp'i.

– Haketər, – şot'in pi çomo ost'aar but'ek'i.

Yəxya K'ulunaxun pis səse şeri, t'urin loxol suruk' uluğ ak'i.

– Əli xan, kot'o upa ki, uluğo yön kiin kala k'aşinen os'k'at'an, ketərə baksa.

Zu ke əyitmoğ nökerə taradi pizu. Yəxya K'ulunən k'os'p'aki, iz uluğo əxedi. Ama Ninoi əcux c'evksun hələ tene çark'ey.

– Kot'o upa ki, hələ q'olaybaki tene. Taşi, gane boş bask'eq'an, oşa uq saad iz uluğoy loxol sa gam şeyq'an efi. Kot'oxun başq'a, sa şamat muç'a şey uksun batenekon.

Yəxya K'ulu iz bula k'os'p'i otağaxun c'ere.

– Ot'p'a, Nino, – zu şot'o pizu, – hun axırinci müqluğal ke kəsibaxun əxendi.

– Kot'o haketər lazime, – əcuxlu Ninoyen pi nərdə eneçeri. Ninoyen, iz əcuğo samalcal bakayin c'evək'i...

İsəl divani loxol, bez çoya şark'a, bask'əney.

– Əli, Bəkünə hevaxt azadbalt'un?

– Yəğın, p'ə şamat'axun oşa.

– Hələ bip'es's'e ğino, – şot'in mindəfəne saki. – Bip'es's'e ği. Bəkü gelene bezi eyex baf't'e, çuressaki türkürxon usumluğən şot'o ext'eq'at'un. Avanu, hər şey badalbakene. Hun miya va şaat'en hisbsa, ama hər ği bezi köfelt'un lafst'a.

– Hetər ki?

– Kot'oğon bütümt'in zaxun t'etərt'un rəft'arpsa, unk'o zu sa toyexlu xoxbakala şeyzu. Bezi hetər toyo, pes tez bakon, ama zu xoxp'akala tezu, hər şeyal tezu. Vi eyexe Dağıst'an? Tiya hər

şey q'erəzey. Miya bezi xoşel tene eysa. Bəkünə me işa vaxt nu çark'est'ayt'un, eki tağen mayanesa q'erəz gala. Zu tez çalxsa şairxo, mat'oğoxun ki, fəxirbat'un, ama avazu ki, aşura ğinest'a amdarxon içoğo zinciren t'ap't'unne, içoğoy bel xançalt'un t'əq'st'a. Ğeyin ğine bütüm avrop'aluyox şəhərexun tat'unsa, kot'oğo nu ak'seynak'. Bez pul teno kot'oğo ak'ala. Zu za t'etərez hisbsa ki, hər dəyiğə sa pis əş eğale bez bel.

Şot'ay gözəl çöyen bezi loxole bəğsay. İz pulmux s'ixəməşeney, Kot'in hələ ketər bəği teney.

– Hun q'ınbsa, Nino?

– Het'uxun? – şo məət't'əl mandi, xavare haq'i.

– Bəzi çupuxxon əyel eşt'axun q'it'unbsa.

Şot'ay səs ciddine c'eri.

– Təə, zu hik'k'alaxun q'itezbsa. Zu q'izbsa saycə mələrxoxun, k'rak'adilxoxun, imtahanxoxun saal yevnuxxoxun. Əyel eşt'axun sal q'itezbsa. T'e vədə zu gərəy grip'axunal ijena q'ibaz.

Zu şot'ay pulmoğo muçespi. Nino hayzeri, iz popa oxek'i.

– Zu bez bavay k'oyaz taysa, Əli xan.

Zu avazuy ki, t'e, K'ip'ianiğon yəşəyişala mis'ik' k'oya, garemi bütüm ədədxo şaresa, ama Ninoya t'iya taysun q'adağabes tez baksə. Ğe k'nyazen iz gürcün dost'urxo saal xarici dip'lamatxone q'abulbsa. Ninoyen t'iya çəy üğale, inglisxoy muç'a şeyurxoxun ukale, gollandiin k'onsulaxun Rubensi, bəğ c'eğala ölkin çupuğoy barada exlətp'ale.

Nino taneşi, Zu azk'i, fayt'on pərdoğon but' məəlnexun c'eysuna.

Savsə mandi, zu p'urum burezqi fikirbsə t'e k'art'e loxol bakala mis'ik' göyin bayrağxoxun, bezi vətəni yaq'a ğaçp'it'oğoxun.

Otağ bayinq'ey. Cügi döşəyxoy loxol Ninoi duxin adoy. Zu xalçin loxol boxoybaki, təsp'əyez əçist'ay, barin loxol s'aldala, iz turin q'ılıc biq'ala irani aslani loxolez bəğsay. Hik'k'ala zor nu ayesunen bezi əcuğone biq'say. Zu ot'ezbsay irani aslani baç'ane c'ap'p'aksaxun, bezi azuk'en Gəncin qavunluğxo iz p'iya çik'at'an. Zuval za sa toyexlu, güdmişaki xoxp'akala şeyez hisbsay. Zu Şirvanşir gələcəyə sarayə sa kala amdar bakalazuy, t'iya şairxoy muzin gözəl hisurxoxun əyitk'alazuy. Ama me dayiğə bez azuk'en iz p'iyane şiye. Umudsusluğen za besebsay. Barinaxun irani aslanan iz uluxxone ak'est'ay. Araksa bakala b'ibi ğaçəy, miya, irani oçala Ninoi ük'e tağala yaq' tez bəğəbsay.

Zu əxuxlu təsp'əyə zap'esp'i, t'uri k'as'əsi, neşum jeyurxo bari şaresi.

Əxiləxun şeypuri səse c'eri. Me səs Buxaçuğoy sa xavar k'inə, q'ılune c'eri. Hayzeri aynin tumez taşi. C'öş eğarixey, tozey. Bəğ Şamira sarayı loxol surek'ey. Şeypuri səs işalayınşebaksay.

– Şaxsey!...Vaxsey!... hazar səs t'e səsəne gərbaksay. – Şax Hüseyin!...Vay Hüseyin!...

Məəlnə camaate ak'əsi. Bəş xib q'ızılən əşəsi bayrağə ak'esay. Sunt'ay loxol Əlin s'ine əbəsey – Buxaçuğon oçala yaq'abit'ay. P'əmcı məyin bayrağı loxol suruk'əsi tərs kuloy. Şo Fatmay kuley, Xavareçali xuyəri. Xibimci bayrağı loxol sa əyite şamesey – “Hüseyin”, xavareçali nəvəy, Q'urbani q'a Çark'est'ali.

Camaat yavaş-yavaş küçinen tat'unsay. Samcı cörginə məyin yase paltaren, içoğoy baç'an qay, musulmanxone taysay. İçoğoy kiyel bihi zincirxonoy, şot'oğon içoğot'un t'ap'ey, günaxxo “os'k'seynak”. Hər şeypuri səsəst'a şot'oğon zinciren içoğoy p'i barala baç'ane dut'unğsay. Şot'oğoy baç'anexun bədnənlə işq'arxone taysay. Şot'oğoxun p'ə ləng bəş taşi, oşa sa ləng qoş baki, saalal – p'ə ləng bəşt'unbaksay.

– Şaxsey!... Vaxsey!...- şot'oğon harayt'unney, hər harayast'a yumburuğen içoğoy popla döşə dut'unğsay.

İçoğoy baç'anexun seidxone taysay – Xavareçali nəsiləxun bakala amdarxo. İçoğoy biğ göyin q'ayınşen ğaç'ey. Seidxoy baç'anexun mas'i xələtla məhərrəmi şəhidxone taysay, şot'oğoy bul kəçəlbı, içoğoy kiyel xançalxo. Şot'oğoy sufat'axun aruxe barst'ay, unk'oy q'erəz dünyənən yaq'abiyoroxey.

– Şaxsey!...Vaxsey!...

Xançalxo göynul alabi kəçəl bel dut'unğsay. İçoğoy paltar p'iyə boşey. Sunt'ay bule fıırıpı, iz t'ödx bakalt'oğon şot'o t'ödx'tun c'evk'i. Şot'ay çöyel axşume ak'esay.

Hələ aynin bəş çurpezuy, bezi ük'e memaçəğ nu baki hisoy. Məəlnəxun eğala səsən bez ük'e sa xavar eçala k'inəne səsbi, q'urban tast'eynak'. Tozen küçinə çil k'inə p'i k'at'p'eneşey. Şeypuri şəsən amdarxo çark'esunane k'aley. Şot'oğost'a Buxaçuğoy siroy, çark'esuni yaq'a ak'est'ala.

Zu bez cicirxo p'et'p'i aynina qayespi. Bez bəşt'an Hüseyini bayrağə c'ovaki, zu Fatmay kulaz ak'i, bütüm bakalorox bez piin bəşt'an anəçi.

P'urum şeypuri səse c'eri, so bezi ük'e sa vəşşi harayə başi. Hat'e dəyiğə zuval t'e camaataşun saz baki. T'e zorba amdarxoy q'ate buresqi taysa, yumburuğxon bez döşə t'apsun. Oşa bayinq'un meçitaz başi, İmami əzanaz ibaki. Şinesa za sa zincire tadi, bezi baç'ana bok'asbala q'ac'ez hisbi. Vaxt c'ovaneksay. Bez bəş sa kala meydane

ak'esi, hat'e vəhşi haray, müq səsəxun gərbaki "Şaxsey!...Vaxsey!"..., c'ere zaxun. Bürdən mayinesa iz çö şerebaki sa goğan dərvişe c'eri, goğanluğaxun iz üq'exo ak'esay. Amdarxoy çöyexun müqluğə barst'ay. Camaaten məğt'unney. Meydanexun sa ekə taysay, iz baç'ane p'iyen yəhər. Mo İvel Hüseyni ekəy. Dərvişen ost'aar harayeney. İz dəmiri çombağa bosı, şo ekə turin oq'ane bitı. Bez bul fırınney. Çək'üc k'inə yumburuğxo bez döşel lafest'ay.

– Şaxsey!...Vaxsey!...- camaaten hələ harayeney.

Bez t'ödx bakala sa cəyil ğara, p'iyen paltaren, xorpi tat'unşeri. Əxiləxun eğala p'amp'ali işiğxon zaal iz baç'anexun ət'ti taneşeri. Bürdən azk'i ki, sa meçit'i məəlnə arşezu, bezi hərəmina alloy k'ank'oroy, papaq'la önek'ala amdarxo. Şinesa bureq'i mərsiye məğsa İvel Hüseyneynak'. T'e məğk'alt'ay səsəxun ak'esay ki, şo q'aç'enedey.

Zu hayezzeri. Camaat qaybaki qoşt'un taşi. Şü sərıney. Yan sa binin t'ödxyan taşi, t'ıya höküməten iclase c'ovakest'ay. Binin loxol məyin bayrağxonoy. T'e hazarxon camaat içoğoy kiyel bakala işiğen sa oqane oşq'arst'ay, iz boş muc'uliyox ak'eğala. Yaq' cöybakala gala çadralla çupuxe çurpey. Yan k'onsuli binin t'ödxunyan c'ovaki.

K'ojurxoy bel camaaten buyey. Top-maydanaxun, afirik'ala camaati t'ödxun, buşe kərvane c'ovaki. P'urum harayi, öneni səs göynule laşi, çupux oq'a bart'undi, xəşe işiğen şot'oğoy çup'lağ turmuxe ak'esay. Buşe baç'ane bakala taxt'e loxol şəhid Hüseyni ailə arşeney. İz baç'anexun məyin ekə loxol şot'o bəsp'it'u tat'unşt'ay – Ezid xəlifə. Jeyurxo baredi şot'ay loxol. Şo ekə loxolxun c'upi şiri c'ap'ebaki Nəsrəddin şaxe zala, t'ıya əycə ak'est'alt'un İvel Hüseynaxun mist'eriya.

Şaxe darvazoğoy bel məyin bayrağoy. Q'aroğol zap'k'alxo məyin paltarı boş bula k'os'p'i çurpet'unıy. Şax saraya buteney, şo iz yəye Bağışax sarayaney. Camaat Əla-əd-Dövlə küçinət'un taşi, zuval bürdən tək manezdi, bayinq'un, camaatsuz Top-meydane. Bez loxol pars biq'i tope lüloğone beğsay.

Bez bədən q'aç'enedey. Unk'oy za hazar k'ovale laft'ey. Zu bez bərinə kulezdi, t'et'ıya laxt'a biq'i p'inoy. Bez bul fırınepi, meydana c'ovaki zu halsuz sa fayt'ona arezsi. C'idalt'in za q'amişaki, bez loxol bəği sa ava amdar k'inə pine:

– Samal göyərçini p'urs' bəğəba, şot'o samal simişk'in c'əyine gərbi vi yarin loxol lada. Şaat' köməyebsa.

Zu bez turmoğo boxodi harayezpi:

– Şamirana, Şirvanşire k'ojin t'ödx!

C'idalt'in iz tataru fəledi. Fayt'on taneşi şar yaq'en, c'iyalt'inal arane fıırpı bez loxole bəğsay.

– Unk'oy, vən gele vëbakalnan, – şot'in pine, – zaynak'al afırıpanan. Bezi vaxt tene baksa, gele əşezbsa. Bez s'i Zöhrəb Yusife.

Ninoyen iz kulmoğo dize loxol laxi, divana arşi, ost'aar öneney. İz cicirxo t'ut'unney, iz çöyelal q'ırıçxone ak'esay. Neğurxo piyexun bari iz çöyexun t'ik'ireney. Şot'ay bədən önepsaxun t'ut'unney. Şot'in şip'e öneney, sa əyit next'enedey, neğa təmiz tenebsay, saycə iz cicirxone t'ut'unney payızı xazal k'inə muşast'a. Zu şot'ay bəş çurpezuy, şot'ay dərdə cöybsunez çuresay, şot'ay çax kulmoğo bez kiyel əxezdi, neğaxun elaxoy pulmoğo muçespi. Şot'in fikirlu bez loxol bəneği.

– Nino, va k'ə bake, Nino?

Şot'in çağepi, kulmoğo iz jomoç taneşeri, kula oq'abit'uxun oşa uluxxoy irizxonoy.

– Əli xan, va ak'sun tez çuresa! – şot'in ost'aar harayepi.

– Hun azarinu, Nino?

– Təə, zu va ak'sun tez çuresa!

Şot'in iz oq'in cicira kaşp'i, mis'ik' əyelane oşq'ardi.

– Axri k'ə bake?

– Zu va ak'sun tez çuresa! – şot'in sal pine, – irit'psun, bez p'ila baç'ani, zığzığ paltarı loxol bəği.

– Zu k'əzbeki?

– Axır ki, hun vi əsil çöya ak'esendi, Əli xan, – yavaş-yavaş, unk'o fikirəne taşi, şot'in pine. – Zu bez bavay k'oyaz bake. Yan çəyyan üç'say, oşa Gollandin k'onsulen yax içoğoy k'oyane k'alpi. Şo Top-meydanane baksa. K'onsulen çuresay ki, yan k'e efi barbar ədətəxo ak'ayan. Yan aynin tume çurpeyanıy, camaat beşi bəşt'an c'ovaneki. Zu şeypuri səsə izbaksay, haq'ıl açəsp'i çöyurxo azk'i. “Bulxarabxo”, – k'onsulen pi aynına but'ek'i, şot'aynak' ki, küçinəxun ap'en, c'emene adesay. Bürdən vəhşi səsuryan ibaki. Bəği, yan ayank'i, hetər sa dərvış, cınt'ır paltarı boş içü bonesi əkə turin oq'a. Oşa... oşa k'onsulen iz kiin ak'est'i, haq'əsi pine: “Mo şone?..” K'onsulen əyitp'i tene çark'i. Zuval bəzği, şot'in ak'est'ala tuşə, t'e camaati q'ate sa amdarez ak'i, iz döşe yumburuğen t'ap'k'ala, iz baç'ana zincirləyişə. T'e amdar hunnuy, Əli xan! Zu ot'exun oçala bazşı. Ma upa, zu haq'ıla açəsp'i sa fanat'ik'i çuuxzu. Zu vi biq'ala bütüm əşurxo tamaşazbsay, hisezbsay k'i, k'onsulen za gorox eysun bez loxole bəğsa. Oşa yan, unk'oy, çəyyan üçgi, şumyan kəyi – hik'k'al bezi eyex tene. Sa təhəren axıral şirik' arezşi. Bürdən zu qay azk'i beşi arane bakala uçuruma. İvel

Hüseynen beşi müqluğa besebi, Əli xan. Hun zaynak' həmişəluğ t'e vəhşi camaati sa hissənu, ene zu vi loxol q'erəz piin bəğəz tez bakal.

Şo şip' çurepi.

Bez vətənə qayst'eynak, şip'luğ bakseynak'ezbi bütüm kot'oğo, Ninoya körügez tadi.

– İ sə k'ə bakala, Nino?

– Tez ava, yan ene sagala yöni teyan bakal. Zu c'eri taysunez çuresa. Maya bakala bakeq'an, saycə me vəhşi amdara Topmeydanaxun, ma ak'az, t'etər gala tağaz ki, p'urum vi pulmoğoy boş bəğəs bakaz. Tərba za, Əli xan, barta tağaz.

– Maya tağalnu, Nino?

– Ox, tez ava, – şot'in pi mindəfəne saki, oşa iz kiin bezi yaroğone bəği. – Het'aynak' metər benu?

– Va görə, Nino, ama hun kot'o ten q'amışakal.

– Təə! – umudsuz pine. – Zu taysunez çuresa. Zu mandak' bakezu, Əli xan, Asinen za əzabe tast'a.

– Hun za çurensa?

– Hoo, jomoy t'öğen şot'in pi, iz kulmoğo k'ək'əp'i loxol lanexi.

Zu Ninoya bez q'ujel xətt'i tazşeri bask'ala otağa. T'iya iz paltara c'eq'i bask'esezdi. Şot'in q'ıbsun için-içeynak' əyiteney.

– Nino, p'ə şamat portp'a, oşa Bəkünə tağalyan.

Şot'in iz bula jık'p'i, pulmoğo q'ic'epi. Nəp'et'oy bez kula biq'i, iz döse t'ayağebi. Zu şot'ay t'ödx xeylək arezsi. iz ük'e t'ap'suna ümüxlaxsun. Oşa bez paltara c'eq'i iz t'ödx basezk'i. Şot'ay bədən gamey, içal mis'ik' əyel k'inə q'ic'eşi tərs bərin loxol bask'enev, iz turmoğo girbi, bula ləyifi oq'a badi.

Savaxt'an üşşenen hayzeri, bezi loxolxun c'ovaki, t'inet'eri iz çöya os'k'sa. Şot'in boxoye os'k'i çöya, za baysa tene barti. C'eri, Ninoyen bezi loxol tene bəğsay. Şot'ay kiyel sa qav balzamoy. Sa taxsır bakala amdər k'inə, şot'in bez baç'ane balzama lanedi.

– Hun gərəy za tapinuy, Əli xan, – muç'a muzin şot'in pine.

– Zu kot'o bes tez bakaliy, bütüm ği zu zaz t'apey, gele mandak'zuy.

Balzama t'ödx laxi, şot'in nökören eçeri çəyə xədi. Kape uğsay, otp'sun aynin loxol bəği. Oşa bürdən bez pulmoğoy boş bəği pine:

– Kot'ay fərg teno, Əli xan. Zu t'evərin k'inə va ak'sun tez çuresa, tez çureğal, heq'ədər ki, yan İranayan. Kot'oxun zu hik'k'al bes tez bakon.

Yan hayzeri baxçınayan c'eri, fant'ani t'ödx aryanı, beşi t'ödxun gözəl p'avline c'ovaki. Sarayı işq'arxoy tərəfi məəlnə bavay fayt'on səəbsun banəsi. Bürdən Ninoyen iz bula k'os'p'i, otp'sun pine:

– Ama zu, bez puyexun biti amdaraxunal nərd əçipes baskon.

Zu nərdə eşçeri, yan, pərt baki, çəş-p'əş k'inə, buryanqi əçipsa... Oşa ovuzi loxol k'os'p'ak'i xene boş yaxyan tamaşabi. Ninoyen iz kula xene boşə badi, yax ene teyan ak'i.

– Əli xan, fikir ma ba. Zu va nifrət tezbsa. Zu nifrətezbsa me yad ölkinə, yad camaata. K'oya tağala k'inə, bütüm c'ovakale.

Şot'in iz çöya xenane badi, sa p'ə dəyğa ketər çurepi, oşa iz bula alanebi. Xe s'oroeyəsi iz çöyexun, çənninaxun.

– Beşi mütlək ğar bakale, ama vüğ xaş yaq' bəğalyan.

Ninoyen kot'o vəney, ke əyitəl gele müqe pi. Zu şot'ay çöya q'aribi, iz çax çöya muçespi. Ninoyen axşemepi. İsa beşi gələcəy Azərbaycanı beyvanxoxun c'ovakala neftə vışk'oğon hərəminə haq'i düşməni kiye bakala Bəkünəç tağala q'oşunaxun asılıne.

Əxiləxun İvel Hüseyni şeypuri səse hari. Zu usum Ninoya k'oya taşeri, aynoğə but'ezk'i. Oşa p'at'ifona eşçeri, qayespi, burqəsi məğ “Faust'axun”. Ko k'oya bakala ən ost'aar məğey. Ninoyen q'ıbsun za q'ujebi, Mefist'ofeli məğə səsen şeypuri yavaş səse saal: – “Şaxsey!.. Vaxsey!” haraya ibaksa tene barti.

—◆◆◆◆◆— 27 Bul —◆◆◆◆◆—

Payizi samci ğimxoney, Ənvəri q'oşunuen Bəkünə haq'at'an. Ke barada hər gala exlətt'unbsay – bazare, çəyxanına, naziri otağa. Şəhərə q'orişala axırncı urusxo, busa, xena, Bəkünəxun t'it'eri irani saal turk'est'anat'un taşi. Şot'oğon mas'i q'ıxaş bakala bayrağaxunt'un exlətbsay, şəhərexun ç'oç'a bayrağa şəp'əsit'uxun. Arslan ağan T'egerani k'azetxo, Bəkü şəhərə türkürxon exst'uni barada, şampi buybeney. Bez əmi, Əsəd-əs-Saltani, türkürxo ak'ala pul teno, inglisxoy piyes ak'eseynak', ke k'azetxo ğaççepi. Bez bava kala naziri t'ödxə taşi, gele fikirxoxun oşa şot'in icazane tadi, İrani q'a Bəkün arane gəmiyox tayseynak'. Yan Enzelina tayanı, t'ıya “Nəsrəddin” gəminen vətənə qaybaksun çureğala q'açq'unxo əxedı.

Bəkün limana alloy papaq'la əsk'ərxo çurpet'unıy. İlyas bəyen iz xançala c'evk'i fəledi, türke mayoren, camaati bəş, türke q'a azərbaycani muza gərgürbsun əyitepi.

Yan beşi şaresi, talayınşaki k'oya haryan, Nino bütüm ği k'ojin əşurxonebi. Şot'in əşp'alxo əmirebsay, dükənəne taysay, otağxone usksay. Şot'ay arxit'ekt'oraxun cək'p'in exlətə t'etərə çark'i ki, sa ği beşi k'oj əşp'alxoy səsen, k'rask'in aden, daxt'ak'xon saal suvaxen buyebaki.

Nino me gərgürçiluğa kalaluğəbsay, gele müqey ki, əşurux iz ozanene.

Şot'ay ext'iyəreney mebel, aboy cəkbsun, koja bəzəyişbsun.

Biyəbakat'an şot'in samal ot'psun, gele müq, exlətəbsay:

– Əli xan, vi əcoğon maq'an biq'i Ninoyi loxol. Divani gala zu k'ravatez haq'i, əsil k'rvat, aboyxo qay irəngen bakale, p'ole loxol xalçoox past'alyan. Əyeli otağ mas'i irəngen bakale. Miya hər şey irani gəremallarik tene bakal.

Ninoyen za q'ujəbsay, ladesay. Ak'esay ki, şot'in ot'əbsay.

Oq'a xalça past'i, oşal avrop'alu k'inə ist'olin baç'ane arsi şum uksun sunaxun biteneqsay, ama zu hik'k'al nextezuy, bütümə Ninoyi ext'iyərez bartey. Bezi əş k'ojin bula badalbsun. Nino k'ojin bula badalbsunal gərebaksay.

K'oj kirəjen, tozen, səsen buyey. Zu bez bavaxun k'ojin bel arşezuy, Ninoyallarik, bez bula k'os'p'i, muza c'evk'i bəxməğö p'ap'esbsunez çuresay. Bavanal bəği, axşuməney.

– Dünyanın əş metərə, Əli xan. K'ojin əşurxo – çuğoy əşe. Ninoyen İrana içü gele saat'e taşere, içeynak' çətinal balkayin. İsə vi navade. Vi eyexun c'evmak'a, zu va k'əspey – Bəkü isə Avrop'inane aid. İçal, ko həmişəluğə! But' otağxoy nəmişluğ, bayinq'un, şampi xalçoox bariğoy loxol – İraneynak'e.

– P'oy hun, bez bava?

– Zuval İrana aidzu. Yaq'bəğoz vi əyel bakamun, şot'o ak'oz, oşa tağoz İrana. Yəşəyişoz beşi Şamirana bakala k'oya, oşa yaq'bəğoz t'iya k'rvat, mas'i aboyxo c'eğamu.

– Zu miya çurk'oz.

Bavan iz bula jik'epi, za q'amışey.

– Avazu. Hun me şəhərə çurensa, Ninoyen – Avrop'ina. Bezi xoşel tene eysa nə me təzə bayrağ, nə şəhərə bakala təzə səs nəəl nu vəbakalxoy uruf.

Bavan şip'cə iz bula k'os'ebi, t'e vədə iz viçi Əsəd-əs-Saltanane oşq'ardi.

– Zu q’ojabakezu, Əli xan. Me təzə əşurxo za aid tene. Ama hun miya mandalanu. Hun cəyilnu, q’oççağnu, hun Azərbaycanca lazımnu.

Zu üçe şəhəri kücəmoğon tarazney. Dönboğo türke əsk’orxon q’aroğolt’un zap’ey. İçoğoy çöyen, pulmoğon hik’k’al ak’estenest’ay.

Ofiserxoxun samal exlətezbi, şot’oğon burt’unqı St’anbuli meçit’xoxun, Tatlı şuyə yəye şünəxun. Gubernat’ori bisi binin bel təzə höküməti bayrağey suruk’, gimnazin binina məclisen iclasebsay. Unk’oy bisi şəhər təzə yəşəyınşane başe. Vəkil Fətəli xan Kala nazire baki. Əsədullay viçi – Mirzə Əsədulla xarici əşurxoy nazire baki. Memaçağ nu ak’i müst’əgil hökümət bezi xoşele hari, hisezbsay ki, təzə gerba, mundira, vəzifoğə saal k’anunxo çuressa. Samci kərə zu za bezi ölkin q’onçuxez hisbi. Urusxo içoğoy bula k’os’p’i bez t’ödxun c’ovat’unksay, məlimxonal c’ovakat’an za salamt’un tast’ay.

Üşe bakat’an miyani k’luba məğurt’un məğey, farurt’un farey, bütüm arses bat’unksay papaq’la. Yan İlyas bəyəxun sagala davinaxun hari saal davina tağala türke ofiserxo beş t’ödx k’alyanpi. Şot’oğon exlətt’unbi Bağdada haq’saxun, Sinay beyvana c’ovaksaxun. Şot’oğon Liviin q’umuxot’un ak’e, Galişiin os’eşi yaq’moğə, Ermənist’ani buruxmoğoy ijlə muşurxo. Xavareçali buyruğa nu saymışi, türk’e ofiserxon şamp’ant’un üq’say, Ənvəraxun saal Turani imp’erinxunt’un exlətbsay, next’uniy ki, şot’in bütüm türkürxo sa bayrağı oq’a girbale.

Zu şot’oğoy exlətə gele həvəsen ümüxezlxasay, şot’aynak’ ki, me bakala hər şey gözəley, eyexun nu c’eğala sa nep’ k’inə. P’aradi gine Bəkün kücəmoğə fare səsey. Ənvər paşa ekə loxol q’oşuni bəş tanesay. Şot’ay döş ordenxon buyey.

Yan bütüm gele müqyaniy. Süniğon q’a şit’xon içoğoy arane bakala düşmənlüğa eyexun c’evk’i, yan həziryanıy Paşay kula muçsuna, osmanluğı xəlifeynak’ bisuna.

Saycə Seid Must’afa t’ödx çurpeney, şot’ay çoyexun niffətə barst’ay. Paşay döşe bakala ordenxoy q’ate, şot’in saycə bolgari xaçane ak’i. Musulmani döşe q’erəz dine ordena ak’i, Seidi əcoğone biq’i.

P’aradaxun oşa İlyas bəy, Seid saal zu bulvara arseyaniy. Xodurxoxun xazalxo bareney, bez dost’urxon təzə höküməti k’anunxoxunt’un exlətbsay. Gəncin t’ödx baki davinaxun oşa, cəyil türke ofiserxoy exlətə ibaki, İlyas bəy q’amişebaki ki, usum avrop’ina bakala reforminaxun bayin, ölkinə urusxoxun çark’est’es banekon.

– Yan q’aloox biq’ayyan, – İlyas bəyən nexey, – reformoğə bayyan, yaq’mux düz bayyan, musulman k’inə mandes bayanko.

Seiden k’odoğə şinəpi, şot’ay pulmux mandak’ey.

İlyas bəy, – şot'in şip' pine, – hun het'aynak' ten nex ki, amdaren fi üğes, böq'e eq' ukas baneko, t'e vədəl şo musulman k'inə mandale? Axri avrop'aluğon gele vaxt'axun subutbet'un ki, fi üq'sun bədəneynak' şaat'e, böq'e yeq'al gidalune. Hoo, amdar musulman mandes baneko, ama cənnəti darvazin tume çurpi arxangelen kot'o vëbaksun tene çureğal.

İlyas bəyən axşumepi.

– Savadi q'a böq'e yeq'e arane gele kala fərgo.

– Ama böq'e eq' uksuni q'a finoğoy baksuni arane sal sa fərg teno.

Zu dik'k'əten şot'oğə ümüxezlxasay.

– Seid, – zu bürdən xavarez haq'i, – banekon k'ravati loxol bask'es, çəngələn, menen şum ukas, hamal musulman bakes?

– Seiden axşumepi.

– Hun həmişə əsil musulman bakalnu. Zu va ak'ezu məhərrəməst'a.

Zu şip' çurezpi.

– Ko düze, hun vi k'oja avrop'in k'ojurxoy larik'en düzbe, mebelen, qay irənglə aboyen? – İlyas bəyən xavare haq'i, iz bel bakala ofiseri papaq'a düz-düzbsun.

– Hoo, İlyas bəy, düze.

– Gele gözəl, – müq baki şot'in pine. – Bəkü isə beşi paytaxt'e baki. Miya xarici p'osolxo eğalt'un. Yax k'ojurxo lazime, şot'oğə q'abulbseynak', çupuxxo lazime, şot'oğoy çupuxxoxun exlətbseynak'. Vi, Əli xan, ketər çuux bune, vi ketər k'ojal bune. Hun gərəy, xarici əşurxo bəğala nazirliyə, əşlə bağan.

Zu axşumezpi.

– İlyas bəy, hun bez çuğoxun, bez k'ojaxun, zaxun t'etər exlətenpsa ki, unk'oy yan əkurxoyan, azuk'xoyarane bakala yarışa tağalayan. Hun fikirenbsa ki, zu bez k'oja ketər əşurxoynak'ez badalbe?

– Ketər bakalane, – İlyas bəyən ciddi pine, zuval bürdən q'amışezbaki ki, şot'in düzəxene: bütüm, k'ə beşi bune, yan tadalayan t'e təzə ölkineynak', mat'u ki, biqsunyan çuresa kəsib, bəğə oq'a q'aribaki, azərbaycanı oçala.

Zu qaybaki k'oya eğat'an Ninoya pizu ki, irəzizu p'ark'et'i p'olbseynak', bariğoy loxol avrop'in şikilxo laxseynak', şot'in müqluğaxun axşumepi, iz pulmoğon işiğə saki, hevədənəsa c'ələye bakala P'exaçp'ur orayin t'ödx baki k'inə.

T'e gımxost'a zu usum-usum əka laşi , əkt'i beyvanaz taysay. T'iya, cügi q'ume loxol arşi, tamaşazbsay ç'oç'a bəğ batksuna.

Bez t'ödxun türke q'oşune c'ovaksay. Ofiserxoy çö dirxor, fikirlune baksay. Beş ölkine bakala əşurxon səs-küyen dünyəni davin tope səsə but'k'əney. Ama t'iyə bolgarxoy q'a türkünəy vəziyyət pisey.

– Dava şərəsenə. Şot'o efes tene baksa, – türkünəy next'uniy, ene şamp'an tet'un üq'say.

Yan gele mal xavarxoyan ibaksay. Ama beş avabakalt'oğon, yax gele dirxorebsay. K'os', goğan k'oja – Osmanlu imperin dənizi nazir Hüseyin Rauf bəy Mudros limana bakala inglisxoy "Agamemnon" gəminə laşi irəzilüğe əmə zəpi. Şot'in iz əmə zəpit'uxun oşa, beşi şəhərə kalaluğbala türkünəy piyexun neğe bəri.

Axırını kərə Bəkün küçimöğö Turani imp'erin barada məğə fareşi, ama isə t'e məğ, sa yase far k'inəney. Q'oşuni kalo əkə loxol əsk'ərxoy bəşt'an c'ovaneki, Osmanluğoy bayraq şirə, tosa dut'unği, Ənvəren kula iz k'odoğö taşəri əsk'ərxo salame tadi. St'anbuli meçit'xo, Bosfora bakala gözəl sarayxo, xəlifə saal Xavareçali q'ayınşə baki beşi eyex mandiyorox.

Xib ği c'ovaki, dənizi bərine çurpezuy, Nargini baç'anexun inglisxoy q'oşun eçala samci gəmiyoxe ak'eşi. İnglisi generalı pulmux göyiney, iz nəzik' biğuruxoy, kakala, zorba kulmuxoy. Şəhərə novozelandxo, k'anadluyox saal avst'raluyox buyebaki. Brit'anin bayraq beşt'uxun sagalaney, t'e vədə Fətəli xanen za k'alepi nazirliyinə.

Şo cügi k'resloyi loxol arşi, t'üş bez loxole bəğsəy.

– Əli xan, het'aynak' vən memaçəğ höküməti q'ulluğa tenan?

Zuval sal tez avay kot'o. İz bəş bakala k'art'urxoy loxol bəği ot'bi, pizu:

– Fətəli xan, zu bez vətənə gelez çuresa, efi bütüm əmirə əməlbsuna həzirzu.

– Zu ibakezu ki, vən xarici muzurxo saat'nan ava, vəynak' heq'ədər vaxt'a lazım inglisi muza zombakseynak'?

Zu axşumespi.

– Zaynak' inglisi muza zombaksun lazım tene, zu gele vaxt'axun ke muza avazu.

Şot'in iz bula k'resloya t'ayağbi, samal şip' çurpi, bürdən xavare haq'i:

– Nino hetərə?

Zu haq'ezsi ki, Kala naziren bez çuğone xavar haq'i.

– Diristbakanan, saat'e.

– Şot'inal inglisi muza avane?

– Hoo.

Şo purum şip' çurepi iz biğaxun əçipsun.

– Fətəli xan, – zu şip'cə pizu, – zu avazu, vəñ k'ə upsunnan çuresa. Bez k'oj sa şamat oşa həzir bakale. Ninoi dərgöox gelene. Yan inglisi muzin əyityanne, şamp'ani tənginal zu tadoz.

Naziren t'eq'ədər axşumepi, iz pulmux neğalebaki.

Bağışlayınşanan za, Əli xan. Zu vəx tək'k'irbsun tez çuresi. Yax vəllarik' amdarxone lazım. Beş ölkinə ketər amdarxo male, damna nəsiləxun bakala, iz çuux avrop'alu, iz k'oj bakala saal inglisi muzin əyitk'ala. Bezi imkan tene bake inglisi muza zombakseynak', manedi ki, çuux avrop'alu saal k'oj bakane.

Şo gele mandak'e ak'esay.

– Ğeyinaxun vəñ, xarici əşurxoy nazirliyinə avrop'ina bəğala at't'aşenan təyin baksa. Takinan xarici əşurxo bəğala nazir Əsədullay t'ödx. Şot'in va uk'ale vi əşurxoxun. Saal... efi köfel maq'an laft'i... banankon efi k'ojin əşurxo qo ğiin çark'est'es? Zaynak' çətine kot'o vəx upsun.

– Baneki, Fətəli xan! – coğaba tadi, otağaxun c'eriz, bezi ük'e t'etər hisoy, unk'o zu bezi işa dost'a feret'ezde.

K'oya taşi, Ninoya, iz kulmux k'rask'alaz ak'i. Şo k'as'k'ali loxol çurpi barina misp'are t'əq'st'ay, şikil suruk'bseynak'. Şo haq'eğoy, avabakiniy ki, iz vətəneynak' gele kala əşe biq'sa. Şot'aynak'al zu kot'oğə tez pi, şot'ay c'emen k'əşəmoğə muçp'i, xarici fi laxseynak' buze q'av haq'suna irəzizbaki.

28 Bul

“Efi xala bune? – Təə, bez xala teno, ama bez nökəren iz Eyön turane xoxp'e”.

“Tarapsun ef xoşel hare? – Hoo, tarapsun bez xoşel hare, ama üşe baka't'an saycə meyvəz uksun çuresa”.

İnglisi muzin girke boş tapşırığxo gele axmağey. Ninoyen girke but'ek'i.

– Zaynak' t'etərə ek'esa ki, davina taşt'eynak', yan inglisi muza saat'yan ava. Hun upa bəyin, sal visk'i üğenu?

– Nino! – zu gıjbaki, harayespi. – Hun lap girke boş bakala k'inən əyite!

– Bağışlayınşa, Əli xan, yəğin zu vətənə q'ulluğbsuna düz tez q'amışaksa, şot'aynak'al axmağ əyitmuxez əyite. Şu eğala beş k'oya? – şot'in xavare haq'i.

Zu buresqi, ğe beş k'oya eğala inglisi dip'lomatxoy saal ofisêrxoy s'ıya upsa. Ninoyen iz bula tik'bi za ümüxelaxsay. Şot'in saat' avaney ki, saycə naziri nəəl generalı Azərbaycana iz işq'arı bakalorox butene – kalpi çuux, tərbiyəlü, inglisi muza avabakala, k'nyazi nəsiləxun.

Zu visk'i üğezu, – iz jomo kejebi Ninoyen pine, – bok'osp'ala, axmağ şeye. Şot'aynak'al iz boş sodat'un baye.

Zu bez çuğo q'ujezbi, şot'inal müq-müq bez loxole bēği.

– Beş yəşəyinq' q'əribəne, Əli xan. T'evərəxun hun za gareman efsay, isə ama zu beş Vətəni mədəniyəti inksafeynak'ez q'ulluğbsa.

Yan kala otağayan şiri. Saat' zombaki nökərxo barin tumen çurpet'unıy, içoğoy bac'ane şikilxoney suruk'. Dönboğo – cügi k'resloxoy, ist'olin loxol – vardurux.

– Vi eyexe, Əli xan, zu va hetərez q'ulluğbsay, aula bakat'an xez zap'ey?

– Vi xoşel manuva gele eysa?

Çomoy zəngen səsebi. Ninoyen çağepi, ama eğalorox Ninoyi bava-naney saal İlyas bəy, mundirla. Şot'in otağa tamaşabi, iz bula jik'epi.

– Zuval gərəy laşk'oy bakaz, Əli xan. Ten ava Ninoyi xalay xuyər bune?

Yan Ninoyaxun çomoy tume çurpi inglisxoxun p'aroyanbsay. Ofisêrxo oq'oloy, c'oç'a çoyent'unıy. İçoğoy göyin pulla çupuxxon əlcəyt'un lavk'ey, axşumk'a hər tərəfə tamaşat'unbsay. Şot'oğon fikirbet'unıy ki, içoğo yevnuxxon q'ulluğbale, q'ıyoçup'lağ çupuxxon əçik'alt'un.

Sa cəyil ofisêren əyaq'a visk'inen buybi, sodasuz üğat'an, Ninoyen ak'i, iz nəfəs biq'əsi. Otağa gele səsoy, exlətxon, sualxon, inglisi muzin girke tapsırığxone eyexbadi.

– Gele vaxt'e işq'aranan, xanum Şirvanşir?

– P'əusen bakale... Laşk'oyaxun oşa İranayan taşe. Bezi işq'aren êkurxo gelene çuresa. Təə, bez işq'aren p'olo tene açine... Beş şəhər efi xoşel enesa?

– Hoo, zu gele müqzu ki, Bəkünə azk'i.

– Vəñ k'anən əyite! Yan vəhşi teyan! Azərbaycana gele vaxt'axun gele çuux haq'sun butene. Garemi barada zu romanxoy boşez k'alpe.

Ninoyen bez loxole bēği, şot'in iz axşuma sa təhərene efsay. Sa mayori çuğon xavare haq'i ki, Nino sa kərəl bakayın op'erina taşene. Ninoyen iz pulmoğo oq'abi coğabe tadi:

– Hoo, bakezu, sal zu k'alpsun, şamsunez ava. Me əyitmoğo pi, biyaburbaki mayori çuğo ukune tadi.

Cəyil inglisxon – dip'lomat'xon, ofisərxon – Ninoyi bəş k'os't'unbaksay, şot'ay kəşəmoğō bit'unq'say, iz qay əmnabulurxo tamaşat'unbsay.

Zu bez çōya tarazdi. Mirzə Əsədulla dōnbinə çurpi sigare zap'ey. İz çuğō şot'in, q'erəz işq'arxon ak'seynak', c'evtenek'oy qavuna. Nino isə gürcünə, kışt'one, kot'aynak'al, Əsədullay fikiren, iz kulmoğō, əmurxo q'ert'u ak'est'es banekon.

Bez gele köfele laxst'ay, əcoğonal bineq'say. Bezi ibakala exlətxo zaynak' tək'k'irey. Zu bez bula k'os'ezbi ki, Ninoyi hərəminə çurpi işq'arxo ma ak'az.

– Diristbaka, – burdən zu şot'ay xırılıti səsəz ibaki, – vən gele fikirtadalnan.

Şot'ay loxol bəği azk'i, hetərə ç'oc'a bakey, şot'ay çōyel q'İbsune ak'esay. Bez t'ōdōx hari, əmə biq'i, sa köməy qəvəğala k'inə, şip' pine:

– Əli xan, işə q'amişənbaksa, zu k'əz hisp'e T'egerana vi xaloğoy, vi dədoğoy biq'i əşurxost'a. Ke işq'arxoxun zu hetər baz? Tez çuresaki, şot'oğon bez loxol ketər bəğat'un.

Kot'o pi, Nino taneşi mayori çuğoy t'ōdōx, zu iz səsəz ibaki.

– Vən sa kərəm beş t'eat'ra taşinan biq'on. Həysə Şek'sp'ira azərbaycani muzat'un tarast'a. Eğala şamat "Gamlet" ak'est'alt'un.

Zu bez k'odoğoxun ap'a təmizezbi, q'onağxo q'abulbsuni sərt ədədxo bez eyexe baf'ti. "Q'onağen vi ğare bulal bot'ayin, oşa vi k'oya eçayin, hun şot'o q'abulbalanu, ukest'i-üğest'alanu". Ko damna buyruğē. Müdrik k'anune, ama kot'o əməlsun çətine.

– Efi gele gözəl çuuxo, şaat' k'ojo, Əli xan! – sa ofisəren pine, bezi əziyətəxo sabaç kərəm avuzebaki.

Me ofisər haq'eğoniy, avabakiniy ki, içü q'apaz tene laxt'i, saycə p'olit'ik'inə görə. Sa k'üc'ənən ost'aar, camaati boş, bezi çuğone tərİfbsa! Bez kiyel k'onyak'i əyaq'oy, bez kulmoğon t'ut'unepi, sa p'ə k'at' oq'a baredi.

Sa dōnbinə arşi, mas'i biğla dip'lomati t'ōdōx işalayinşəzbaki, şot'o mu'ca şeyez tadi. Şot'ay uluğxo neşumey, k'əşəmux kök, gödəyey.

– Efi əsil avrop'in k'oje, Əli xan, şot'in təmiz farsə muzin pine.

– Zu bez ölkın ədətenez yəşəyinşbsa.

Şot'in bez loxol dik'k'əten bənəği.

– İrani q'a Azərbaycani mədəniyəti arane kala fərgo.

– Əyitsuz. Yan İranaxun sabaç usen bəşyan. Avabakanan ki, beşi zavodxo saal dəmiri yaq'muxo. Həyif ki, urusxon beşi mədəniyəte inkşafbsa tet'un bakti. Beşi doxt'urxo saal məlimxo male. Zu ibakezu

ki, beşi höküməten çuresa yöni k'alk'ala əyloğo avrop'ina yaq'absun, ölkinə urusxon kalaluğbat'an, açəsp'it'oğo bərpabsun.

Zu şot'o visk'iz tadi, ama şot'in tene çureşi.

– Zu q'a usen İrana k'onsulez bake. Zu ak'ezu, hetərə şaresa damna mədəniyyət, həysət'in Bəğ c'eğala ölköğon çurt'unsa avrop'aluğollarik' baksun, içoğoy damna ədətxo eyexun c'evt'unksa. Bərkə, və'n düznan. Yəşəyinq –hər sunt'ay iz əşe. Ama k'əbakala bakeq'an, uk'alazu ki, efi ölkə müst'əgil bakseynak' həzire, Amerik'ina bakala resp'ublik'oğollarik'. Zaynak' t'etərə eysa ki, beşi höküməten usumluğen Azərbaycani müst'əgil baksuna q'abulbale.

Zale t'e bel Əsədullan Ninoi bəvaxun saal İlyas bəyəxun exlətebsay.

– Q'ojanen k'ə exlətebsay? – zu içoğo işalayinqakat'an, Əsədullan xavare haq'i.

– Şot'in za haq'ılsuze hesabsa, ama İngiltərinen usumluğen beşi müst'əgilliyə q'abulbale.

Mirzə Əsədullan, arxayinbaki, bəğəloy nəfəse haq'i.

– Təə, Əli xan, hun haq'ılsuz tenu.

– Diristbakanan, cənab nazir, ama, q'izbsa ki, zu həgigiyal haq'ılsuzzu.

Şot'in zaxun p'arobi, q'onağxoxun dirist'oğonbi, taneşi. Çomoy tume, şot'in, Ninoi kula muçepi, oşa zu azk'i, Ninoyen, axşumk'a, şot'ay ümüğoy tume k'ənesə pine. Əsədullan, irəzilüğen iz bula jık'epi.

Q'onağxo şü c'ovaki tat'unşi. Otağa visk'in, p'ap'rus'i aden haq'əney. Mandak', arxayin baki, yan layansı p'iləkənen beş otağa, Ninoyaxun büryanqi əyel k'inə gijluğbsa. Ninoyen bonesi iz turing'avurxo otaği sa dönbine, cupi laneşi k'ravati loxol. Şot'ay oq'in cicir p'anep'i bəxmöğö. Me dəyğə bez çuux sa mis'ik' meymunane oşq'arst'ay. Şot'in iz çöya buybi, bureqi k'əşəmoğon t'uk'st'a. İz jomoxun ost'ar səse c'eri.

– Hetərə vəynak', Vətənə çark'est'alo, irəzinu? – Ninoyen, k'ravati loxol cup'k'a harayeney.

Oşa, cupi şiri, güzgin t'ədx t'it'eri, bureqi içü tamaşabsa.

– Nino xanum Şirvanşir, – azərbaycani Janna Dark. Mayori çuux, yamanez va feret'ti – of, zu bez ömürəst'a yevnux tez ak'e!

Ninoyen axşumpi, bureqi çəpipsa.

Ninoi loxol qay irəngen dərgənoy. İz ümüxxoxun boxoy sırığənxone suruk'. Ləmpin işiğen iz q'oq'el bakala çilen s'alest'ay. Şot'ay kulmux xuyəri kulmoğollarik' gözəley. Məyin popurux baç'ane

bari, iz bīyex p'anepsay. Güzgin bēš çurpi Ninoyast'a təzə sa gözəllüğe ak'esay, koval bez xoşel gelene eysay.

Zu şot'ay t'ödx işalayınşezbaki, avrop'alu k'nyajna, müqlüğaxun işiğ sakala pulmoğon, iz bula za t'ayağebi. Zu şot'o q'ujezbi, zaynak' t'etəre hari ki, me çuğə samci kərəmez q'ujbsa. Şot'oxun muç'a adesay, iz qay cicirxoy q'atexun uluxxon s'alest'ay.

Yan beş k'ravati loxol aryanşi. Zu bezi avrop'alu çuğə q'ujesbsay, iz boxoy net'unxo bez çoya lafest'ay. Zu şot'ay çoya p'ə kiin biq'i, şot'ay gözəl çoya tamaşazbi.

Zu şot'ay baç'ana şarespi, dünyəne bakala hər şey beşi eyexun c'ere – şot'ay dərgə, avrop'in k'rvat' – Nino Dağıst'ani aula bakala k'oya, oçala bask'enedey. Zu şot'o q'ujesbsay.

Bürdən bəyanği ki, Ninoyaxun paltarla, k'ravati oq'a nemeşi xalçin loxol bask'eyan. Nino şip' bask'enedey, zu şot'ay nəfəsə hisezbsay, bezi fikirxo gərgürebaki, zu ene tez fikirbsay k'oja inglisaxun, cəyil ofiseraxun, beşi ölkın gələcəyəxun.

Oşa yan sunay t'ödx bask'eyaniy, barin loxol suruk' bakala güzginəyan bəğsay.

– Bez dərgə şerebakene, – gele müq səsən Ninoyen pine.

Yan hayzeri aryanşi. Ninoyen iz bula lanexi bez k'ək'əp'i loxol.

– Me əşurxo mayori çuğon k'ə uk'oy? Şot'in yağın xavare haq'oy: Əli xanen tene ava, k'rvat het'aynak'a lazım?

Şo hayzeri.

– Cənab at't'aşe, vən hayzeri ef gala basksun tenan çuresa?

Zu, nep'et'oy, əyitk'a, hayzeri, bez paltara c'eq'i bosı, Ninoyi t'ödx basezk'i. Haketər yan nep'axyanşi.

Ğimxo, şamatxo c'ovaneki. Yan p'urumal q'onağxo q'abulyanbsay, şot'oğon visk'it'un üq'say, beş k'ojat'un tərifbsay. Ninoi gürcin q'onağ q'abulbsun çarteneksay, şot'in cəyil ofiserxoxun əçinney, yəşlut'oğoxun azaraxune exlətbsay, inglisxoynak' k'raliça tamaraxune exlətbsay, şot'oğonal t'etərt'un avay ki, Tamaran Azərbaycanal padçağlüğebe.

Zu bez ğimxo nazirliyin otağaz c'ovakest'ay, p'royektlox həzirbsay, xarici k'azetlox k'aley, əjgəyin vədinest'a ayninaxun dənizəz tamaşabsay.

Nino həmişə müq, fikirsuzey, bez t'ödxə eysay. Şo xarici əşurxoy nazir Əsədullaxun dost bakenedey, beş k'oya eğat'an şot'oxun

exlətebsay, hörmətebsay. Bəz vədine, şot'oğon, sa dönbinə arsi k'ənesa exlətt'unbsay.

– Hun Mirzəxun k'ən çuresa? – sa kərəm zu xavarez haq'i.

Şot'in axşumepi.

– Zu, xarici əşurxoy nazirliyə p'rot'ok'oli şöbin samci müdür çuux baksunez çuresa.

Bezi ist'olin çö namak'xon, mesajxon, p'lak'at'xon buyey. Təzə höküməti əşurxo saat' tanesay, zuval kala həvəsen beşi təzə gerb bakala namak'xo qaypi k'alezney.

Berezərə işa k'uryeren zaynak' sa top k'azet'e eçeri. Zu höküməti k'azet'a qayespi, xibimci səyifinə bez s'iyaz ak'i, kala tarurxon şamesi. Oq'a metərə şemeşey:

“Nazirliin xarici əşurxoy at't'əşe Əli xan Şirvanşir təzə vəzifinə, P'ariji k'onsulluğa, təyinebake”.

T'ağayal şampi, zat'un təriffbsay. Me şamaxun q'amişakes baneksay ki, şampiyo Arslan ağane.

Zu t'it'eri naziri otağa bəyic çomo qayespi.

– Mirzə Əsədulla, mo k'ə upsuna? – zu harayk'a pizu.

Şot'in axşumepi.

– Ko vəynak' sürp'rize, bez dost! Zu efi çuğə əyitez tade. P'arij – vəynak' Ninoyaxun ən saat' gane.

Əcoğoxun q'əq'əşsay. K'azet'a c'umurt'p'i, dönbinə bosı, harayespi:

– Teno ketər k'anun, Mirzə, za Vətənəxun boxoy vaxt cöybane!

Mirzə Əsədulla haq'əsi manedi.

– Vəñ k'ənən çuresa, Əli xan? Ko ən saat' vəzifəne xarici əşurxoy nazirliyə. Vəñ layiğnan ke vəzifinə.

– Ama zu tez çuresa P'arija taysun, za məcburbaynan, c'eğoz əsləxun. Zu ak'sun tez çuresa yad ölkə, ak'sun tez çuresa yad küçəmoğə, yad amdarxo, yad ədətxo. Ama hun, Mirzə, sal sa vədine kot'o ten q'amişakal.

Şot'in şip' iz bula jik'epi.

– Taysun ten çuresasa. t'evədə miya mandes bankon.

Zu t'ist'un tazsi k'oya, bez nəfəs batksun t'it'eri piləkənen lazsi.

– Nino, – harayespi zu, – zu ke əşə biq'es tez bakan, q'amişaka!

Ninoi irəng t'inet'eri, zu azk'i, şot'ay kulmux t'ut'unepi.

– Het'aynak', Əli xan?

– Za düz qamişaka, Nino. Zu me düz k'ojin bula gelez çuresa, çurezsə me beyvana, me dənizə. Zu çurezsə me şəhərə, me bisi

q'alina, q'ac' küçinə bakala meçit'xo, moroxsuz zu q'əq'əyəğoz, çəli xesuz q'əq'əyəğala k'inə.

Şot'in sasor iz pula q'ic'p'i şip' pine:

– Həyif...

Zu aressi, şot'ay kula bez kiyel ėxezdi.

– Yan P'arija tağayyan, hun İrana pis baki k'inə, zuval t'iya pis bakoz. Yadurxoy boş zu batk'oz, bəğəloy xene boş bat'k'ala k'inə, bat'k'oz. Garema, Şamirani saraya vi eyex bada. Hun Asina pis c'ovakest'i k'inə, zuval Avrop'ina yəşəyinşes tez bakal. Eki miya çurk'en, Bəkünə, miya Avrop'a q'a Asiya suna gərbaki gala. Zu P'arija tayes tez bakal. T'et'iya meçit' teno, q'aloox teno, Seid Must'afa teno. Zu gərəy Asiin havinen nəfəs haq'az ki, me Bəkünə hari bütüm xarici amdarxo port'p'az. Zu vi piyexun bisti məhərrəmöst'a, hun bezi piyexun bitalnu P'arija bakayyan, het'e dəyiğə tə, sa k'arnoval, bal bakat'an, hun za t'iya xork'alnu, zuval burqoz vaal, t'e dünyənəl nifrətbsa. Şot'aynak'al zu miya mandalazu. Zu miya nanaxun bakezu, miyal bisunez çuresa.

Ninoyen şip' za ümüxelaxsay. Zu əyitp'i çark'at'an, şo k'os'p'aki bez popurxo oxşatmişəbi:

– Bağışlayınşa vi Ninoya, Əli xan, Zu axmağzu, fikirbezuy ki, hun hər gala yəşəyinşes bankon. Yan çuryanne miya. Ene P'arijaxun əyit teyank'al.

Oşa şot'in za muçəpi.

– Yağın, çatine zallirik' işq'ari çuux baksun?

– Təə, Əli xan, təə...

Şot'in iz kulmoğon bez çöya bineq'i. Bez Nino gele bacaraxlu çuuxey. Avazuy ki, zu şot'ay kala xəyalaz bespi.

– Beşi əyel bakat'an, – zu pizu, şot'o bez q'uje arşevk'i, – yan tağalyan P'arija, Londona, Berlina, Rima. Laşk'oyaxun oşa yan tarapsa teyan taşe. Yəyə t'iya c'ovakest'alyan, maya vi xoşel eğayin. Hər yəyə yan tağalyan Evrop'ina. Ama bez k'oj t'e oçala bakale, mat'u ki, zu aidzu. Şot'aynak' ki, zu beşi beyvani, beşi şəhəri saal bəğə ġarzu.

– Hoo, – Nino irəzine baki, – hun saat' ġarnu, Avrop'a eyexun c'ere. Ama vi əyel beyvani, q'ume ġar nu bakalane. Barta, me əyel saycə Əli saal Ninoiq'an baki. Hoo?

– Hoo, – zu pizu, bez irəzilüğa tadi, avrop'alun bava bakseynak'.

— **V**i nanay əyel baksun gele çətinə bake, Əli xan. Ama t'e vədə avrop'in doxt'urxo vi çuğoy t'ödx k'alpsun tene bakon.

Yan bavaxun k'ojin bel arsiyaniy, iz səs dirxor k'inəney.

– Vi nanay q'ac'urux ost'aar bakat'an, yan şot'o birüza q'a almazi tozaxunyan tadi. Ama kot'in tene köməybi. Hun vëbakal q'a q'oççağ bakseynak' vi bot'eşi s'ana barin loxol K'orani q'a xançali arane surak'yanbi. Oşa hun şot'o vi q'oq'exun, sa t'alisman k'inə suruk'p'i, taranney, saycə kərə azarayıñ ten baki. Vi xib yəş bakat'an, hun t'e amulet'a zapi çuki bonsi, oşa burqəşi vi azarxo. Süft'ə, azarxo vaxun şəp'eseynak', vi otağa fi, muç'a şeyyan laxi, k'ok'os'i dadala k'ras'k'alayinşi vi otağayan tərbi. Ama hun q'olay ten baksay. Oşa buruğoxun sa müdrik amdare hari. Şot'in içuxun sa çure eçeri. Çura şamt'unpi, t'e amdaren, gödənxo çure tapanexun c'epi, va dapani boş lanexi. Xib saad oşa va t'et'iyin c'evt'unk'i, hun ç'ap'ç'oç'an baki. Şot'oxun oşa bütüm azarxo c'ovaneki.

K'oyaxun ost'aar harayi səsüre eysay. Zu bez arşi ganuxun galtezney, hik'k'al itezbaksay, ke səsürxoxun başq'al. Səsürxo taysun ost'aare c'eysay.

– Həysə şot'in va jamest'a, – şip' bez bavan pine. – Bütüm çupuxxon əyel eçat'an içoğoy işq'arxo jamst'unst'a. T'e vaxt əyel bakit'uxun oşa eğelt'un şamey, çuğon t'e eğeli p'iya işq'ari q'a əyeli gane boş ləğməst'ay, k'oyaxun murdar urufa şəp'eseynak', əyel bakat'an iz k'alpit'oğo.

– Mo heq'ədər zap'k'ala?

– Qo saad, üq saad, banekon vis' saad. Nino gele goğane.

Şo şip' çurepi. Bərkə, zu bakat'an, bez p'uri nanane iz eyex baft'i. Oşa şo bürdən hayezi.

– Eki miya.

Yan beşi turmoğo c'eq'i, namazi xalçin loxol çökyandi. Yön kula tərs kiin loxol layanxi – bavan pine:

– Yan həysə şot'o beşi afırinen köməybesyan bakon, afırı doxt'uraxun bəşe.

Ke əyitmoğo pi, bava k'os'p'aki bureqi ərəbi muzin afırıbsa:

– Bismi-llaxi-errəhmani-rəhim.

Xalçin loxol k'os'p'aki, ke əyitmoğo pi afırıspi:

– Əlhəmdü-lillahi-rəbi-l-ələmin-ər-rəhmani- rəhim-məliki-yəumidin.

Zu bez kulmoğon çöya bit'ezk'i. Ninoi səs hələ enesay, ama za təsir tenebsay. Zu zaynak' K'orani süroğo nexsuy:

– İyyak'a-nə-budu-vəiyak'a-nast'ain.

Bez kulmoğo çarasuz k'əkk'əpxoy loxol lasxi, oşa bavaz ümüxlaxi:

– İhdunas sirat'al-müst'əgim, surat'al-lazinə-anamt'a-əleyhim.

Xalçin ç'od'a şampiluğ sa irənge ak'esay. Zi bez çöya xalçina t'ayağezbi:

– Geyri –məgzubi-alayhim-valandalin.

Yan Buxaçuğoy bəş k'os'yaniy, ərəbi muzin afırıyanney, hevaxesa Buxaçuğon Məkk'inə Xavareçala pit'oğo.

Ninoi səs bot'bakeney. Zu xalçin loxol arşi, təsp'əyə əçist'un, Buxaçuğo iz otuz xib s'iyyen k'alezney.

Şinesa iz kula bez əmnabele laxi. Zu bula alabi, sa axşumk'ala çöz ak'i. Amdaren za k'ənesa nexey, ama zu şot'ay əyitmoğo itezbaksay. Bavanal bez loxole bəğsay. Zu hayzeri, yavaş-yavaş pilləkənen şissay.

Ninoi otağa pərdoox but'ey. Zu k'ravati t'döx işalayınşez baki, Nino irəng t'it'eri önek'a bask'əney. Şot'in za ak'i axşumepi, oşa təmiz azərbaycani muzin, ke muzin sal sa vədine əyittenney, pine:

– Xuyəre, Əli xan, gele gözəl xuyəre. Zu gele müqzu.

Zu şot'ay buz k'inə kulmoğo bizq'i. Ninoyen iz pulmoğo q'ic'epi.

– Kot'o nep'axesa ma bartanan, Əli xan, samal vədə muğur çurk'alane.

Zu bez kula iz q'aribaki cicirxo duzği, Ninoyen iz pula sətəhəren qaypi, bez loxole bəği. Mas'ı döşlilə çuğon za sa q'ondağə tadi, iz boş mis'ik', şere sa binik'oy. Şot'ay mis'ik' k'əşəmuxoy, kakala pulmux. Binik'en önenney, iz jomo əmbi.

– Beğa, heq'ədər gözələ, – Ninoyen pine, əyeli k'əşəmoğo əçist'un.

Zu q'ondağa əxezdi. Binik' nepaxəseney, iz mis'ik' çö gele ciddiney.

– Tamara laxen iz s'iya? – Ninoyen xavare haq'i.

Zu irəzizbaki, şot'aynak' ki, ke s'iya ham kışt'onxon, ham musulmanxone laxsa.

Şinesa za otağaxun c'evek'i. Bütümt'in bez loxolt'un bəğsay. Yan bavaxun c'eryan məəlnə.

– Əkuruz las'ı c'əğən şəhərexun, – bavan pine. – Nino isə nep'axeğale.

Yan ėkurxo laşi, əkst'un q'umla təpoğoy aranexun tayanşi. Bavan k'ənesa nexey, za iz səs çət'inluğene p'ap'say, şot'in za şip'bsune çuresay. Tez ava het'aynak', bavan za təsəllu tast'une çuresay, ama zu gele müqzuy ki, bezi nep'et'oy, fikirlu, kakala pulmuxla xuyəre bake.

P'urum ġimxo c'ovaneki, suna oşq'ar, təsp'əyi loxol bakala jeyur k'inə. Ninoyen əyela döşe tast'ay, gürcin məğurxone məğey içeynak' üşe bakat'an, iz mis'ik' gözəl binik'i loxol bəği, fikirlu iz bula jik'enedey. Zaxun çaxe exlətəbsay, şot'aynak' ki, zu işq'arzuy, əyela q'ondağbsuna nu bacarbala.

Bez ġimxo nazirlinane c'ovaksay. Arane Ninoyen bürdən zəngebsay zaynak', vacib şeyurxone exlətəbsay:

– Əli xan, beş binik'en axşumepi, oşa iz kula bəğaçe boxodi.

– Beşi, gele haq'ullu binik'o, Əli xan, zu şot'o k'ank'oroy şuşəz ak'est'i, için boxoy vaxt şot'o tamaşanebi.

– İbaka, Əli xan, binik'en k'əşinen iz tapane k'ənesa şamene. Ak'esa, şo gele bacaraxlu bakale.

Beş binik'en iz tapane k'ənesa şamk'at'an, k'ank'oroy şüşinəxun əçik'at'an, kala t'ayığon əxil Avrop'ina zahmanxoxun, q'oşurxoxun, ölköğoxunt'un açiney. Zu bez ist'olin loxol bakala xavarxo k'alpi, oşa ġeyin ġiın zahmanxo bakala k'art'az bəği. Nu çalxala, çətin s'iyen amdarxon Versala arşi Bəğ c'eğala ölköğoy ġələcəyət'un hələbsay. Saycə Ank'arinaxun hari neşum bul, göyin pul türk generalen davina taşeri hökümətxoy əleyinəne c'eri. Beş vətən Azərbaycanca – avrop'in hökümətxon müst'əgil ölkə baksuna q'abult'unbi.

İlyas bəyən avabakala k'inə ki, inglisi q'oşunxo azərbaycanaxun c'eri tat'unsa, gele müqəbaki. Zu gele çalışaki şot'o şip'ezbi.

– İsə yan tam azadyan, – İlyas bəyən nexey, – beşi oçala sa dənə xarici əşk'ər tene mandı.

Zu şot'o k'art'e t'ödxəz taşeri.

– Bəğa, İlyas bəy, türk q'a İran yax köməybalxoney, ama həysə şorox bitet'un. Yan havinayan, beşi loxol sabaç atmiş milyon uruse eysa, beşi neft'eynak' içoğə besp'alorox. Miya inglisxo bakat'an, saycə urus – mas'i nəəl ç'oc'a beşi zahmana c'ovaksuna bacar tet'unbsay. Ama inglisxo tağala k'inə, miya saycə hun q'a zu mandalyan, saal yan sa p'ə q'oşun girbes bakalyan.

İlyas bəyən iz bula jik'epi.

Hun k'ən əyite! Beşi dip'lomat'xono, urusxoxun irəzilüğ ğaçəseynak'. Q'oşunen bəğala əşur q'erəze. – Şot'in beşi güneyi zahmanxone ak'est'i. – Q'oşun miya tağalane, Ermənist'anaxun bakala zahmana. T'iya gərgürçilüğe galpe. Q'oşuni nazir general Mehmandari əmir bune.

İnglisxo şəhərexun c'eysa burt'unqi. Bəzəyinşaki küçəmoğoxunt'un taşi beşi q'oşunxoval, Ermənist'ani zahmanaç, Uruset'i zahmana, Yalamina beşi saycə zahmani q'oşune mandi, sa p'ə höküməti əşp'alxo. Yan nazirliyə irəzilüği p'royekt'xoyan həzirbsay, hetər mas'it'oğoxun, hat'etər ç'oç'at'oğoxun, bezi bava İrana tayseynak'e həzir baksay.

Yan Ninoyaxun limana bavaxun dirist'oğonbi cöyyanbaki. Bavan dirxor beşi loxol bənəğsay, xavar tene haq'say ki, yan iz baç'anexun taysun çuresuna.

– Hun k'əbalnu İrana?

– Bərkə laşk'oyez baki, – yax muçp'i şot'in pine. – Zu vəx ak'sa eğoz. Fikirmabanan, me hökümət bitayin, bezi Mazandarana sa hema k'ojo.

Bava gəminə laşi, t'iya çurpi beş loxole bəği, Gız q'alın, şəhəri, beyvani loxol...

Bəkünə gele eğarixey, nazirliyin aynoğoy pərdoox qayey.

Uruset'axun p'osolxone hari. Şot'oğoy xoşel nu eğala, bic' sufatxonoy. Şot'oğon kap-kap sənədxo, irəzilüğxo əmzəpi tat'unşi.

Küçəmux q'ume, toze boşey. Muşen bari kağızxo t'ağay-mağaye fuyey. Bezi q'aynba, q'aynako me joğula gürcüst'anat'un taşey.

Yalamin zahmana t'evərin k'inə sa p'ə q'orişalxonoy.

– Əsədulla, – zu nazira pizu, – Yalamina, zahmani t'e tərəf, otuz hazar ç'oç'at'oğoy q'oşune çurpe.

– Beş əş – irəzilüğ ğaçəsune, – şot'in əcuxlu pine. – Mandiyo Buxaçuğoy kiyele.

Zu c'eriz küçinə. P'arliament'a bağala gala k'arole çurpey, içoy xışt'ik'xon bəğə oq'a s'alest'ay. P'arliament'i iclasa cöy-cöy p'art'iin dep'ut'at'xon pis höcətt'unbsay. Urusi fəhloğon hökümətə hədələyinşt'unbsay ki, Urusat'a heft nu tağayin, gərgürçilüğ bakale.

Camaat çəyxanoğo giresay, k'azet't'un k'aley, nərədt'un açiney. Əyloğon toze boş əçit'unney. Unk'oy göynuxun aruxə barst'ay beş loxol.

– Hayzanan afırına! hayzanan afırına! Nep'axesaxun afırıbsun saat'e, – minaret'axun səse eysay.

Zu nep'ax tezuy, hat'etər bask'ezuy pulmoğo q'ic'p'i. Bez fikire dim otuz hazar əsk'ərə bafst'ay, Yalamın zahmana çurpi.

– Gele eğarixe, Nino, – zu pizu, – beş binik' keboyda eğarixa zomtene. Hunal çurensa xodurxo, xoji, xe. Taşınuy gərəy me joğula vi bava-nanay t'öğöl Gürcust'ana.

– Təə, – Ninoyen ciddi pine, – zu taysun tez çuresa.

Zu məcbur tezbi, ama Nino fikirlu, k'odoğ bari arseney.

– Yan bütüm sagala tağalayan, Əli xan, şəhərə gele eğarixe. Vi Gəncinə k'ojo, baxçano, t'ulluğo, eki t'iya tağen. T'iya axri vi vətəne, beş Binik'əl t'iya sərınluğa bakale.

Ke exlətxo zu hik'k'al pes tez baki. Yan gireşi tayanısi, beş vagoni loxol Azərbaycanı təzə gerboy.

Dəmiri yaq'axun Gəncinə geng, tozen yaq'e buy. Q'aribaki oq'en musulmani q'a kişt'onxoy şaq'q'oğo c'oyebsay. Zu Ninoya bez kalba İbrahimi gərəmzoğoz ak'est'i, şo sabaç usen bəş urusi güllinəxune p'urey.

Yan k'oya p'ayanp'i.

Gömüşxo eğarixaxun tənbelləyinşəki, xene boş baret'uniy. Muç'anaq'ene adesay, t'ul ap'enev, iz giloox kakalaney, gömüşi pulmux k'inə. Ayizluğon içoğoy bula biyexun xampest'et'uniy. Baxçin biyex mis'ik' k'ojoy, daxt'ak'i seyvanla.

Binik'en axşumepi, əkurxo, xəyə, k'ok'os'xo ak'i. Yan k'oja gir-girbi buryanqi t'iya yəşəyinşsa. Zu sa p'ə şamat'luğa bez eyexun c'evəzk'i nazirliyə, irəzilüğxo gəçəsuna, Yalamına.

Yan məəlnə sərınluğa bask'eyaniy. Ninoyen sa oya iz jomo laxi k'əc'enev, şot'ay bəğen bok'osp'i çö gele fikirsuz, şip'ey, Gəncin göye çö k'inə.

– Əli xan, me Binik' bezine. Eğala dəfə gər bakale, şo vi bakale.

Oşa şot'in bureqi Binik'i gələcəyəxun əyitbsa. Ke gələcəyə t'enis, Oksford, franşiin, inglisi muzural buney... Gödəy əyiten, avrop'alu k'inə.

Zu şip' çurpezuy, şot'aynak' ki, Binik' hələ gele mis'ik'ey, Yalami t'öğöl otuz hazar ç'oc'at'oğoy əsk'ərə çurpey. Yan t'e xojina exlətp'i axşumyanney, şumyan uksay xalçin loxol, xodurxoy oq'a. Gömüşxo bask'i ganuxun samal aralu Ninoyen os'k'alenev. Beş t'ödxun c'ovakala ayizluğon içoğoy xana ak'i k'os't'unbaksay, oşa zənbilxo buy, şaft'aluk', eş, t'ult'un eş'tay. Yan k'azet' teyan k'aley, namak' teyan haq'say, bütüm dünyə me beşi k'ojin boşey, yanal gele müqyaniy, Dağıst'ana baki k'inə.

Yəyə gam şüney, yan otağa arseyaniy. Əxiləxun əke t'urin səse hari. Zu c'eriz seyvane, məyin paltarla amdarez ak'i, şo İlyas bəyey. Şo əkaxun şire. Zu müq bez kula boxozdi, ama şot'in tene q'abulbi. Ləmpin işiğen şot'ay irəng t'it'eri, çoyurxo batk'iney.

– Urusxon Bəkünə haq'et'un, – şot'in pine.

Zu bez bula jik'espı, unk'o gele vaxt'axun kot'o avazuy.

– Ko hetərə baki, İlyas bəy? – bez baç'ane çurpi Ninoyen xavare haq'i.

– Üşe Yalaminaxun sa eşelon urusi əsk'ərə hari. Şot'oğon şəhərə hərəminə bit'unq'i, p'arlament şareşi. Bütüm nazırxo, t'ist'una nu p'ap'it'oğo, biq'et'un. Urusi fəəlox c'ovat'unki urusxoy tərəf. Bəkünə beşi sa əsk'ər tenoy. Bütüm Ermənist'ani zahmanat'un. Zu çuressa sa p'art'izani dəst'ə girbaz.

Zu fıırpı bəzq'i. Nino iz otağane taşi, nökerxon ekurxo fayt'onaxun gəçt'unney. Ninoyen paltarxo girbsun gürçin muzin Binik'əxun əyiteney. Oşa yan tayanşi q'oruğen. İlyas bəy əkə loxol beş t'ödxun tanesay.

Əxiləxun Gəncin işiğxone ak'esay. Hat'e dəyğa c'ovakiyorox, həysə bakalorox bez beyine gərgüre baki. Zu irəng t'it'eri, ciddi İlyas bəyöz ak'i xalçal iz biyex Mərdəkəni yaq'a, şip' çurpi Ninoya.

Gəncinə yan şü c'ovakiyan p'ap'i. Küçimoğo narahatçılığoy, camaaten buyey. Bİbin loxol, armığoy q'a azərbaycanluğoy şaq'q'ına cöybala gala əsk'ərxo silahxo hazır çurpet'unıy.

Höküməti binin seyvane Azərbaycan Demok'rat'ik' Resp'ublik'in bayrağ suruk'ey.

30 Bul

Gəncinə bakala ən kala meçit'i məəlnə mandak'luğt'un haq'say. Mayanesa oqe t'ödx p'ulemyot'i səse c'eyşay.

Zu barına t'ayağbaki arsezuy, ke p'ulemyot'i murdar səsöz ibaksay, fikirezbsay ki, Azərbaycan Resp'ublik'inen axırıncı gımıxone yəşəyınşbsa. Bez bəş sa cam xorayoy, k'ək'əp'i loxol t'et'rak'oy, t'ıya zu kap me bakalt'oğoz şamey.

K'əbaki me axır vaxtmux? K'əbaki me muğ gine, yan Ninoyaxun Gəncin ot'ela harit'uxun oşa?

– Hun tamam vi haq'ıla açəsp'enu, – İlyas bəyən za nexey.

Üşe saadi xibey. T'ə soğo otağa Nino bask'eney.

– Haq'ılsuz, – şot'in p'urum pi, bureqi otağa tarapsa.

Zu ist'olin bac'ane arsezuy, zaynak' fərg tenoy, İlyas bəyən k'ə fikirbsa.

– Zu miya mandoz, – zu p'urum pizu. – P'art'izani dəst'ə eğale, yan davabalyan. Zu bez Vətənəxun t'it'eri tatezğal.

İlyas bəy bez bəş çurepi, dirxor, əcuxlu bez loxole bəği.

– Əli xan, yan sagala gimnazinayan k'alpe, k'alk'at'an urusxoxun davayanbe. Zu vi t'ödxəz bake, hun Naxararyani maşına şəp'eğat'an. Zu Ninoya k'oyaz taşeri, vi t'ödxəz bake Şisianişvilin darvazin tume. Ama isə hun taşin buq'on. Ninoi xətiren, vi xətiren, beş Vətəni xətiren, kot'o hun hələ lazım bakalnu.

– Hun miya çurennesa, İlyas bəy, t'e vədə zuval çurezne.

– Zu çurezne, şot'aynak' ki, zu təkzu, əsk'ərxoy loxol kalaluğbes basksa, p'ə dava c'ovakest'ezu. Taki İrana, Əli xan.

– Zu tez bakon təyes nə İrana, nə Avrop'ina.

Zu aynin tumez taşi. Məəlnə işiğxone bok'say, dəmiri səse c'eyşay.

– Əli xan, beşi resp'ublik'a muğ ğiyal tene mandal.

Aynin bəşt'an, içoğoy kiyel silah amdarxone c'ovaksay. T'e soğo otağaxun səse c'eri, fırtipi bəği Nino çomoy q'ate çurpene.

– P'ə saadaxun oşa Tiflisi axırncı p'oyez tanesa, – zu çuğo pizu.

– Hoo, Əli xan, yan tayansa.

– Təə, hunen taysa Binik'əxun. Zu oşa eğoz. Hələki zu miya mandalazu. Ama hun taşin buq'on. Həysə bütüm q'erəz cüre, Bək'ünə baki k'inə tene. Vəziyət q'erəze, hun miya çurpes ten bakon, Nino, həysə vi əyelo.

Zu k'ənesa p'urum nexzuy. C'öş bakala işiğxo barin loxol, İlyas bəye çöyel binest'ay, şo dönbinə iz bula k'os'p'i.

Nino tam muğure baki. Şo şip'cə aynin tume taşi c'öşe bəği, oşa İlyas bəye loxole bəği. Şot'in iz çöya taranedi. Nino, iz bula k'os'p'i, otağın biyex çurepi.

– P'oy beş Binik'? – şot'in xavare haq'i. – Beşi əyelo, hun ten çuresa yaxun taysun?

– Zu tez baksa təyes, Nino.

– Vi kalba gəncin bibin loxole p'ure. Zu kot'o tarixi imtahanaxun bez eyexe.

Bürdən haraypi, sa yaralu heyvan k'inə, Nino p'ole loxol areşi. İz piye neğ buteney, dirist bədənən t'ut'unney. İlyas bəy t'it'eri c'ere k'oyaxun.

– Zu eğoz ef t'ödx, Nino. Gele usum, muğ ğinaxun oşa.

Ninoyen hat'etər harayeney. Camaaten gimna məğsun aynin bəšt'an c'ovat'unksay.

Bürdən Nino şip' çurepi. Şot'in boxoy vaxt bez loxol bəneği, oşa hayezeri. Zu çamadana, Binik'ə ěxezdi, oşa yan ot'eli piləkənen şıryan. İlyas bəyen maşini boş beş yaq'ane bəğsay. Camaati q'atexun satəren c'ovaki, vogzalayan taşı.

– P'ə-xib ği port'p'a, Nino, İlyas bəyen pine, – xib-bip' ği, oşa Əli xan vəxun bakale...

Ninoyen şip' iz bula jik'epi.

– Avazu. Yan süft'ə Tiflisə yəşeyinşalyan, oşa P'arija tağalyan. Beşi k'oj, baxça bakale, p'əmcioval ğar bakale.

– Hoo, Nino, bütüm haketər bakale...

Zu çalışsez baksay ki, şot'o şip'p'az, vədaz. Ninoyen bez kula ost'aar biq'enedey, iz pulmoğon yaq'e zap'ey.

Yavaş-yavaş, dizik' k'inə xoresun dəmiri yaq'en, bayinq'unaxun p'oyez c'ere.

Ninoyen kap za muçepi.

– Dirist'oğon, Əli xan. Xib ği oşa irəst eğalyan.

– Hoo, Nino, oşa Parija tağalyan.

Şot'in axşumepi, zu bez ganuxun galpes tez baki, unk'o bez çəkmoox oçala ləçəq'ey. İlyas bəyen Ninoya vagona arşevək'i. Ninoyen ayninaxun bəneğsay, şo q'ibi, iz mesa açəsp'i, mis'ik' sa q'uşane oşq'arst'ay. P'oyez galepi. Ninoyen za kulebi.

İlyas bəy p'oyez tağala gala vagonaxun cup'epi.

Yan şəhəryan qaybaksay, zuval beş resp'ublik'in axırinci ğimxoxunez fikirbsay.

Kəyebaksay. Şəhər sa silahi ambarane oşq'arst'ay. Gəncinə aizluyoxe eysay, içoğoxun c'ap'p'i p'ulemyot'xo, p'at'ronxot'un eşt'ay. Armığoy tərəfəxun arane döpə səse eysay. Şəhəri t'e tərəf Uruset'i kiyeley.

Gəncinə sa amdare hari, boçu q'aşla, kala bəxmöğen, çuq'ura bəft'i pulmoğon. Şo, şaxzadə Mansur Mirzə Gadjar. Şuk'k'alən ava teney şo şuva, mayina hare. Şo Gadjarxoy nəsiləxuney, iz papaq'i loxol gümüşəxun irani gerboy. Me amdaren, içu Ağə Məhəmmədi nəsiləxun hesabalt'in q'oşuni kalaluğa iz kiyele ext'i.

Urusxoy bat'alyonxo Gəncinə işalayışt'un baki, şəhər, Bəkünəxun hari q'açq'unxon buyey. Şot'oğon, nazirxo döpst'axun, dep'ut'at'xo biq'saxun, içoğoy turel je ğaçp'i dənizə bosı, meyidxoxun,

– Təzə Pir meçit'ə k'lubt'unbe, urusxon Seid Must'afa t'apet'un, q'alın bel laşı afırıbsun çureğat'an. Şot'oğon iz kula ğaçp'i, iz jomo

sa tikə bəq'ə yeq't'un laxe. Şo t'it'eri taneşi Meşxeda, iz əmin t'ödx. Şot'ay bava urusxon döpt'et'un.

Kot'oğo bütümə za Arslan ağane exlətbsay, tamaşabsun, bez silah paybsuna.

– Əli xan, zuval davabsunez çuresa.

– Hun? Ay tanak'i boş baft'i bəq'ə pota, hunal davabsunen çuresa?

– Zu bəq'ə pota tezu, Əli xan. Zuval, vəllarık, bez vətənə curezsa. Bez bava Tiflisəne t'it'ere, Zaal tufəng tada.

Şot'ay sufat ciddiney, şot'in bez loxol, iz pulmoğo zildi, bəneğsay.

Zu şot'o tufəngə tadi, bİbin t'ödx bakala bez dəst'inəz gərbi. Bİbin t'e tərəf bakala küçəmoğo urusxon xəst'et'unıy.

Eğarix sa ğine yan kiin-turinyan davabi. Bez piin bəş kala ço bakala amdarxo, xışt'ik'xone ak'esay. Bİrdən vəhşi k'inə əcuxlayınşez baki.

– Bəşyan taysa! – sinesa harayeney.

Havina, ap'en q'a p'iye aden haq'enedey. Zu q'ondağa fəlezdi, oşa hısezbi ki, güllinen bez əmnabula c'ik'aramepi. Bez zor bakamun q'ondağa şinesa bel farezpi. K'ant'az şaresi, məqavuna baredi, tozaxun gərgüre baki, zu xalçala xəti t'e sunt'ay loxolez cupi. Şo bitat'an, zu piin t'öğen azk'i, Arslan ağan iz xalçala düşməni piye t'əq'ədi.

Əxiləxun şeypuri səse eysay, yan sa dönbinə cap'p'aki, buryanqi armığoy tərəf döpst'a. Üşe, xoresun bİbina c'ovaki, beş tərəfyan taşi. P'ulemyot'i q'ətəren içü bəçurpi bİbin loxol arsi p'ulemyot'e təmızbsay.

Yan meçit'i məəlne aryanşi. Göynul muç'uliğon işıgebsay, İlyas bəyən exlətbsay ki, mis'ik' hamaq'un şot'in dənizə os'k'alk'at'an, xene fırik'ala gala baft'i, male mandi bat'k'ane. Oşa yan xoray kəyi, sa-p'ə dənə şaft'aluk'al kəyyan. Arslan ağal yaxuney, davina şot'ay uluxxo saket'unıy, iz jomoxun p'ine eysay.

– Zu q'ızbsa, Əli xan, zu gele q'İbalzu.

– T'e vədə vi silaha laxa, q'oruğen taki, Pulina üzmişi taki Gürcüst'ana.

– Zu tez bakon ketər bes, zu davabsunez çuresa, zu, q'İbalal bakayız, ama vətənə t'e sunt'oğoxun mal tez çuresa.

Zu hik'k'al tez pi.

P'urum işıge bist'ay. Əxiləxun tope səse eysay. Meçit'i minaret'i loxol şaxzadə Gadcar saal İlyas bəy çurpet'unıy. İlyas bəye kiyel binok'loy. Minaret'i bel bayrağoy. Əxiləxun şeypuri səse eysay. Şinesa bureqi turani höküməti barada məğbsa.

– Zu k'ənesa ibakezu, – bez t'ödx şinesa səse c'eri. T'e əyitk'alt'ay çö t'it'eriney, meyidi irəng k'inə, iz pulmux fikirluney. – İrana sa amdare ak'ése, iz s'i – Rza. Şot'in q'oşuna kalaluğebşa, davina tat'unşt'a. Ank'arina Kamalenal q'oşune girbe. Yan hat'etər teyan davabsa. Yax, saqo q'o hazar amdar köməyəne eysa.

– Saqo qo hazar tene, – zu pizu, – p'əbaç əlli milyon, bütüm musulmani dünyə köməyə kap enesa. Ama sa Buxaçuğone ava, bəyin p'ap'alt'un.

Zu hayzeri bİbin t'ödxəz taşı. P'ulemyot'i baç'ane basezk'i, q'ətəri p'atronxo bez k'əşin q'atexun c'ovaneki. Arslan ağan za q'ətərəne tast'ay. Şot'ay irəng t'it'eriney, ama axşumeney. Urusxo t'e tərəf galgalbsa burt'unqi, bez p'ulemyot' tene çurey. T'e tərəfəxunal burt'unqi döpst'a. Armiğoy tərəfəxun fare səse c'eri.

Bez bula alazbi. Bez bəş kala q'aribaki, sa oqoy. Urusxo k'os'baki, döpst'un t'it'unst'ay. Güllöox fit'st'un hari bİbinat'un lafst'ay. Zu şot'oğoy loxol döpest'ay. Urusxo bart'unst'ay, içoğoy gala təzoroxe c'eysay. Şorox hazarxoney, bez sa p'ulemyot', gəncin bİbin loxol, acizey.

Arslan ağan əyel k'inə haraypi, letepi. Zu şot'ay loxolez bəği. Şo boxoy biteney, iz jomoxun p'ine barst'ay. Zu p'urum buresqi p'ulemyot'a xoda bast'a, urusxo döpst'un. Şeypuren p'urum davinane k'aley.

Bez papaq' purpi taneşi oqnu – nə güllinene taşeri nəəl muşen.

Zu bez mundiri döşə qayespi. İsə bez q'a düşməni arane sa Arslan ağay meydoy. Ak'esa q'İbal bakes banekon, ama vətəneynak' q'oççağ k'inə biyes banekon.

Oq'e t'e tərəf şeypuren döpe çarksuna avabakesedi. Bez p'ulemyot' şip'ebaki. Ap'e boş, busa, zu bİbin loxol arşi yaq'ez bəğsay, hevədə bez gala eğalt'un. Oşa hart'un. Şot'oğon Arslani meydə ext'i p'ulemyot'i bəş laxi, şot'in but't'unk'i. Zu qaybaki şəhərez taşı

İsə meçit'i məəlne arşezu, bezi xoraya malak'inen gərgürezbsa. Meçit'a bağala gala şaxzadə Mansur çurpeney, iz t'ödx İlyas bəy, k'art' iz kiyel. Zu gele mandarzu. Sa p'əsaad oşa p'urum bİbin t'ödx taysun lazime, zu avazu ki, Azərbaycan Resp'ublik'a sa hema gİnal mandale...

Bəsse, basksunez çuresa. Zu bask'oz, şeyp'uren za p'urum b'ibin t'ödx k'alk'amin, maya ki, sabaç usen bəş iz azuk'i azadluğeynak' bez kalban, İbrahim xan Şirvanşiren, iz ömürəne tade.

“Əli xan Şirvanşir üqəřə qos's'e dəyğə əşp'i p'urene gəncin b'ibin loxol. Şot'ay meyid bitene q'aribaki oqe boş, iz bədəne muğ dənə güllə. Şot'ay cunu t'et'rak'e bəğəyyəsi. Buxaçuğon bark'ayin, zu me t'et'rak'a şot'ay çuğo p'ap'esp'oz. İşığ bitat'an, urusxo eğamun, yan şot'o meçit'i məəlnə oçalaxyanbi. Beşi resp'ublik'in ömür, Əli xan Şirvanşire ömür k'inə çarek'i.

Rot'mist'r İlyas bəy, Zeynal ağay ğar Binagadinaxun”.

Mündəricat

1 Bul.....	5
2 Bul.....	11
3 Bul.....	15
4 Bul.....	22
5 Bul.....	27
6 Bul.....	32
7 Bul.....	37
8 Bul.....	43
9 Bul.....	47
10 Bul.....	52
11 Bul.....	57
12 Bul.....	61
13 Bul.....	65
14 Bul.....	71
15 Bul.....	78
16 Bul.....	84
17 Bul.....	91
18 Bul.....	97
19 Bul.....	03
20 Bul.....	108
21 Bul.....	116
22 Bul.....	121
23 Bul.....	126
24 Bul.....	130
25 Bul.....	140
26 Bul.....	144
27 Bul.....	151
28 Bul.....	156
29 Bul.....	163
30 Bul.....	168

K'urban Səid

ƏLİ Q'A NİNO

(Udi muzen)

Taradiyo – Rafik Danak'ari

Bəkü – Mütərcim – 2021

ISBN 978-9952-28-568-0

© Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, 2021

«Mütərcim» NPM-də səhifələnmiş və çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 11.11.2021.
Format: 60x90 1/16. Qarnitur: Palatino.
Həcmi: 11 ç.v. Tiraj: 300. Sifariş № 190.

**TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ**

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az